MINISTERUL CULTURII AL REPUBLICII MOLDOVA
AGENȚIA NAȚIONALĂ ARHEOLOGICĂ

ARHEOLOGIA PREVENTIVĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

VOL. V

Chişinău 2024

Toate articolele publicate în revistă sunt recenzate de specialiști în domeniu.
All the papers to be published are reviewed by experts.
Все опубликованные статьи рецензированы специалистами.

Agenția Națională Arheologică
Adresa: mun. Chișinău, str. M. Eminescu 50, MD-2012
www.ana.md
e-mail: arheologie.gov@gmail.com
facebook.com/AgentiaNationalaArheologica

ISSN 2345-1394

Pe copertă: Vase ceramice din locuința cucuteniană de la Călărași
Design: Natalia Berebiuc

CUPRINS

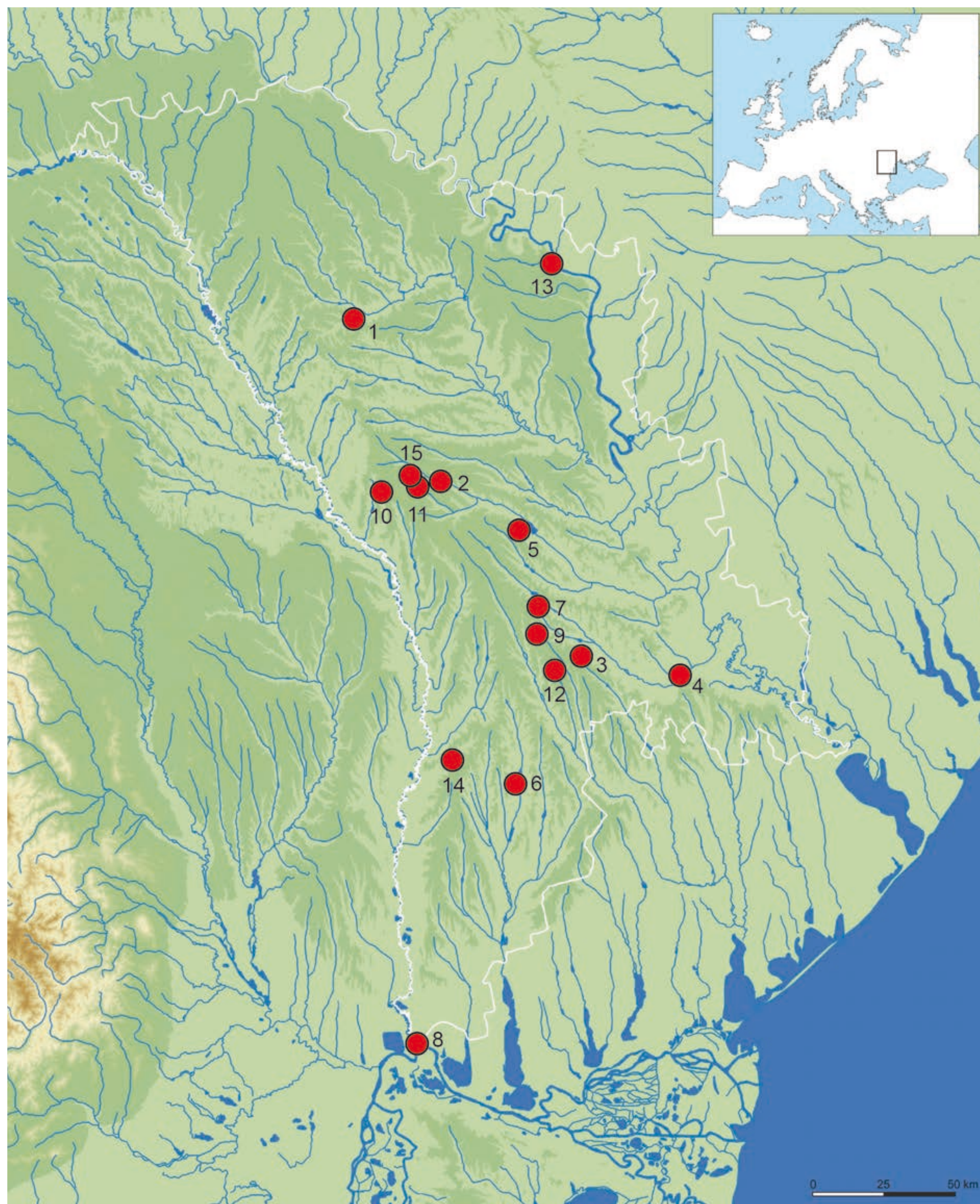

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

Localitățile în care au fost efectuate cercetări arheologice preventive și de salvare sau de unde au fost recuperate artefacte în anul 2018:
1 – Bălți; **2** – Călărași; **3** – Cărbuna; **4** – Căușeni; **5** – Cojușna; **6** – Comrat; **7** – Costești; **8** – Giurgiulești; **9** – Lipoveni; **10** – Milești; **11** – Peticeni; **12** – Sagaidac; **13** – Socola; **14** – Tigheci; **15** – Vălcineț.

CERCETĂRI PREVENTIVE LA PETICENI (R-NUL CĂLARAȘI) ÎN ANUL 2018

Sergiu POPOVICI

Cuvinte cheie: Cultura Cucuteni-Trypillia, cultura Noua, cultura getică, bazinul râului Bîc.

Key words: Cucuteni-Trypillia culture, Noua culture, Getic culture, Bîc river' basin.

Ключевые слова: Культура Кукутень-Триполье, культура Ноуа, гетская культура, бассейн реки Бык.

În anul 2018 au fost reluate cercetările preventive în situl *Peticeni V* **(Fig. 1)**, inițiate în anul 2017[1]. Cu referire la rezultatele obținute în primul an de investigații (2017), menționăm că acestea au lărgit baza de date referitoare la răspândirea siturilor Cucuteni A-B în Podișul Central Moldovenesc. Materialul arheologic descoperit a fost încadrat în etapa finală a fazei A-B1. Totodată a fost observat un specific al colecției ceramice de la Peticeni, exprimat prin prezența infimă a vaselor cu decor incizat, iar cele cu decor canelat fiind lipsă.

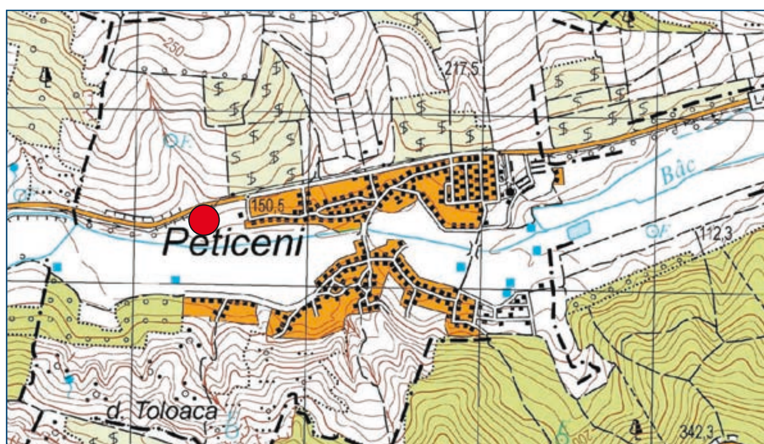

Fig. 1. Amplasarea sitului arheologic Peticeni V.

Scopul investigațiilor preventive din anul 2018, la fel ca și în campania precedentă, a constat în descărcarea de sarcină arheologică a unei suprafețe din partea de vest a așezării, care urma a fi întretăiată și, respectiv, grav afectată de lucrările de construire gazoductului magistral Ungheni-Chișinău. În acest scop, la sud de secțiunea I, a fost trasată secțiunea II, având lungimea de 50 m și lățimea de 3 m **(Fig. 2)**. Aceasta a repetat traiectoria primei secțiuni. O suprafață de circa 8 m lungime despărțea secțiunile, aici fiind situat un drum de țară. Succesiunea straturilor de sol observată în secțiunea II nu se deosebea de stratigrafia surprinsă în secțiunea I: sol negru cu resturi vegetale, gros de circa 0,25 m, sub care se afla un sol negru cu vestigii arheologie până la adâncimea de 0,6-0,8 m, urmat de un sol de tranziție de culoare brun-deschisă, gros de circa 0,2 m; la adâncimea de 1 m, iar în partea sudică a secțiunii de 1,2 m, a fost surprins lutul galben, steril din punct de vedere arheologic. Către extremitatea sudică a secțiunii, din cauza căderii de nivel, stratul superior de sol negru depășea grosimea de 1 m. Stratul de cultură are o grosime ce variază între 0,3 și 0,4 m. Din acest orizont au fost recuperate cu precădere vestigii din perioada eneolitică, reprezentate prin fragmente ceramice, bucăți de lut ars și oase de animale. O informație preliminară despre rezultatele cercetărilor din anul 2018 a fost prezentată la Sesiunea Națională de Rapoarte din anul 2019[2].

În cuprinsul secțiunii II au fost identificate zece complexe arheologice, dintre care o porțiune dintr-o locuință de suprafață și două aglomerații de fragmente ceramice din perioada eneolitică, o instalație de foc de tip deschis, patru morminte și două gropi.

Drept rezultat al cercetărilor din anul 2018, pe lângă vestigiile așezării cucuteniene – cunoscute și în campania precedentă de investigații, au fost identificate complexe datate în perioada târzie a epocii bronzului și în perioada târzie a primei epoci a fierului. Numerotarea complexelor identificate în campania din 2018 a continuat pe cele studiate în 2017.

<u>Complexul 6</u> **(Fig. 5, 1-3)**. A fost identificat în carourile 7-8, la adâncimea de 35 cm de la suprafața actuală de călcare. Complexul reprezenta o aglomerare de fragmente ceramice, situate alăturat și, parțial, su-

[1] Popovici 2019, 41-54.

[2] Popovici 2019a, 28-30.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 7-18.

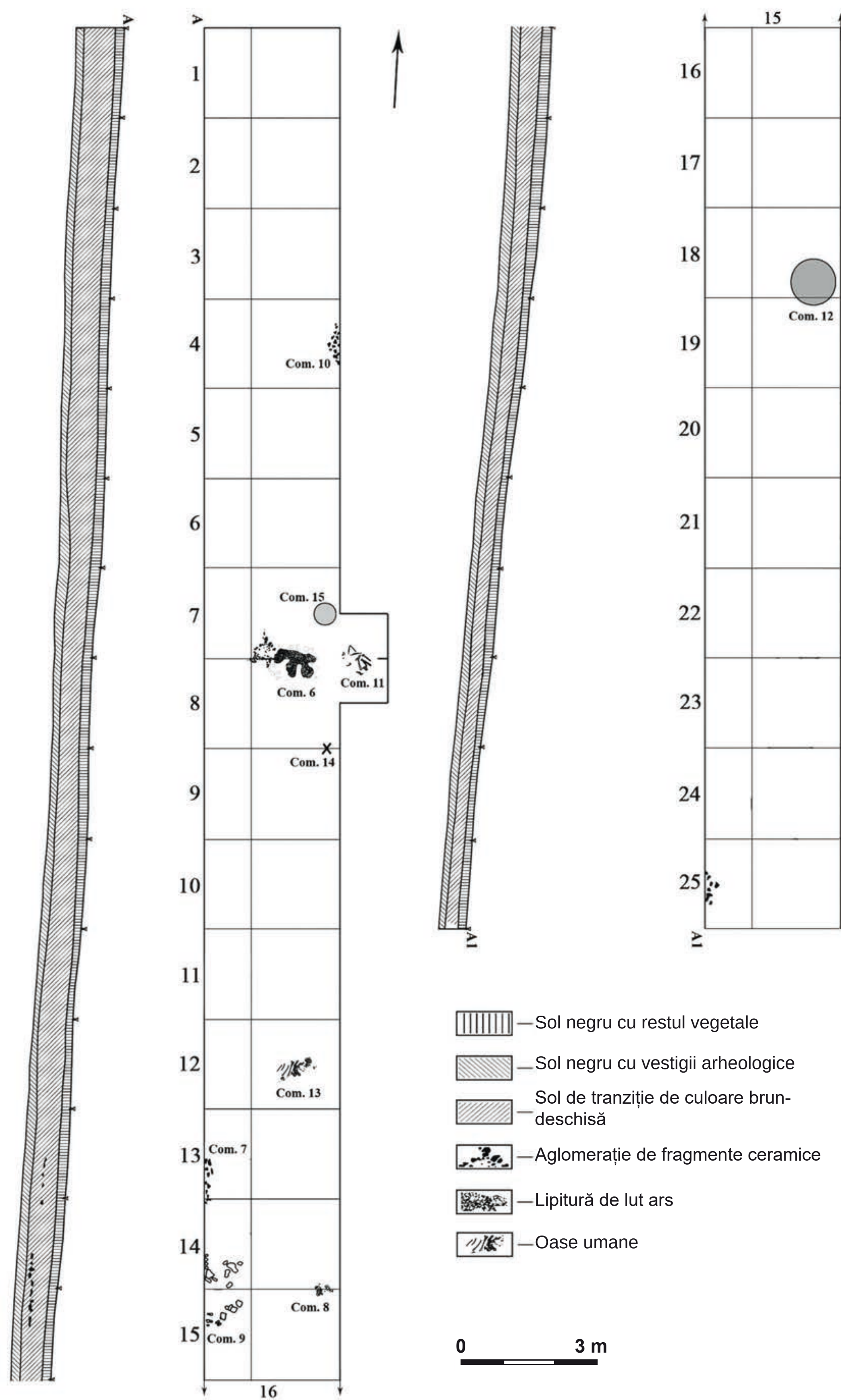
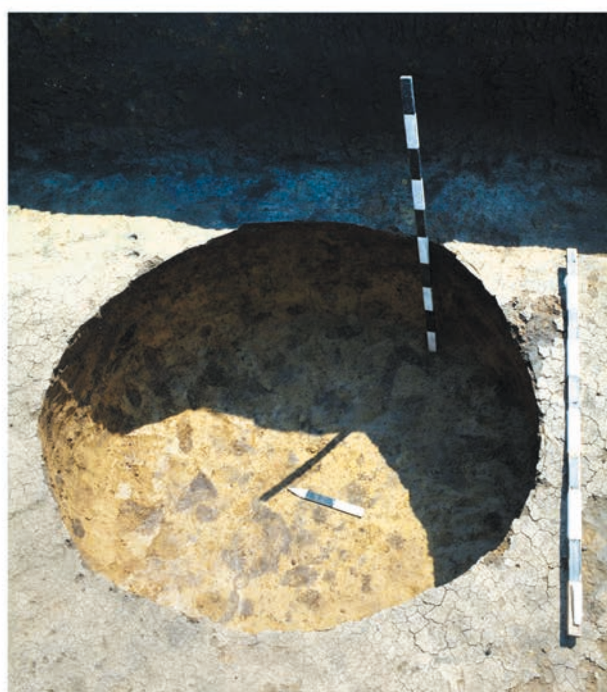
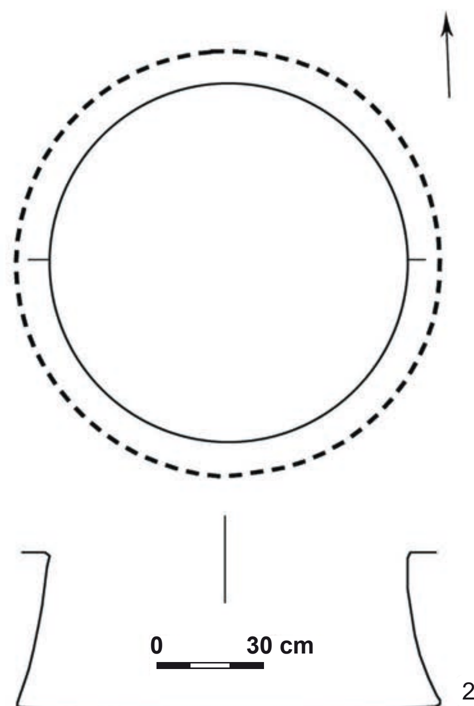

Fig. 2. Secțiunea II, plan și profilul vestic.

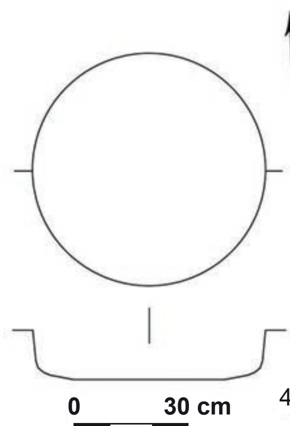

Fig. 3. Complexele 12 (1, 2) și 15 (3, 4).

prapunând în partea vestică un strat de lipitură de lut ars. Fragmentele ceramice proveneau de la cel puțin trei vase lucrate cu mâna din pastă în amestec cu nisip și șamotă. Unele fragmente ale părții superioare a vaselor au buza evidențiată și brâu în relief **(Fig. 5, 4-6)**. Arderea vaselor este neuniformă, culoarea variind de la cenușiu spre brun-deschis. Aglomerația era compusă din 120 fragmente ceramice, dintre care 12 buze de vase, două fragmente de fund de vas și 106 fragmente de pereți. Stratul de lipitură avea suprafața fisurată și o formă neregulată în plan, cu dimensiunile de 180 (est-vest) × 90 (nord-sud) cm. Grosimea lipiturii nu depășea 3 cm. Sub stratul de lipitură se aflau, dispuse neuniform, 26 de pietre plate de gresie având culoarea roșietică. Probabil, respectivul complex reprezenta o instalație de foc de tip deschis.

Complexul 7 **(Fig. 8, 1)**. A fost documentat în carourile 13-14, la adâncimea de 65 cm. Complexul reprezenta o concentrare de fragmente ceramice. Aglomerația este compusă din 60 de fragmente, dintre

Fig. 4. Fragmente de vase ceramice.

care șapte de buze, două de pereți cu toartă și 51 fragmente de pereți. Toate fragmentele sunt de la vase lucrate din pastă fină, de bună calitate, fără degresanți vizibili. Culoarea fragmentelor variază de la gălbui spre roșietic. În urma degajării aglomerației, urmele unui eventual complex adâncit nu au fost evidențiate.

Complexul 8 (**Fig. 6, 1-2**). A fost descoperit în caroul 14, la adâncimea de 60 cm. Complexul reprezenta o aglomerație ceramică și fragmente de oase calcinate, marcată ca mormântul 1. Dimensiunile fragmentelor de oase calcinate sunt variabile. Resturile osoase aparțin unui singur individ, un adult[3]. Fragmentele ceramice provin de la două vase lucrate cu mâna din pastă grosolană, în amestec cu șamotă, având la exterior culoarea brună. Pe suprafața unor fragmente se observă urme de ardere secundară. Fragmentele provin de la două vase ceramice decorate cu brâuri alveolare, toartele fiind modelate sub forma unor proeminențe aplatizate de forma semicirculară sau triunghiulară în plan (**Fig. 6, 3-7**).

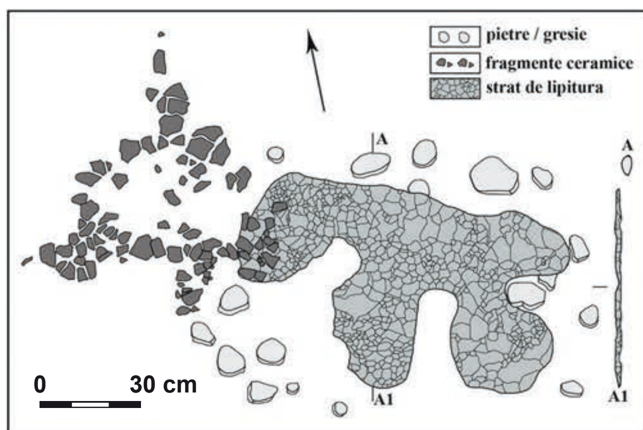
Complexul 9 (**Fig. 8, 3-4**). A fost identificat în carourile 12-13, la adâncimea de 70, fiind alăturat peretelui vestic al secțiunii. Complexul reprezenta o aglomerație de fragmente de lut ars, întinsă pe o suprafață de 175 (nord-sud) × 85 (est-vest) cm. Unele fragmentele de lut ars au imprimate pe suprafața lor urme de bârne, nuiele și pleavă. Printre fragmentele de lut ars au fost documentate și 20 de fragmente ceramice, printre care trei fragmente de buze și 17 pereți. Toate fragmentele provin de la recipiente lucrate din pastă fină, de bună calitate, în lipsa unor degresanți vizibili. Culoarea fragmentelor variază de la gălbui spre roșietic. Nu este exclus ca respectivul complex să reprezinte o porțiune dintr-o locuință de suprafață.

Complexul 10 (**Fig. 8, 2**). A fost documentat alăturat peretelui estic al caroului 4, la adâncimea de 55

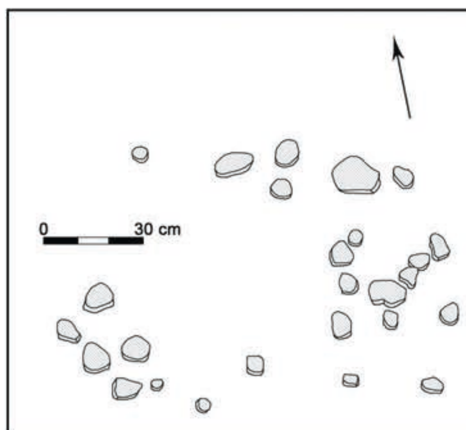
[3] Determinări antropologice – dr. Angela Simalcsik.

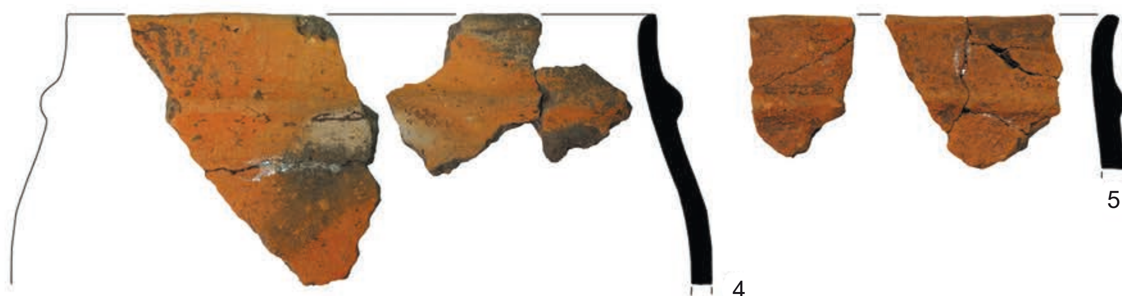
1

2

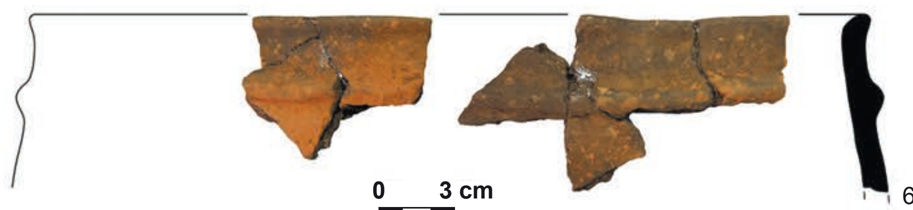

3

4

5

6

Fig. 5. Complexul 6 (1-3) și ceramică din complexul 6 (4-6).

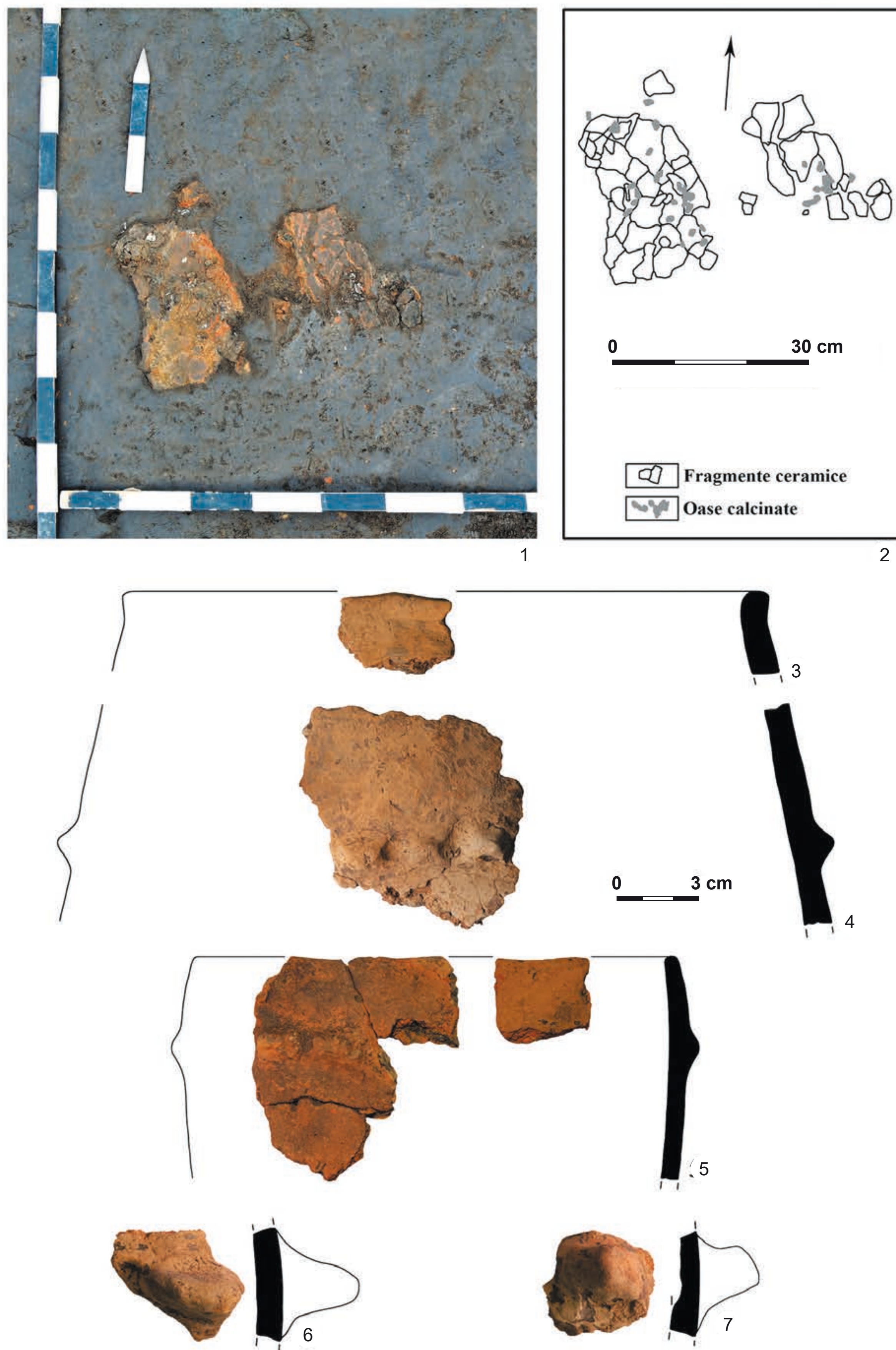

Fig. 6. Complexul 8 (1, 2) și ceramică din complexul 8 (3-7).

cm. Complexul prezenta o aglomerație de fragmente ceramice răzlețe pe o suprafață de 100×80 cm. Aglomerația era compusă din 21 de fragmente ceramice provenite de la pereți de vase. Toate fragmentele sunt lucrate din pastă fină, de bună calitate, în lipsa unor degresanți vizibili. Culoarea fragmentelor variază de la gălbui spre roșietic. În urma degajării aglomerației, urmele unui eventual complex adâncit nu au fost observate.

Complexul 11 (**Fig. 7, 1-2**). A fost descoperit în carourile 7 și 8 la adâncimea de 80 cm și reprezenta un mormânt de înhumație, marcat cu nr. 2. Resturile scheletice umane se aflau în poziție neanatomică. Urmele unui eventual contul al gropii funerare nu a fost evidențiate. Osemintele aparțin unui individ de sex masculin, cu vârsta de circa 40 ani. Atribuirea cultural cronologica a mormântului este incertă.

Complexul 12 (**Fig. 3, 1-2**). Groapă piriformă identificată în carourile 18-19, la adâncimea de 70 cm. Umplutura gropii conținea 8 fragmente de pereți de vase și bucățele răzlețe de lut ars. Diametrul gurii gropii era de 110 cm, iar al fundului de 120 cm, adâncimea de la nivelul surprinderii fiind de 50 cm.

Complexul 13 (**Fig. 7, 3-4**). A fost descoperit în caroul 12, la adâncimea de 100 cm, fiind un alt mormânt de înhumație (nr. 3). Scheletul se afla în poziție chircită pe partea dreaptă, orientat cu craniul spre est-nord-est. Mâinile îndoite au fost aduse spre față. Conturul gropii funerare nu a fost evidențiat. Osemintele aparțin unui individ sub-adult, cu vârsta de circa 7 ani, probabil de sex feminin. Atribuirea cultural-cronologica a mormântului este incertă.

Complexul 14. A fost descoperit în carourile 8 și 9, la adâncimea de 90 cm, fiind un mormânt de înhumație, numerotat nr. 4. Resturile sporadice de fragmente scheletice umane nu au permis stabilirea poziției defunctului. Osemintele aparțin unui individ adult. Determinarea sexului a fost imposibilă din cauza gradului ridicat de fragmentare și a stării extrem de slabe de reprezentare a scheletului. Atribuirea cultural-cronologica a mormântului este incertă.

Complexul 15. **(Fig. 3, 3-4)**. Groapă de formă circulară în plan, cu diametrul de 60 cm, identificată în caroul 7, la adâncimea de 65 cm. Adâncimea gropii de la nivelul depistării era de 13 cm.

***

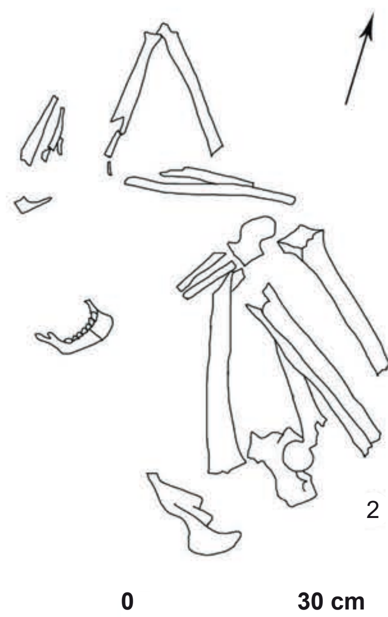
Așadar, din cele zece complexe cercetate în anul 2018 la Peticeni, orizontului eneolitic de locuire a sitului îi aparțin cu certitudine o aglomerație de lut ars, care probabil reprezintă o parte dintr-o locuință de suprafață, și două aglomerații ceramice. Nu excludem că acestea din urmă se aflau pe fundul unor gropi, conturul cărora nu s-a putut observa. O bună parte din colecția de ceramică este puternic corodată, puține fragmente păstrându-și decorul pictat. Din cuprinsul acestor complexe, dar și din stratul cultural, fragmentele care și-au păstrat decorul sunt pictate monocrom sau bicrom. Decorul de regulă este compus din benzi, benzi asociate de doua culori, benzi paralele în spirală, de culoare neagră-ciocolatie sau roșie, aplicată pe un fundal alb-gălbui sau direct pe peretele vasului. Unele fragmente ceramice au păstrat pe suprafață urme de fundal roșiatic. Din colecția ceramică pot fi evidențiate fragmente de străchini, castroane, vase cu gâtul înalt și corpul bombat, cupe, vase bitronconice de dimensiuni mari cu două toarte pe diametrul maxim etc. **(Fig. 4, 1-9)**. Se evidențiază un fragment de capac în formă de coif suedez, având buza evazată, calota rotunjită și prevăzut cu două toarte dispuse pe linia diametrului maxim, puțin mai jos de jumătatea vasului. Recipientul are suprafața acoperită cu angobă albicioasă, decorul fiind pictat cu negru **(Fig. 4, 10)**.

Totalizând informațiile culese în cei doi ani de cercetare în așezarea cucuteniană de la Peticeni, putem constata următoarele. Puține fragmente ceramice au păstrat clar pictura și unele elemente de motivistică. Asocierea acestora cu puținele materiale Cucuteni C, fără decor șnurat, și tipologia statuetelor antropomorfe, permit încadrarea nivelului eneolitic al așezării în etapa finală a fazei A-B1 a culturii Cucuteni-Trypillia, sau, conform periodizării lui D. Boghian, în cea de-a doua și a treia etapă de evoluție a fazei A-B[4]. Din această etapă, în bazinul râului Bîc au fost identificate și alte așezări (*Vălcineț V*, *Temeleuți III* și *Temeleuți V*) cunoscute din periegheze[5]. Cu toate că materialele de suprafață de la Vălcineț și Temeleuți sunt puternic corodate, ele, împreună cu cele cunoscute la *Peticeni V*, își găsesc analogii pe partea dreaptă a Prutului, la Chetrești-*Capul Dealului* (faza A-B)[6], Huși-*Centrul orașului*[7], Traian-*Dealul Fântânilor* (prima fază)[8] etc. Evident că paralelismele la care ne referim nu sunt absolute, întrucât colecțiile ceramice ale fiecărui sit poartă elemente specifice zonei. În centrul și nordul spațiului pruto-nistrean analogii apropiate așezării *Peticeni V* găsim în siturile grupate în varianta Solonceni[9] a fazei A-B[10].

Următorul orizont cultural și cronologic al sitului *Peticeni V* este pus în legătură cu identificarea unei instalații de foc de tip deschis (complexul 6), din

4 Boghian 2004, 111-130.
5 Bodean 2018, 14.
6 Alaiba 2002, 53-61.
7 László 1966, 7-22.
8 Dumitrescu 1945, 11-114.
9 Виноградова 1983, 42-65; Мовша 1960, 231-248; Мовша 1965, 91-100.
10 Autorul aduce mulțumiri arheologilor Dumitru Boghian și Sergiu Bodean pentru sfaturile utile oferite în timpul prelucrării colecției ceramice.

1

3

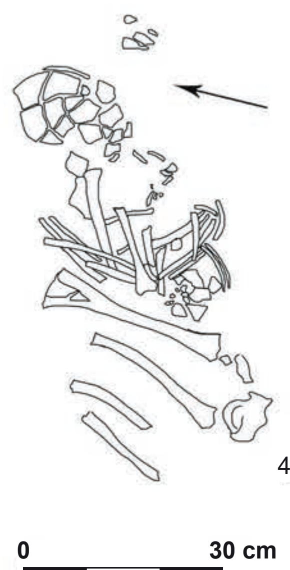

Fig. 7. Complexele 11 (1, 2) și 13 (3, 4).

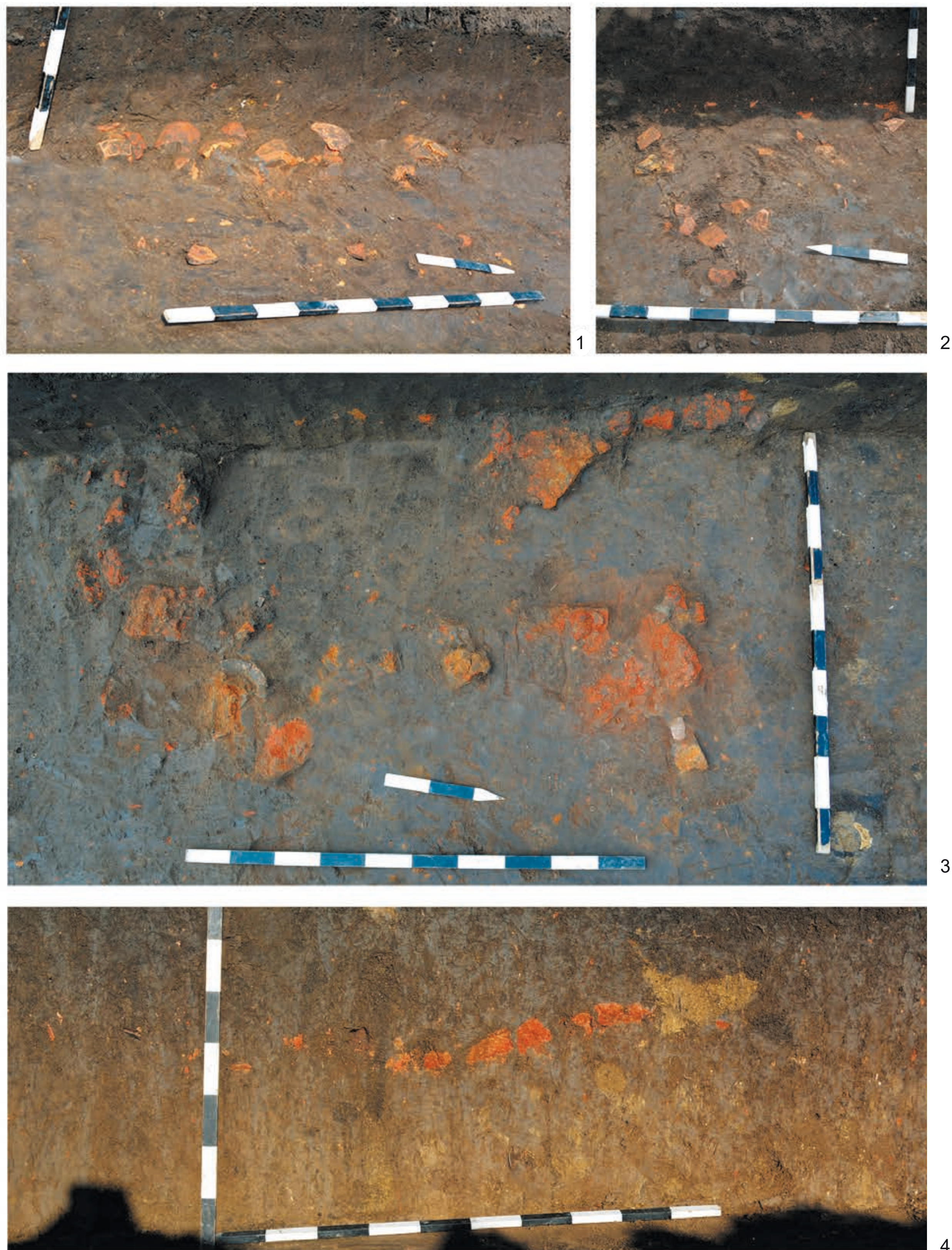

Fig. 8. Complexele 7 (1), 10 (2) și 9 (3, 4).

cuprinsul căreia au fost culese fragmente ceramice provenind din cel puțin trei vase. Ele aveau brâu continuu, modelat în relief, mai jos de nivelul buzei. Vasele fac parte din categoria ceramicii grosiere. Unica forma reconstituită este cea de vas de tip borcan. Luând în considerație forma și tehnica de modelare, recipientele ceramice își pot găsi analogii în așezările culturii Noua din perioada târzie a epocii bronzului, parte componentă a complexului cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni. În spațiul pruto-nistrean, acestea sunt cunoscute cu precădere în Câmpia Moldovei de Nord[11]. Instalația de foc identificată în secțiunea II nu este exclus să fi făcut parte dintr-o construcție ușoară de suprafață, gropile de pari ale căreia n-au fost identificate. Vetre de foc au mai fost documentate în cadrul așezărilor culturii Noua dintre Prut și Nistru la Slobozia Șirăuți[12], *Costești VIII*[13], Miciurin-*Odaia*[14], *Ghindești VI*[15] etc.

Revenind în zona Podișului Moldovei Centrale și în preajma bazinului râului Bîc, așezări atribuite culturii Noua sunt cunoscute din descoperiri mai vechi la Bălănești, Brătuleni, Cîrnești, Pănășești[16] sau identificate recent, cum sunt *Novaci I*, *Unțești V*, *Rădenii Vechi VI* și *Dolna I*[17].

Pe lângă complexele de habitat documentate, în cuprinsul secțiunii II au fost identificate patru înmormântări, trei dintre care sunt efectuate după ritul inhumării, iar unul prin incinerație. Dintre cele trei morminte de înhumație, unul se afla în poziție chircită pe partea dreaptă (M.3), osemintele altui defunct se aflau în poziție neanatomică (M.2), iar cel de al treilea era reprezentat printr-o o serie de oase fragmentare (M.4). Scheletul aflat în poziție chircită aparține unui sub-adult, cu vârsta de circa 7 ani, iar scheletele prost conservate – unor adulți. Din cauza adâncimii mici și culorii întunecate a solului, gropile funerare nu au fost sesizate. În preajma defuncților inhumați nu au fost identificate careva obiecte care ne-ar sugera o eventuală atribuire culturală sau cronologică al acestor complexe. În lipsa unor datări radiocarbon ale osemintelor, ne limităm la constatarea că elementele comune ale acestora se reduc la rit, nivel de identificare și gradul de conservare a osemintelor.

Spre sud de mormântul 3, la distanța de 5,2 m, a fost identificat și un mormânt de incinerație (M.1), ce reprezenta o aglomerație de oase calcinate și fragmente ceramice. Fragmentele provin de la două vase, folosite în calitate de urnă funerară și capac (?). Conform tehnologiei de realizare, recipientele au fost atribuite culturii getice și încadrate cronologic la sfârșitul sec. V – sec. III î. Hr. Către această perioadă cultura materială a geților devine clar definită și bine conturată[18]. Recipientele mormântului de incinerație se încadrează în tipul III, varianta IIIb, a clasificării ceramicii getice propuse de Emil Moscalu[19], sau tipului A, varianta 2 și 3, conform tipologiei ceramicii lucrate cu mâna elaborată de Tudor Arnăut[20].

La momentul actual este dificil de presupus o legătură directă dintre complexele de înhumație (M.2 – M.4) și mormântul getic de incinerație (M.1) de la Peticeni. Totodată, menționăm că în zona centrală a spațiului pruto-nistrean, la Dănceni, a fost cercetată o necropolă getică birituală între anii 1974-1976 și 1978 de către I. Rafalovici[21]. Pe lângă complexele de incinerație, aici au fost identificate și 15 morminte de înhumație, o bună parte dintre care erau răvășite[22]. Suntem de părere că o cercetare sistematică în partea sudică a sitului *Peticeni V* ar putea aduce mai multe clarități cu referire la complexele funerare identificate. Prezența siturilor getice în bazinul hidrografic al râului Bîc este documentată și prin alte descoperiri la Peticeni, Temeleuți, Vălcineț[23], o fortificație la Horodiște[24] etc.

Totalizând datele obținute în urma a două campanii de cercetare, menționăm că în situl arheologic *Peticeni V* au fost identificate două niveluri de locuire și o necropolă. Teritoriul sitului a fost populat în perioada eneolitică de către purtătorii culturii Cucuteni-Tripolie care au înființat aici o așezare, din cuprinsul căreia au fost studiate porțiuni din locuințe de suprafață, gropi menajere, aglomerații ceramice și un șănțuleț. Ulterior, în perioada târzie el epocii bronzului aici a existat probabil un sălaș al culturii Noua. Dintre cele patru complexe funerare, trei sunt dificil de atribuit cultural, dar al patrulea aparține culturii getice. Fără îndoială, informațiile colectate contribuie la o mai bună cunoaștere a culturii materiale și spirituale a populațiilor care au locuit în bazinul râului Bâc în diferite perioade ale istoriei vechi.

11 Sava 2014, 19-21.
12 Дергачев 1973, 66-67; Дергачев 1986, 156-158.
13 Дергачев 1982, 64-71.
14 Сава, Кайзер 2011, 171.
15 Мелюкова 1961, 5-52.
16 Sava 2014, 273-275.
17 Inedite, cercetări de suprafață din anii 2014-2018 ale specialiștilor Agenției Naționale Arheologice.
18 Arnăut 2003, 166.
19 Moscalu 1983, 45.
20 Arnăut 2003, 66-67.
21 Рафалович и др. 1976, 474.
22 Levinschi 2008, 233-234.
23 Inedit, cercetări de suprafață din anii 2014-2018 ale specialiștilor Agenției Naționale Arheologice.
24 Telnov, Belotcaci 2005, 268-278.

SUMMARY

RESCUE EXCAVATIONS NEAR THE PETICENI VILLAGE (CĂLĂRAȘI DISTRICT) IN 2018

In 2018, the staff of the National Agency of Archeology continued the rescue archaeological research of the Peticeni V settlement, located in the upper reaches of the Bîc river valley. The excavation, measuring 50×3 m, was laid out along the line of the planned construction of the Ungheni-Chișinău gas pipeline, as a continuation of the I-2017 excavation trench. As a result of the research, 10 features were identified. A concentration of burnt clay, which is probably part of an above-ground dwelling, and two groups of ceramics belongs to the Eneolithic horizon of the settlement. Most of the poorly preserved ceramic collection is heavily corroded; few fragments have preserved their painting. The latter is painted in monochrome or bichrome style. The painting usually consists of dichromatic stripes, connected stripes of two colours, or parallel spiral stripes. Dark brown or red lines were drawn on a white-yellow background or directly on the unpainted vessel surface. Some of the ceramic fragments have traces of a reddish engobe on the surface. From the ceramic collection, fragments of bowls, vessels with a high neck and a convex body, caps, large biconical vessels with opposite handles along the maximum diameter of the body, could be distinguished. As a result of the analysis of ceramics and the typology of anthropomorphic figurines, it is possible to date this layer to the Eneolithic period of the settlement or the final stage of the A-B1 phase of the Cucuteni-Trypillia culture. The settlement finds its analogies on the right bank of Prut river in Chetrești-Capul Dealului (phase A-B), in Huși-City's centre, Traian-Dealul Fântânilor (1st phase) etc. The parallels we are talking about are not absolute, they are only close analogies since the ceramic collections of each site contain elements characteristic of a given area of their region. In the centre and the north of the Prut-Dniester interfluve there are also analogies, e.g., we observe similar phenomena on the sites of the Solonceni group of the AB phase.

The next cultural and chronological horizon of the settlement is associated with the open hearth with the ceramic fragments from at least three vessels. Reconstituted forms are can-type vessels. The shape and technique of ceramic vessels have their analogies in the settlements of the Noua-Sabatinovka-Coslogeni cultural phenomena of the late Bronze Age.

In addition to these features, four burials, not related to the dwelling structures of the settlement, were investigated in the excavation: three inhumations and one cremation. One of the skeletons was in a crouched position on the right side (no. 3), the bones of the other skeleton were in a non-anatomical position (no. 2), and the third burial was represented by a series of fragmented bones no. 4). No artefacts that would help in the cultural or chronological identification of these features were found near the burials. To the south of them, a cremation was found (no. 1), which represents an agglomeration of pottery fragments and fragments of burnt bones. Fragments of pottery are represented by two vessels used as burial urns. According to the technology of making vessels and the funeral rite, we attribute this burial to the Getian culture of the 5th-3rd centuries BC.

РЕЗЮМЕ

СПАСАТЕЛЬНЫЕ РАСКОПКИ У СЕЛА ПЕТИЧЕНЬ (КЭЛЭРАШСКИЙ Р-Н) В 2018 Г.

В 2018 г, сотрудниками Национального Агентства Археологии были продолжены спасательные археологические исследования поселения Петичень V, расположенного в верхнем течение долины реки Бык. Раскоп размерами 50×3 м, был разбит по линии запланированного строительства магистрального газопровода Унгены-Кишинев, являясь продолжением раскопа I-2017. В результате исследований были выявлены 10 комплексов. Энеолитическому горизонту поселения принадлежит: скопление обожженной глины, вероятно, являющееся частью наземного жилища, и два скопления керамики. Большая часть керамической коллекции плохой сохранности, немногие фрагменты сохранили роспись в монохромном или бихромном стиле. Роспись обычно состоит из бихромных или параллельных спиральных полос. Линии темно-коричневого или красного цвета были нанесены на бело-желтый фон или непосредственно на неокрашенную поверхность сосуда. Некоторые керамические фрагменты сохранили на поверхности следы красноватого ангоба. Из керамической коллекции можно выделить фрагменты чаш, мисок, сосудов с высоким шейкой и выпуклым туловом, крышки, большие биконические сосуды с ручками в месте наибольшего расширения тулова и др. В результате анализа керамики и антропоморфных статуэток энеолитический слой поселения можно датировать заключительным этапом фазы А-В1 культуры Кукутень-Триполье. Поселение находит аналогии на правом берегу Прута в Кетрешть-*Капул Дялулуй* (фаза А-В), в Хушь-*Центр города*, Траян-*Дялул Фынтынилор* (первая фаза) и т.д. Очевидно, что это лишь близкие аналогии, поскольку керамические коллекции каждого памятника содержат элементы, характерные для своего региона. В центре и

на севере Пруто-Днестровского междуречья схожие явления мы наблюдаем на памятниках группы Солончень фазы А-В.

Следующий культурно-хронологический горизонт поселения связан с выявленным открытым очагом, рядом с которым находились керамические фрагменты минимум от трех сосудов. Восстановленные формы – сосуды баночного типа. По форме и технике изготовления керамические сосуды находят аналогии на поселениях культурного блока Ноуа-Сабатиновка-Кослоджень позднего бронзового века.

Кроме хозяйственных комплексов, в раскопе были исследованы и четыре погребения, не относящиеся к жилым постройкам поселения – три трупоположения и одно трупосожение. Из трех трупоположений одно находилось в скорченном положении на правом боку (№3), кости другого скелета находились в неанатомическом положении (№2), а третье погребение было представлено серией фрагментированных костей (№4). Рядом с погребениями не было обнаружено никаких предметов, которые позволяли бы определить культурную или хронологическую принадлежность этих комплексов. К югу от них, было обнаружено трупосожение (№1), представляющее собой скопление фрагментов керамики и кальцинированных костей. Фрагменты керамики представлены двумя сосудами, использовавшихся в качестве погребальных урн. По технологии изготовления сосудов и погребальному обряду мы относим это погребение к гетской культуре V-III в. до н. э.

BIBLIOGRAFIE

Alaiba 2002: R. Alaiba, *Cercetări arheologice la Chetreşti-Capul Dealului, jud. Vaslui, campaniile 1988, 1992*. CI, XVIII-XX, 2002, 33-87.

Arnăut 2003: T. Arnăut, *Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spaţiul de la răsărit de Carpaţi* (Chişinău 2003).

Bodean 2018: S. Bodean, *Locuirea A-B1 pe cursul superior al r. Bîc*. Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în cercetare şi educaţie, ediţia a III-a, Chişinău, 15 noiembrie 2018, 14.

Boghian 2004: D. Boghian, *La phase Cucuteni A-B: une inconnue?* Codrii Cosminului, nr. 10, 2004, 111 -130

Dumitrescu 1945: V. Dumitrescu, *La station prehistorique de Traian (dep. de Neamţ, Moldavie): fouilles des ennees 1936, 1938 et 1940*. Dacia, IX-X (1941-1944), 11-114.

László 1966: A. László, *Cercetări arheologice în aşezarea Cucuteni A-B de la Huşi*. AM, IV, 7-22.

Levinschi 2008: A. Levinschi, *Consideraţii asupra necropolei getice de la Dănceni*. Tyragetia, s.n., vol. II [XVII], nr. 1, 2008, 233-238.

Moscalu 1983: E. Moscalu, *Ceramica Traco-Getică* (Bucureşti 1983).

Popovici 2019: S. Popovici, *Cercetări preventive la Peticeni (raionul Călăraşi) în anul 2017*. Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol., IV, 41-54.

Popovici 2019a: S. Popovici, *Cercetări arheologice preventive în situl arheologic Peticeni V (campania 2018)*. Cercetări arheologice în Republica Moldova: Campania 2018: Sesiunea Naţională de Rapoarte, 18 aprilie 2019: Program: Rezumatele comunicărilor, Chişinău 2019, 28-30

Sava 2014: E. Sava, *Aşezări din perioada târzie a epocii bronzului în spaţiul Pruto-Nistrean (Noua-Sabatinovka)* (Chişinău 2014)

Telnov, Belotcaci 2005: N. Telnov, A. Belotcaci, *Aşezarea fortificată de la Horodişte, raionul Călăraşi*. RA, s.n., 2005, I, nr. 1, 268-278.

Виноградова 1983: Н.М. Виноградова, *Племена Днестровско-Прутского междуречья в период расцвета трипольской культуры* (Кишинев 1983).

Дергачев 1973: В.А. Дергачев, *Памятники эпохи бронзы. Археологическая карта Молдавской ССР* (Кишинев 1973).

Дергачев 1982: В.А. Дергачев, *Материалы раскопок археологической экспедиции на Среднем Пруте (1975–1976 гг.)* (Кишинев 1982).

Дергачев 1986: В.А. Дергачев, *Молдавия и соседние территории в эпоху бронзы* (Кишинев 1986).

Мелюкова 1961: А.И. Мелюкова, *Культура предскифского времени лесостепной Молдавии*. МИА СССР, 96, 1961, 5-52.

Мовша 1960: Т.Г. Мовша, *Трипольское жилище на поселении Солончены II*. ЗОАО, Том I (38), Одесса 1960.

Мовша 1965: Т.Г. Мовша, *Многослойное трипольское поселение Солончены II*. КСИА 105. Древности Северо-западного Причерноморья. 91-100.

Рафалович и др. 1976: И.А. Рафалович, В.Л. Лапушнян, В.М. Дунявина, *Исследования могильников у с. Данчены*. АО в 1975 г. 474-475.

Сава, Кайзер 2011: Е. Сава, Е. Кайзер, *Поселение с «зольниками» у села Одая-Мичурин, Республика Молдова*. (Chişinău 2011).

INVESTIGAȚII ARHEOLOGICE EFECTUATE ÎN SITUL *CĂLĂRAȘI IV* (OR. CĂLĂRAȘI) ÎN ANUL 2018*

Sergiu POPOVICI, Vlad VORNIC, Andrei COROBCEAN

Cuvinte cheie: cultura Cucuteni-Trypillia, sit arheologic, locuință, ceramică, datare.

Key words: Cucuteni-Trypillia culture, the archeological site, construction, the hole, pottery, dating.

Ключевые слова: культура Кукутень-Триполье, археологический памятник, жилище, керамика, датировка.

În raza orașului Călărași sunt cunoscute câteva situri arheologice din diverse epoci istorice, descoperite în anii 1960 și 1984 de arheologii V. Beilecci, I. Rafalovici și V. Haheu[1]. Așezarea *Călărași IV* a fost semnalată de către V. Haheu, cu ocazia unor cercetări perieghetice efectuate la vest de localitate în anul 1984[2]. Primele prospectări efectuate pe suprafața sitului s-au soldat cu descoperirea unor fragmente ceramice atribuite culturii Chișinău-Corlăteni din prima epocă a fierului. În urma unor periegheze repetate în situl *Călărași IV*, efectuate în anul 2016 de către arheologii de la Agenția Națională Arheologică, a fost constatată existența aici a încă două orizonturi cultural-cronologice, atribuite etapei mijlocii a complexului cultural Cucuteni-Trypillia și culturii Sântana de Mureș-Cerneahov din epoca romană târzie[3].

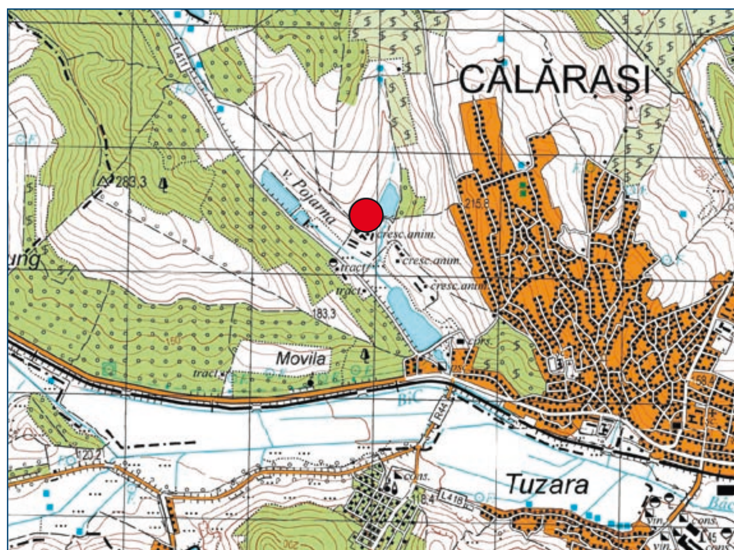

Fig. 1. Amplasarea sitului arheologic *Călărași IV*.

Din punct de vedere geografic, situl cu mai multe nivele de locuire *Călărași IV* se află în Podișul Moldovei Centrale, ce corespunde Podișului Bâcului de Vest din bazinul hidrografic al râului Bâc[4]. Așezarea este situată la cca 0,8 km spre vest de extremitatea vestică a orașului Călărași, la altitudinea de 130 m, și ocupă panta și culmea unei cumpene de ape, formată de două râulețe ale văii *Pojarna*, ce se scurg dinspre stânga în râul Bâc **(Fig. 1)**.

În anul 2018, cu prilejul efectuării unor cercetări preventive pe traseul proiectului construcției gazoductului magistral Ungheni-Chișinău, în partea sudică și sud-vestică a sitului *Călărași IV*, au fost trasate și excavate două secțiuni. Secțiunea I a fost executată în marginea sau chiar în zona de protecție din partea de sud-est a sitului, pe axul gazoductului Ungheni-Chișinău, având orientarea de nord-vest – sud-est și dimensiunile de 3×90 m. În cuprinsul secțiunii au fost descoperite doar câteva fragmente ceramice atipice atribuite culturii Chișinău-Corlăteni, precum și câteva resturi mici de amfore romane și de vase lucrate la roată din pastă fină din sec. III-IV d.Hr.

Secțiunea II a fost trasată pe partea dreaptă a unui drum de țară ce duce dinspre câteva construcții

---

* Cercetare realizată prin subprogramul 01.15.01 „Patrimoniul arheologic prehistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică" în cadrul Centrului de Arheologie „Ion Niculiţă" (Universitatea de Stat din Moldova).

1 Vornic, Tabuncic 2015, 119.

2 Corman 1993, 1.

3 Periegheze efectuate de către S. Popovici, S. Bodean și V. Bubulici.

4 Boboc 2013, 166.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 19-32.

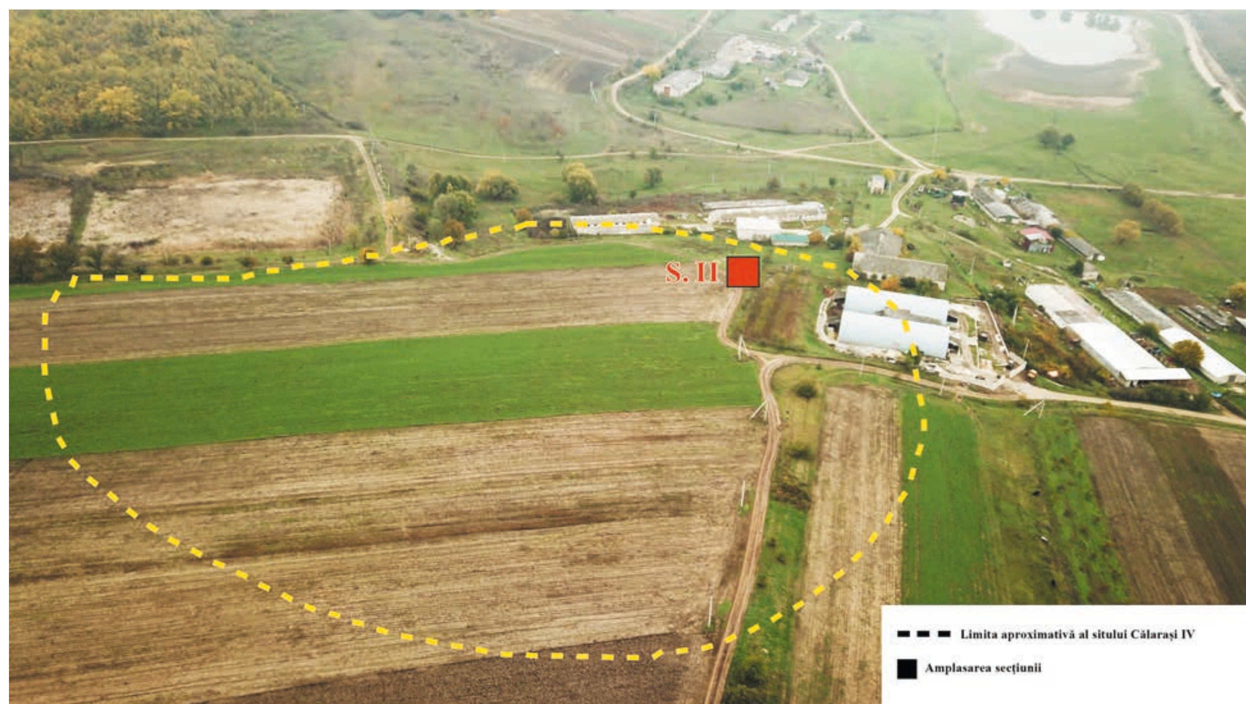

Fig. 2. Vedere aeriană asupra sitului *Călărași IV*, cu marcarea secțiunii II.

agro-industriale spre un lac de acumulare **(Fig. 2)**. Secțiunea, cu dimensiunile de 2×10 m și orientarea est-vest, a fost deschisă în vederea stabilirii stratigrafiei în porțiunea dată a sitului. Ulterior însă, odată cu identificarea unei structuri arheologice, a fost extinsă în zona centrală atât spre nord, cât și spre sud[5]. Drept rezultat, suprafața excavată a obținut în plan forma unei cruci, orientate pe direcția vest-nord-vest – est-sud-est, cu lungimea de 10 m și lățimea de 6,5 m **(Fig. 4)**.

Stratigrafia înregistrată în profilele secțiunii este următoarea: stratul I prezenta sol cenușiu închis, amestecat cu resturi vegetale și puține vestigii arheologice, având grosimea de circa 30 cm; stratul II, cu grosimea în jur de 25 cm, era compus din sol cenușiu, compact, ce conținea numeroase fragmente de lut ars, ceramică, precum și câteva pietre neprelucrate de dimensiuni medii. La adâncimea de 55 cm de la suprafața actuală de călcare, cu precădere în partea centrală și sudică a secțiunii, au fost sesizate urmele unei construcții de suprafață, reprezentate printr-o aglomerare relativ compactă de bucăți de lut ars. Grosimea medie a aglomerării de lut ars era de aproximativ 8 cm. Stratul următor, aflat sub aglomerărarea de lut ars, reprezenta sol de tranziție de culoare brună, amestecat cu puține fragmente mici de lut ars, cu o grosime de circa 20 cm. La adâncimea de 75-80 cm de la suprafața actuală de călcare se afla lutul galben, steril din punct de vedere arheologic. Stratul de cultură înregistrat în secțiune avea o grosime ce varia între 35-40 cm **(Fig. 3, 5; 4, 2-3)**. Din solul excavat al secțiunii, din afara aglomerării de lut ars, provin o serie de fragmente ceramice, lucrate din pastă fină, de bună calitate, arse la roșu, câteva oase de animale și o așchie de silex.

Construcția de suprafață, marcată drept locuința 1, a fost identificată la baza stratului II de săpătură, în partea centrală și sudică a secțiunii, la adâncimea de 55 cm de la suprafața actuală de călcare a solului. Resturile complexului constau dintr-o aglomerare de lut ars de formă neregulată, întinsă dinspre sud-sud-vest spre nord-nord-est. Aglomerarea consta din bucăți de lut ars de mărimi, forme și culori diferite. Structura aglomerației prezenta fragmente de chirpici, printre care se afla o masă de fragmente mai mici (de circa 0,5-3,0 cm) în amestec cu argilă nisipoasă. Totodată, printre bucățile de chirpici, au fost semnalate și pietre brute de calcar, unele cu urme de ardere, dar și fragmente dintr-o râșniță de mână, spartă în vechime **(Fig. 10, 3)**, precum și oase de animale. Majoritatea fragmentelor de lut ars aveau culoare roz-cărămizie, mai rar întâlnindu-se fragmente de culoare cenușie, brună sau chiar neagră. Mai multe bucăți de lut prezentau urmele carcasei de lemn a construcției: nuiele, bârne, pari, uneori păstrând chiar și resturi mici de lemn carbonizat. Pe un fragment de lut ars s-a observat amprenta unei labe de animal **(Fig. 10, 2)**. Forma și dimensiunile aglomerării de lut ars nu au putut fi precizate integral din cauza extinderii acesteia în peretele nordic al secțiunii spre drumul de țară din preaj-

[5] Bodean, Corobcean, Vornic 2019, 31.

Fig. 3. Vederi asupra secțiunii II.

Fig. 4. Vederi asupra secțiunii II.

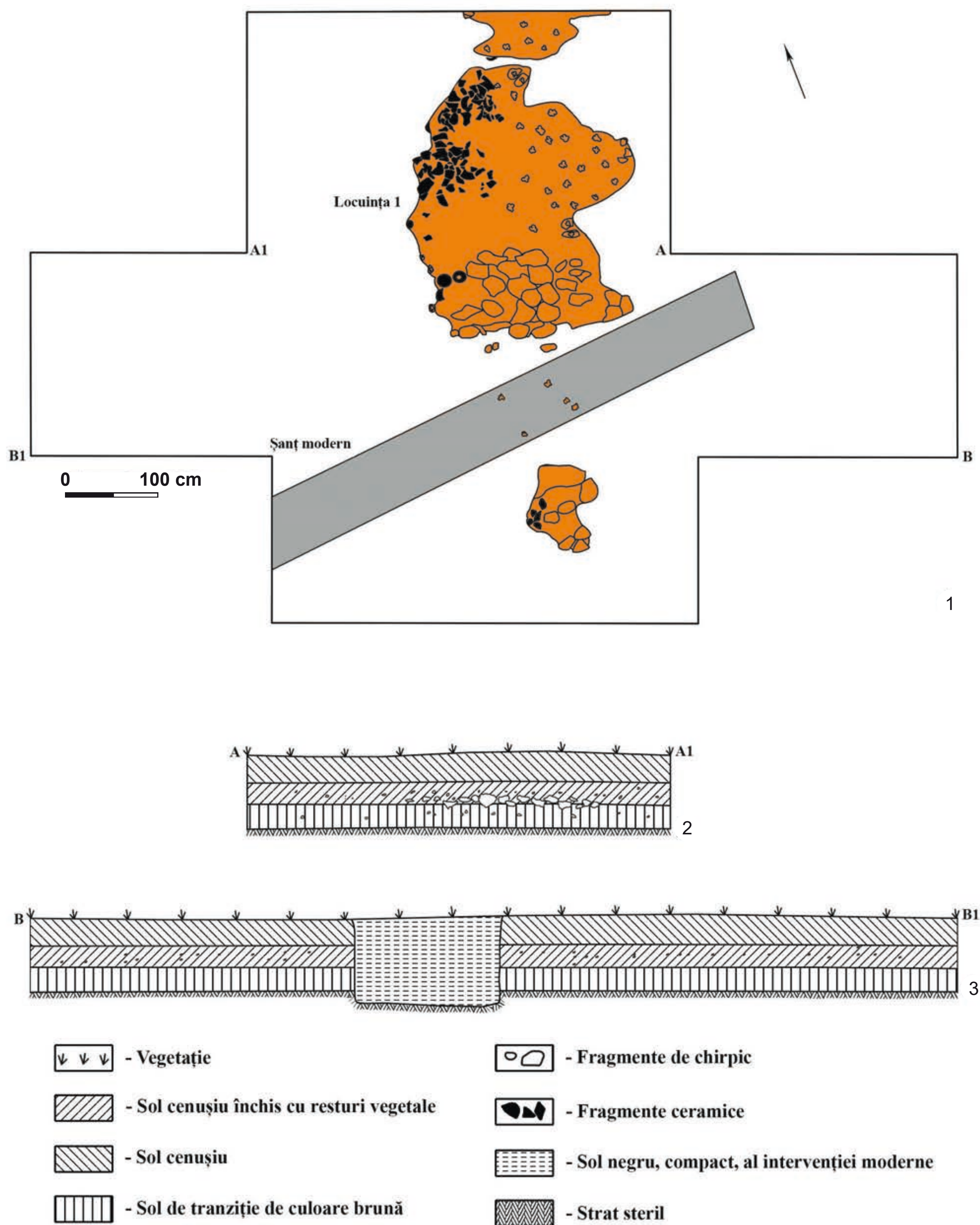

Fig. 5. Secțiunea II, plan și profil.

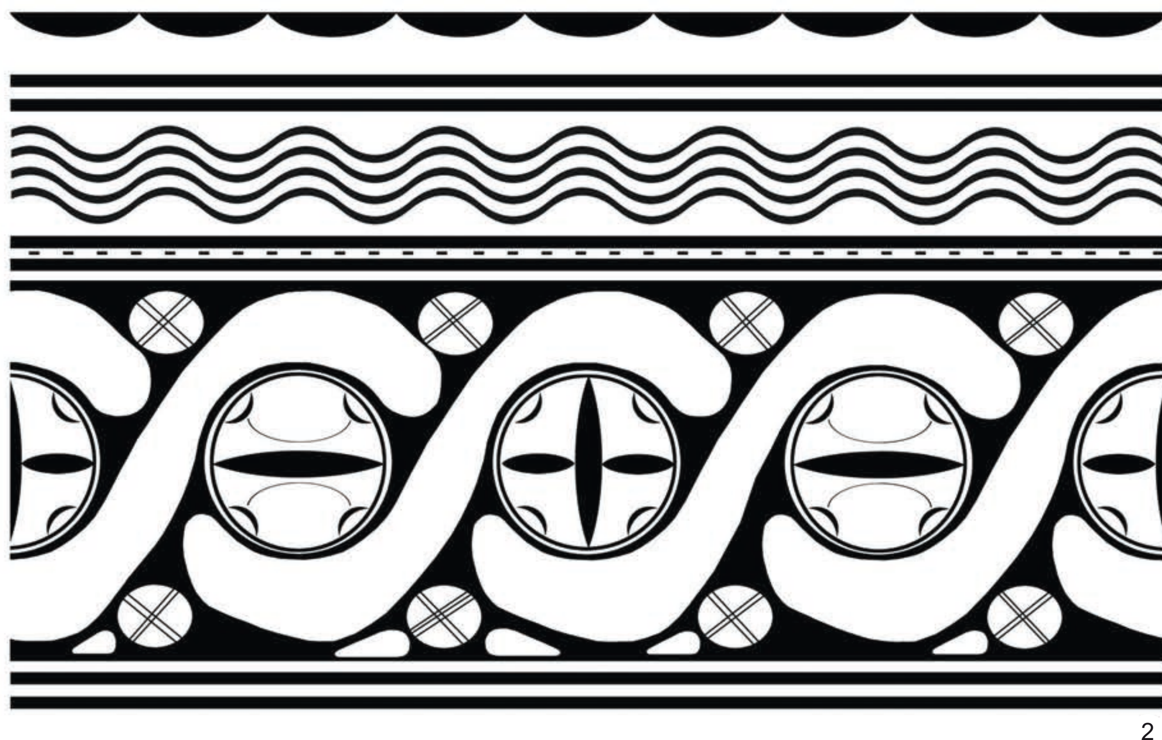

Fig. 6. Vas ceramic (1) și reconstituirea desfășurată a compoziției decorului (2).

mă. Dimensiunile suprafeței cercetate din aglomerare sunt următoarele: lungime 6 m, lățime 2,5 m, grosimea medie circa 8 cm. Partea central-sudică a aglomerării de lut, a fost afectată în perioada modernă de un șanț, săpat pentru instalarea unei țevi metalice de apă. Observațiile asupra stratigrafiei atât verticale cât și orizontale au permis să concluzionăm că aglomerarea de lut ars reprezenta dărâmăturile împrăștiate ale pereților prăbușiți ai unei locuințe cu un singur nivel **(Fig. 4, 1)**.

Cu precădere în partea nordică a porțiunii cercetate din locuință, alăturat marginii vestice, amestecate printre chirpici, se aflau patru vase sparte în bucăți **(Fig. 3, 3)**. Alte două vase întregi (un capac și o strachină) se găseau în zona central-vestică a dărâmăturilor construcției. Tot aici au mai fost identificate două figurine antropomorfe fragmentare de lut ars, o lamă și două nuclee de silex.

Materialul ceramic recuperat din acest complex constă din fragmente și vase întregi sau întregibile. În linii mari, el poate fi grupat în trei categorii: ceramică pictată, ceramică din pastă fină fără decor pictat și ceramică cu adaos de scoică pisată în compoziție. Numeric, predomină ceramica pictată. Majoritatea vaselor prezintă decor monocrom, realizat cu vopsea brună-închisă pe angobă alb-gălbuie sau pe un fond roșiatic. Într-o proporție mică regăsim ceramica bicromă, care are ornamentul executat cu brun-închis și roșu. Destul de bine e documentată și ceramica lucrată din pastă fină, lipsită de ornament pictat. Ceramica cu scoică pisată în compoziție este reprezentată de două fragmente, unul de fund și altul de perete, care provin de la vase cu partea inferioară tronconică și umărul rotunjit, arse reducător.

Dintre vasele ceramice care se remarcă prin gradul de conservare, semnalăm trei amfore bitronconice, având buza evazată și prevăzute cu două toarte dispuse pe diametrul maxim al corpului[6]. Suprafața vaselor este acoperită cu decor realizat cu vopsea brună pe angobă gălbuie sau fond roșiatic. Decorul pictat, este structurat în două registre. Cel inferior, dispus pe partea centrală și inferioară a vaselor, prezintă o compoziție pe negativ de tip „tangentenkreisband" cu interspațiile umplute cu brun **(Fig. 5; 6; 7; 8, 1,3)**. Registrul superior dispus pe gâtul vaselor, într-un caz este format din patru linii brune vălurite **(Fig. 5, 2)** și în două cazuri prin benzi spiralate tangente realizate în negativ, având pe interior la capete câte o semilună, în ansamblu redând „spirala fugătoare" **(Fig. 6, 2; 7, 2)**. Buza vaselor este pictată cu semicercuri. Înălțimea recipientelor este cuprinsă între 38 și 47 cm. Cea de-a patra amforă, cu gâtul scund, ușor oblic, de asemenea are pe suprafață decor pictat pe negativ, structurat într-un singur registru, ce combină patru discuri cuprinse între două benzi arcuite **(Fig. 8, 1,3)**. Un alt vas pentru care am reușit reîntregirea formei, se remarcă prin lipsa picturii, în comparație cu amforele descrise mai sus. Pereții acestuia, în procesul de finisare a suprafeței, au fost slab neteziți. Vasul are buza dreaptă și corpul bombat, prevăzut pe diametrul maxim cu patru toarte, dintre care două perforate vertical și două orizontal. Partea inferioară a vasului prezintă urme de ardere neuniformă **(Fig. 8, 4)**. Alte trei vase întregi sau întregibile reprezintă o ulcică cu corpul globular și buza ușor răsfrântă spre exterior, fără decor pictat **(Fig. 8, 2)**, un capac întreg de tip „coif suedez", având calota și marginea buzei decorate cu brun **(Fig. 9, 1)**, și o strachină cu pereții ușor arcuiți, ornamentată pe exterior prin pictura cu benzi multiliniare arcuite de culoare brună **(Fig. 9, 2)**.

Plastica antropomorfă este reprezentată de două exemplare fragmentare, identificate în cuprinsul locuinței de suprafață. Prima statuetă este modelată din pastă fină fără degresanți vizibili, fiind arsă oxidant. Capul statuetei este modelat prin trei ciupituri. Printr-o perforație este marcat ochiul drept. Pe cap este prezentă o mică proeminență ușor oblică (moț?). Mâinile sunt redate prin amorse. Pe tors, de la dreapta spre stânga, prin incizie pe diagonală, este redată o centură. Abdomenul este ușor reliefat. Dimensiuni: înălțimea păstrată – 6,7 cm, lățimea capului – 2,1 cm, lățimea în zona umerilor – 3 cm **(Fig. 9, 3)**. Lipsa părții inferioare face oarecum dificilă o încadrare tipologică precisă a piesei, însă, admitem că statueta aparține tipului B_2 al plasticii antropomorfe Cucuteni B, conform tipologiei elaborate de către Dan Monah[7]. Prezența centurii pe diagonală de la dreapta spre stânga a fost semnalată și la piesele similare identificate la Bilche Zolote, Koșîlivți[8] și la Mereșeuca-*Cetățuie*[9]. Destul de curios se prezintă faptul că pe capul statuetei a fost modelat un element probabil al coafurii și marcat doar un singur ochi. Luând în considerație aceste două elemente și prezența centurii pe tors, putem admite cu o oarecare doză de relativitate că piesa reprezintă un personaj real din cadrul comunității cucuteniene, de gen masculin, remarcat prin virtuțile sale (războinic?, vânător?, vrăjitor?, jucător?). Cea de-a doua piesă, tot fragmentară, este reprezentată prin capătul inferior al unei statuete verticale, finisat cu un suport oval, cu baza plată. Modelajul respectiv permitea șederea independentă pe o suprafață plană a figurinei. Pe una din suprafețe, picioarele unite sunt demarcate vizual printr-o incizie ușor oblică. Piesa este modelată din pastă fină și arsă oxidant. Dimensiuni: înălțimea păs-

6 Vasele au fost parțial restaurate în cadrul Agenției Naționale Arheologice de către Sergiu Bodean.

7 Monah 2012, 139-140.

8 Погожева 1981, 83, рис. 23.

9 Сорокин 1983, 108-109.

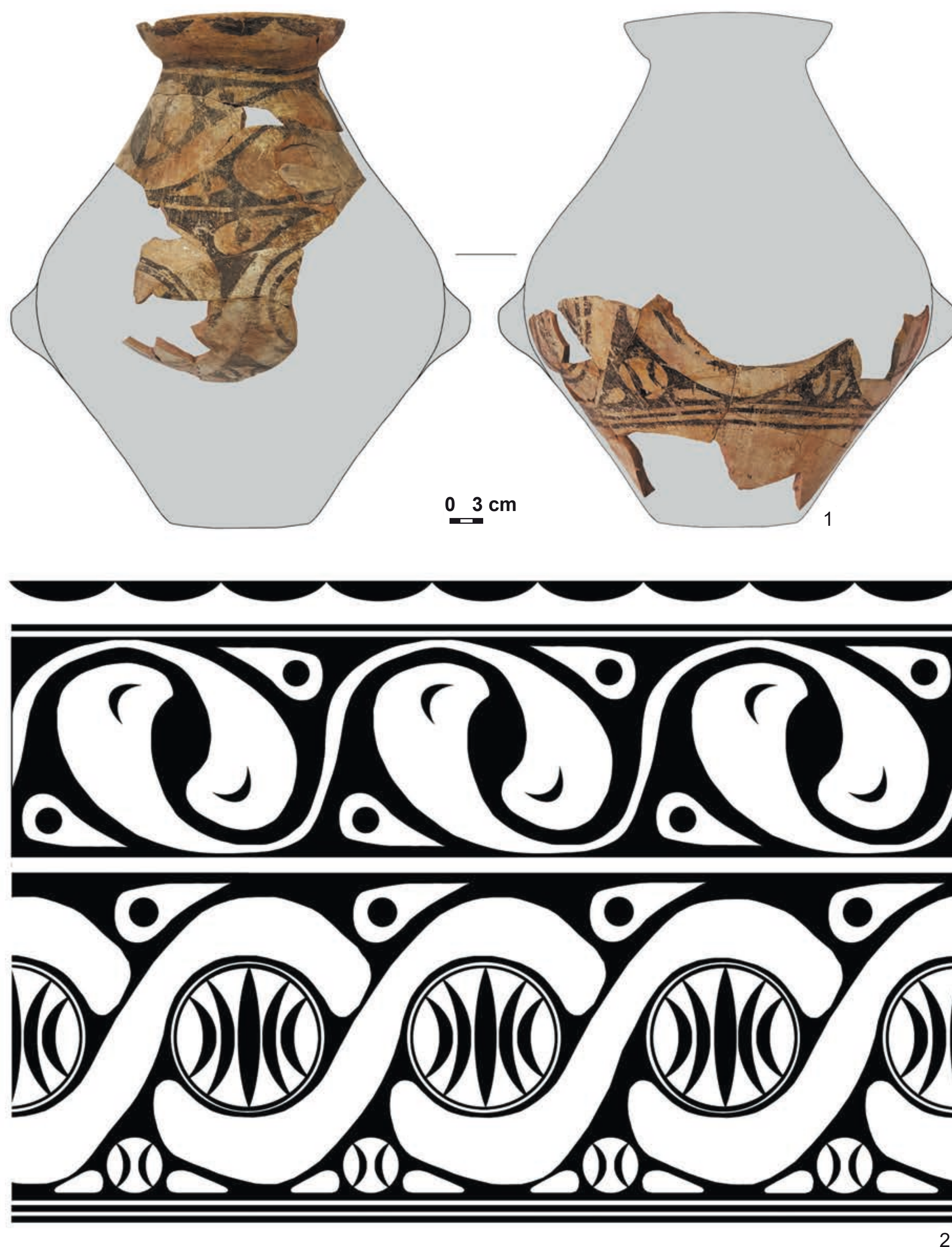

Fig. 7. Vas ceramic (1) și reconstituirea desfășurată a compoziției decorului (2).

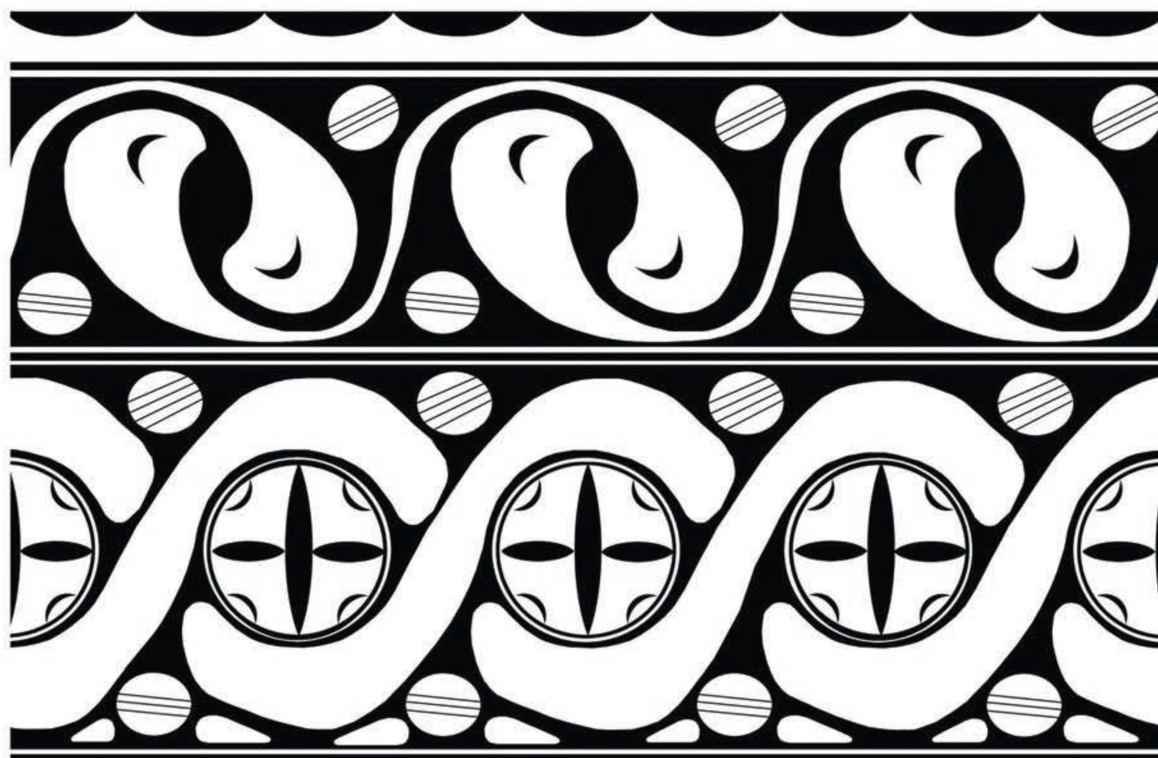

Fig. 8. Vas ceramic (1) și reconstituirea desfășurată a compoziției decorului (2).

Fig. 9. Vase ceramice (1, 2, 4) și reconstituirea desfășurată a compoziției decorului (3).

Fig. 10. Capac și reconstituirea desfășurată a compoziției decorului (1), strachină (2) și figurine fragmentare de lut ars (3-4).

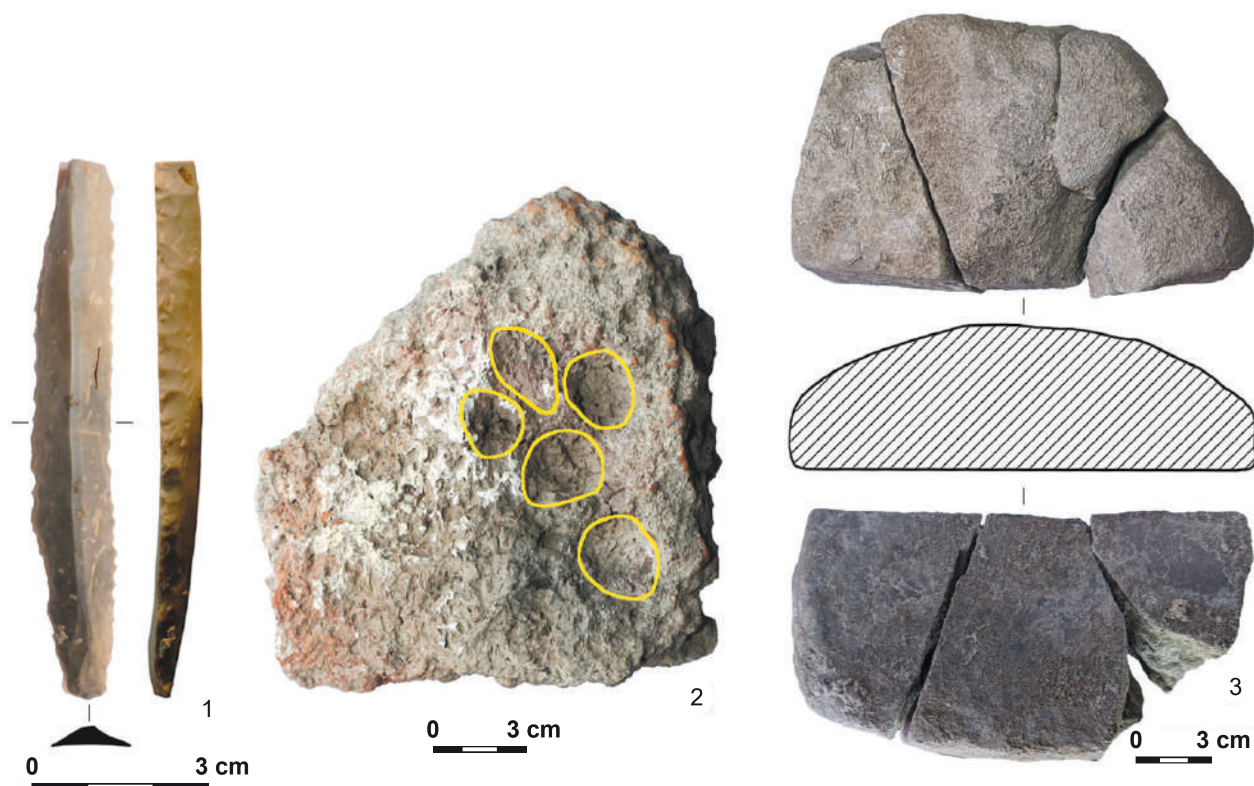

Fig. 11. Lamă de silex (1) fragmente de lut ars cu amprenta unei labe de animal (2) și o râșniță spartă din vechime (3).

trată – 3,4 cm, diametrul maxim a suportului – 3,5 cm **(Fig. 9, 4)**. În conformitate cu clasificarea realizată de Dan Monah, statueta poate fi atribuită tipului A_2[10].

Utilajul litic identificat este reprezentat de trei piese, două nuclee și o lamă din silex de Volânia, la care se adaogă fragmentele unei râșnițe de gresie. Un interes mai deosebit îl prezintă lama, care are retușe mari pe ambele laturi. Dimensiunile piesei: lungime – 9,4 cm, lățime – 1,4 cm **(Fig. 10, 1)**.

Datele înregistrate în urma cercetării secțiunii II în situl *Călărași IV* au oferit informații importante și inedite cu referire la locuirea din Podișul Bâcului de Vest în perioada eneolitică. Pe baza materialului ceramic, în speță a formelor de vase și a decorului atestat pe ele, am concluzionat că așezarea cucuteniană de la Călărași are o singură fază de locuire. Cu toate că dimensiunile reduse ale secțiunii excavate nu permit reconstituiri mai largi, putem totuși presupune că aglomerarea de lut ars descoperită reprezenta pereții prăbușiți ai unei locuințe de suprafață ce avea un singur nivel. Din interiorul locuinței provin cel puțin opt vase întregi, întregibile sau a căror formă a putut fi reconstituită. În baza analizei comparate a acestora și a materialului ceramic fragmentar cu alte descoperiri similare, am încadrat locuirea eneolitică de aici către începutul fazei B, subfaza $B_{1b,}$ a culturii Cucuteni. Cu toate că în decorul vaselor ceramice pot fi întrezărite unele reminiscențe moștenite din tradițiile ornamentale Cucuteni A-B_2 (structurarea decorului pe registre, aplicarea decorului monocrom pe fundal roșiatic), semnalate la Drujba I-*Ternușa*, Hîrcești I și II (com. Hîrcești, r-nul Ungheni), Mîndrești XII-*Lângă lac* (com. Mîndrești, r-nul Telenești)[11] și Chișinău IV-*Valea Morilor*[12], în general, aspectul decorului se prezintă drept unul original pentru teritoriul Podișului Moldovei Centrale. Acesta se apropie de subgrupele stilistice $\boldsymbol{\varepsilon}_{1a}$ și $\boldsymbol{\varepsilon}_{1b}$, definite de către A. Nițu[13]. Spre vest, în bazinul Bahluiului, motivele compoziționale pe negativ de tip „tangentenkreisband" apropiate celor de la *Călărași IV*, au fost semnalate în siturile Cucuteni B de la Buznea-*Siliște-După Grădini*[14], Cucuteni-Băiceni-*Cetățuia* (nivelul Cucuteni B1b)[15] și atribuite de către T.M. Tkaciuk grupului teritorial și cronologic *Bahlui*[16], evidențiat inițial de către E. K. Chernîș[17]. Spre nord, dintre așezările Cucuteni B ce prezintă analogii din punctul de vedere al decorului

[10] Monah 2012, 136-138.

[11] Popovici, Vornic, Heghea 2021, 30.
[12] Bodean 2020, 341.
[13] Nițu 1984, 66.
[14] Boghian, Enea 2018, 191-211.
[15] Boghian 2004, 134.
[16] Ткачук 2005, 209-220.
[17] Черныш 1982, 210.

și formelor ceramice cu situl cercetat de noi, putem menționa pe cele de la Ştefăneşti-*Stânca Doamnei*[18], Brînzeni VIII- *Sîeci*[19] și Mereșeuca-*Cetățuie*[20].

La final, ținem să consemnăm că, după prelucrare și studiere, piesele de patrimoniu arheologic descoperite în situl stratificat *Călărași IV* au fost transmise Muzeului de Istorie si Etnografie din or. Călărași, unde sunt expuse astăzi publicului. Evident, pentru completarea colecției arheologice a muzeului, dar și pentru concretizarea și completarea datelor științifice obținute prin săpăturile din anul 2018, se impune continuarea investigațiilor arheologice în această importantă așezare cucuteniană.

[18] Nițu, Șadurschi 1994, 181-193.
[19] Маркевич 1981, 58; Țerna, Heghea 217, 299.
[20] Сорокин 1983, 102-111; Сорокин 1990, 94-101.

SUMMARY

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE *CĂLĂRAȘI IV* SETTLEMENT IN 2018

This article presents the results of rescue archaeological research conducted on the *Călărași IV* settlement. The site is located on the Central Moldavian Plateau, in the Bâc river basin. In 2018, a ground-dwelling was investigated here. The dwelling of an irregular shape was revealed at a depth of 55 cm from the modern-day surface. According to the stratigraphic data, the burnt clay platform probably represents fragments of collapsed walls of a one-story structure.

Pottery found in the dwelling consists of fragments and entire vessels. It can be roughly divided into three categories: painted pottery, unpainted pottery, and pottery with the inclusion of crushed shells. Painted pottery predominates by percentage, most of the vessels were painted with dark brown paint over white-yellow engobe or reddish paint.

As a result of comparison of ceramics with similar finds from the other sites, we dated back this Eneolithic settlement to the initial phase B (sub-phase B_{1b}) of the Cucuteni culture. In general, the painting of the pottery looks rather peculiar for the Cucuteni sites in the Central Moldavian Plateau. The painted ornament of the vessels is close to the stylistic subgroups of the $\boldsymbol{\varepsilon}_{1a}$ and $\boldsymbol{\varepsilon}_{1b}$ groups. To the west, on the settlements of Cucuteni B in the Bahlui river basin, compositional motifs of “Tangentenkreisband”, similar to those found on the Călărași IV site, were found on the settlements of Buznea-*Siliște-După Gradini*, Cucuteni-Băiceni-*Cetățuia* (Cucuteni B_{1b} horizon). To the north, we find analogies to decor and ceramic forms in the settlements of Ștefănești-*Stânca Doamnei*, Brânzeni VIII-*Sâeci* and Mereșeuca-*Cetățuie* (Cucuteni B horizon).

РЕЗЮМЕ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОВЕДЕННЫЕ НА ПОСЕЛЕНИИ *КЭЛЭРАШЬ IV* В 2018 Г.

В данной статье представлены результаты спасательных археологических исследований, проведенных на поселении *Кэлэрашь IV*. Памятник расположен на Центрально-Молдавской (Кодринской) возвышенности, в бассейне реки Бык. В 2018 г, здесь было исследовано наземное жилище, выявленное на глубине 55 см от современной дневной поверхности. Обнаруженная часть жилища являла собой площадку неправильной формы. Согласно стратиграфическим данным, исследуемая площадка из обожженной глины, вероятно, представляла собой фрагменты обрушившихся стен одноэтажного строения.

Керамика, обнаруженная в жилище, состоит из фрагментов и целых сосудов. Ее можно условно разделить на три категории: расписная керамика, керамика без росписи и керамика с включением толченной ракушки. В процентном соотношении преобладает расписная керамика. Роспись большинства сосудов выполнена темно-коричневой краской по бело-желтому ангобу или по красноватой краске.

В результате сравнительного анализа керамики с аналогичными находками на других памятниках, данное энеолитическое поселение было датировано начальной фазой B (под-фаза B_{1b}) культуры Кукутень. В целом, роспись керамического материала выглядит довольно специфичной для памятников Кукутень, найденных на Центрально-Молдавской возвышенности. Расписной орнамент сосудов, близок к стилистическим подгруппам групп $\boldsymbol{\varepsilon}_{1a}$ и $\boldsymbol{\varepsilon}_{1b}$. К западу, на поселениях Кукутень B, в бассейне реки Бахлуй, композиционные мотивы «Tangentenkreisband», подобные выявленным на памятнике Кэлэрашь IV, были обнаружены на поселениях Бузня-*Силиште-Дупэ Грэдинь*, Кукутень-Бэйчень-*Четэцуя* (горизонт Кукутень B_{1b}). К северу, аналогии декора и керамических форм обнаруживаются на поселениях Штефэнешть -*Стынка Доамней*, Брынзень VIII-*Сыечь* и Мерешеука-*Четэцуе* (горизонт Кукутень B).

BIBLIOGRAFIE

Boboc 2013: N. Boboc. *Probleme de regionare fizico-geografică a teritoriului Republicii Moldova.* Buletinul AȘM. Științele vieții, 1 (307), 2009, 161-169.

Bodean 2020: S. Bodean, *Considerații preliminare referitoare la siturile Cucuteni A-B2-Cucuteni B1 din zona centrală a Republicii Moldova*. In: Eternitatea arheologiei: studii în onoarea profesorului Dumitru Boghian la a 65-a aniversare, (Cluj-Napoca 2020), 333-354.

Bodean, Corobcean, Vornic 2019: S. Bodean, A. Corobcean, V. Vornic, *Investigații arheologice preventive în situl Călărași IV*. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2018. Sesiunea Națională de Rapoarte. 18 aprilie 2019 (Chișinău, 2019), 31-33.

Boghian 2004: D. Boghian, *Comunitățile cucuteniene din bazinul Bahluiului* (Suceava 2014).

Corman 1993: I. Corman, *Repertoriul monumentelor de arheologie din raionul Călărași, Republica Moldova*. Arhiva MNIM (Chișinău 1993).

Boghian, Enea 2018: D. Boghian, S. Enea, *Între teluric și divin. Situl cucutenian de la Buznea-Siliște/după grădini (comuna Ion Neculce, județul Iași, România)*. ArheoVest VI, 2018, 191-211.

Monah 2012: D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni – Tripolie* (Piatra Neamț 2012).

Niţu 1984: A. Nițu, *Formarea și clasificarea grupelor de stil AB și B ale ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie* (Iași 1984).

Nițu, Șadurschi, 1994: A. Nițu, P. Șadurschi, *Săpăturile de salvare de la „Stînca Doamnei" (sat Stînca - Ştefăneşti, judeţul Botoşani)*. Hierasus IX, 1994, 181-193.

Popovici, Vornic, Heghea 2021: S. Popovici, V. Vornic, S. Heghea, *Situl cucutenian Drujba I – Ternușa (com. Hîrcești, r-nul Ungheni)*. Pyretus, V-VI, 2021, 9-31.

Țerna, Heghea 2017: S. Ţerna, S. Heghea, *Middle and late copper age settlements from the Brînzeni microzone on the Prut river: older research in a modern background*. Sprawozdania Archeologiczne, 69, 2017, 297-235.

Vornic, Tabuncic 2015: V. Vornic, S. Tabuncic, *Un cuptor de ars cărămizi din perioada modernă descoperit la Călărași*. APRM II, 2015, 119-128.

Маркевич 1981: В.И. Маркевич, *Позднетрипольские племена Северной Молдавии* (Кишинев 1981).

Погожева 1981: А.П. Погожева, *Антропоморфная пластика Триполья* (Москва 1981).

Сорокин 1983: В.Я. Сорокин, *Раскопки многослойного поселения Мерешовка-Четэцуе в 1980 г.* АИМ в 1979-1980 гг., 1983, 102-111.

Сорокин 1990: В.Я. Сорокин, *К проблеме хронологии памятников Средного Триполья Молдавии*. В сб.: Раннеземледельческие поселения-гиганты трипольской культуры на Украине. I полевой семинар (Тальянки 1990), 94-101.

Ткачук, 2005: Т.М. Ткачук, *Локально-хронологические группы культуры Кукутень этапов BI и B2 в Румынской Молдове*. Stratum Plus, № 2, 2005, 204-255.

Черныш 1982: Е.К. Черныш, *Памятники среднего периода культуры Триполье-Кукутень и основания для выделения локальных вариантов*. В сб.: Энеолит СССР (Москва 1982), 191-205.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE PREVENTIVE EFECTUATE LA GIURGIULEȘTI (R-NUL CAHUL) ÎN ANUL 2018

Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Angela SIMALCSIK, Serghei AGULNICOV

Cuvinte cheie: Prutul de Jos, Giurgiulești, tumuli, epoca bronzului, cultura Iamnaia.

Keywords: Lower Prut, Giurgiulești, burial mounds, Bronze Age, Yamnaya culture

Ключевые слова: Нижний Прут, Джурджулешть, курганы, эпоха бронзы, ямная культура

Pe malul stâng al râului Prut, în zona de confluență cu Dunărea, este cunoscut un număr mare de situri arheologice, majoritatea lor fiind reprezentate de tumuli. În hotarele administrative ale localității Giurgiulești, începând cu anii ‘80 ai sec. XX și până în prezent, au fost reperate 55 de situri arheologice: cinci așezări deschise, două necropole plane, o fortificație medievală și 47 tumuli. Cei din urmă sunt amplasați cu precădere în partea nord-estică a moșiei localității, formând un lanț de movile, care continuă și pe teritoriul localităților situate spre nord. Șirul respectiv de tumuli se întinde de la Giurgiulești până spre localitatea Colibași, având o lungime de circa 21 km și incluzând peste 100 de movile. În partea sudică a acestui șir, în anul 2018, specialiștii Agenției Naționale Arheologice au realizat cercetarea arheologică preventivă a cinci tumuli[1] **(Fig. 1)**, aflați în zona proiectului de construcție a drumului M3 Chișinău-Cimișlia-Vulcănești-Frontiera cu Romania, centura de ocolire a localităților Slobozia Mare, Câșlița-Prut și Giurgiulești.

Fig. 1. Poziția topografică a tumulilor cercetați (1- tumulul 5; 2- tumulul 22; 3- tumulul 23; 4- tumulul 8; 5- tumulul 9).

Amplasarea geografică a siturilor. Tumulii cercetați se aflau la circa 2,5 km nord-est de localitate, pe un platou înalt al celei de a treia terase a malului stâng al râului Prut **(Fig. 2)**. Locul respectiv, în rândul localnicilor din Giurgiulești, poartă denumirea *Drumul Mare*. Conform regionalizării fizico-geografice a Republicii Moldova, această zonă corespunde Câmpiei Cahulului din cadrul Regiunii Câmpiei de stepă a Bugeacului. Aici relieful este puternic fragmentat de un sistem de văi și ravene, dezvoltarea cărora este influențată de structura geologică a terenului (prezența unei cuverturi relativ groase de loessuri și roci nisipoase). Predomină altitudini sub 150 m, ponderea cărora depășește 80% din suprafața totală[2].

Istoricul cercetării necropolei tumulare. Primele informații referitoare la tumulii de la Giurgiulești le găsim în *Dosarul de cercetare a tumulilor din r-nul Vulcănești*[3], elaborat în anii 1984-1985 de către o echipă de ingineri și topografi de la Institutul de Stat în proiectări pentru organizarea teritoriului „Moldghiprozem”. Atunci s-a stabilit existența aici a cinci movile care aveau un grad de conservare satisfăcător, altele două fiind distruse iremediabil[4]. În anul 1991, în apropiere de tumulul *Movila Mare*, Vasile Haheu și Serghei Curceatov cercetează doi tumuli în care au fost descoperite 24 de morminte, datând cu precă-

[1] Un alt tumul a fost cercetat la Cîșlița-Prut, rezultatele obtinute în urma investigării acestuia urmând a fi publicate într-un alt volum.

[2] Boboc 2009, 168.

[3] Până în anul 1998, localitatea Giurgiulești făcea parte din r-nul Vulcănești.

[4] Медведева 1985, 4, planșa cu nr. 6591.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 33-44.

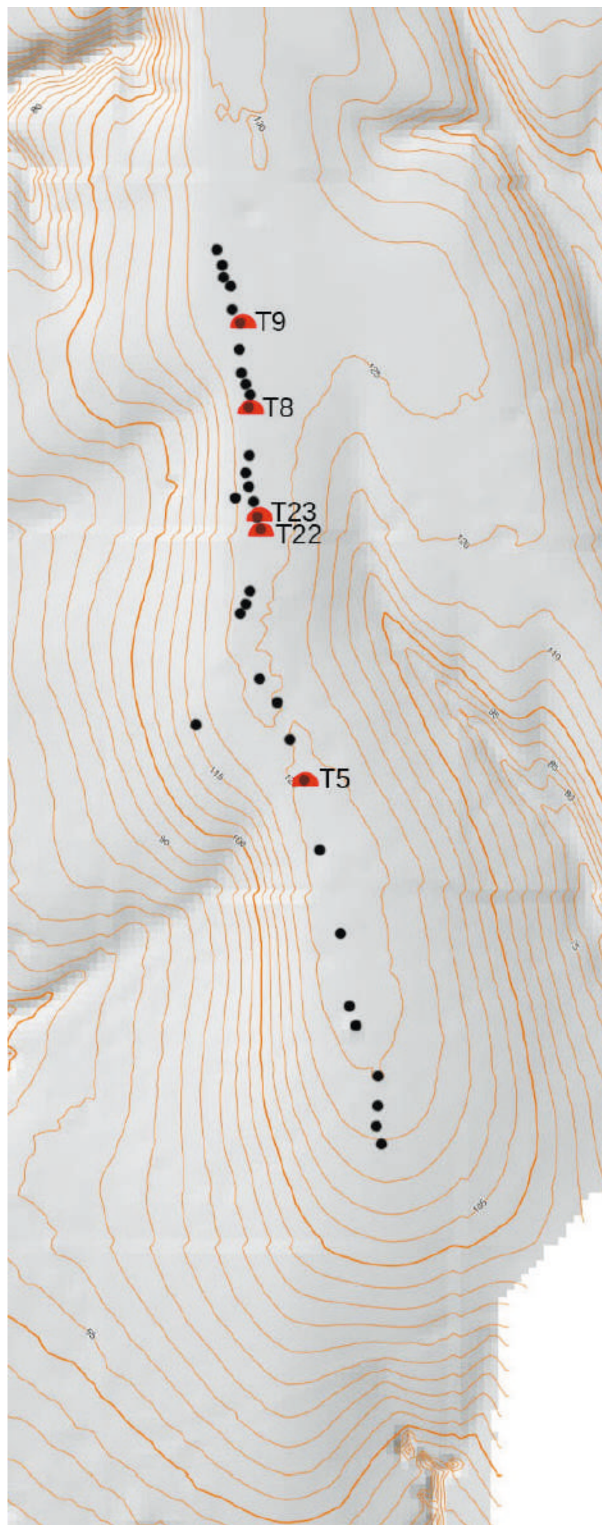

Fig. 2. Poziția topografică a necropolei tumulare *Drumul Mare* de la Giurgiulești cu indicarea tumulilor cercetați.

dere din epoca bronzului[5]. Un urma cercetărilor, s-a constatat că tumulul 2 a fost ridicat deasupra unei necropole plane din epoca eneolitică[6]. Tot atunci, în baza hărților tipografice și observațiilor în teren, au fost repertoriați 11 tumuli de pe *Drumul Mare*, incluși în anul 1993 în *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Vulcănești*[7]. În anul 2015 necropola eneolitică din zona tumulilor cercetați a fost supusă cercetărilor geomagnetice de către Petar Zidarov și Christian Tzankov, stabilindu-se existenta aici a unui șanț circular. Cu un an mai târziu, în cadrul proiectului de repertoriere a siturilor arheologice din raionul Cahul, specialiștii Agenției Naționale Arheologice au reperat aici 47 de tumuli.

Tumulii cercetați în anul 2018. În total au fost investigați cinci tumuli, situați în nemijlocita apropiere a proiectul de construcție a drumului. Conform numerotării actuale a movilelor din cadrul necropolei de la *Drumul Mare*, au fost cercetați tumulii 5, 8, 9, 22 și 23. Integritatea siturilor a avut de suferit de-a lungul timpului, mantalele lor fiind afectate de lucrările agricole. Astfel, tumulii 22 și 23 au fost practic nivelați, înălțimea acestora nedepășind 0,1 m. Tumulii 8 și 9, de asemenea puternic aplatizați, aveau înălțimea de 0,3 m și respectiv 0,2 m. Doar tumulul 5 avea mantaua mai puțin afectată, cu înălțimea de 0,9 m. Forma în plan a movilelor, observată atât în teren, cât și în imaginele satelitare, a fost una circulară. Doar tumulul 8, ușor întins pe axa nord-sud, avea forma ovală. Diametrul tumulilor varia între 18 m (tumulii 22, 23) și 28 m (tumulii 5, 8, 9). Cercetarea tumulilor s-a efectuat cu mijloace mecanizate, prin trasarea a două secțiuni despărțite de un martor stratigrafic amplasat în zona centrală a movilei pe axa est-vest.

Încadrarea culturală și cronologică a mormintelor descoperite. Cel mai timpuriu complex funerar descoperit în tumulii cercetați este mormântul 1 din tumulul 9. Acesta, fiind primar pentru unica manta a tumulului, a fost realizat într-o groapă de formă dreptunghiulară, orientată est-vest, cu dimensiunile de 1,20×0,85 m și adâncimea de 0,70 m. Oasele defunctului (sub-adult, 4-5 ani) nu se aflau în conexiune anatomică, fiind concentrate cu precădere în jumătatea estică a gropii mormântului. Luând în considerație amplasarea craniului și a altor resturi scheletice, putem presupune că defunctul a fost orientat cu capul spre est. Osemintele erau pigmentate intens cu ocru de nuanță roșiatică, cu precădere craniul. La 0,1 m de latura nordică, pe fundul gropii, lângă aglomerația de oase umane a fost descoperit un astragal de la un ovicaprin cu urme de prelucrare. Mormântul a fost înconjurat de șanț de formă circulară în plan, surprins pe anumite porțiuni,

[5] Хахеу, Попович 2010, 130-150.
[6] Haheu, Kurciatov 1993, 93-114.
[7] Haheu 1993, 16-17.

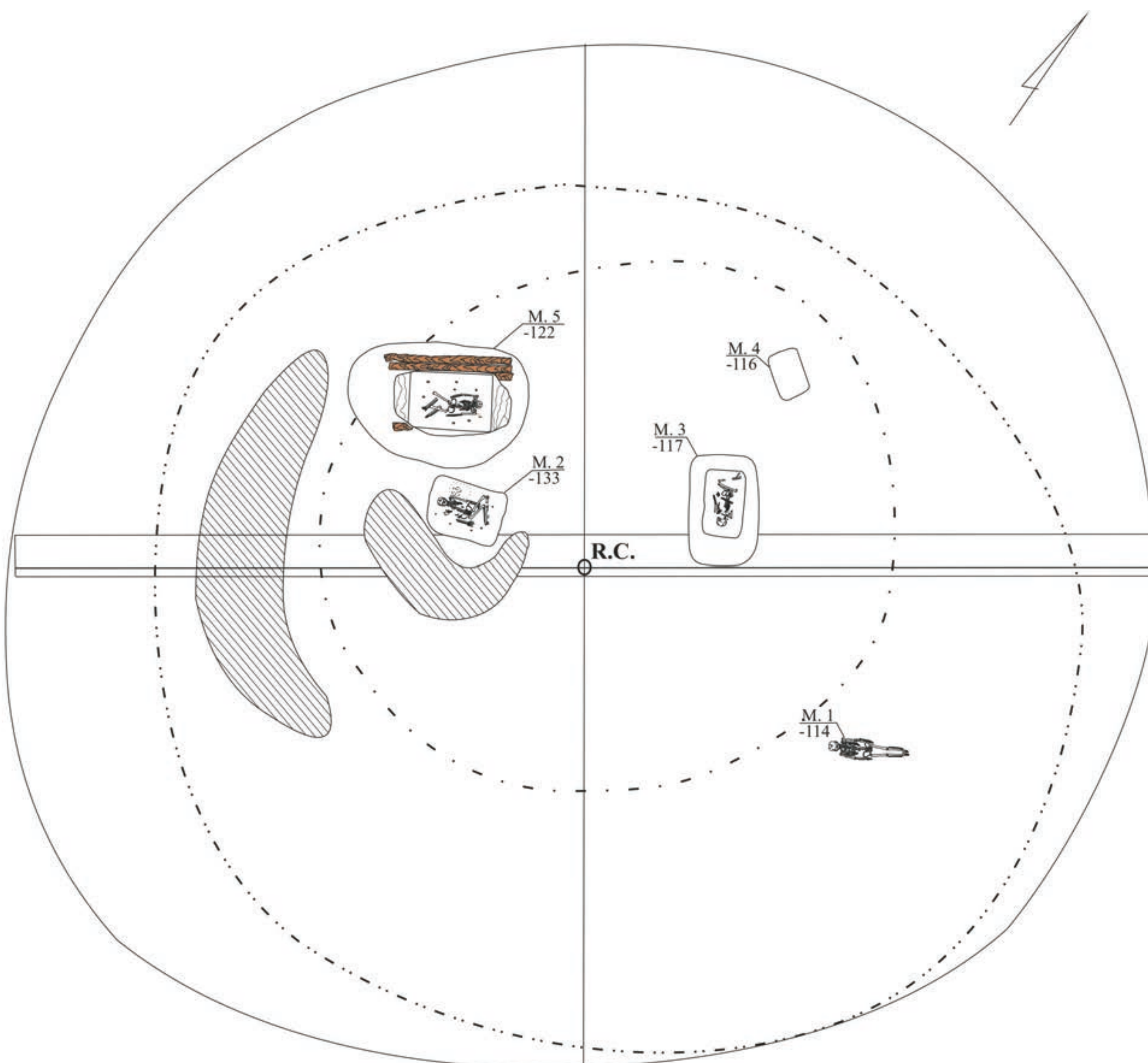

Fig. 3. Planul tumulului 5.

după decopertarea mantalei tumulului, la adâncimea de 0,35 m de nivelul actual de călcare. Diametrul șanțului varia între 14,5 și 16,5 m, lățimea - între 1,0 și 1,5 m, iar adâncimea ajungea până la 0,30 m. Judecând după specificul ritualului funerar, poziția primară în manta, faptul că scheletul a fost deranjat în vechime și prezența șanțului circular, putem nota o serie de complexe analogice acestuia identificate la Prutul de Jos și anume: Crihana Veche 9/10[8], Crihana Veche 12/10 (Movila Gologan)[9], Găvănoasa 3/3, 3/4[10]. Complexele la care ne referim sunt atribuite celei mai timpurii faze de edificare a tumulilor în nord-vestul Mării Negre, pusă în legătură cu răspândirea în Câmpia Bugeacului a culturii Cernavoda I, în perioada târzie a epocii eneolitice. Probabil, reprezentanții acestei culturi au edificat tumulul 9 de la Giurgiulești, însă mai multe detalii cu privire la cronologia absoluta a acestuia vor oferi cercetările viitoare, inclusiv datarea prin metoda radiocarbon a osemintelor.

Următorul orizont cultural și cronologic al complexelor descoperite în tumulii cercetați îl formează mormintele culturii Iamnaia din perioada timpurie a epocii bronzului. Complexele acestei culturi formează cel mai numeros grup de morminte cercetate la Giurgiulești, atât în anul 2018, cât și anterior, în anul 1991[11].

Edificarea tumulilor 5 **(Fig. 3)** și 8 este pusă în legătura cu mormintele Iamnaia 5/2 (bărbat, 20-25

[8] Aici și în continuare, numărătorul indică numărul tumulului, iar numitorul – numărul înmormântării.

[9] Попович, Чобану, Симальчик 2018, 71-75.

[10] Agulnikov, Pașa 2008, 29-30.

[11] Хахеу, Попович 2010, 130-150.

Fig. 4. Mormintele 2 și 5 din tumulul 5.

Fig. 5. Mormântul 5 din tumulul nr. 5 (detaliu).

ani) și 8/3 (bărbat, 50-55 ani). Cea de a doua manta a tumulului 5, la fel, a fost ridicată deasupra unui mormânt Iamnaia – 5/5 (bărbat, circa 30 ani). La sud de mormintele primare, pentru prima și a doua manta a tumulului 5 a fost surprins solul aruncat din gropile mormintelor, având forma unor semicercuri. Gropile mormintelor primare sunt de formă dreptunghiulară în plan, groapa mormântului 5/5 fiind prevăzută cu treaptă **(Fig. 4)**. Prezența acoperămintelor camerelor funerare a fost semnalată pentru mormintele 5/5 și 8/3. Defuncții au fost depuși în poziție chircită pe spate, în doua cazuri orientați cu craniul spre vest și într-un caz spre nord-est. Oasele scheletelor purtau urme de ocru, iar în mormântul 5/2, alăturat scheletului, a fost semnalată o pată de ocru în regiunea umărului stâng, având diametrul de 20 cm. Pe fundul camerelor funerare din tumulul 5 au fost observate resturile unui așternut compus din fibre vegetale (rogojină). In calitate de inventar, două dintre mormintele primare conțineau fragmente ceramice și o piesă de podoabă **(Fig. 5)**. În fața craniului defunctului din mormântul 8/3, se aflau două fragmente ceramice provenite de la un vas de dimensiuni mari. Recipientele au fost lucrate din pastă de lut în amestec cu cioburi pisate, având culoarea cărămizie deschisă. Tot alăturat craniului, în mormântul 5/5 a fost identificat un inel de buclă răsucit în 3 spire, realizat dintr-o sârmă de aur. Capetele piesei sunt ascuțite. Dimensiuni: diametrul piesei – 1,0 cm, diametrul sârmei în secțiune – 0,2 cm, înălțimea piesei – 0,7 cm **(Fig. 6)**. Pentru mormintele Iamnaia din nord-vestul Mării Negre sunt specifice inelele răsucite în 1,5, 2, 2,5 sau 3 spire, piesele de podoabă fiind realizare din cupru, bronz sau argint[12]. Piese de acest tip, însă, confecționate din aur, în contexte Iamnaia se întâlnesc extrem de rar[13]. Dintre acestea, putem menționa inelele răsucite de la Glubokoe 1/7[14], Plavni 2/7[15], Taraclia II, 14/3[16], Brăviceni 4/4[17] și Hlinaia *Vodovod* 15/7[18]. Luând în considerație datele de ordin stratigrafic și poziția defuncților, putem atribui complexele primare Iamnaia de la Giurgiulești etapei clasice/mijlocii de dezvoltare a acestei culturi în nord-vestul Mării Negre[19].

În tumulul 5 au fost identificate două morminte secundare Iamnaia, iar în tumulul 8 – nouă înmormîntări. Toate complexele sunt singulare, cu excepția mormântului 8/6 ce conținea înhumarea a doi indivizi (doi sub-adulți, unul de 9-10 ani, altul de 5-6 ani). În nouă cazuri a fost posibilă surprinderea conturului camerelor funerare. Predomină forma dreptunghiulară a gropii, atestată în șase cazuri. În două cazuri groapa a fost ovală și într-un singur caz – trapezoidală. Gropile a două morminte au fost prevăzute cu treaptă. Pentru cinci morminte a fost stabilită prezența acoperământului camerelor funerare, care consta din bârne de lemn, urmele lor fiind sesizate pe marginea gropilor sau în umplutura acestora. Poziția defuncților a fost înregistrată pentru nouă morminte, dintre care cinci se aflau în poziție chircită pe partea dreaptă **(Fig. 7)** sau stângă și patru au fost depuși chircit pe spate. Orientarea defuncților spre punctele cardinale este puțin relevantă în cazul mormintelor secundare Iamnaia. Acestea, însoțind complexele primare (amplasate în centrul tumulului), au de obicei orientarea circulară (gravitând în jurul celui primar), tradițională pentru tumulii Iamnaia din regiune[20]. Într-o măsură mai mare sau mai mică, prezența ocrului a fost semnalată pe oasele a opt defuncți. Nuanța acestuia variază de la roșu-purpuriu la vișiniu. Legat de ceea ce ține de așternutul de pe fundul mormintelor, rogojina a fost urmărită în șase morminte sub forma unui strat de culoare maronie, grosimea căruia varia la diferite morminte. În mormântul 5/4 (sub-adult, cel mult 3 luni), pe fundul gropii au fost semnalate fragmente mici de cărbune de lemn.

Probabil în calitate de ofrandă funerară, pe fundul gropii mormântului 8/10 (bărbat, 25-30 ani) se afla un os provenit de la un ovicaprin imatur. Inventarul mormintelor secundare este reprezentat printr-un vas ceramic sau fragmente ceramice. Alăturat antebrațului stâng al defunctului din mormântul 5/3 (probabil femeie, 40-50 ani) se afla un fragment din peretele unui vas. Suprafața exterioară a fragmentului are culoarea cenușiu-cafenie cu urme slabe de lustruire și ardere secundară. Suprafața interioară a peretelui este ușor lustruită, de culoarea neagră. Ciobul provine de la un vas lucrat cu mâna din pastă de lut în amestec cu cioburi pisate mărunt și resturi vegetale. Vasul identificat în mormântul 8/8 (sub-adult, 6-7 ani) se afla în colțul estic al gropii. Recipientul are forma unei ulcele cu gâtul aproape drept, fundul fiind ușor evidențiat. Pe umerii vasului sunt prezente opt proeminențe conice dispuse orizontal pe toată circumferința. Vasul a fost modelat din pastă de lut în amestec cu cioburi pisate. Culoarea exterioară a vasului este cafenie cu pete negre rezultate în urma arderii incomplete sau secundare, iar partea interioară este cafeniu-cenușie. Dimensiuni: înălțime - 10 cm, diametrul buzei - 8 cm, diametrul maxim al corpului - 8,5 cm, diametrul fundului - 4,8 cm **(Fig. 8)**.

Conform clasificării propuse de către E.V. Iarovoi, mormintele secundare din tumulii 5 și 8 pot fi încadrate atât în etapa clasică/mijlocie, cât și în cea târzie ale culturii Iamnaia din regiune[21].

[12] Субботин 2003, 121-138.
[13] Разумов, Лысенко 2020, 23.
[14] Шмаглий, Черняков 1970, 39-41.
[15] Андрух, Добролюбский, Тощев 1985, 64.
[16] Сава, Агульников, Манзура 2019, 53, fig. 32, 4; pl. 1, 1.
[17] Ларина, Манзура, Хахеу 2008, 28.
[18] Разумов, Лысенко 2020, 24-26.
[19] Яровой 2000, 176-185.
[20] Дергачев 1986, 76, 83.
[21] Яровой 2000, 176-192.

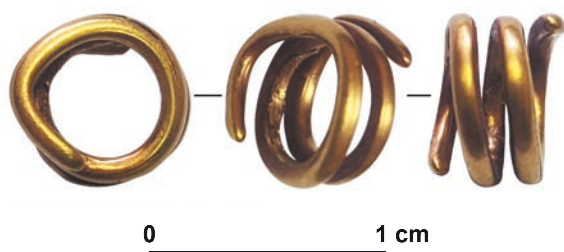

Fig. 6. Inelul răsucit din aur din mormântul 5 al tumulului 5.

Fig. 7. Mormântul 5 din tumulul 8.

În ansamblu, mormintele culturii Iamnaia descoperite la Giurgiulești se înscriu organic în realitățile situației culturale și istorice din perioada timpurie a epocii bronzului și nu se deosebesc, cu mici excepții, de complexele similare studiate anterior în necropola tumulară de pe *Drumul Mare*[22]. Complexe funerare ale culturii Iamnaia sunt cunoscute și din alte cercetări realizate la Prutul Inferior[23].

Următorul orizont cultural și cronologic al mormintelor descoperite în tumulii de la Giurgiulești este reprezentat prin înmormântarea 8/1 (bărbat, circa 40 ani) a culturii Sabatinovka din perioada târzie a epocii bronzului. Conturul gropii mormântului nu a putut fi surprins. Defunctul a fost depus în poziție chircită pe partea dreaptă, cu craniul orientat spre est. Mâinile erau îndoite din coate și plasate în fața cutiei toracice **(Fig. 9)**.

Tumulii 22 și 23 prezintă un interes deosebit. Siturile se aflau la o distanța mică unul față de celălalt (circa 15 m), având înălțimea și diametrul identice. Pe suprafața ambelor movile se întâlneau mici fragmente ceramice provenind de la amfore romane, de culoare roșiatică, având nisip în componența pastei. În zona centrală a tumulului 22 a fost identificată o groapă orientată nord-nord-vest – sud-sud-est, având în plan forma dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, fiind prevăzută cu un prag în partea estică. În umplutura gropii nu au fost surprinse oase umane, ci doar un mic fragment ceramic grosier lucrat din pastă degresată cu cioburi pisate și mici resturi vegetale. Tumulul 23 conținea un singur complex adâncit identificat la marginea estică a mantalei, reprezentând o șănțuire în formă de semicerc adâncită în solul galben, conținând mici fragmente de lut ars. Suntem înclinați să credem că, probabil, movilele respective reprezintă complexe cenotaf, edificate în primele secole ale erei noi de către populația sarmatică în scopuri ritualice. Amintim că asemenea tumuli, ce conțineau gropi de cult cu materiale de import roman, inclusiv fragmente de amfore romane pe suprafața tumulilor, au mai fost studiate la Opaci (tumulul 8)[24], Burlănești (tumulul 6)[25], Holmskoe (tumulul 4)[26], Bilolissya (tumulul 10)[27] etc.

Ultimul orizont cultural și cronologic este reprezentat de mormântul 5/1 (bărbat, 40-45 ani) atribuit unui migrator din perioada medievală. Camera funerară a mormântului nu a fost surprinsă. Defunctul, a fost depus în poziție întinsă pe spate, cu capul orientat spre vest-sud-vest. Craniul era cu fața în sus, ușor înclinată spre sud. Membrele superioare au fost întin-

---

[22] Хахеу, Попович 2010, 130-150.
[23] Попович, Чобану, Симальчик 2018, 71.
[24] Гросу, Демченко 1990, 136.
[25] Демченко, Левицкий 2006, 323.
[26] Черняков, Станко, Гудкова 1986, 84-85
[27] Субботин, Дзиговский, Островерхов, 1998, 105

Fig. 8. Vas ceramic din mormântul 8 din tumulul 8.

se de-a lungul corpului, picioarele erau drepte **(Fig. 10)**. În regiunea cutiei toracice, dar și a craniului, se aflau mai multe fragmente a unei piese de fier puternic oxidate. Fragmentele provin probabil de la un cuțit (s-a păstrat doar pedunculul acestuia, de formă tronconică, cu o gaură de fixare). O altă piesă identificată printre oasele defunctului reprezintă plăcuță din os, detaliu al garniturii unui arc. A fost descoperită în partea superioară a radiusului stâng. Aceasta avea forma ovală alungită în plan și ușor curbată în secțiune. Dimensiuni: lungime – 12,2 cm, lățime – 3 cm, grosime – 0,2 cm.

Date antropologice

Resturi osteologice umane au fost descoperite doar în trei tumuli și anume, în tumulii 5, 8 și 9. Materialul de studiu este reprezentat prin 18 schelete, cu stare de conservare de la bună la precară și grad de reprezentare de la parțial (șase schelete) la complet sau aproximativ complet (12 schelete).

Orizontul eneolitic este reprezentat printr-un singur individ – sub-adultul de circa 4-5 ani din mormântul 9/1. Starea sa de sănătate era una precară. În preajma morții suferea de o carență fiziologică acută, probabil anemie sideropenică, dovezile căreia s-au găsit pe plafonul orbitelor (*cribra orbitalia* de tip porotic, activă). Discordanța accentuată dintre vârsta biologică dentară (4-5 ani) și cea osoasă (1-2 ani) ne determină să susținem o posibilă acondroplazie – o formă de nanism congenital, disproporționat, dizarmonic, caracterizat prin oprirea creșterii oaselor membrelor superioare și inferioare încă din perioada intrauterină, în contrast cu dezvoltarea normală a oaselor craniului și centurilor (scapulară și pelviană)[28]. Pe suprafața tuturor elementelor scheletice, mai accentuat pe oasele craniene, sunt urme provenite de la ocru de un roșu intens.

Orizontul Iamnaia este cel mai bine reprezentat în această serie scheletică – prin 15 indivizi (10 adulți și cinci sub-adulți). Vârsta biologică cea mai mică în momentul decesului este de aproximativ 3 luni (mormântul 5/4), iar cea mai avansată, de circa 50-60 ani (mormântul masculin 8/5), ceea ce se traduce prin trei generații de vârstă. Segmentul populațional adult se constituie din șapte bărbați și trei femei, ceea ce înseamnă un indice de masculinitate/*sex ratio* de 2,33.

În categoria de vârstă *infans I* (0-7 ani) se încadrează trei indivizi, iar în categoria *infans II* (7-14 ani), doi indivizi. Juvenilii (14-20 ani) lipsesc. În categoria adulților tineri/*adultus* (20-30 ani) intră cinci indivizi, în cea a adulților maturi/*maturus* (30-60 ani) – doi indivizi, iar în cea a adulților bătrâni/*senilis* (peste 60 ani) – trei indivizi. Vârsta medie la deces la întregul segment populațional Iamnaia este de 29,17 ani. Din acest calcul am eliminat un individ (sub-adultul cu vârsta de cca. 3 luni), care este considerat prematur, fiind un element perturbant în calculul statistic. Eludând întregul segment sub-adult din această serie, vârsta medie la deces este de 39,28 ani la bărbați și 33,33 ani la femei.

Scheletele feminine Iamnaia (trei indivizi) prezintă următoarele caracteristici: osatură moderat de robustă spre gracilă; trăsături tipologice europoide sau proto-europoide extrem de gracilizate; inserții musculare moderate, ușor mai accentuate pe clavicule (mormântul 5/3) ori femure (mormântul 8/2). Indicatorii stării de sănătate sunt *cribra orbitalia* (mormântul 5/3), care trădează episoade de stres fiziologic, cel mai frecvent anemii sau boli infecțioase[29] și osteoartrita[30], manifestată la nivelul coloanei vertebrale prin osteofite marginale (mormântul 8/2).

Principalele caracteristici ale segmentului masculin Iamnaia (șapte indivizi) sunt: osatură robustă, foarte robustă sau extrem de robustă; statură scheletică mare (între 175 și 182 cm); profil fenotipic proto-europoid gracilizat. Referitor la starea de sănătate dentară, într-un singur caz am înregistrat depozite consistente de tartru supragingival (mormântul 5/5) și în alte două cazuri – căderi dentare produse *antemortem* (mormintele 8/3 și 8/9). Cariile și complicațiile acestora lipsesc, ceea ce poate fi corelat cu preferința subiecților pentru alimentele de origine animală[31]. Uzura de tip abrazie a coroa-

---

28 Aufderheide, Rodriguez Martin 1998, 357-360; Ortner 2003, 481-489; Waldron 2009, 197.
29 Stuart-Macadam 1985; Mays 1998, 142-145.
30 Waldron 2009, 26-71; Ortner 2003, 546-560.
31 Lukacs 1989; Power 1993; Forshaw 2014.

Fig. 9. Mormântul 1 din tumulul 8.

nelor dentare apare doar la individul din mormântul 8/9, fiind cauzată de malocluzie mecanică produsă de căderile dentare. Tabloul paleo-patologic este la fel de monoton și dacă ne referim la componentele osoase. În afară de granulațiile arahnoide (la indivizii din mormintele 5/5, 8/3 și 8/9), formate în urma filtrării și reglării fluxului de lichid cerebro-spinal în sistemul venos[32], mai menționăm modificările degenerative articulare[33], însă doar la bărbații trecuți de 50 de ani (mormintele 8/3 și 8/5). Din categoria anomaliilor, am înregistrat doar câteva abateri, toate compatibile cu viața (unele cu determinism epigenetic), cum ar fi variațiile numărului de cuspizi mandibulari, hipodonția și torusul mandibular. În cazul bărbatului de 50-55 ani din mormântul 8/3 presupunem prezența taurodontismului – anomalie cu determinism genetic, ce constă în lărgirea în sens vertical a corpului dentar și a camerei pulpare pe seama rădăcinii, prin eșecul formării limitei smalț-cement[34]. Taurodontismul este considerat de unii autori un atavism moștenit de la hominide.

Urmele de violență, cel mai probabil de tip domestic, apar la doi bărbați. Este vorba de două fracturi produse antemortem, una la individul de circa 30 ani din mormântul 5/5 și alta la cel de 25-30 ani din mormântul

Fig. 10. Mormântul 1 din tumulul 5.

[32] Mann, Hunt 2005, 272; Mann, Hunt, Lozanoff 2016, 188, 214-215, 268.
[33] Waldron 2009, 26-71; Ortner 2003, 546-560.
[34] Blumberg, Hylander, Goepp 1971, 243-244.

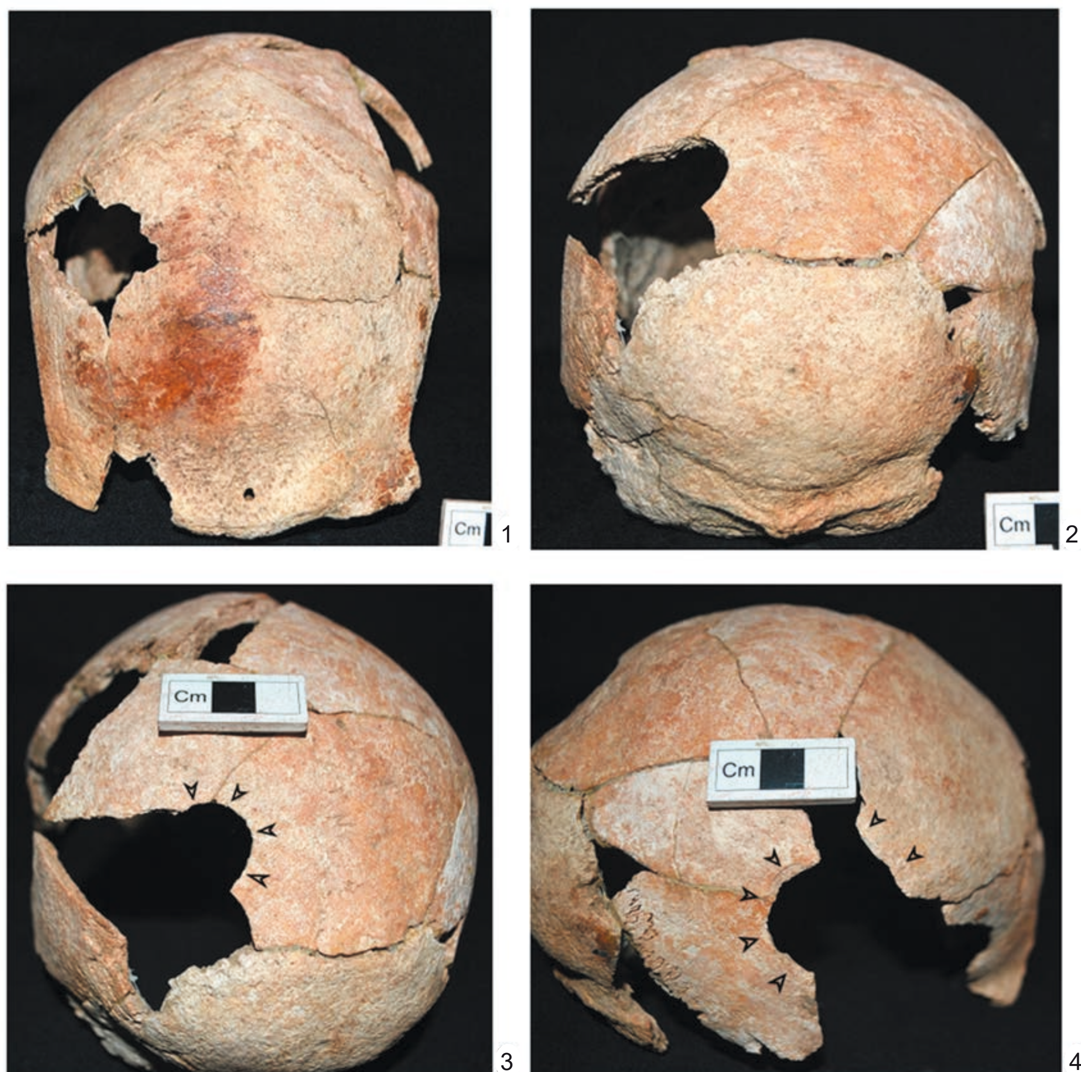

Fig. 11. Mormântul 8/5, bărbat, 50-60 ani. 1. Neurocraniu, plan frontal; 2. Neurocraniu, plan occipital; 3. Intervenție pe parietalul stâng; 4. Intervenție pe parietalul drept.

8/10. Ambele sunt localizate pe diafiza peroneului de pe partea dreaptă, fiind corect consolidate, cu ușoare depuneri în exces de calus.

Cum era de așteptat, la toți bărbații, în regiunile unde pe oase se inseră mușchii prin tendoane și ligamente, sunt prezente numeroase modificări – indicatori ai stresului ocupațional, funcțional sau biomecanic, care pot oferi informații legate de activitatea cotidiană a unui individ sau a unei populații[35]. Modificările sunt mai accentuate pe oasele membrelor inferioare și respectiv pe cele ale centurii pelviene, ceea ce indică mobilitate terestră prelungită și intensă. Acestea sunt destul de evidente și pe occipital, oasele centurii scapulare și oasele membrelor superioare. Uneori ariile de inserție musculară prezintă modificări entezopatice – tendoane și ligamente osificate. Se detașează bărbatul de 25-30 ani din mormântul 8/10, care, în afară de inserții musculare foarte accentuate pe oasele membrelor inferioare, prezintă și câțiva indicatori ai călăritului (tasare a vertebrelor toracice inferioare și lombare; entezofite pe coxale și femure; curbură accentuată în sens antero-posterior a diafizelor femurale; trohanter femural suplimentar bilateral; placă femurală; fațete suplimentare de articulație pe articulațiile tibio-talare)[36].

Pe craniul bărbatului de 50-60 ani din mormântul 8/5 am identificat două intervenții antropice – trepanații realizate în preajma decesului/*perimortem*, fără urme de refacere a țesutului osos. Ambele sunt localizate pe parietale **(Fig. 11, 1-4)**. Intervenția de pe parietalul stâng are 20 mm în sens antero-posterior și 17 mm

[35] Pálfi, Dutour 1996; Villotte *et alii* 2016.

[36] Molleson, Blondiaux 1994; Molleson 2007; Aguayo 2012; Baillif-Ducros *et alii* 2012.

în sens transversal și este la o distanță de circa 18 mm de sutura sagitală și la 16 mm de cea lambdoidă **(Fig. 11, 3)**. Intervenția de pe parietalul drept este situată la circa 80 mm de sutura sagitală și la 31 mm de cea lambdoidă și este puțin mai mare decât prima (dimensiunile exacte nu pot fi prelevate, pentru că marginile au suferit modificări tafonomice). Pe marginea intervenției de pe parietalul drept se disting urmele instrumentului cu care a fost realizată intervenția – probabil o dăltiță **(Fig. 11, 4)**[37].

Starea de conservare și gradul de reprezentare ale scheletelor sub-adulte nu au permis prea multe observații. Aspecte precum patologiile, anomaliile sau trăsăturile epigenetice au rămas neînregistrabile. S-au notat doar urmele de ocru (roșu-purpuriu sau roșu-vișiniu), care în toate cazurile sunt prezente pe suprafața tuturor elementelor disponibile pentru analiză, mai intens pe oasele craniene. În cazul adulților, urmele de ocru sunt distribuite destul de uniform pe componentele întregului schelet, fiind extrem de intense pe oasele craniene. Nuanțele variază de la roșu-purpuriu la roșu-vișiniu. Singurul schelet care nu are nici o urmă de ocru pe componentele scheletului este cel din mormântul 8/11 (probabil femeie, 20-25 ani). Mai menționăm prezența urmelor lăsate de dinții rozătoarelor, în special pe diafizele oaselor lungi ale membrelor.

Orizontul Sabatinovka este reprezentat doar prin bărbatul de cca. 40 de ani din mormântul 8/1. Acesta avea statură scheletică mare (dedusă morfoscopic), trăsături fenotipice europoide și stare de sănătate dentară foarte bună. Inserțiile musculare accentuate pe occipital și ceva mai atenuate la nivelul membrelor indică efort fizic destul de intens, care implica mușchii cefei și mobilitate terestră moderată. Discret, pe unele oase postcraniene sunt urme punctiforme răzlețe de culoare roșiatică.

Orizontul migratorilor medievali este reprezentat prin bărbatul de circa 40-45 ani din mormântul 5/1 – un individ foarte robust, cu statura scheletică mare (circa 171 cm), cu trăsături fenotipice europoide și mongoloide. Tipologia mongoloidă este susținută de torusul mandibular și profilarea facială orizontală slabă. Așa cum era de așteptat la un migrator, starea sa de sănătate dentară este foarte bună, iar indicatorii musculo-scheletici trădează efortul fizic depus de acesta și mobilitatea zilnică, fie terestră, fie călare (inserții musculare extreme pe oasele membrelor și centurilor, pilastrie femurală, trohanter femural suplimentar, placă femurală, miozită osificantă ocupațională, ușoară tasare a vertebrelor toracice inferioare și lombare).

Concluzii. Prin cercetările efectuate în anul 2018, la Giurgiulești au fost cercetați trei tumuli ce conțineau 17 morminte, cu precădere din perioada timpurie a epocii bronzului. Acestora se adaugă și două movile, edificate probabil în scopuri ritualice de către populația sarmatică în primele secole d. Hr. Am constatat că tradiția edificării tumulilor în zona respectivă a fost începută de către purtătorii culturii Cernavoda I, de la finele epocii eneolitice. Alte două movile au fort ridicate deasupra mormintelor culturii Iamnaia din perioada timpurie a epocii bronzului, numărul de morminte ale cărora prevalează, astfel încât putem presupune că zona data a fost intens populată în această perioadă. Tumulii deja existenți, au fost folosiți în perioada târzie a epocii bronzului pentru amenajarea unui mormânt al culturii Sabatinovka și unui mormânt turanic medieval. Tendințe statistice asemănătoare observam și în materialele cercetărilor din anul 1991, incluse deja în circuitul științific[38]

[37] Craniul se află în prezent în expoziția Muzeului de Arheologie și Antropologie al Rezervației Cultural-Naturale „Orheiul Vechi".

[38] Хахеу, Попович 2010, 130-150.

SUMMARY

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT THE GIURGIULEȘTI VILLAGE (CAHUL DISTRICT) IN 2018

In 2018, specialists from the National Archaeological Agency conducted archaeological rescue investigations of five burial mounds located on a plateau of the third terrace of the left bank of the Prut river near the village of Giurgiulești. The investigations revealed that one of the burial mounds (No. 9) was built in the Late Eneolithic period over the burial of the Chernavoda I culture. Tumuli 5 and 8 were built over the burials of the Yamnaya culture from the Early Bronze Age and also contained secondary burials from the Late Bronze Age and the Middle Ages. The other two burial mounds (22 and 23) were built, probably for ritual purposes, by the bearers of the Sarmatian culture in the first centuries AD.

The article also contains data from anthropological studies of bone remains from burial mounds 5, 8 and 9.

РЕЗЮМЕ

СПАСАТЕЛЬНЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ У С. ДЖУРДЖУЛЕШТЬ (КАГУЛЬСКИЙ РАЙОН) В 2018 ГОДУ

В 2018 г специалисты Национального археологического агентства провели спасательные археологические исследования пяти курганов, находящихся на высоком плато третьей террасы левого берега р. Прут у с. Джурджулешть. В результате исследований выяснилось, что один из курганов (№ 9) был сооружен в позднем энеолите над погребением культуры Чернавода I. Курганы 5 и 8 были возведены над погребениями ямной культуры эпохи ранней бронзы и содержали также впускные погребения периода поздней бронзы и средневековья. Другие два кургана (22 и 23), были насыпаны, вероятно, в ритуальных целях носителями сарматской культуры в первые века н. э.

В статье также приводятся данные антропологических исследований костных останков из погребений курганов 5, 8 и 9.

BIBLIOGRAFIE

Aguayo 2012: S. M. Aguayo, *Variation in Skeletal Markers and Pathologies between Southern Plains Equestrian and Puebloan Native American Populations*, A Thesis in Interdisciplinary Studies, Faculty of Texas Tech University (Texas 2012).

Agulnikov, Pașa 2008: S. Agulnikov, V. Pașa, *Morminte eneolitice din regiunea Prutului Inferior*. In: Peuce. S.N. VI (XIX), 2008, 29-40.

Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998: A. C. Aufderheide, C. Rodriguez-Martin, *The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology* (Cambridge 1998).

Baillif-Ducros *et alii* 2012: C. Baillif-Ducros, M.-C. Truc, C. Paresys, S. Villotte, *Approche méthodologique pour distinguer un ensemble lésionnel fiable de la pratique cavalière. Exemple du squelette de la tombe 11 du site de «La Tuilerie» à Saint-Dizier (Haute-Marne), VIe siècle*, Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris, 24, 2012, 25-36.

Blumberg, Hylander, Goepp 1971: J. E. Blumberg, W. L. Hylander, R. E. Goepp, *Taurodontism: a biometric study*, American Journal of Physical Anthropology, 34, 1971, 243-256.

Boboc 2009: N. Boboc, *Probleme de regionare fizico-geografică a teritoriului Republicii Moldova*. In: Buletinul Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Ştiinţele vieţii, nr. 1 (307), 2009, 161-169.

Forshaw 2014: R. Forshaw, *Dental indicators of ancient dietary patterns: dental analysis in archaeology*, British Dental Journal, 216, 2014, 529-535.

Haheu 1993: V. Haheu, *Repertoriul monumentelor arheologice din Republica Moldova. Raionul Vulcănești*. Arhiva MNIM (Chișinău 1993).

Haheu, Kurciatov 1993: V. Haheu, S. Kurciatov, *Cimitirul plan eneolitic de lângă satul Giurgiulești*. In: Revista Arheologică, 1, 1993, 93-114.

Lukacs 1989: J. R. Lukacs, *Dental Palaeopathology. Methods for Reconstructing Dietary Patterns*, in: M. Y. Iscan, K. A. R. Kennedy (Eds.), *Reconstruction of Life from the Skeleton*, Wiley-Liss Publisher (New York 1989), 261-286.

Mann, Hunt 2005: R. W. Mann, D. R. Hunt, *Photographic Regional Atlas of Bone Disease: A Guide to Pathologic and Normal Variation in the Human Skeleton*, Charles C. Thomas Publisher (Illinois, Springfield 2005).

Mann, Hunt, Lozanoff 2016: R. W. Mann, D. R. Hunt, S. Lozanoff, *Photographic Regional Atlas of Non-Metric Traits and Anatomical Variants in the Human Skeleton*, Charles C. Thomas (Illinois, Springfield 2016).

Mays 1998: S. Mays, *The archaeology of human bones*, Routledge (London, New York 1998).

Molleson 2007: T. Molleson, *A method for the study of activity related skeletal morphologies*, Bioarchaeology of the Near East, 1, 2007, 5-33.

Molleson, Blondiaux 1994: T Molleson, J. Blondiaux, *Riders' bones from Kish*, Cambridge Archaeological Journal, 4, 1994, 312-316.

Ortner 2003: D. J. Ortner, *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains* (Oxford, 2003).

Pálfi, Dutour 1996: Gy. Pálfi, O. Dutour, *Activity-induced skeletal markers in historical anthropological material*, International Journal of Osteoarchaeology, 11, 1, 41-55.

Power 1993: C. Power, *Reconstructing Patterns of Health and Dietary Change in Irish Prehistoric Populations*, Ulster Journal of Archaeology, 56, 9-17.

Stuart-Macadam 1985: P. Stuart-Macadam, *Porotic hyperostosis: representative of a childhood condition*, American Journal of Physical Anthropology, 66, 4, 391-398.

Villotte *et alii* 2016: S. Villotte, S. Assis, F. Alves Cardoso, Ch. Y. Henderson, V. Mariotti, M. Milella, D. Pany-Kucera, N. Speith, C. A. Wilczak, R. Jurmain, *In search of consensus: Terminology for entheseal changes (EC)*, International Journal of Paleopathology, 13, 2016, 49-55.

Waldron 2009: T. Waldron, *Palaeopathology* (Cambridge, New York 2009).

Андрух, Добролюбский, Тощев 1985: С.И. Андрух, А.О. Добролюбский, Г.Н. Тощев, *Курганы у села Плавни в низовьях Дуная*, монография депонирована (ИНИОН от 13.06.1985) (Одесса 1985).

Гросу, Демченко 1990: В.И. Гросу, Т.И. Демченко, *Сарматские курганы у сел Кырнацены и Опачь.* In: АИМ в 1985 г., 132-140.

Демченко, Левицкий 2006: Т. Демченко, О. Левицкий, *Курганы у села Бурлэнешть*. In: Revista Arheologică, Serie nouă, vol. II. Nr. 1–2, 293-327.

Дергачев 1986: В.А. Дергачев, *Молдавия и соседние племена в эпоху бронзы* (Кишинев 1986).

Ларина, Манзура, Хахеу 2008: О.В. Ларина, И. В. Манзура, В. П. Хахеу, *Брэвиченские курганы* (Кишинэу 2008).

Медведева 1985: О.В. Медведева, *Дело по обследованию курганных насыпей Вулканештского района Молдавской ССР* (Кишинев 1985).

Попович, Чобану, Симальчик 2018: С. Попович, И. Чобану, А. Симальчик, *Древнейшие курганные погребения левобережья Нижнего Прута*. In: Народы и культуры Нижнего Дуная в древности, (Измаил 2018), 71-80.

Разумов, Лысенко 2020: С.Н. Разумов, С.Д. Лысенко, *Древнейшее курганное золото Нижнего Поднестровья как индикатор межкультурных связей*. In: Русин, Т. 59, 2020, 21-35

Сава, Агульников, Манзура 2019: Е. Сава, С. Агульников, И. Манзура, *Исследования курганов в Буджакской степи (1980-1985 гг.)* (Кишинэу 2019).

Субботин 2003: Л.В. Субботин, *Орудия труда, оружие и украшения ямной культуры Северо-Западного Причерноморья* (Одесса 2003).

Субботин, Дзиговский, Островерхов 1998. Л.В. Субботин, А.Н. Дзиговский, А.С. Островерхов, *Археологические древности Буджака*: *Курганы у сел Вишневое и Белолесье* (Одесса 1998).

Хахеу, Попович 2010: В.П. Хахеу, С.С. Попович, *Раскопки курганов у с. Джурджулешть в Нижнем Попрутье*. In: Revista Arheologică. SN. Vol. VI. Nr. 1, 2010, 130-150.

Черняков, Станко, Гудкова 1986: И.Т. Черняков, В.Н. Станко, А.В. Гудкова, *Холмские курганы*. In: Исследования по археологии Северо-Западного Причерноморья (Киев 1986), 53-96.

Шмаглий, Черняков 1970: Н.М. Шмаглий, И.Т. Черняков, *Курганы степной части междуречья Дуная и Днестра (1964-1966 гг.).* МАСП 6 (Одесса 1970).

Яровой 2000: Е.В. Яровой, *Скотоводческое население Северо-Западного Причерноморья эпохи раннего металла*, Диссертация на соискание ученой степени. док. ист. наук (Москва 2000).

O PIESĂ DE HARNAȘAMENT DE LA UN CAR DIN PERIOADA PRESCITICĂ DESCOPERITĂ LA SOCOLA (R-NUL ȘOLDĂNEȘTI)*

Denis TOPAL, Vlad VORNIC

Cuvinte cheie: perioada prescitică, Hallstatt, cimerieni, frâu de cal, care, XRF.

Keywords: Pre-Scythian period, Hallstatt, Cimmerians, horse harness, wagons, XRF

Ключевые слова: предскифский период, гальштат, киммерийцы, конская узда, колесницы, XRF.

În toamna anului 2018 Agenției Naționale Arheologice i-a fost transmis un obiect de bronz[1] găsit lângă satul Socola din comuna Vadu-Rașcov, raionul Șoldănești. Locul descoperirii se găsește la circa 260 m spre sud de marginea localității, lângă hotarul cu satul Poiana, în capătul nordic al unui promontoriu împădurit, unde până acum nu au mai fost semnalate vestigii arheologice (coordonate 46°18'56.4''N 28°23'17.2''E) (**Fig. 1; 2**). Piesa la care ne referim este turnată din bronz și constă din două părți – o verigă circulară în secțiune și un pandantiv mobil, prevăzut cu două elemente de fixare (**Fig. 3**). Diametrul exterior al verigii este de 5 cm, iar grosimea ei de 0,75 cm. Pandantivul mobil are lungimea de 6,5 cm, fiind atașat la verigă printr-o proeminență rotundă, ce prezintă un orificiu cu diametrul de 1,3 cm, și prevăzut cu două plăcuțe ovale în plan și în formă de ciupercă în secțiune. Plăcuța inferioară, cu dimensiunile de 2,3×3,1 cm, este prinsă de corpul pandantivului cu o tijă rotundă în secțiune, cu diametrul de 0,7 cm și înălțimea de 0,3 cm, și împărțită în cinci segmente prin șănțuiri longitudinale, late de 0,2 cm și adânci de 0,1 cm. Garnitura superioară, de dimensiuni mai mari și atașată la veriga piesei cu o tijă circulară în secțiune, cu diametrul de 0,7 cm și înălțimea de 0,3 cm, nu este păstrată întreagă, fiind împărțită se pare în șase părți (dimensiunile reconstituite ale plăcuței 2,6×3,8 cm). Partea centrală exterioară a corpului pandantivului prezintă un decor în relief de formă semicirculară, asemănător unui arc întins, terminându-se în partea opusă cu o mică proeminență semirotundă. Grosimea corpului pandantivului în partea inferioară este de 0,28 cm, iar în partea superioară, din apropiere de verigă, de 0,63 cm. Greutatea artefactului este de 99 gr.

Fig. 1. Hartă cu marcarea locului descoperirii piesei de harnașament de la Socola.

Fără îndoială, piesa de la Socola se datează în perioada prescitică și a servit pentru prinderea curelelor hamului de tracțiune al cailor înhămați la un car cu bară de tracțiune sau jug[2]. Primul care a atras atenția asupra acestei categorii de descoperiri a fost A.N. Melentiev, care a studiat obiectele din așa-numitul tezaur

* Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului 20.80009.0807.43 „Patrimoniul muzeal și memoria istorică: cercetare, interpretare, prezentare".

[1] Aducem sincere mulțumiri dlui Iurie Lungu pentru transmiterea artefactului și oferirea acestei posibilități de valorificare științifică adecvată a piesei. După examinare, piesa respectivă a fost predată Muzeului Național de Istorie a Moldovei.

[2] Вальчак 2009, 29.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 45-50.

Aksai din Tumulul Ghirei de pe Donul de Jos[3]. Ipoteza formulată la acel moment a primit confirmare arheologică mult mai târziu – prin publicațiile lui V. R. Erlih privind tumulul 1 al cimitirului Uașhitu-I, care conținea patru cai[4] și harnașament de acest tip[5]. Prezența pieselor *in situ* între scheletele cailor a dovedit că astfel de artefacte se fixau în regiunea vertebrelor cervicale și a primelor vertebre toracice ale cailor principali, așa cum, de exemplu, în tumulul 1 al necropolei Uașhitu-I, movila 2 a cimitirului Hadjoh-I și mormântul 105 al cimitirului Pșiș-I[6]. Prezența a două plăcuțe pe pandantiv se explică prin faptul că, în afară de cureaua de conectare la jug sau bara de tracțiune, o altă curea putea fi atașată la pandantiv. S.B. Valceak a presupus că, atunci când se utiliza un jug, veriga era atașată la arcurile sale, dar la una dintre garniturile pandantivului situată vertical – cureaua calului de tracțiune, în timp ce la cealaltă plăcuță era prinsă cureaua calului secundar[7]. Urmele de uzură confirmă indirect teza fixării verticale a acestui detaliu al piesei de harnașament[8].

V. R. Erlih a încadrat piesele de harnașament pentru caii de tracțiune similare celei de la Socola într-o primă categorie[9], iar S. B. Valceak în prima grupă tipologică[10]. Ele au în comun verigile metalice prevăzute cu pandantive mobile: diametrele verigilor sunt de obicei de 8-11 cm, uneori mai mici – de doar 4-5 cm, ca în cazul piesei de la Socola[11]. Pandantivele sunt de obicei atașate la verigă printr-un cuplaj cilindric sau un inel care este turnat împreună cu pandantivul. Pe corpul pandantivului, a cărui lungime variază între 4,5 și 12 cm, există unul sau două elemente de atașare în formă de ciupercă. V. R. Erlih, pe baza morfologiei pandantivului, distinge în prima categorie patru tipuri[12], în timp ce S. B. Valceak consideră că aceste tipuri evidențiate de primul ceretător sunt variante ale aceluiași tip[13]. Diferențele dintre tipuri (conform lui Erlih) sau variante (după Valceak) sunt datorate de elementul de atașare exterior - o clemă, cleme duble, clemă ovală alungită. Pe baza morfologiei, piesa de la Socola poate fi atribuită condiționat variantei 2 a tipului

Fig. 2. Ortofotoplan cu marcarea locului descoperirii piesei de harnașament de la Socola.

2 din prima grupă[14] sau categorie[15], a cărei particularitate constă în forma pandantivului mobil – o placă și atașament la veriga principală cu ajutorul unui ambreiaj inelar.

O analogie exactă pentru piesa de harnașament de la Socola nu este deocamdată cunoscută, deoarece forma garniturilor de pe pandantiv este unică. După construcție și dimensiuni, piesa prezintă similitudini mai apropiate cu exemplarele din depozitele de la Aksai[16], Kamenka-Dneprovskaya[17], „Ungaria"[18], Kömlőd-Dunakömlőd[19], Prügy[20], Fügöd[21], precum și cu cele din tumului 1 al cimitirului Hadjoh-I[22], movila funerară de la Olșany[23], mormântul 89 al cimitirului Pșiș-I[24], înmormântările distruse din cimitirele Pșiș[25], Psekups-I[26], Parndorf[27] și descoperirile fortuite de la Klin-Iar[28].

3 Мелентьев 1967, 38.
4 După observațiile lui S. B. Valceak, cel mai des în perioada prescitică s-au folosit cvadrigile, care trase de patru cai înhămați unul lăngă altul (18 din 33 de cazuri) (Вальчак 2009, 36; 2009b, 24).
5 Эрлих 1990; Эрлих 1994; Эрлих 1994a.
6 Эрлих 1994a: 36, 42; 2007: 143, рис. 79; Сазонов 2000, рис. 2, 3, 10.
7 Вальчак 2009, 30.
8 Мелентьев 1967, 44.
9 Эрлих 1994a, 32.
10 Вальчак 2009, 30.
11 Вальчак 2008, 126.
12 Эрлих 1994a, 45-46.
13 Вальчак 2008, 126.
14 Эрлих 2007, 143.
15 Вальчак 2008, 127.
16 Мелентьев 1967, рис. 7, 2, 5.
17 Эрлих 1997, 22, рис. 3, 6.
18 Metzner-Nebelsick 2002, Taf. 144: 5, 6
19 Gallus, Horvath 1939, 20, Tab XXI, 7; Metzner-Nebelsick 2002, Taf. 130, 6.
20 Kemenczei 1981, 31.
21 Kemenczei 1988, 65, Abb. 5: 2; Metzner-Nebelsick 2002, Taf. 140, 7.
22 Сазонов 2000, 64, рис. 8: 4.
23 Ковпаненко, Скорый 2004, рис. 8, 3, 5.
24 Сазонов 2000, рис. 9, 3.
25 Вальчак 1997, 44, рис. 2, 1, 2.
26 Вальчак 1997, 44, рис. 2, 4, 5.
27 Adler 1986, 237, Abb 188.
28 Дударев 1979, 274, рис. 1.

Fig. 3. Piesa de harnașament de la Socola: 1 – foto până la curățarea piesei, 2 – foto după restaurare, 3 – desen (A, B – locul probelor pentru analiza spectrală).

Tabelul 1. Rezultatele analizei spectrale a piesei de la Socola (A – pandantivul mobil, B – veriga) în comparație cu obiectele din tezaurele de la Aksai și Pșiș.

	Socola-A	Socola-B	Aksai 7, 2	Aksai 7, 5	Aksai 7, 7	Aksai 7, 11	Pșiș
Cu	97,01	97,96	90	90	90	87	90,6
Sn	0,82	0,15	7	7	7	7	7,8
Pb	0,75	0,43	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Zn	0	0	+	+	+	+	-
Ag	0,01	0,02	+	+	+	+	0,04
Sb	0,39	0,25	0,7	0,7	0,7	3-4	0,4
As	0,64	0,65	1,5	1	2	1,5	0,45
Fe	0,28	0,37	-	-	-	-	0,23
Ni	0,06	0,01	0,06-0,08	0,01	0,06-0,08	0,01	0,16
Co	0	0,07	+	+	+	+	0,01
Bi	0	0	+	+	+	+	0,003
Mn	0	0,07	-	-	-	-	-
Au	0,04	0,03	+	+	+	+	-

Probabil unul dintre cele mai vechi complexe care conținea un harnașament de tracțiune este tezaurul de la Prügy din nord-estul Ungariei, județul Borsod-Abaúj-Zemplén. Inițial, depozitul a fost datat de T. Kemenczei în a doua jumătate a sec. IX – prima jumătate a sec. VIII î.Hr.[29]. Ulterior, această datare a fost revizuită spre o dată mai târzie – tezaurul de la Prügy, ca multe alte complexe maghiare ale „orizontului traco-cimerian" (momântul 169 al cimitirului Brno-Obřany, înmormântarea de la Pécs-Jakabhegy etc.), au fost sincronizate cu tipul de antichități Novocerkask[30]. V.R. Erlih insistă, de asemenea, pe o încadrare cronologică mai târzie[31], deși compoziția obiectelor indică mai degrabă hotarul HaB2/B3 sau sfârșitul sec. IX –începutul sec. VIII î.Hr.[32]. Un alt tezaur maghiar, de la Füged, se datează într-o perioadă mai târzie, deoarece are în asociere piese HaC și artefacte târzii ale „orizontului traco-cimerian"[33]. Cronologia mai probabilă pare a fi ultimul sfert al sec. VIII î.Hr.[34] sau granița dintre sec. VIII și VII î.Hr.[35]. Restul complexelor cu harnașament de tracțiune din perioada prescitică se încadrează în limitele celei de-a doua jumătăți a sec. VIII, deși, de exemplu, înmormântarea din tumulul de la Olșana, pe baza sincronizării setului de tolbe din tumulul de la Gumarovo, poate fi atribuită începutului sec. VII î.Hr.[36].

Pentru artefactul de la Socola am reușit să obținem date despre compoziția lui chimică (**Tabelul 1**)[37]. Pentru mai multe astfel de piese sunt cunoscute rezultatele analizei spectrale, în special, pentru obiectele din tezaurele de la Aksai[38] și Pșiș[39]. Ponderea cuprului din aceste piese variază între 87-90%, ceea ce este mult mai puțin decât în piesa de la Socola (97-98 %). Procentul de adaosuri de aliere este semnificativ diferit, în special staniu (Socola: 0,15-0,8 %, Aksai: 7%; Pșiș: 7,8%), arsenic (Socola: 0,65%, Aksai: 1-2%) în jos și plumb (Socola: 0,4-0,75 %, Aksai: 0,2%; Pșiș: 0,3%) în sus. Conținutul ridicat de staniu (și, în consecință, conținutul mai mic de cupru) din piesele de la Aksai este posibil să se datoreze faptului că artefactele au fost „acoperite cu un strat subțire uniform de patină"[40] și, probabil, nu au fost curățate înainte de efectuarea analizei spectrale, iar obiectul de la Socola a fost complet curățat de oxizi, atât chimic, cât și mecanic[41]. În general, valorile antimoniului (mai puțin de 1 %) și ale nichelului (0,01-0,06 %) sunt similare. Cu toate acestea, diferența fundamentală constă în prezența urmelor de cobalt și bismut în piesele de harnașament din Aksai și Pșiș, în timp ce în artefactul de la Socola a fost înregistrat numai cobaltul și doar în verigă (B), constituind 0,7%.

[29] Kemenczei 1981, 21.
[30] Kemenczei 1994, 591; 1996, 255.
[31] Эрлих 1994, 62-63; Эрлих 2007, 146.
[32] Бруяко 2005, 84; Хохоровски 2020, 40-41.
[33] Chochorowski 1993, 183; Бруяко 2005, 106.
[34] Pare 1999, 422.
[35] Бруяко 2005, 86.
[36] Ковпаненко, Скорый 2004, 285-286.
[37] Autorii articolului își exprimă și pe această cale gratitudinea dlui Lazar Dermenji, cercetător la Laboratorul Fotonică Cuantică al Institutului de Fizică Aplicată, pentru ajutorul său în analiza eșantioanelor și interpretarea rezultatelor. Studiul a fost realizat folosindu-se un spectrometru de fluorescență cu raze X dispersiv cu energie Xenemetrix X-Calibur.
[38] Мелентьев 1967, табл. 1.
[39] Эрлих 2007, табл. III.
[40] Мелентьев 1967, 40.
[41] Autorii aduc mulțumiri dlui Valeriu Bubulici, restaurator la MNIM, pentru curățarea și conservarea piesei de la Socola.

***

Așa cum arată în mod clar cercetările de până acum, piesele de harnașament de tipul celei de la Socola se găsesc în contexte arheologice foarte diverse (depozite, înmormântări, descoperiri fortuite), iar răspândirea lor spațială acoperă regiuni diferite - Europa Centrală, zona nord-pontică, Caucazul de Nord și regiunea Kuban. V. R. Erlih crede că până la sfârșitul perioadei prescitice (adică a clasicului Novocerkask, corespunzător sfârșitului sec. VIII – prima jumătate a sec. VII î.Hr.), carele nu erau cunoscute[42]. Într-adevăr, anume în această perioadă s-a remarcat apariția masivă a părților metalice de la harnașamentul de tracțiune[6]. Iar absența lor completă în primele complexe scitice indică probabil dispariția bruscă a tradiției îngropării carelor și a harnașamentelor de cai începând cu mijlocul sec. VII î.Hr.[43]. Majoritatea complexelor menționate ar trebui datate la sfârșitul sec. VIII î.Hr., dar sunt și descoperiri care ar putea fi atribuite unor intervale cronologice mai timpurii sau mai târzii.

[42] Эрлих 2005, 180.

[43] Вальчак 2009a, 30.

SUMMARY

DETAIL OF A PRESCYTHIAN CHARIOT HARNESS FROM SOCOLA (ȘOLDĂNEȘTI DISTRICT)

In 2020 the National History Museum of Moldova received from the National Agency for Archaeology a bronze object found in the north of the Republic of Moldova, near the Socola village, Șoldănești district. Undoubtedly, the item from Socola belongs to the pre-Scythian period and was used to connect belt elements of traction harness of horses with drawbar or yoke. However, we do not know its exact analogy to the Socola item because the shape of the slats on the harness is unique. Details of this type of horse harness occur in different contexts (hoards, burials, stray finds) and their distribution covers various regions: from Central Europe and the Black Sea to the North Caucasus and the Transcuban Region. Some scholars believe that chariots were not known before the end of the pre-Scythian period (i.e. Classical Novocherkassk period, late 8th century – first half of the 7th century BC). And this period is also marked by a mass appearance of metal details of harness. Their absence in Early Scythian monuments, which swoes us an abrupt disappearance of a tradition of chariot burials and chariot sets from the middle of the 7th century BC. Although most of the burials and hoards should be dated to the late 8th century, there are prerequisites for both „earlier and „later" dating.

РЕЗЮМЕ

ДЕТАЛЬ КОЛЕСНИЧНОЙ УПРЯЖИ ПРЕДСКИФСКОГО ПЕРИОДА ИЗ С. СОКОЛА (РАЙОН ШОЛДЭНЕШТЬ)

В 2020 г. в Национальный музей истории Молдовы сотрудниками Национального археологического агентства был передан бронзовый предмет, обнаруженный на севере Республики Молдова, у с. Сокола Шолданештского района. Вне всякого сомнения, изделие из Соколы относится к предскифскому времени, а служил он для соединения ременных деталей тягловой упряжи коренных лошадей с дышлом или ярмом.

Точной аналогии изделию из Соколы все же пока не известно, поскольку форма щитков на подвеске для детали тягловой упряжи уникальна. Детали тягловой упряжи близких к изделию из Соколы типов встречаются в самом разном контексте (клады, погребения, случайные находки), а их распространение охватывает различные регионы – от Центральной Европы, Причерноморья до Северного Кавказа и Закубанья.

Считается, что до финала предскифского периода (т. е. классического новочеркасского конца VIII – первой половины VII в. до н.э.) колесницы не были известны. Действительно, именно в этот период отмечается массовое появление металлических деталей тягловой упряжи. А их полное отсутствие в раннескифских памятниках указывает на внезапное исчезновение традиции захоронения колесниц и колесничных наборов с середины VII в. до н. э. Хотя большая часть упомянутых комплексов и следует датировать в рамках финала VIII в. до н.э., существуют предпосылки как для более «раннего», так и более «позднего» датирования.

BIBLIOGRAFIE

Adler 1985-1986: H. Adler, *Urnenfelderzeit: Burgenland: Parndorf.* Fundberichte aus Österreich 24/25, 1985-1986, 237.

Gallus, Horvath 1939: S. Gallus, T. Horvath, *Un peuple cavalier prescythique en Hongrie. Trouvailles archeologiques du premier age du fer et leurs relations avec l'Eurasie* (Budapest 1939).

Kemenczei 1981: T. Kemenczei, *A prügyi koravaskori kincslelet.* Communicationes Archaeologicae Hungariae 1, 1981, 29–41.

Kemenczei 1988: T. Kemenczei, *Der Pferdegeschirrfund von Fügöd.* Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 40, 1988. 65–81.

Kemenczei 1994: T. Kemenczei, *Hungarian Early Iron Age metal finds and their relations to the steppes.* In: The archaeology of the steppes. Methods and Strategies (Napoli 1994), 591-618.

Kemenczei 1996: T. Kemenczei, *Notes on the chronology of Late Bronze Age hoards in Hungary.* In: Problemy epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie Środkowej. Księga jubileuszowa poświecona Markowi Gedlowi (Krakow 1996), 247-279.

Metzner-Nebelsick 2002: C. Metzner-Nebelsick, *Der "Thrako-Kimmerische" Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien* (Rhaden/Westf. 2002).

Pare 1999: C. Pare, *Beiträge zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit in Mitteleuropa, I. Grundzuge der Chronologie im östlichen Mitteleuropa (11-8 Jahrhundert).* Jahrbuch RGZM 45 (1), 1999, 293-433.

Бруяко 2005: И. В. Бруяко, *Ранние кочевники в Европе (X–V вв. до Р. Х.)* (Кишинев 2005).

Вальчак 1997: С. Б. Вальчак, *Предскифские колесницы и «новочеркасские клады».* В: Памятники предскифского и скифского времени на юге Восточной Европы. Материалы и исследования по археологии России 1 (Москва 1997), 40–34.

Вальчак 2008: С. Б. Вальчак, *Классификация и состав предскифских комплексов с наборами тягловой упряжи.* В: Проблемы современной археологии. МИАР 10 (Москва 2008), 125–139.

Вальчак 2009: С. Б. Вальчак, *Предскифские колесницы Восточной Европы: назначение деталей упряжи, виды запряжек, вооружение.* Историко-археологический альманах 9, 2009, 28-41.

Вальчак 2009a: С. Б. Вальчак, *Предскифские колесницы Восточной Европы: к вопросу о южном и восточном направлениях связей.* Нижневолжский археологический вестник 10, 2009, 29–38.

Вальчак 2009б: С. Б. Вальчак, *Опыт аналитического обзора предскифских комплексов с деталями тягловой упряжи (VIII–VII вв. до н.э.* В: Пятая Кубанская археологическая конференция (Краснодар 2009), 23–27.

Дударев 1979: С. Л. Дударев, *Деталь конской сбруи из окрестностей Кисловодска.* Советская археология 4, 1979, 274–275.

Ковпаненко, Скорый 2004: Г. Т. Ковпаненко, С. А. Скорый, *Ольшана: погребение предскифского времени в Днепровской Правобережной Лесостепи.* Stratum plus 3, 2004, 265–288.

Мелентьев 1967: А. Н. Мелентьев, *Некоторые детали конской упряжи киммерийского времени.* Краткие сообщения Института археологии 112, 1967, 38-43.

Сазонов 2000: А. А. Сазонов, *Хаджохские курганы – некрополь древнемеотских вождей.* Информационно-аналитический вестник 3, 2000, 42–67.

Хохоровски 2020: Я. Хохоровски, *«Птицеголовые» или «конноголовые» скипетры – реальная или фальшивая диллемма?* АДІУ 3 (36), 2020, 35–78.

Эрлих 1990: В. Р. Эрлих, *Курган Уашхиту и проблема интерпретации некоторых комплексов типа Новочеркасского клада.* В: XVI Крупновские чтения по археологии Северного Кавказа (Ставрополь 1990), 59-61.

Эрлих 1994: В. Р. Эрлих, *Об интерпретации некоторых комплексов типа Новочеркасского клада.* Российская археология 2, 1994, 134–150.

Эрлих 1994a: В. Р. Эрлих, *У истоков раннескифского комплекса* (Москва 1994).

Эрлих 1997: В. Р. Эрлих, *К проблеме связей Предкавказья и Средней Европы в новочеркасский период.* В: Памятники предскифского и скифского времени на юге Восточной Европы. Материалы и исследования по археологии России 1 (Москва 1997), 19–34.

Эрлих 2007: В. Р. Эрлих, *Северо-Западный Кавказ в начале железного века. Протомеотская группа памятников* (Москва 2007).

DATE PRELIMINARE PRIVIND SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DE SALVARE LA SITUL *LIPOVENI II – LA NISIPĂRIE* (R-NUL CIMIŞLIA) ÎN ANUL 2018*

Sergiu MATVEEV, Vlad VORNIC

Cuvinte cheie: Lipoveni, Hallstatt, cultura getică, cultura Sântana de Mureş-Cerneahov, evul mediu, vatră, gropi, ceramică.

Key words: Lipoveni, Hallstatt, the getic culture, the culture Sântana de Mureş-Cerneahov, Middle Ages, fireplace, pits, pottery.

Ключевые слова: Липовень, Гальштатт, гетская культура, культура Сынтана де Муреш-Черняхов, средние века, очаг, ямы, керамика.

În vara anului 2018 au continuat săpăturile de salvare la situl cu mai multe nivele de locuire *Lipoveni II – La Nisipărie* (r-nul Cimişlia), realizate de echipa mixtă de la Universitatea de Stat din Moldova şi Agenţia Naţională Arheologică[1]. Situl arheologic *Lipoveni II – La Nisipărie,* care este amplasat la circa 0,7 km spre nord de localitatea omonimă **(Fig. 1)**, a fost de-a lungul mai multor decenii grav afectat de extracţii ilicite de nisip. Prin cercetările realizate în anii anteriori (2013-2017) au fost identificate resturi de locuire care datează din eneolitic (a doua jumătate a mil. IV – începutul mil. III î. Hr.), prima şi a doua epocă a fierului (sec. XII-X şi VI-IV î.Hr.), perioada romană târzie (sec. III-IV d. Hr.), precum şi din sec. VIII-IX d. Hr., la care se adaugă piese din sec. XIII şi din sec. XV-XVIII **(Fig. 2)**. Locuirea cea mai intensă în zona cercetată corespunde sfârşitului mileniului II – începutul mileniului I î. Hr., așa cum dovedesc numeroasele vestigii caracteristice perioadei BrD–HaA[2].

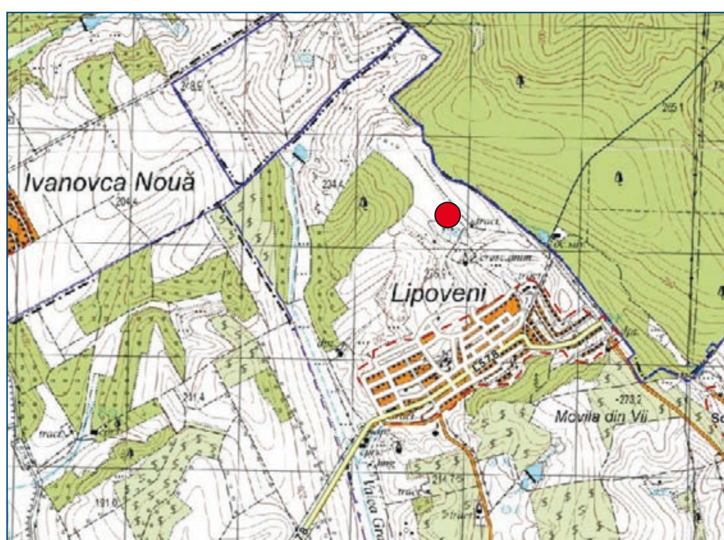

Fig. 1. Poziţia topografică a sitului arheologic *Lipoveni II – La Nisipărie*.

Scopul investigațiilor din vara anului 2018 a fost salvarea de la distrugere a unui sector de sit afectat de mici intervenţii proaspete în sol, aflat la sud-est de secţiunea V cercetată în anul 2017. Suprafața cercetată, denumită secţiunea VI, a avut o arie de 4×12 m, fiind orientată cu latura mică pe axa nord-sud. Ulterior, săpătura arheologică a fost extinsă, spre sud-est cu două carouri (nr. 17-18) ataşate la latura sudică a carourilor 11-12, suprafaţa cercetată atingând la final circa 50 m.p. Malul sudic al secțiunii corespundea în

* Cercetare realizată în cadrul proiectului*: Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene* (2024-2027).

[1] Echipa care s-a deplasat pe teren a fost alcătuită din dr., conf. univ. Sergiu Matveev, dr. Vlad Vornic, cercetătorii Adrian Iorga, Dumitru Avram, Ion Noroc, Natalia Paşenciuc și studenţii Ana Bogaciuc, Sergiu Corsan, Victor Burduh, Daniel Gheorghieş. Pe parcursul cercetărilor am beneficiat de activitatea de voluntariat a profesorului de biologie din Lipoveni, dl Ion Bivol, tot el şi director al Muzeului de Istorie din Lipoveni şi a unor elevi din liceul din localitate.

[2] Rezultatele cercetărilor din anii anteriori au fost prezentate la mai multe întruniri ştiinţifice, unele fiind şi publicate: Matveev, Vornic 2014, 65-78; Matveev, Vornic 2015, 21-32; Matveev, Vornic 2016a, 39-55; Matveev, Vornic 2016b, 61-74; Matveev, Vornic 2017a, 202-220; Matveev, Vornic 2017b, 124-163.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 51-70.

Fig. 2. Ortofotoplanul sitului *Lipoveni II – La Nisipărie* cu localizarea secţiunilor.

mare măsură cu marginea carierii neautorizate de nisip (**Fig. 3**).

Examinarea profilelor secţiunii a scos în evidenţă patru straturi de sol distincte, după cum urmează: cernoziom cu vegetaţie (0-0,20 m), cernoziom (0,20-0,50 m), sol cenuşiu (0,50-0,82 m), urmat de un stat de pământ cenuşiu-nisipos (0,82-1,05 m) care se adâncește în zona complexelor până la circa 2,6 m. Aceste unităţi stratigrafice corespund *grosso modo* stratului de depuneri antropogene, afectat in mare parte de plugul modern. După ele urma solul steril, format de nisip alb-gălbui. În profilul estic au putut fi observate urmele plugului de plantaj, care a afectat stratul de sol pe o adâncime de până la 0,6 m.

În zona limitrofă secţiunii VI și în straturile arheologice din sondaj au fost colectate variate piese de inventar, lucrate din argint, bronz, plumb (?), fier, os, corn, lut și piatră, care aparțin unor epoci și culturi arheologice diferite.

Din prima epocă a fierului datează unele artefacte importante, precum: un vârf de săgeată din corn de formă conică (**Fig. 4, 1**), care își găseşte similitudini în categoria de vârfuri de săgeţi din corn sau os din *Hallstatt*-ul timpuriu; o piesă din corn rectangulară în secţiune (**Fig. 4, 2**), posibil utilizată pe rol de străpungător, un artefact similar mai fiind descoperit în timpul cercetărilor de la Lipoveni din anul 2015[3]; un fragment de lamă de pumnal (?) de bronz (**Fig. 4, 4**); un ac de bronz, circular în secţiune (**Fig. 4, 5**) cu un capăt ascuţit, iar cu celălalt răsucit în formă de inel, piese similare fiind cunoscute la siturile de la finalul epocii bronzului ale culturii Noua-Sabatinovka de la Mahala, Ostrivec etc.[4]; o brăţară de bronz (**Fig. 4, 6**), lucrată dintr-o bară circulară în secţiune, uşor subţiată spre capete; două verigi de tâmplă din bronz (**Fig. 4, 7-8**); un nasture (aplică ?) de bronz (**Fig. 4, 9**); o bară din fier (**Fig. 4, 10**) îndoită în forma literei "S", rotundă în secţiune, cu destinația neprecizată; un fragment de psalie din corn ruptă la ambele capete (**Fig. 4, 11**), piese similare fiind cunoscute în cultura materială a comunităţilor din perioada timpurie a primei epoci a fierului, spre exemplu la Babadag[5]; un fragment de pisălog (?) din piatră (**Fig. 4, 12**), morfologic similar unei piese descoperite pe același sit în anul 2015[6].

Inventarul de piese atribuit orizontului cultural din a doua jumătate a sec. VI – sec. V î. Hr. este compus din câteva artefacte, dintre care mai întâi menționăm trei vârfuri de săgeată din bronz (**Fig. 5, 1-3**) de formă piramidală alungită, având bucșă interioară de înmănuşare și unul dintre capete prevăzut cu un orificiu. Aceluiași orizont aparține o aplică zoomorfă din bronz (**Fig. 5, 4**), cu redarea animalului în stilul artei „scitice". De același nivel de locuire ține probabil și un fragment

[3] Matveev, Vornic 2016b, 67, fig. 12, 1.

[4] Sîrbu 2014, 192.

[5] Ailincăi, Mihail 2011, 191.

[6] Matveev, Vornic 2016b, 67; Fig. 12, 5.

Fig. 3. Planul şi profilele secţiunii VI.

Fig. 4. Piese de inventar din prima epocă a fierului.

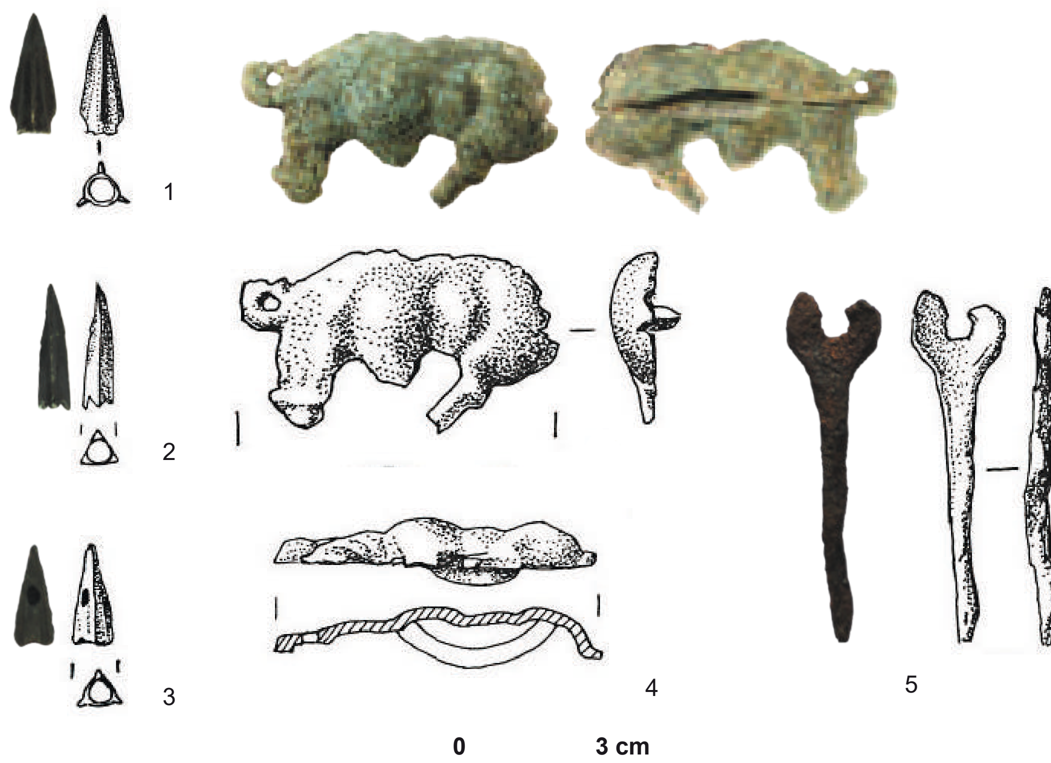

Fig. 5. Piese de bronz (1-4) și fier (5) din a doua epocă a fierului.

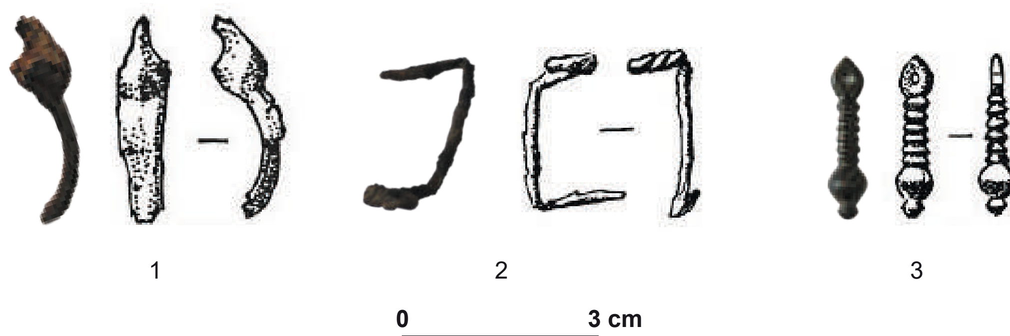

Fig. 6. Piese de fier (1-2) din epoca romană târzie și bronz (3), și din evul mediu timpuriu.

de la o psalie din fier (**Fig. 5, 5**) confecționată dintr-o bară rectangulară în secţiune, subţiată uşor şi torsionată la unul dintre capete, iar la celălalt capăt având păstrată o parte dintr-o verigă. Piese similare sunt cunoscute în mediul traco-getic din sec. VI-III î. Hr., spre exemplu, în microzona Saharna[7].

Orizontului din perioada de început a epocii migrațiilor (sec. IV d. Hr.) îi pot fi atribuite un fragment de fibulă (?) (**Fig. 6, 1**) și un ac de fier (**Fig. 6, 2**).

Evului mediu timpuriu sau, mai exact, secolelor X-XI d. Hr. aparține un pandantiv din bronz (**Fig. 6, 3**) de forma unei bare alungite, circulare în secţiune, cu unul dintre capete aplatizat şi prevăzut cu un orificiu de prindere, iar cu celălalt capăt dotat cu o bilă sferică cu un buton, partea mediană fiind decorată cu şase brâie reliefate. În spaţiul carpato-nistrean se mai cunosc patru piese asemănătoare: câte una descoperite la Hansca (r-nul Ialoveni) şi Horodişte (r-nul Rezina), iar altele două la Dodeşti (jud. Vaslui), cele din urmă fiind din argint, după aprecierea autorului săpăturilor[8]. Chiar dacă artefactele de la Dodeşti au fost descoperite între unei locuinţe, iar cele de la

[7] Niculiţă, Zanoci, Băţ 2016, 341-342.

[8] Matveev, Vornic 2019, 37-38.

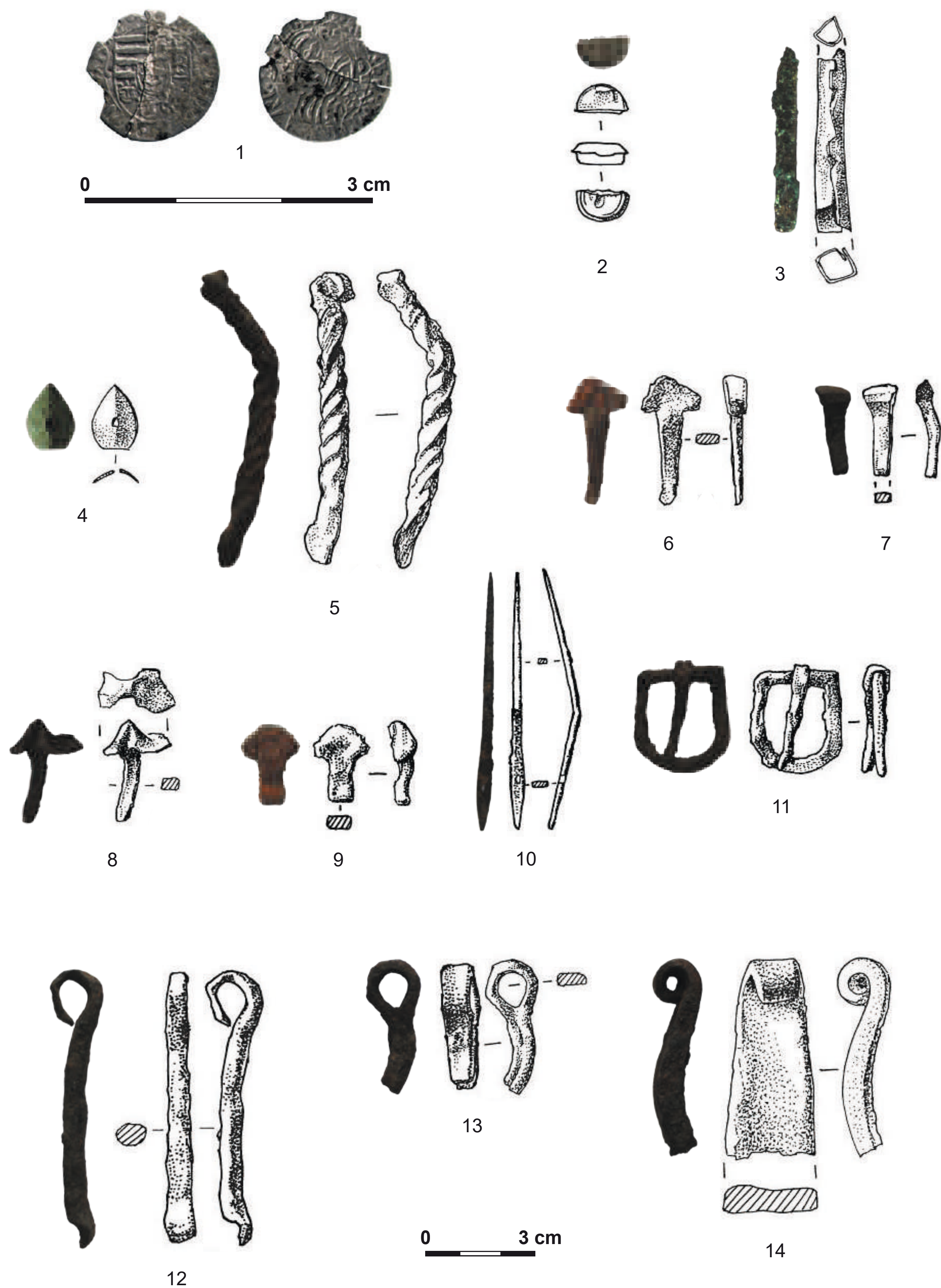

Fig. 7. Monedă de argint (1) și piese de bronz (2-4) și fier (5-14) din evul mediu târziu.

Hansca şi Horodişte – *passim*, toate exemplarele au fost atribuite orizontului de locuire databil în sec. X-XI[9].

Ultimul orizont arheologic (sec. XV-XVII) este documentat de un denar de argint (**Fig. 7, 1**) emis în Regatul Ungariei sub autoritatea lui Matei Corvin (1458-1490) între anii 1489-1490 la atelierul monetar din Kremnitz (tip: Unger 567a), o monedă similară mai fiind descoperită în timpul săpăturilor de la Lipoveni în anul 2016[10]; un fragment de scut de inel din bronz (**Fig. 7, 2**), care-și găseşte similitudini la piesele de podoabă de acest tip din secolele XV-XVII, cu răspândire largă în spaţiul est-european; un tub din bronz (**Fig. 7, 3**) confecţionat dintr-o placă de bronz prin prindere încrucişată a marginilor; capătul mânerului unui cuțit din bronz (**Fig. 7, 4**); o bucată a unui mâner de cosor torsionat din fier (**Fig. 7, 5**), piese similare fiind cunoscute în secolele XIV-XVI prin descoperirile de la Orheiul Vechi; o piesă similară întreagă, dar îndoită, a fost descoperită fortuit şi pe suprafaţa sitului *Lipoveni II – La Nisipărie* în anul 2014[11]; mai multe cuie din fier (**Fig. 7, 6-9**), utilizate în special la prinderea potcoavelor pe parcursul evului mediu și bine cunoscute prin descoperiri pe mai multe situri cu nivele de locuire din sec. XVI-XVIII, spre exemplu cel de la Ecaterinovca-Ialpugeni-*Valea Jeparului*[12]. Aceleiași perioade mai atribuim câteva piese de fier, de formă și cu utilizări diferite găsite pe suprafața sitului (**Fig. 7, 10-13**).

Mai multe piese recuperate de la suprafața solului și din partea superioară a stratului arheologic afectat de plugul de plantaj pot aparține unor epoci diferite, astfel că datarea lor rămâne incertă: mai multe plăcuțe de forme neregulate din bronz (**Fig. 8, 1-10**) – fragmente ale unor vase (?) – pot aparține în special evului mediu târziu; din rândul plăcuțelor de evidențiază două fragmente de formă relativ rectangulară (**Fig. 8, 11-12**), ele găsindu-și similitudini cu clopoţeii din bronz din secolele V-III î. Hr., dar şi cu cei din perioada romană; alte două plăcuţe din bronz (**Fig. 8, 13-14**) sunt răsucite în forma unui tub tronconic, amintind de *saltalione*-le din bronzul târziu; o piesă de forma bitronconică de plumb (?) (**Fig. 8, 16**); un tub tronconic din plumb (**Fig. 8, 17**); trei fragmente de cuţite de fier (**Fig. 8, 18-20**); un fragment de la un vârf de săgeată(?) de fier (**Fig. 8, 21**); un cui (**Fig. 8, 22**) și un fragment de la o piesă din fier (?) (**Fig. 8, 23**) de forma unei bare de fier rectangulare în secţiune, îndoită în forma literei „U". Din lut, os, corn și piatră distingem următoarele artefacte: două fusaiole (**Fig. 8, 24-25**) de forma bitronconică și una cilindrică (**Fig. 8, 26**) și o bilă din lut (**Fig. 8, 27**) de formă cvasisferică, în context databil piese similare fiind identificate la *Lipoveni II* doar în nivelul de locuire din prima epocă a fierului; un fragment de dinte de animal ascuţit (**Fig. 8, 28**), utilizat pe rol de străpungător; două astragale (**Fig. 8, 29**) cu urme de intervenţii antropice (**Fig. 8, 30**), piese similare fiind cunoscute în toate orizonturile cultural-cronologice identificate la *Lipoveni II – La Nisipărie*; un fragment de cute (**Fig. 8, 31**) din piatră de gresie, piese similare întâlnindu-se cel mai des în cadrul siturilor culturii Sântana de Mureș-Cerneahov; un fragment de pisălog (**Fig. 8, 32**) realizat dintr-o piatră de gresie ovală în secţiune, suprafaţa căreia a păstrat urme ale intervenţiilor antropice prin şlefuire, are unul dintre capete rupt, iar cel de-al doilea este rotunjit.

Dintre toate fragmentele ceramice se evidenţiază un ciob de vas modelat cu mâna dintr-o pastă fină și ars oxidant, recuperat de la suprafața solului. Fragmentul aparţine unei amforete ornamentate prin linii pictate orizontale, verticale şi reţea romboidală, dar şi cu o proeminenţă aplatizată cu perforaţie verticală. După particularităţile pe care le prezintă, recipientul poate fi inclus în sortimentul ceramic de la finalul eneoliticului sau de la debutul epocii bronzului (**Fig. 9**), și atribuit siturilor din faza CII a culturii Trypillia cu analogii în așezările grupului Ofatinți precum și în necropolele culturii Usatovo. Tipice pentru situl respectiv se prezintă fragmente de vase modelate la roată în secolele XV-XVII (**Fig. 10, 2**). Colecția ceramică este completată de fragmente de recipiente lucrate la roata olarului, din pastă fină sau zgrunțuroasă, atribuite culturii Sântana de Mureş-Cerneahov (**Fig. 10, 1**), și de amfore romane de import. Sortimentul ceramic confecționat cu mâna cuprinde fragmente de vase lucrate dintr-o pastă mai fină sau grosieră, cu șamotă în textură, care, după toate particularităţile specifice, pot fi atribuite primei epoci a fierului (**Fig. 10, 3-9**). Câteva fragmente de vase confecționate cu mâna dintr-o pastă grosieră, cu cioburi pisate în compoziție, și ornamentate cu brâie alveolate au fost atribuite culturii traco-getice.

În categoria pieselor mai rar întâlnite se include o buză îngroşată de amforă cu gâtul bombat de culoare cărămizie (**Fig. 11**), care face parte din sortimentul recipientelor de transport chiote, cu capacitatea variind între 19,6-22,4 l, încadrându-se în tipul III-C după clasificarea lui Monachov, datat în al treilea sfert al secolului V î. Hr.[13]. Acest fragment de amforă grecească constituie la moment marcherul cronologic cel mai târziu pentru nivelul de locuire din a doua epocă a fierului, datat prin vârfuri de săgeți și material ceramic de producție locală în secolele VI-V î. Hr.

Pe sectorul cercetat în anul 2018, din punct de vedere statistic, ceramica primei epoci a fierului predomină numeric chiar de la nivelul primului strat de săpătură (adâncimea 0-20 cm), fapt care ar confirma locuirea mai

[9] Ibidem.
[10] Matveev, Vornic 2021, 37-39.
[11] Matveev, Vornic 2015, 24-25, fig. 6, 7; 7, 14
[12] Vornic, Ciobanu, Matveev 2018, 99.
[13] Монахов 2003, 18-19, 24. Mulțumim și pe această cale dnei dr. Natalia Mateevici pentru sprijinul acordat la determinarea piesei respective.

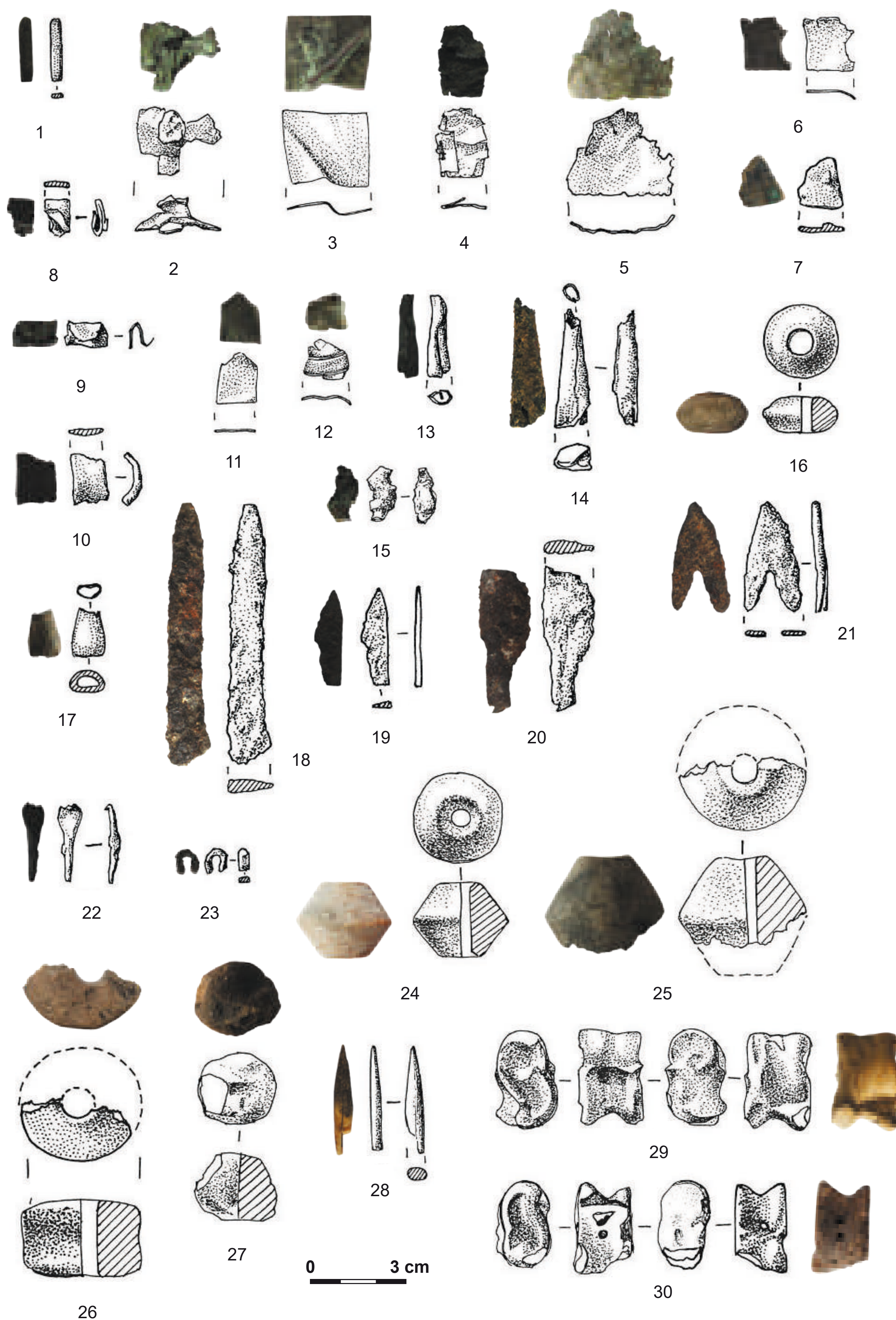

Fig. 8. Piese de inventar lucrate din bronz (1-15), plumb (16-17), fier (18-23), lut ars (24-27) și os (28-30).

Fig. 8. Piese de inventar din evul mediu târziu din piatră (*continuare*).

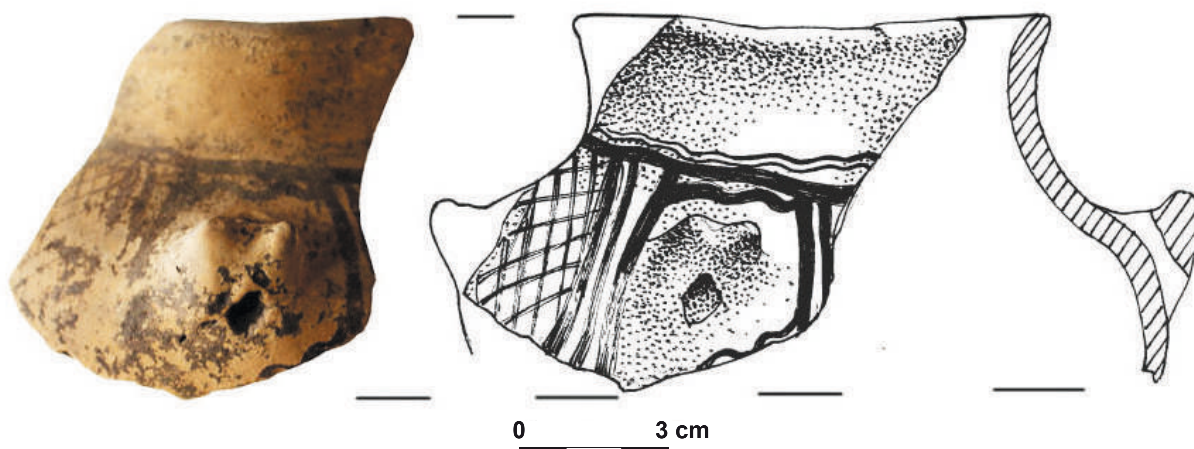

Fig. 9. Fragment de amforetă din etapa CII a culturii Trypillia.

intensă în perioada respectivă pe sectorul investigat.

La fel ca și în campaniile precedente, din cuprinsul stratului de cultură a fost recoltată și o însemnată cantitate de resturi faunistice (**Tab. 1**)[14]. Diversitatea de specii de animale identificate pe baza materialului osteologic găsit în anul 2018 corespunde în linii mari cu cea determinată în anii anteriori. În special, se confirmă predominarea netă a oaselor de bovine, urmate numeric de cele de ovi-caprine, cabaline și suine. Lista resturilor de animale domestice este completată de trei oase de câine, iar animalele sălbatice sunt prezente printr-un os de căprior și două artefacte lucrate din corn de cerb nobil.

[14] Adresăm mulţumiri dlui dr. Roman Croitor pentru bunăvoinţa de a studia colecţia de oase recuperate din situl *Lipoveni II - La Nisipărie* în anul 2018.

Drept rezultat al săpăturilor de salvare din anul 2018, au fost identificate și cercetate 16 complexe arheologice: o vatră de lut (nr. 3) și 15 gropi gropi menajere sau cu altă funcționalitate (nr. 58, 74-87).

Vatra 3 (**Fig. 12**) a fost descoperită în partea estică a sondajului, la adâncimea de 0,8 m de la nivelul actual de călcare a solului. Ea prezintă o crustă de lut ars de formă ovală, cu dimensiunile de 0,7×0,9 m, orientarea nord-vest şi grosimea de 1,6-2,2 cm. Culoarea suprafeţei este maronie, în secţiune prezentând nuanţe mai deschise. După particularităţile stratigrafice şi morfologice, structura arheologică este similară unei instalații de foc descoperite în anul 2014 şi poate fi atribuită nivelului de locuire traco-getic sau orizontului cultural-cronologic din prima epocă a fierului[15].

[15] Matveev, Vornic 2015, 26, fig. 5.

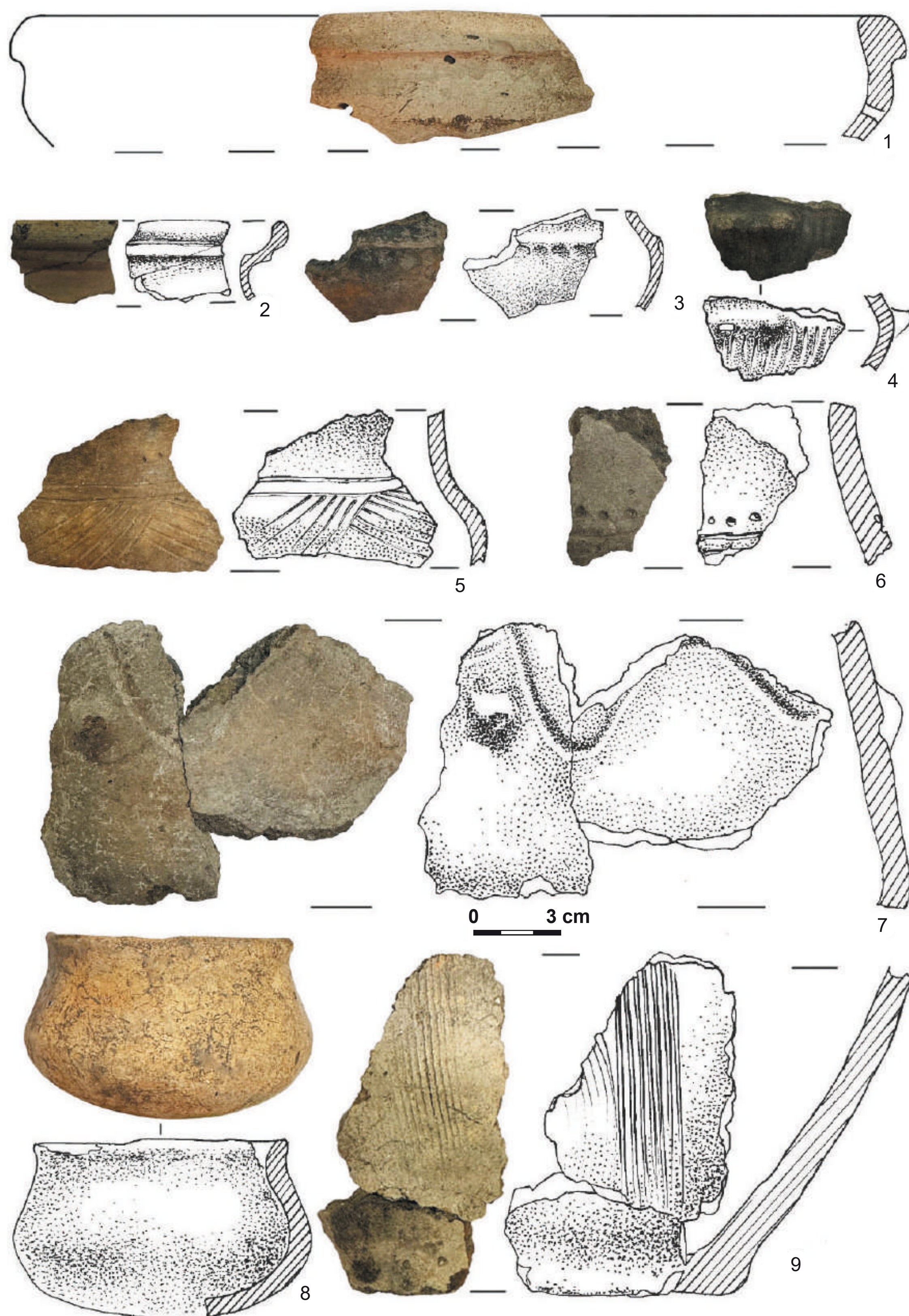

Fig. 10. Material ceramic din straturile III-V lucrată la roata olarului (1-2) și cu mâna (3-9).

Strat \ Specie	*Bos taurus*	*Equus caballus*	*Capra, Ovis*	*Sus scrofa*	*Canis familiaris*	*Capleolus capreolus*	*Nedeter-minată*	*Suma*
I (0-0,2 m)	1						1	2
II (0,2-0,4 m)	20	3	8	1				32
III (0,4-0,6 m)	82	5	17	2	1			107
IV (0,6-0,8 m)	63	10	18	4	2			97
V (0,8-1 m)	66	3	14	1		1		85
VI (1-1,2 m)	27	1		5				33

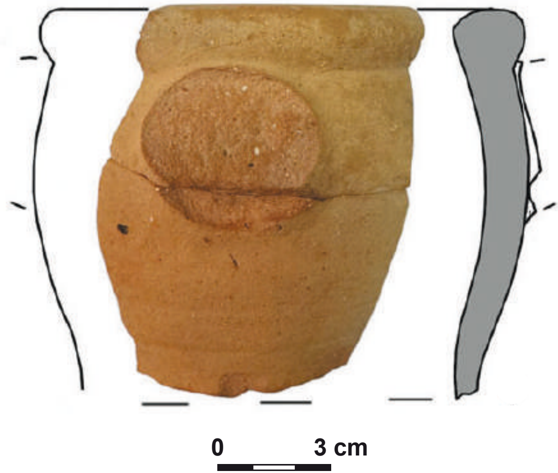

Fig. 11. Fragment de amforă de Chios.

Fig. 12. Vatra 3, vedere dinspre est.

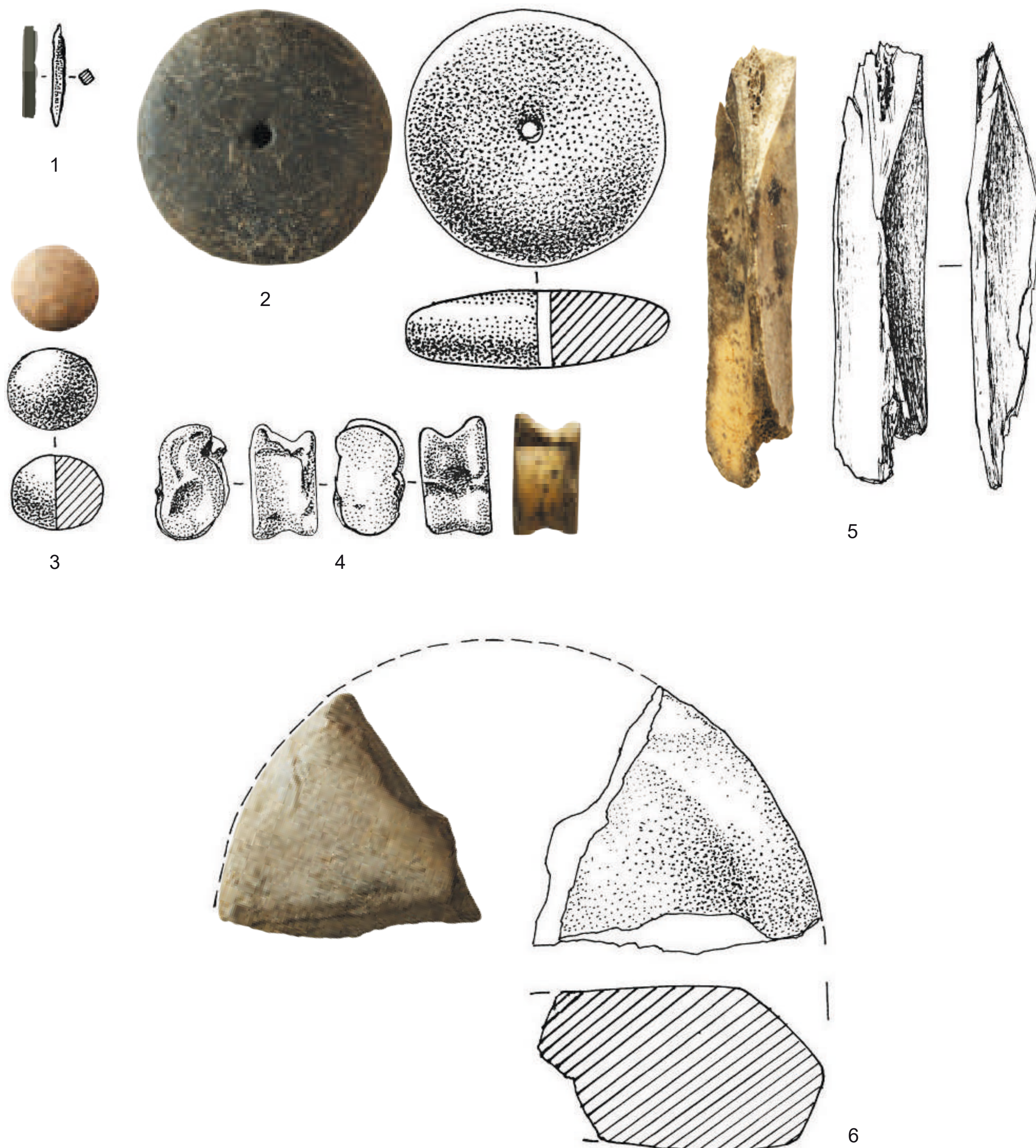

Fig. 13. Piese de inventar din complexe.

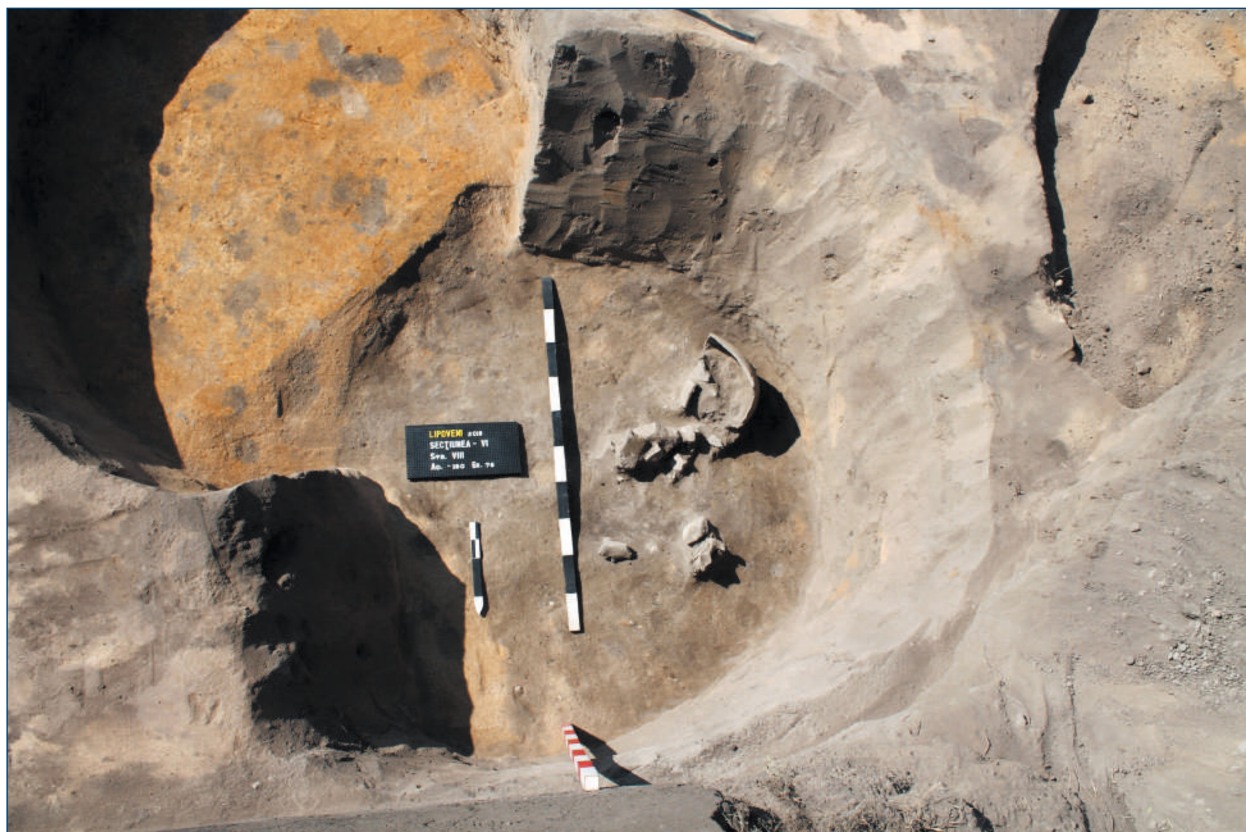

Fig. 14. Groapa 76, vedere dinspre nord.

Gropile sunt de dimensiuni diferite, cu diametrele variind între 0,8 şi 1,9 m, şi se deosebesc şi după formă, unele fiind cilindrice, altele cotlonite sau prevăzute cu treaptă. Din umplutura gropilor au fost recuperate diferite materiale arheologice. Piesele de inventar din complexe sunt reduse la număr, fiind reprezentate de o bară de bronz, ascuțită la unul din capete (**Fig. 13, 1**), similară corpului acului din bronz descoperit în stratul de cultură, o fusaiolă discoidală (**Fig. 13, 2**) și o bilă de formă aproape sferică din lut (**Fig. 13, 3**), un astragal cu ambele părţi laterale şlefuite (**Fig. 13, 4**) și un os tăiat oblic la unul din capete (**Fig. 13, 5**), precum și o piatră de râșniță (**Fig. 13, 6**).

Materialul ceramic din gropi, cu mici excepții, reprezintă fragmente de vase de diferite forme (cești, castroane, oale, vase bitronconice sau sferice cu gat cilindric sau tronconic etc.) modelate dintr-o pastă fină sau grosieră, cu şamotă în compoziție. Arderea este incompletă şi neuniformă, culoarea variind de la cenuşiu la negru şi maroniu la cenuşiu. Ca ornamente, au fost atestate caneluri, pentru prima grupă ceramică, și incizii și brâie, predominant alveolate, pentru vasele din a doua grupă. Proeminențele aplatizate sau conice sunt prezente pe suprafața ambelor grupe de vase. Suprafaţa este cel mai des lustruită, în cazul primei grupe, și netezită, în cazul celei de-a doua.

Cea mai mare și bogată în inventar arheologic s-a dovedit a fi groapa 76 (**Fig. 3; 14**). Inventarul ceramic al acestui complex aparține în totalitate perioadei timpurii a primei epoci a fierului, din rândul cărora se evidențiază o fusaiolă discoidală (**Fig. 13, 2**) și un număr mare de fragmente de vase (**Fig. 15, 2**), dintre care se remarcă un recipient întregibil, cu partea superioară formă aproximativ prismatică, cu baza pătrată (**Fig. 16**). Din groapa 78 provin câteva fragmente de la un vas de provizii de dimensiuni foarte mari, cu grosimea peretelui de 2,3 cm, unul dintre cioburi prezentând ca decor un brâu alveolat (**Fig. 17, 2**).

În umplutura gropii menajere 75 (**Fig. 18**), care se întretăia cu groapa 76, împreună cu alte 25 de fragmente de vase lucrate cu mâna dintr-o pastă fină sau grosieră (**Fig. 19, 1-3**), au fost depistate șase fragmente ceramice de la un vas lucrat la roată din pastă fină cărămizie, prevăzut pe suprafața exterioară cu ornament în formă de blană de ovină și acoperit cu vopsea roșie-maronie (**Fig. 20**). Indubitabil, recipientul de la care provin aceste șase cioburi reprezintă un import roman, numit și *oinophora*, databil într-o perioadă anterioară culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, fiind bine documentat în centrele antice nord-vest pontice și în unele situri romane din regiunea Dunării de Jos. Singurul recipient de acest

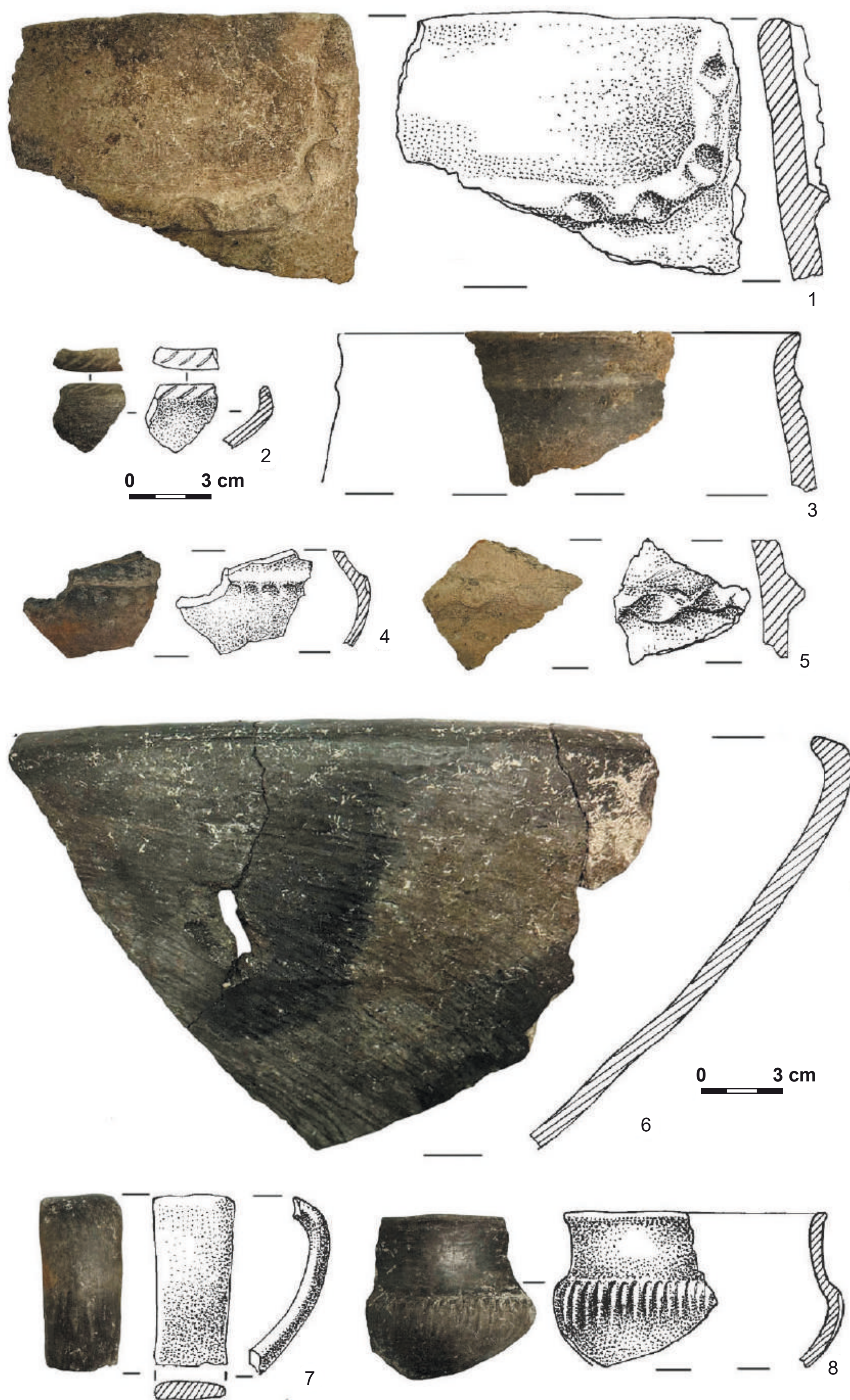

Fig. 15. Groapa 76. Ceramică lucrată cu mâna.

Specie / Complex	*Bos taurus*	*Equus caballus*	*Capra, Ovis*	*Sus scrofa*	*Cervus elaphus*	*Lepus europaeus*	*Citellus suslica*	*Sus scrofa ferus*	*Suma*
Gr. 58	1		2						3
Gr. 74	8		3				2		13
Gr. 75	8		2	1					11
Gr. 76	48	6	17	4					75
Gr. 77		2							2
Gr. 78	18	2	2	2					24
Gr. 79	19	2	3			1			25
Gr. 80	3								3
Gr. 81	25		3		1				29
Gr. 82	6	4	3						13
Gr. 83	18		1						19
Gr. 84	3		3						6
Gr. 85	6		2					2	10
Gr. 86				1					1

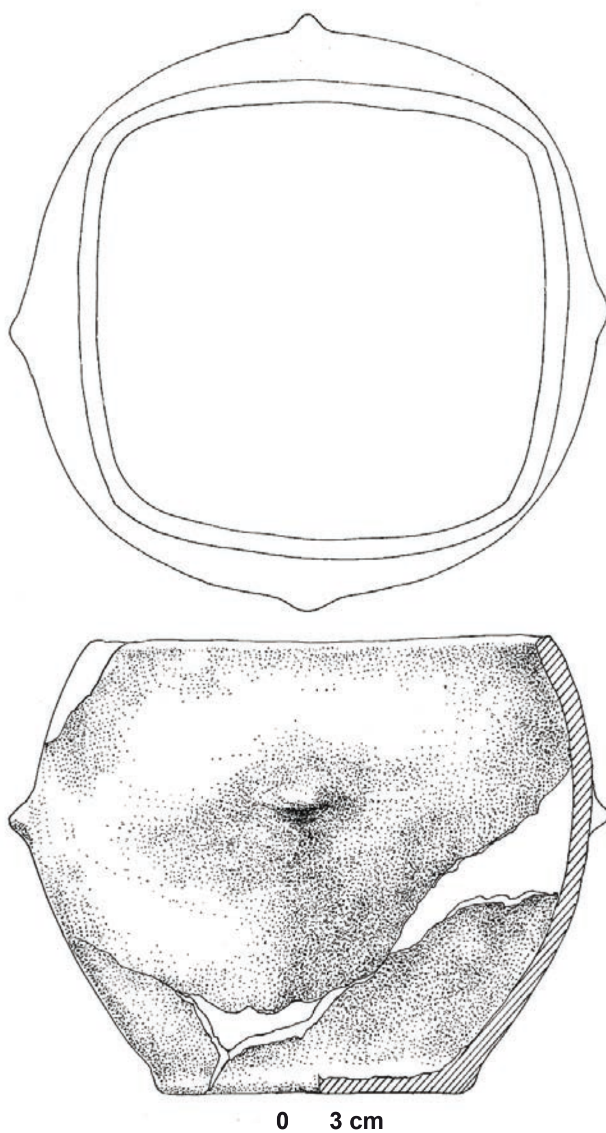

Fig. 16. Groapa 76. Vas întregibil lucrat cu mâna.

tip, descoperit până acum pe teritoriul Republicii Moldova și păstrat întreg, provine dintr-un mormânt sarmatic tumular de la Olănești (r-nul Ștefan Vodă)[16]. Vasul reprezintă un berbec întins pe un postament în formă de paralelipiped, cu gura pâlniformă așezată pe partea superioară a capului și cu toarta ovală în secțiune, prevăzută cu linii incizate transversale, prinsă cu un capăt de ceafa berbecului și cu al doilea de spate. Analiza descoperirilor de vase în formă de berbec a fost realizată de către A. Simonenko[17], care le-a separat în trei tipuri, primele două, după particularitățile tehnice, fiind foarte asemănătoare. În lipsa unor elemente mai caracteristice, încadrăm recipientul de la Lipoveni – în tipul I, iar cronologic – în intervalul cuprins între a doua jumătate a sec. I p. Chr. și prima jumătate a sec. II p. Chr.[18] Datarea respectivă pune problema existenței *La Nisipărie* și a urmelor de locuite din primele secole de după Hristos și a apartenenței etnice a comunității din care făcea parte posesorul vasului respectiv.

Materialele arheologice colectate din gropi, cu unele excepţii (nr. 75 și 87), datează din prima epocă a fierului, perioadă căreia atribuim şi complexele respective.

Statistica resturilor faunistice din gropi corespunde *grosso modo* cu situația atestată în straturile superioare de sol, dar la care se adaugă câteva specii noi, atestate printr-un număr redus de oase, și anume mistrețul, iepurele de câmp și popândăul european (**Tab. 2**)

[16] Мелюкова 1962, 195-208.
[17] Симоненко 2011, 135-142.
[18] Matveev, Vornic, Corobcean 2023, 78-80.

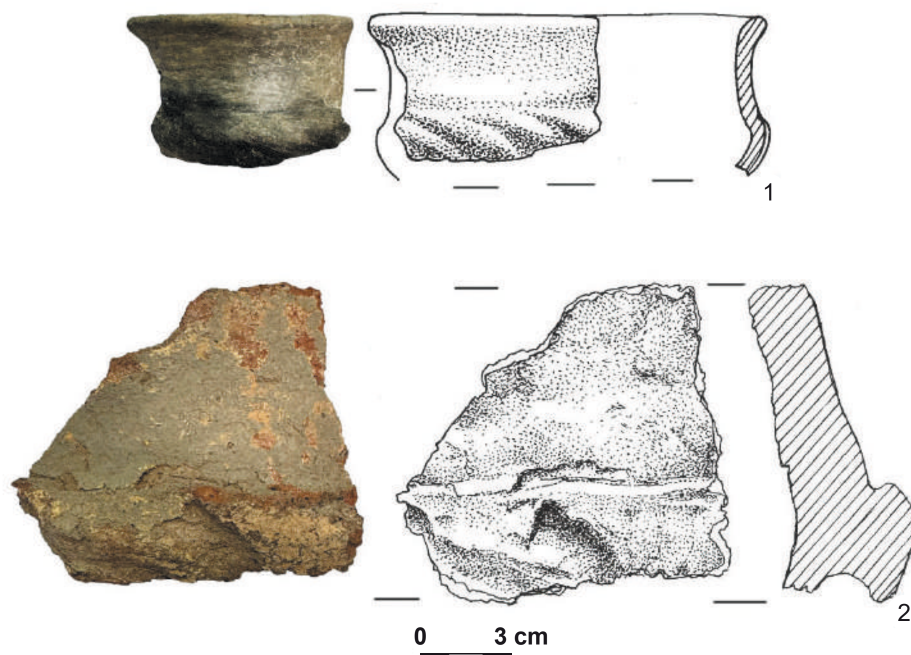

Fig. 17. Groapa 78. Ceramică confecționată cu mâna.

Fig. 18. Groapa 75, vedere dinspre nord.

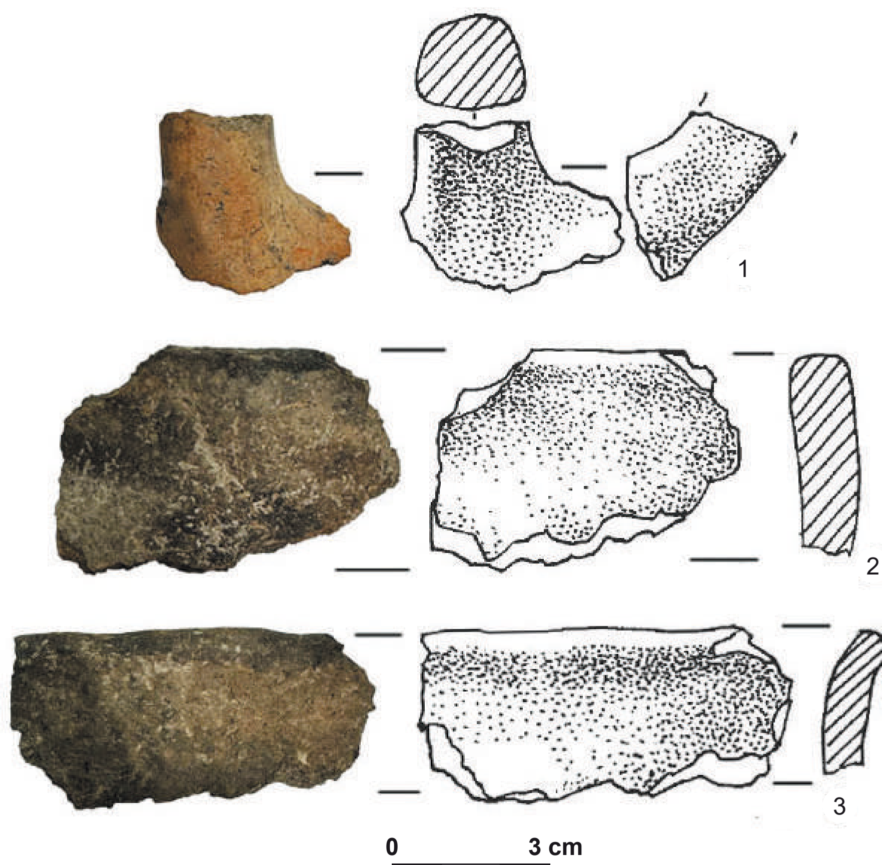

Fig. 19. Groapa 75. Ceramică lucrată cu mâna.

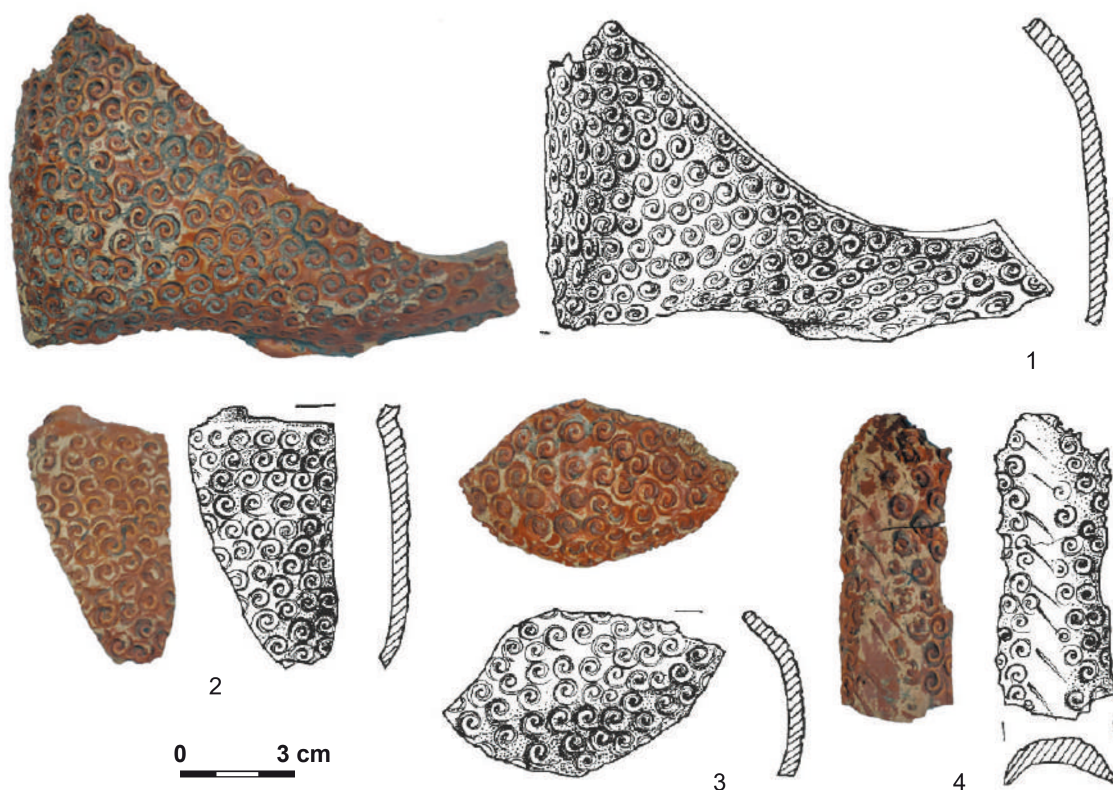

Fig. 20. Groapa 75. Fragmente de vas roman de import în formă de berbec.

În urma cercetărilor arheologice din anul 2018 în așezarea stratificată *Lipoveni II - La Nisipărie* au fost descoperite vestigii arheologice importante, atât în aria cercetată prin săpături, cât şi pe suprafaţa sitului, în zone complet sau parţial distruse de extracţii de nisip sau afectate de lucrări agricole. Colecţia pieselor de inventar include arme, ustensile, piese de vestimentaţie, de podoabă şi de joc, piese de harnaşament etc. Ca şi în anii anteriori, cel mai numeros este materialul ceramic. În mare parte, vestigiile ceramice sunt similare celor descoperite în anii anteriori. Predomină fragmentele de vase lucrate cu mâna, din pastă neagră-cenuşie şi cafenie-cenuşie, ornamentate cu caneluri, linii incizate şi brâie care datează de la începutul primei epoci a fierului (sec. XII-X î. Hr.). Mai reduse ca număr sunt fragmentele de vase lucrate cu mâna din pastă grosieră sau la roată din pastă fină şi zgrunţuroasă de culoare cenuşie, datând din perioada de început a marilor migraţii (sec. IV d. Hr.). Câteva resturi ceramice se atribuie nivelurilor de locuire eneolitic târziu (sfârşitul mil. IV î. Hr.), traco-getic (sec. VI-V î. Hr.) şi celui databil în evul mediu târziu (sec. XV-XVII). Nivelul de locuire din evul mediu timpuriu (sec. X-XI) a fost atestat prin descoperirea unui pandantiv de bronz, caracteristic pentru această perioadă. Fragmentele vasului de tip *oinophora*, pentru care găsim similitudini în piesele romane de import din sec. I-II d.Hr., vin să pună problema existenței în situl arheologic stratificat *Lipoveni II – La Nisipărie* și a unui orizont de locuire databil în primele secole ale erei creștine.

SUMMARY

PRELIMINARY DATA ON THE ARCHAEOLOGICAL RESCUE EXCAVATIONS AT THE SITE OF *LIPOVENI II – LA NISIPĂRIE* (CIMIŞLIA DISTRICT) IN 2018

In August 2018, archaeological rescue research was carried out at the site of *Lipoveni II - La Nisipărie*, with the objective of investigating the central-western sector, affected by the sand extraction works carried out previously. Continuing the southeastern side of section V, traced in 2017, section VI was opened, which totaled an area of 50 m.p. The shape of the surveyed area was determined by the limit of illicit sand extractions, stopped by our intervention in this sector in 2013.

As a result of the archaeological excavations, 16 complexes were investigated: a clay hearth (no. 3), and 15 household or other functional pits (Gr. 58, 74-87). Hearth 3 presented a crust of burnt clay of approximately oval shape, being similar to the fire installation discovered in 2014 and attributed to the Thracian-Getic habitation level. The pits are of different sizes, with diameters varying between 0.8 and 1.9 m, and they also differ in shape, some being cylindrical, others bell-shaped or provided with steps. The archaeological materials collected from the pits, with some exceptions, date from the first Iron Age, a period to which we also attribute the respective complexes.

Important archaeological remains were recovered both from the area investigated by excavations and from the surface of the site, in various areas affected by sand extraction or agricultural works. According to the manufacturing material, we note various pieces of silver, bronze, lead (?), iron, clay, bone and stone, among which we note a silver coin issued by King Matthias Corvinus (1458-1490). The collection of inventory pieces includes weapons, utensils, clothing, adornment and game pieces, harness pieces, etc. The ceramic material is similar to that discovered in previous campaigns. The fragments of hand-made vessels, made of black-gray and brown-gray paste, ornamented with grooves, incised lines and belts, which date from the early Hallstatt (12th-10th centuries BC) predominate. Fewer in number are the fragments of vessels made by hand from coarse paste or wheel-made from fine and coarse paste of gray color, dating from the beginning of the great migrations (4th century AD). A few ceramic remains are attributed to the Late Eneolithic (end of the 4th millennium BC), Thracian-Getic (6th-5th centuries BC) and the one datable to the Late Middle Ages (15th-17th centuries).

From the multitude of ceramic fragments, a few shards stand out that come from a vessel made from fine paste of red-brown color, decorated with printed motifs in the form of sheepskin. Analogies for this container are found in the Roman imported pieces from the 1st-2nd centuries AD known so far between the Prut and the Dniester in the Sarmatian environment, such as the ram-shaped vessel from Olăneşti.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ ОБ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ СПАСАТЕЛЬНЫХ РАСКОПКАХ НА ПАМЯТНИКЕ *ЛИПОВЕНЬ II – ЛА НИСИПЭРИЕ* (ЧИМИШЛИЙСКИЙ РАЙОН) В 2018 ГОДУ

В августе 2018 года на многослойном памятнике *Липовень II - Ла Нисипэрие* были проведены спасательные археологические работы с целью исследования центрально-западного сектора, затронутого ранее проведенными работами по добыче песка. В продолжении юго-восточную стороны раскопа V, заложенного в 2017 году, был открыт раскопVI, общая площадь которого составила 50 кв. м. Контур обследованной территории был определен сектором незаконной добычи песка, остановленной нашим вмешательством в 2013 году.

В результате археологических раскопок исследовано 16 комплексов: глиняный очаг (№ 3) и 15 хозяйственных ям или ям иного назначения (Я. №58, 74-87). Очаг 3 представлял слой обожженной глины приблизительно овальной формы, схожее с очагом обнаруженном в 2014 году и отнесенное к фракийско-гетскому культурному слою. Ямы имеют разные размеры, диаметры варьируют от 0,8 до 1,9 м, а также различаются по форме: некоторые из них цилиндрические, другие колоколообразные или снабжены ступеньками. Собранные археологические материалы, за некоторыми исключениями, относятся к первому железному веку, периоду, к которому мы относим и соответствующие комплексы.

Важные находки были обнаружены как на исследованном участке, так и на поверхности памятника, в местах затронутых добычей песка или сельскохозяйственными работами. По материалу изготовления встречаются различные изделия из серебра, бронзы, свинца (?), железа, глины, кости и камня, среди которых выделяется серебряная монета, выпущенная королем Матьяшем Корвином (1458-1490). Коллекция инвентарных предметов включает в себя оружие, утварь, одежду, украшения, игральные предметы, предметы упряжи и т. д. Керамический материал аналогичен тому, что был обнаружен в ходе предыдущих кампаний. Преобладают фрагменты сосудов ручной работы из черно-серой и коричнево-серой пасты, орнаментированные прочерками, канелюрами и поясками, относящиеся к раннему гальштатскому периоду (XII–X вв. до н. э.). Меньшее количество фрагментов сосудов, изготовленных вручную из грубой пасты или на гончарном круге из тонкой и грубой серой пасты, датируется ранним периодом великих переселений народов (IV в. н. э.). Несколько фрагментов керамики относятся к позднему энеолиту (конец IV тыс. до н. э.), фракийско-гетскому (VI–V вв. до н. э.) и позднему средневековью (XV–XVII вв.) периодам обитания.

Среди множества керамических фрагментов выделяются несколько фрагментов, принадлежащих сосуду, изготовленному из тонкой красно-коричневой пасты, украшенному печатными мотивами в виде овечьей шерсти. Аналоги этого сосуда можно найти в римских импортных изделиях I-II вв. н.э. известные до сих пор в сарматской среде между Прутом и Днестром, например, сосуд в форме барашка из Олэнешть.

BIBLIOGRAFIE:

Ailincăi, Mihail 2011: S.C. Ailincăi, F. Mihail, *Psalii din corn descoperite în aşezări ale culturii Babadag din nordul Dobrogei*. Studii de Preistorie 7, 2011, 189-200.

Matveev, Vornic 2014: S. Matveev, V. Vornic, *Cercetări de salvare la Lipoveni (r-nul Cimişlia) efectuate în anul 2013. Date preliminare.* APRM I – nr. 1-2, 2014, 65-78.

Matveev, Vornic 2015: S. Matveev, V. Vornic, *Date preliminare privind cercetările de salvare efectuate la Lipoveni (r-nul Cimişlia) în anul 2014*. APRM II, 2015, 21-32.

Matveev, Vornic 2016a: S. Matveev, V. Vornic, *Vase ceramice descoperite în necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Lipoveni (r-nul Cimişlia)*, În: Istorie, cultură şi cercetare, vol. I (Târgovişte 2016), 39-55.

Matveev, Vornic 2016b: S. Matveev, V. Vornic, *Cercetările arheologice de salvare de la Lipoveni (r-nul Cimişlia) din anul 2015. Date preliminare*. APRM III, 2016, 61-74.

Matveev, Vornic 2017a: S. Matveev, V. Vornic, *Instalaţii de foc din situl cu mai multe nivele de locuire Lipoveni II (r-nul Cimişlia, Republica Moldova)*. Acta Musei Tutovensis. Istorie veche şi arheologie, XIII, 2017, 202-220.

Matveev, Vornic 2017b: S. Matveev, V. Vornic, *Archaeological research at Lipoveni II – La Nisipărie site (2013-2016)*. Plural, Vol. V, no. 2, 2017, 124-163.

Matveev, Vornic 2019: S. Matveev, V. Vornic, *Despre un tip de pandantive din evul mediu timpuriu descoperite în spaţiul carpato-nistrean*, În: Sesiunea ştiinţifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală şi Arheologie. Ediţia VI. Program. Rezumatele comunicărilor (Chişinău 2019), 37-38.

Matveev, Vornic 2021: S. Matveev, V. Vornic, *Descoperiri monetare la Lipoveni II-La Nisipărie între anii 2018-2021*. În: Al XIX-lea simpozion de numismatică. Programul şi rezumatele comunicărilor, 21-22 octombrie 2021 (Chişinău 2021), 37-39.

Matveev, Vornic, Corobcean 2023: S. Matveev, V. Vornic, A. Corobcean, *Meandrele istoriei. Patrimoniul arheologic din epoca fierului și perioada romană în bazinul râului Cogâlnic (Republica Moldova)* (Chişinău 2023).

Niculiţă, Zanoci, Băţ 2016: I. Niculiţă, A. Zanoci, M. Băţ, *Evoluţia habitatului din microzona Saharna în epoca fierului* (Chişinău 2016)

Sîrbu 2014: M. Sîrbu, *Piese de bronz descoperite în aşezările de tip Noua-Sabatinovka din spaţiul Pruto-Nistrean*. Tyragetia, s.n., vol. VIII [XXIII], nr. 1, 2014, 185-202.

Vornic, Ciobanu, Matveev 2018: V. Vornic, L. Ciobanu, S. Matveev, *Cercetările arheologice din anul 2016 din aşezarea de tip Sântana de Mureş-Cherniakhov de la Ecaterinovca-Ialpugeni-Valea Jeparului*. Revista Arheologică, serie nouă, vol. XIV, nr. 2, 2018, 96-107.

Монахов 2003: С.Ю. Монахов, *Греческие амфоры в Причерноморье. Типология. Каталог-определитель* (Москва-Саратов 2003).

Мелюкова 1962: Мелюкова А.И. *Сарматское погребение из кургана у с. Оланешты*. Советская археология, 1, 1962, 195-208.

Симоненко 2011: Симоненко А.В. *Римский импорт у сарматов северного Причерноморья* (Санкт-Петербург 2011).

INVESTIGAȚIILE ARHEOLOGICE PREVENTIVE DIN ANUL 2018 ÎN AȘEZAREA DIN EPOCA ROMANĂ *COMRAT II*

Vlad VORNIC, Serghei AGULNICOV, Sergiu POPOVICI, Ion CIOBANU

Cuvinte cheie: Comrat, sit arheologic, groapă, ceramică, epoca romană, grupul Etulia.

Key words: Comrat, the archeological site, the hole, pottery, the Roman period, Etulia group.

Ключевые слова: Комрат, археологический памятник, яма, керамика, римское время, группа памятников Этулия.

Actualmente, în perimetrul mun. Comrat (UTA Găgăuzia) sunt înregistrate în total 48 de situri arheologice, dintre care 17 reprezintă așezări deschise datând din diferite perioade istorice, iar 31sunt movile funerare[1], încadrarea cultural-cronologică a căroră va putea fi precizată doar prin cercetări viitoare, fie ele de salvare, preventive sau sistematice. Printre cele 17 așezări, care, în absoluta lor majoritate, au fost prospecate până acum numai prin periegheze, se numără și situl *Comrat II*. Obiectivul arheologic la care ne referim a fost descoperit în anul 1960 de arheologul I. Rafalovici, atribuindu-l, dar fără suficient temei, culturii Sântana de Mureș-Cerneahov din perioada migrației goților (a doua jumătate a sec. III – sec. IV d.Hr.)[2]. Topografic, așezarea *Comrat II* este situată pe panta vestică lină a văii râului Ialpug din dreapta drumului M3, la distanța de circa 1 km spre nord de localitate, în zona proiectului de investiție „Parcul industrial Comrat" **(Fig. 1)**. Pe baza răspândirii puținelor materiale ceramice la suprafața solului, s-a estimat că așezarea prezintă dimensiuni mici, de aproximativ 50×200 m[3].

În luna aprilie a anului 2018, în contextul demarării lucrărilor de construcție a parcului industrial menționat, în așezarea din perioada romană **Comrat II** au fost întreprinse cercetări arheologice preventive. Mai întâi, în zona sud-vestică de protecție a sitului, a fost efectuată supravegherea arheologică corespunzătoare a lucrărilor de excavare demarate, nefiind semnalate pe acel teren decât câteva cioburi irelevante din epoca modernă sau romană și resturi faunistice răzlețe, fără să apară nici un complex arheologic. Apoi, în sectorul central-vestic al așezării, afectat direct de proiectul de construcție amintit, a fost realizată o săpătură arheologică, care a avut inițial forma unei parcele în formă de ⅃, orientată după punctele cardinale. Ulterior, în scopul dezvelirii complete a unei gropi, s-a adăugat o casetă, săpătura arheologică atingând la final o suprafață de 500 m.p.. Parcela respectivă a fost împărțită în carouri de 2×2 m, numerotate de la sud spre nord cu cifrele arabe 1-14, iar de la est spre vest cu literele latine A-L **(Fig. 2)**.

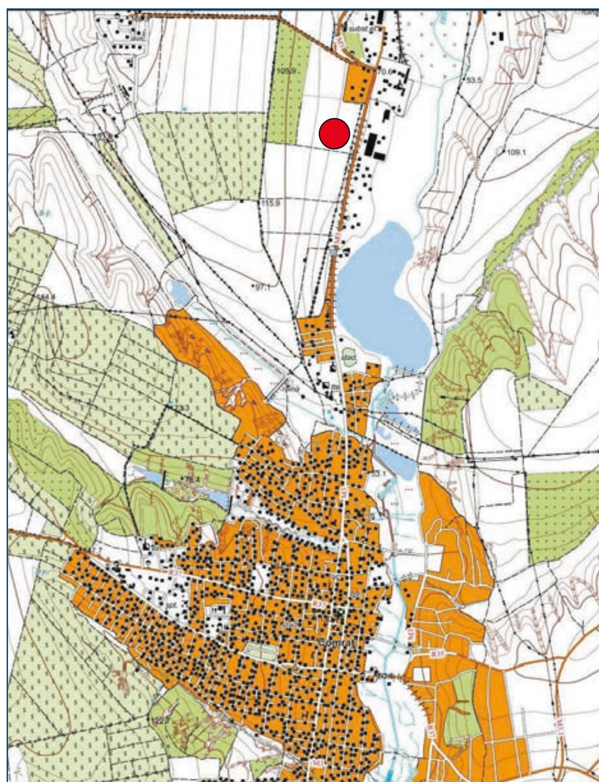

Fig. 1. Poziția geo-topografică a sitului.

Stratigrafia verticală a sitului *Comrat II* s-a dovedit a fi cât se poate de simplă: sol cenușiu-închis, arabil, gros de 0,30-0,40 m, cu resturi vegetale și foarte

[1] RAN 2024, 106.
[2] Рикман 1975а, 59.
[3] Рикман 1975а, 59.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2020, p. 71-82.

puține fragmente ceramice și oase de animale; strat de culoare cenuşie închisă până la nivelul de 0,7-0, 8 m, care a fost afectat anterior de plugul de plantaj și conținea rare vestigii arheologice (pigmenți și bucățele de lut ars, cioburi, resturi faunistice etc.); sol de tranziţie cafeniu-gălbui, gros de circa 10-15 cm, sub care, la adâncimi cuprinse între 0,85-1,05 m, se găsea roca, reprezentată de lut galben.

Drept rezultat al săpăturilor efectuate, la care, dată fiind penuria de materiale în stratul arheologic, s-a utilizat și tehnica mecanizată, au fost descoperite 15 gropi menajere sau cu altă destinație, de dimensiuni și forme diferite, grupate în două zone, în partea sudică și în sectorul nord-estic ale suprafeței dezvelite **(Fig. 2)**. În continuare vom prezenta pe scurt toate aceste complexe închise scoase la lumină, după care vom examina succint atât structurile, cât și materialele arheologice descoperite, care sunt absolut necesare pentru încadrarea cultural-cronologică a complexelor și, respectiv, a așezării *Comrat II*, dar și pentru cunoașterea unor aspecte ale culturii materiale a comunității umane de la care au rămas aceste importante vestigii arheologice[4].

***

Groapa 1 **(Fig. 2; 3)** a fost identificată în sectorul sud-estic al săpăturii, la limita car. 2D, 2E și 3D, având formă aproximativ circulară în plan, cu diametrul de 2,2 m, pereții ușor cotloniți și adâncimea de 0,75 m de la nivelul sesizării și de 1,55 m de la suprafața actuală a solului. În partea centrală, complexul prezenta o alveolare de formă ovală, cu dimensiunile de 0,22×0,35 m. Umplutura conținea sol negru amestecat cu lut, bucăți de lut ars, cenușă și cărbuni, în care s-au gasit o așchie de silex cu urme de prelucrare, patru fragmente de vase lucrate cu mâna din pastă grosieră **(Fig. 8, 1)**, două fragmente din pereții unor amfore romane **(Fig. 8, 2, 4)**, un fragment de vas lucrat la roată din pastă fină cenușie și un ciob din pereții subțiri ai unui vas lucrat la roată din pastă fină roșietică, precum și câteva oase de animale, atribuite unor bovine[5].

Groapa 2 **(Fig. 2; 4)** se afla în sectorul sudic al secțiunii, în car. 3F și 3G, fiind surprinsă la adâncimea de 1,1 m de la suprafața actuală a solului. La nivelul identificării, groapa avea formă circulară în plan, cu diametrul de 1,2 m, pereții relativ drepți, fundul plat și adâncimea de 0,2 m de la nivelul sesizării. Umplutura consta din cernoziom, amestecat cu lut, în care au fost găsite patru fragmente de vase lucrate cu mâna **(Fig. 8, 3)** și un astragal de bovină.

Groapa 3 **(Fig. 2)** a fost depistată în capătul nordic al secțiunii, la intersecția car. 12 D, 12E, 13D și 13E, la adâncimea de 1,02 m de la nivelul actual de călcare a solului. Avea formă relativ circulară în plan, cu diametrul de 1,4 m, pereții verticali, fundul drept și adâncimea de 0,24 m de la nivelul identificării. Umplutura era reprezentată de cernoziom, amestecat cu lut, cărbuni mici și cenușă. Drept materiale arheologice, s-au gasit un fragment de fusaiolă tronconică de lut (înălțimea – 2,4 cm, diametrul – 3,5 cm) **(Fig. 8, 5)**, cinci fragmente atipice de vase lucrate cu mâna din pastă grosieră, un fragment de toartă de amforă romană **(Fig. 8, 6)** și trei oase de animale, dintre care unul calcinat.

Groapa 4 **(Fig. 2)** a fost identificată în car. 4F și 5F, la circa 1,8 m spre nord de groapa 2 și la adâncimea de 0,86 m, prezentând o formă aproximativ circulară în plan, cu diametrul de 1,2 m, pereții oblici, fundul neregulat și adâncimea de 0,1 m de la nivelul depistării. Umplutura era formată din amestec de cernoziom și lut, fiind găsite șapte oase de animale.

Groapa 5 **(Fig. 2; 4)** se afla în carourile 4G și 5G, la 0,35 m spre vest de groapa 4, având formă relativ circulară în plan orizontal, cu diametrul de 1,65 m, pereții oblici și fundul plat și adâncimea de 0,35 m de la nivelul sesizării și de 1,3 m de la suprafața solului. Umplutura consta din sol cenușiu, amestecat cu lut și pigmenți de calcar, din care s-au recuperat șase fragmente de amfore romane, trei cioburi din pereții unor vase cenușii lucrate la roată din pastă fină și câteva fragmente nesemnificate de oase de animale și lut ars. În marginea de vest, complexul a suprapus groapa 12.

Groapa 6 **(Fig. 2)** a fost identificată în sectorul sudic al săpăturii, în car. 3E, la adâncimea de 1,25 m. Prezenta formă circular-ovală în plan, cu dimensiunile de 1,60×1,62 m, și adâncimea de 0,65 m de la nivelul sesizării. Umplutura era reprezentată de cernoziom amestecat cu lut, în care se întâlneau sporadic cărbuni și bucăți de lut ars. În umplutura gropii au fost semnalate trei fragmente ceramice lucrate cu mâna **(Fig. 9, 9)** și două oase de animale.

Groapa 7 **(Fig. 2; 5, 1, 2)** a fost semnalată în zona nord-estică a secțiunii, la intersecția car. 13B și 13C, la adâncimea de 0,96 m. Groapa avea formă aproximativ circulară în plan, cu diametrul de circa 1,4 m, pereții inclinați spre interior, fundul drept și adâncimea de 0,25 m de la nivelul sesizării. În partea de est, pe fundul gropii se afla partea inferioară a unei amfore romane din pastă roșietică de mari dimensiuni, având corpul conic și fundul ascuțit, spartă în bucăți (înălțimea păstrată – 46 cm) **(Fig. 5, 2, 3)**, și două oase de animale.

Groapa 8 **(Fig. 2; 6, 1, 2)** a fost depistată în sectorul nord-estic al secțiunii, la limita car. 13A și 13B, la 0,3 m spre sud-est de groapa 7 și la adâncimea de 0,79 m

4 Datele esențiale ale acestor investigații de teren au fost prezentate la Sesiunea anuală de rapoarte arheologice din anul 2019 (Vornic ș.a. 2019, 73-75) și într-un raport științific preliminar, publicat de unul dintre autorii cercetărilor de teren (Агульников 2021, 111-126).

5 Determinarea resturilor faunsitice a fost realizată de dl dr. Roman Croitor, căruia îi aducem mulțumuri cordiale și pe această cale.

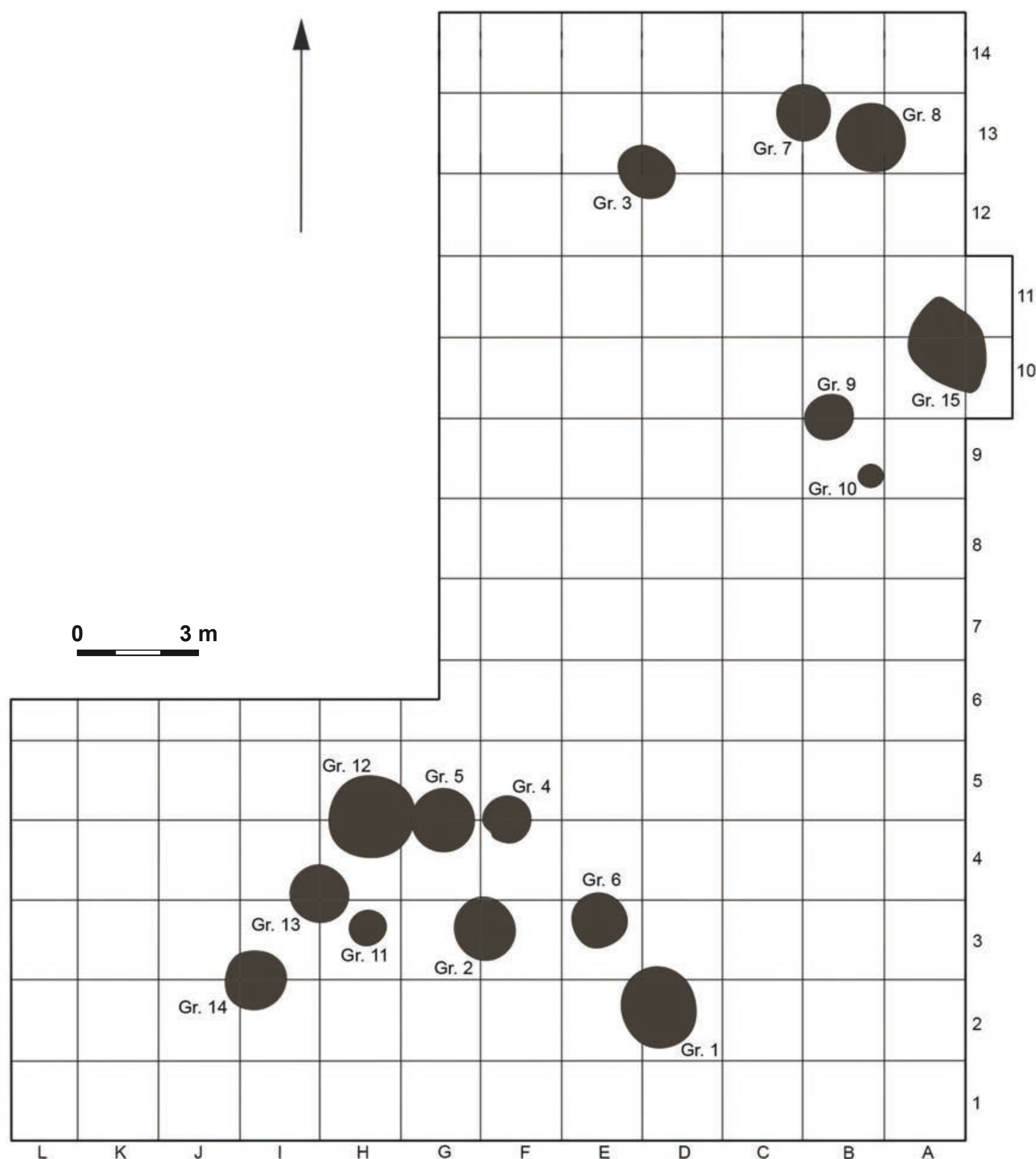

Fig. 2. Planul general al săpăturilor.

de la suprafața solului. Groapa avea formă cilindrică, cu diametrul de 1,76 m, și adâncimea de 0,45 m de la nivelul identificării. Umplutura gropii consta dintr-un amestec de cernoziom cu lut galben, bucăți de lut ars și cărbuni. Drept inventar, pe fundul gropii s-au depistat 48 de cioburi lucrate cu mâna, dintre care cele mai multe provin de la oală de mari dimensiuni, cu marginea înaltă usor evazată și corpul sferoidal **(Fig. 6, 3)**, iar două fragmente de la un capac cu mânerul alveolat **(Fig. 8, 7)**, trei fragmente de vase lucrate la roată din pastă fină cenușie și șase oase de animale.

Groapa 9 **(Fig. 2)** a fost identificată în sectorul central-estic al secțiunii, în limitele car. 9B și 10B, la adâncimea de 0,7 m. Avea formă circulară în plan, cu diametrul de 1,2 m și adâncimea de 0,2 m de la nivelul sesizării. Umplutura consta din amestec de cernoziom cu lut. În partea inferioară a gropii, a fost semnalat un fragment de la un capac tronconic lucrat cu mâna din pastă grosieră **(Fig. 9, 2)**.

Groapa 10 **(Fig. 2)** a fost depistată în sectorul nordic al săpăturii, în car. 9B, la adâncimea de 0,62 m. Groapa prezenta formă circulară în plan, cu diametrul de 0,6 m, pereții înclinați spre interior, fundul drept și adâncimea de 0,24 m de la nivelul identificării. Umplutura conținea cernoziom, amestecat cu argilă și pigmenți de cărbuni, în care s-au semnalat două cio-

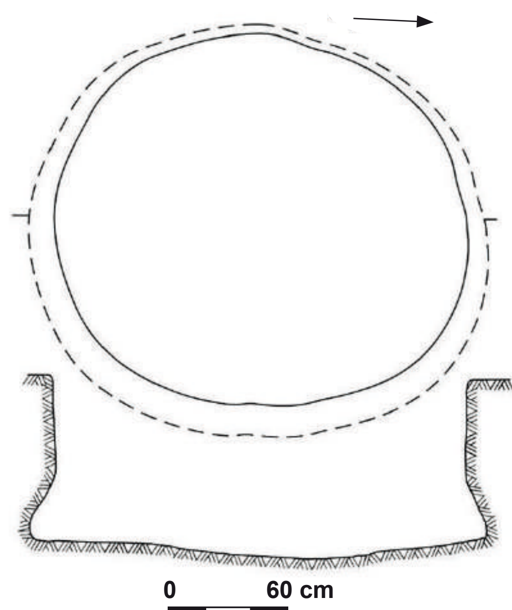

Fig. 3. Groapa 1.

buri de la partea inferioară a unui vas lucrat cu mâna din pastă grosieră **(Fig. 9, 8)**.

Groapa 11 **(Fig. 2; 4, 1)** se afla în sectorul sud-vestic al secțiunii, în caroul 3H, fiind identificată la adâncimea de 0,78 m. Complexul avea formă circularămîn plan, cu diametrul de 0,9 m, și adâncimea de 0,15 m de la nivelul sesizării. Umplutura consta din cernoziom amestecat cu lut, fragmente de cărbune, cenușă și pământ ars. În partea inferioară a gropii, a fost găsit un fragment din peretele unui vas lucrat cu mâna din pastă grosieră și un os de animal.

Groapa 12 **(Fig. 2; 4, 1, 2)** a fost semnalată în partea sud-vestică a săpăturii, în car. 4G, 4H, 5G și 5H, la adâncimea de 0,92 m. Groapa avea formă de clopot, cu diametrul de 2 m în partea superioară și de 2,2 m la bază, și adâncimea de 0,7 m de la nivelul identificării. Umplutura era constituită din cernoziom amestecat cu lut și pigmenți de cărbuni. Drept inventar arheologic, s-au găsit fragmente de la o oală lucrată cu mâna din pastă grosieră, cu marginea înaltă evazată, corpul rotunjit si fundul plat **(Fig. 9, 3)**, un fragment de capac (?) lucrat cu mâna și un ciob de la o cană sau amforetă lucrată la roată din pastă fină cenușie **(Fig. 9, 1)**, precum și câteva resturi faunistice. În partea de est, complexul era întretăiat de groapa 5.

Groapa 13 **(Fig. 2; 4, 1)** se afla în sectorul sud-vestic al secțiuni, la intersecția car. 3H, 3I, 4H și 4I, la adâncimea de 0,75 m. Umplutura consta din cernoziom compact, amestecat cu lut, bucăți de lut ars, și cărbuni. Din partea inferioară a gropii provin patru fragmente atipice de vase lucrate cu mâna și câteva oase de animale.

Groapa 14 **(Fig. 2)** a fost identificată în sectorul sud-vestic al secțiunii, la intersecția car. 2I, 2J, 3I și 3J, la adâncimea de 0,75 m de la suprafața actuală a solului. Groapa avea formă circulară în plan, cu diametrul de 1,7 m în partea superioară, pereții ușor cotloniți, fundul puțin albiat și adâncimea de 0,35 m de la nivelul identificării. Umplutura consta din cernoziom compact amestecat cu lut, bucățele de lut ars, cenușă și cărbune. Drept materiale arheologice, s-au găsit câteva cioburi de vase lucrate cu mâna și resturi faunistice.

Groapa 15 **(Fig. 2; 7)** a fost depistată în marginea de nord-est a săpăturii, în car. 10 A și 11B, la adâncimea de 0,65 m. În scopul dezvelirii complete a complexului, spre est s-a trasat o casetă, cu dimensiunile de 1×2 m. Groapa avea formă oval-rectangulară, cu dimensiunile de 1,9×2,3 m, și adâncimea de 0,2 m de la nivelul depistării. Umplutura consta din cernoziom în amestec cu cenușă și fragmente de lemn ars. Fundul era neuniform, prezentând o alveoare în partea centrală, cu dimensiunile de circa 0,4×0,5 m. Din cuprinsul gropii, mai ales de pe fundul alveolării, provin peste 50 de fragmente de vase lucrate cu mâna **(Fig. 9, 4, 5; 10, 1-4)** și de amfore romane **(Fig. 9, 6, 7; 10, 5-6)** și 15 resturi faunistice.

***

Cu excepția unor cioburi răzlețe din epoca modernă, toate vestigiile descoperite prin cercetările preventive efectuate în primăvara anului 2018 la Comrat aparțin unei așezări mici și cu puține resturi de locuire datând din epoca romană. Intrând în circulația științifică cu denumirea *Comrat II*, acest sit arheologic se dovedește a fi de dimensiuni mai mici decât cele estimate de I. Rafalovici, nedepășind o arie de 50×150 m. De asemenea, trebuie subliniat că stratul de depu-

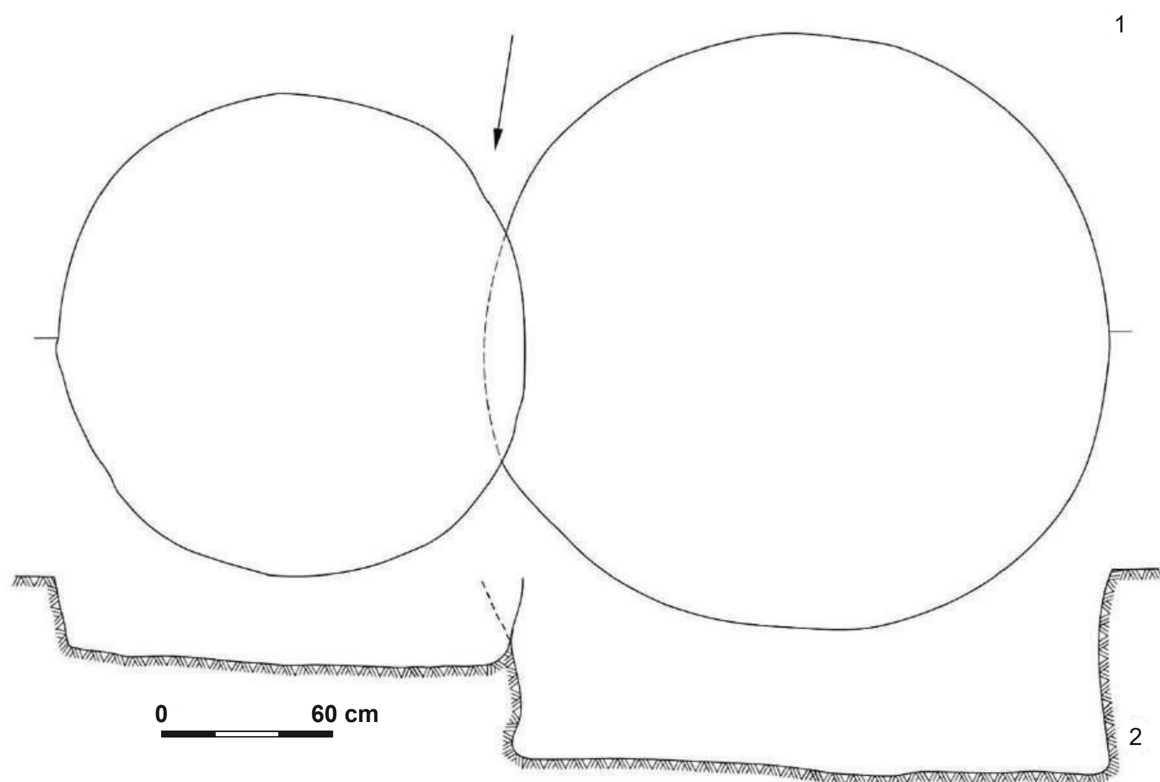
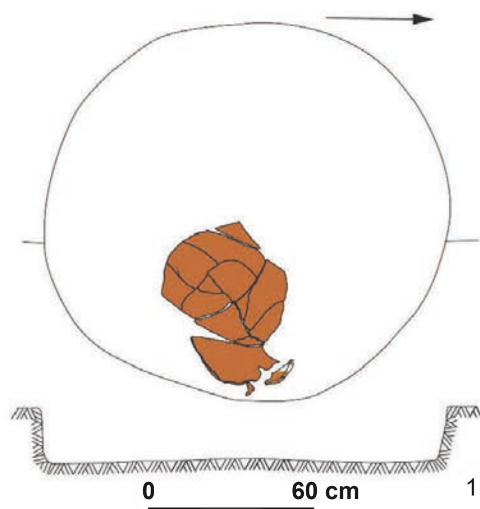

Fig. 4. Vedere asupra gropilor 2, 5, 11-13 (1) și gropile 5 și 12 (2).

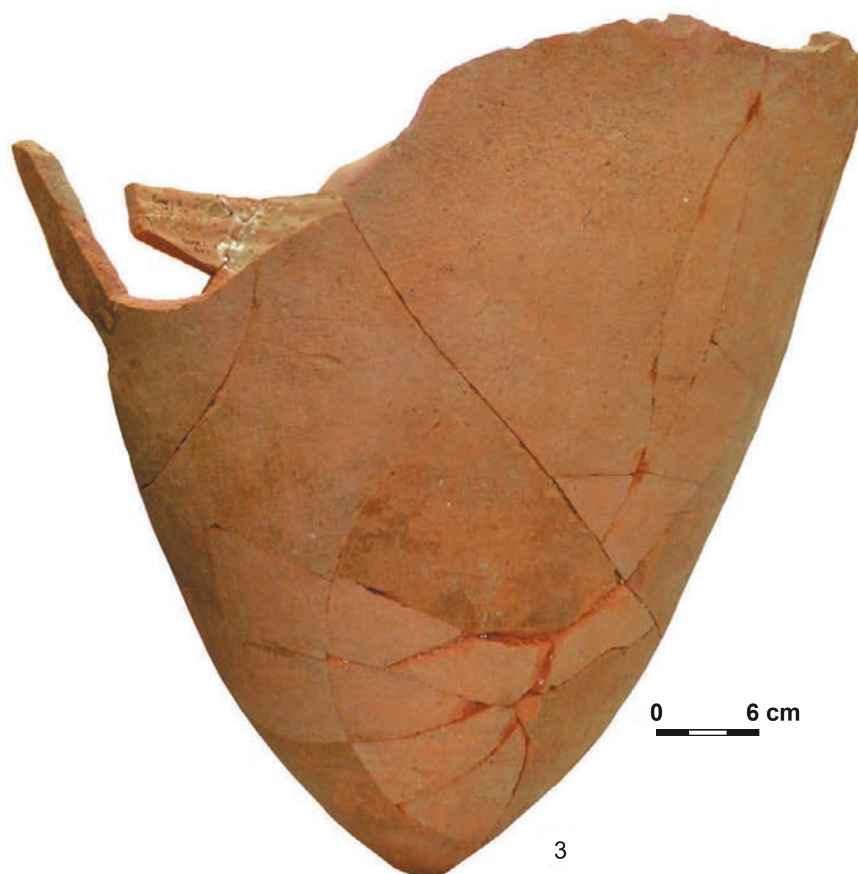

Fig. 5. Groapa 7 (1-2) și amforă romană din groapa 7 (3).

neri arheologice al așezării este unul foarte sărăcăcios, semnalându-se doar câteva fragmente ceramice nesemnificative, provenind de la amfore romane sau vase lucrate cu mâna, și resturi faunistice.

În ceea ce privește complexele arheologice, așa cum am consemnat mai sus, în perimetrul unei suprafețe de circa 500 m.p. din partea central-vestică a așezării au fost descoperite 15 gropi menajere sau cu altă funcționalitate, masate în două sectoare diferite **(Fig. 2)**. Prin materialele descoperite, se remarcă gropile 7, 8, 12 și 15. Din umplutura gropii 7 provine partea inferioară cu fundul ascuțit al unei amfore romane de mari dimensiuni, lucrată la roată din pastă relativ fină, de culoare roșietică **(Fig. 5, 3)**, iar

din groapa 8 s-a recuperat o oală cu corpul bombat și marginea înaltă, ușor evazată, lucrată cu mâna din pastă grosieră **(Fig. 6, 3)**. Inventarul gropii 12 cuprindea câteva resturi faunistice și fragmente ceramice provenind de la o amforă romană cu gâtul îngust din pastă zgrunțuroasă alburie, un vas lucrat la roată din pastă fină cenușie, două oale și un capac, lucrate cu mâna din pastă grosieră **(Fig. 9, 1-3)**. Inventarul gropii 15 era cel mai bogat, incluzând mai multe fragmente de amfore romane și vase lucrate cu mâna din pastă grosieră **(Fig. 9, 4-7; 10)**, precum și oase de animale. În afară de ceramică și resturile faunistice, care aparțineau cu precădere unor bovine și ovicaprine, s-a descoperit o singură piesă de inventar, și anume o fusaiolă tronconică de lut **(Fig. 8, 5)**, specifică pentru complexele din primele secole ale erei creștine[6]. Este interesant de remarcat că două dintre gropile cercetate (nr. 5 și 12) se suprapuneau **(Fig. 2; 4)**, ceea ce constituie un indiciu că așezarea nu a avut totuși un caracter sezonier, ci a durat o anumită perioadă.

Bazându-se pe puținele materiale ceramice recuperate de la suprafața solului, cercetătorii care au descoperit și inclus în circuitul științific situl arheologic *Comrat II* l-au atribuit culturii Sântana de Mureș-Cerneahov[7] din perioada de migrație a goților (a doua jumătate a sec. III – sec. IV d. Hr.). Cercetările de teren din anul 2018 au dovedit însă clar că această așezare antică de pe malul drept al râului Ialpug aparține unui alt orizont cultural-cronologic mai timpuriu, și anume așa-numitului grup Etulia din epoca romană (sec. III d. Hr.), identificat în anii 80' ai secolului trecut și care este răspândit preponderent în stepa Bugeacului[8].

În favoarea atribuirii obiectivului arheologic *Comrat II* la antichitățile grupului Etulia pot fi invocate dimensiunile mici ale sitului și particularitățile acestuia. Așezarea este deschisă, fără să prezinte vreo urmă de fortificație, și cuprinde un mare număr de gropi menajere sau gospodărești. De asemenea, în sprijinul acestei atribuiri pot fi invocate și caracteristicile stratului de depuneri antropogene, acesta fiind subțire și foarte sărac în materiale arheologice[9]. Hotărâtor pentru încadrarea așezării respective în grupul Etulia pledează însă materialul ceramic descoperit în stratul de cultură și, mai ales, în gropile cercetate. Această importantă categorie de inventar arheologic constă în principal din vase lucrate cu mâna și amfore romane de import, un număr mult mai mic de cioburi aparținând unor recipiente (căni, amforete ori castroane) lucrate la roată din pastă fină cenușie sau roșie. Este de remarcat, în

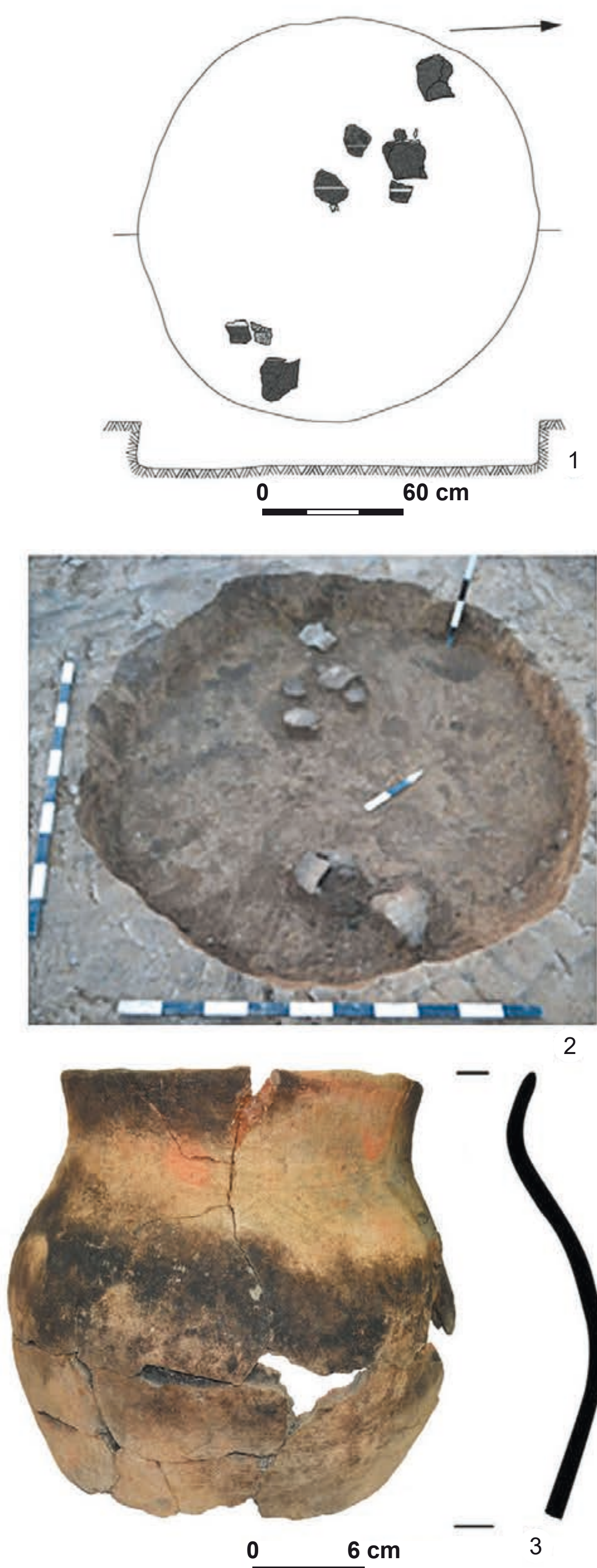

Fig. 6. Groapa 8 (1-2) și oală lucrată cu mâna din groapa 8 (3).

[6] Matveev, Vornic, Corobcean 2023, 89.
[7] Рикман 1975a, 59.
[8] Matveev, Vornic, Corobcean 2023, 83-99; Гудкова 1999, 271-304; Фокеев 2013, 631-643.
[9] Matveev, Vornic, Corobcean 2023, 83-99; Гудкова 1999, 271-304.

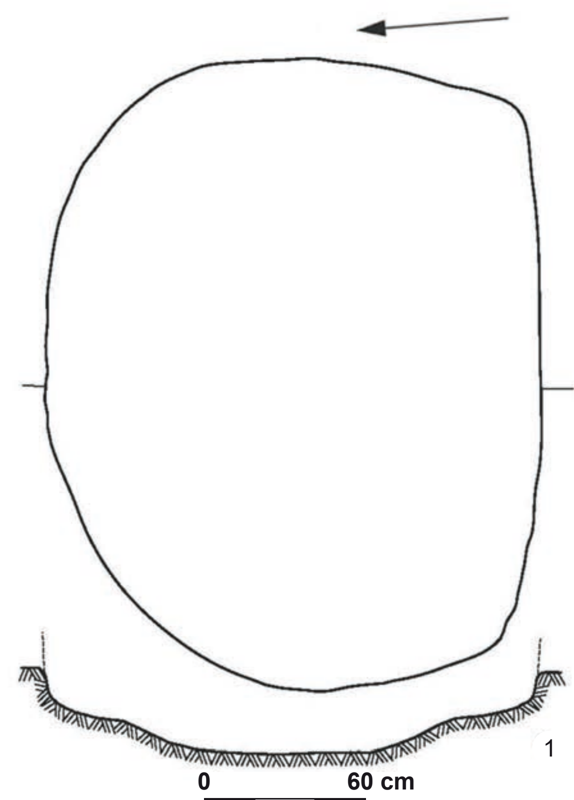

Fig. 7. Groapa 15.

același timp, că ceramica lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă, care este caracterictică și bine reprezentată în așezările și necropolele culturii Sântana de Mureș-Cerneahov[10], lipsește cu desăvârșire în situl arheologic *Comrat II,* la fel ca și în cele mai multe așezări de tip Etulia[11]. Ceramica lucrată cu mâna cuprinde mai ales oale de dimensiuni medii și mari, cu marginea înaltă, uneori crestată, și corpul rotunjit **(Fig. 6, 3; 8, 1, 2; 9, 3-5, 8-9)**, fiind relativ bine documentate și capacele de formă tronconică, cu mânere aproximativ cilindrice prevăzute cu o alveolare în partea superioară **(Fig. 8, 7; 9, 2)**. Aceste tipuri de vase își găsesc analogii apropiate în mai toate așezările grupului Etulia cercetate prin săpături[12].

Amforele romane de import, care în situl explorat de noi sunt reprezentate aproximativ în aceeași propoprție ca și olăria lucrată cu mâna, se atribuie la două categorii distincte. Majoritatea cioburilor provin de la amfore cu gâtul îngust şi înalt, lucrate din pastă nisipoasă de culoare alburie sau roz-gălbuie **(Fig. 8, 6, 8-13; 9, 7; 10, 5-6)**, care aparţin *tipului C* (*Neapolis*) ori, mai curând, tipului *D* (*Tanais)* după clasificarea lui D. Șelov, datate: primul – în secolul II, al doilea – în secolul III d.Hr.[13]. Este interesant de subliniat că, dacă în mediul dacilor liberi şi în complexele sarmaților din spațiul carpato-nistrean sunt bine documentate ambele tipuri/variante[14], atunci în așezările de tip Etulia din stepa Bugeacului sunt atestate deocamdată numai amforele de *tip Șelov D*[15]. Un număr mai redus de fragmente de recipiente de transport descoperite în așezarea din epoca romană de la Comrat aparțin unor amfore de mare capacitate lucrate din pastă roșietică, dintre care se evidențiază jumătatea inferioară a unui exemplar cu pansa conică și fundul ascuțit, descoperit în groapa 7 **(Fig. 5, 3)**. Întrucât vasului îi lipsește partea superioară, nu putem stabili cu certitudine tipul căruia se atribuie. După toate aparențele, această amforă de mari dimensiuni, ca și un alt exemplar fragmentar descoperit mai recent la Lipoveni[16], aparține *tipului Zeest 85*, datat în secolele II-III d. Hr.[17]. În același interval cronologic sau, mai degrabă, în limitele sec. III d. Hr. se încadrează din punct de vedere cronologic și așezarea de tip Etulia din marginea nordică a municipiului actual Comrat, cercetată parțial de noi în primăvara anului 2018.

[10] Ioniță 1982, 104-105; Рикман 1975b, 170-175.
[11] Гудкова 1999, 285-287; Matveev, Vornic, Corobcean 2023, 98-99.
[12] Matveev, Vornic, Corobcean 2023, 96.
[13] Шелов 1978, 18-19.
[14] Vornic ș.a. 2007, 111-113; Popa 2015, 39, 109-111.
[15] Matveev, Vornic, Corobcean 2023, 87-88.
[16] Matveev, Vornic, Corobcean 2023, 81-83, fig. 61.
[17] Зеест 1960, 116, таб. XXXV, 85.

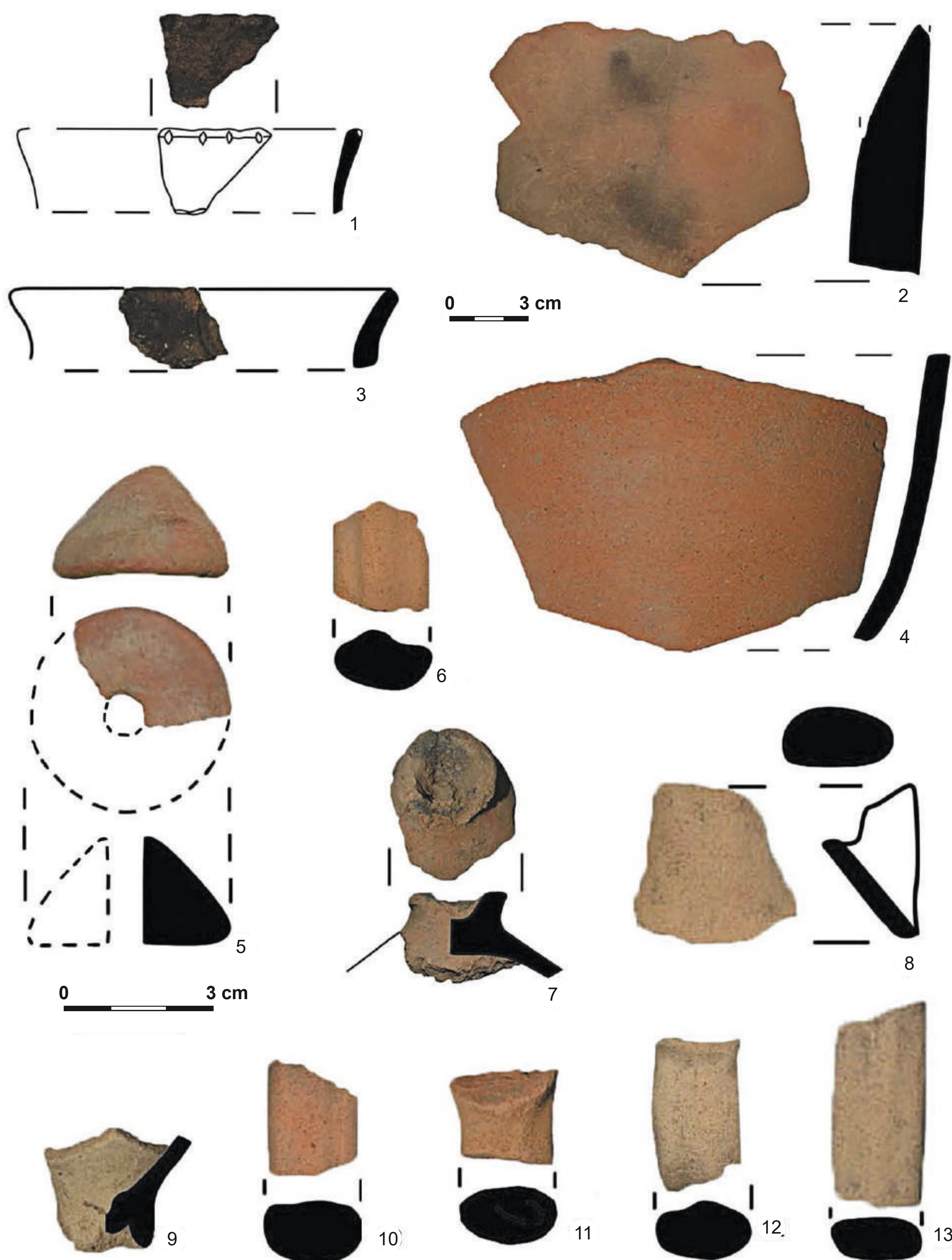

Fig. 8. Ceramică lucrată cu mâna (1, 3, 7), fragmente de amfore romane (2, 4, 6, 8-13) și fusaiolă de lut (5) din gropile 1 (1, 2, 4), 2 (3), 3 (5, 6) și 8 (7).

Fig. 9. Ceramică lucrată la roată din pastă fină cenușie (1), cu mâna (2-5, 8, 9) și romană (6-7) din gropile 6 (9), 10 (8), 12 (1-3) și 15 (4-7).

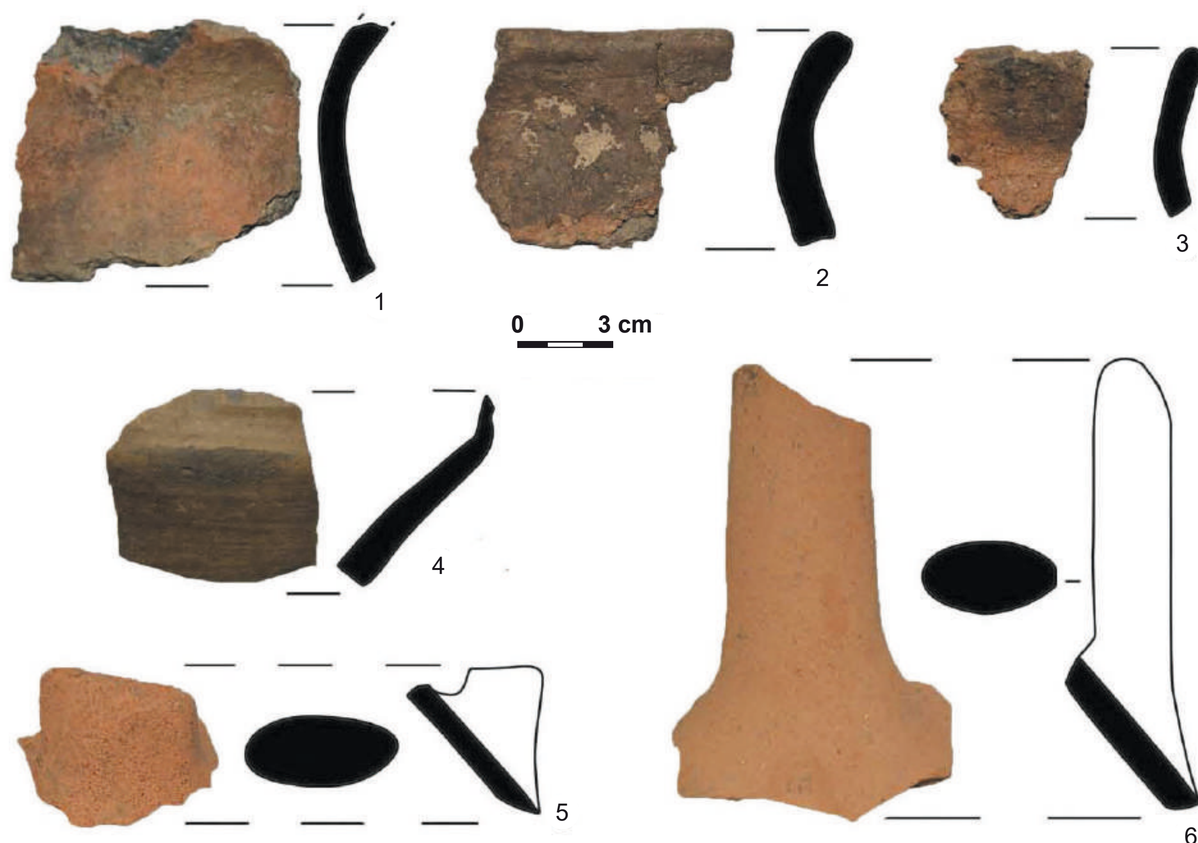

Fig. 10. Ceramică lucrată cu mâna (1-4) și romană (5-6), din groapa 15.

SUMMARY

PREVENTIVE ARCHEOLOGICAL RESEARCH FROM 2018 ON *COMRAT II* SITE

The *Comrat II* archaeological settlement was discovered in 1960 by the archaeologist I. Rafalovici, who attributed it to the Sântana de Mureş-Cernyakhov culture from the Gothic migration period (3rd-4th centuries AD). The site is located about 1 km north of the city of Comrat, on the right bank of the Ialpug River, to the right of the M3 road, in the area of the «Comrat Industrial Park» investment project. Judging by the scattered ceramic fragments found on the surface, the settlement appears to be small, approximately 50x200 m in size.

In April 2018, in the context of the commencement of construction work at the aforementioned industrial park, preventive archaeological research was conducted at the *Comrat II* site. As a result of the excavations, an area of about 500 m² was cleared, revealing 15 pits of various sizes and shapes, either used for domestic purposes or other functions. It is worth noting that two of the excavated pits (nos. 5 and 12) overlapped, indicating that the settlement was not seasonal, but rather existed for a longer period. The cultural layer in the investigated area proved to be extremely poor, with more significant archaeological materials found only in the structures.

Among the discovered materials are those from pits 7, 8, 12, and 15. The lower part with a sharp bottom of a large Roman amphora, made from a relatively fine red paste and turned on a wheel, was found in the filling of pit 7. A hand-made coarse paste pot with a bulging body and slightly flared high edge was recovered from pit 8. Pit 12 contained some faunal remains and ceramic fragments, including a Roman amphora made of a whitish paste, a fine vessel made on a wheel from gray paste, two hand-made pots, and a lid made from coarse paste. The inventory of pit 15 was the richest, including several fragments of Roman amphorae and hand-made vessels made of coarse paste, as well as animal bones. In addition to ceramics and faunal remains, primarily from cattle1, sheep, and goats, a single inventory item was found: a truncated clay spindle whorl, characteristic of the early centuries of the Christian era.

Based on the discovered ceramics, the *Comrat II* archaeological site can be dated to the 3rd century AD and attributed to the so-called Etulia cultural group. We note that during our reconnaissance and preventive research, the horizon of the Sântana de Mureş-Cernyakhov culture was not documented.

РЕЗЮМЕ

ПРЕВЕНТИВНЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ 2018 ГОДА НА ПАМЯТНИКЕ РИМСКОГО ВРЕМЕНИ *КОМРАТ II*

Археологический памятник *Комрат II* был открыт в 1960 году археологом И. Рафаловичем, который отнес его к культуре Сынтана-де-Муреш-Черняхов (III–IV вв. н.э.). Памятник расположен примерно в 1 км к северу от города Комрат, на правом склоне реки Ялпуг, справа от дороги М3, в районе инвестиционного проекта «Индустриальный парк Комрат». Судя по немногочисленным фрагментам керамики, найденным на поверхности почвы, поселение имело небольшие размеры — около 50 × 200 м.

В апреле 2018 года, в связи с началом строительных работ в указанном индустриальном парке, на памятнике *Комрат II* были проведены превентивные археологические исследования. В результате раскопок на площади около 500 м² было выявлено 15 хозяйственных ям различного размера и формы. Примечательно, что две из исследованных ям (№ 5 и 12) частично перекрываются, что свидетельствует о длительном существовании поселения, а не о его сезонном характере. Культурный слой оказался крайне бедным: значительные археологические находки обнаружены преимущественно в сооружениях.

Среди найденных материалов выделяются ямы № 7, 8, 12 и 15. В заполнении ямы № 7 была обнаружена нижняя часть крупной римской амфоры с острым дном, изготовленной из относительно тонкозернистой красной глины. Из ямы № 8 происходит лепной горшок с выпуклыми стенками и слегка скошенными высокими краями, выполненный из крупнозернистой глины. В яме № 12 были найдены несколько костей животных и фрагменты керамики, включая фрагменты римской амфоры из белой пасты, сосуда, изготовленного на гончарном круге из серой тонкозернистой глины, двух лепных горшков и крышки из крупнозернистой глины. Самым богатым оказался инвентарь из ямы № 15, где были обнаружены фрагменты римских амфор и лепных сосудов, а также кости животных. Кроме керамики и костных останков, среди которых преобладали кости крупного рогатого скота, овец и коз, был найден единственный индивидуальный предмет — глиняное усеченно-коническое пряслице, характерное для комплексов первых веков н.э.

На основании найденной керамики археологический памятник *Комрат II* датируется III веком н.э. и относится к так называемой культурной группе Этулия. В ходе проведенных разведывательных и превентивных исследований культурный горизонт Сынтана-де-Муреш-Черняхов не был зафиксирован.

BIBLIOGRAFIE

Ioniţă 1982: I. Ioniţă, *Din istoria şi civilizaţia dacilor liberi. Dacii din spaţiul est-carpatic în secolele II-IV e.n.* (Iaşi 1982).

Matveev, Vornic Corobcean 2023 : S. Matveev, V. Vornic, S. Corobcean, *Meandrele Istoriei. Patrimoniul arheologic din epoca fierului și perioada romană în bazinul râului Cogâlnic* (Chișinău 2023).

Popa 2015: A. Popa, *Untersuchungen zu den römisch-barbarischen Kontakten östlich römisch Provinz Dacia* (Bonn 2015).

RAN 2024: Registrul arheologic național (RAN). Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 282-285 (9220-9223), 2024, 8-118.

Vornic ș.a. 2007: V. Vornic, N. Telnov, V. Bubulici, L. Ciobanu, *Pruteni. Un centru de olărie dacic din epoca romană (cercetările din anii 2001 şi 2003)* (Chişinău 2007).

Vornic ș.a. 2019: V. Vornic, S. Agulnicov, I. Ciobanu, S. Popovici, *Cercetările arheologice preventive din anul 2018 în situl arheologic* Comrat II. In: *Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2018. Sesiunea Națională de Rapoarte, 18 aprile 2019. Program. Rezumatele comunicărilor* (Chișinău 2019), 73-75.

Агульников 2021: С. М. Агульников, *Свод памятников археологии и археологических объектов на территории АТО Гагаузия Республики Молдова* (Комрат 2021).

Гудкова 1999: А.В. Гудкова, *I - IV вв.в Северо-Западном Причерноморье. (Культура оседлого населения)*. Stratum plus 4, 1999, 235-404.

Зеест 1960: И.Б. Зеест, *Керамическая тара Боспора*. МИА, 83, 1960.

Рикман 1975a: Э.А. Рикман, *Памятники сарматов и племен черняховской культуры*. АКМ, вып. 5 (Кишинев 1975).

Рикман 1975b: Э.А. Рикман, *Этническая история Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры* (Москва 1975).

Фокеев 2013: М.М. Фокеев, *Памятники типа Этулия*. В сб.: *Древние культуры Северо-Западного Причернморья* (Одесса 2013), 631-643.

Шелов 1978: Д.Б. Шелов, *Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры: классификация и хронология*. КСИА 156, 1978, 16-21.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA SAGAIDAC (R-NUL CIMIȘLIA) ÎN ANUL 2018. DATE PRELIMINARE*

Vlad VORNIC, Sergiu MATVEEV

Cuvinte cheie: Sagaidac, sit arheologic, epoca romană, ev mediu timpuriu, ceramică.

Key words: Sagaidac, archeological site, Roman period, early Middle Ages, pottery.

Ключевые слова: Сагадак, археологический памятник, римское время, раннее Средневековье, керамика.

În lunile mai-iunie 2018 Agenția Națională Arheologică a întreprins investigații arheologice preventive la Sagaidac, r-nul Cimișlia, în perimetrul unui sit arheologic cu urme de locuire din epoca romană și evul mediu timpuriu, aflat în zona de construcție a drumului M3 Chișinău-Cimișlia-Vulcănești-Frontiera cu Romania. Situat la distanța de 0,8 km sud-sud-vest de marginea localității, pe malul vestic al unui pârâu fară nume și al unui iaz construit la începutul anilor 90 ai secolului trecut **(Fig. 1; 2)**, obiectivul arheologic la care ne referim a fost depistat în anul 1981 de V. Haheu, V. Beilekci și S. Curceatov, fiind marcat *Sagaidac IV*. La momentul descoperirii arheologii menționați au identificat orizonturile de locuire din sec. IV d. Hr. și VIII-IX, atribuite complexului cultural Sântana de Mureș-Cerneahov și, respectiv, culturii Luka-Raikovețkaia, stabilind, totodată, că așezarea din perioada migrației goților se întinde pe o lungime de circa 800 m și pe o lățime de 100 m, iar cea medievală timpurie suprapune doar o suprafață de aproximativ 50×50 m din capătul nordic al așezării din sec. IV d.Hr.[1].

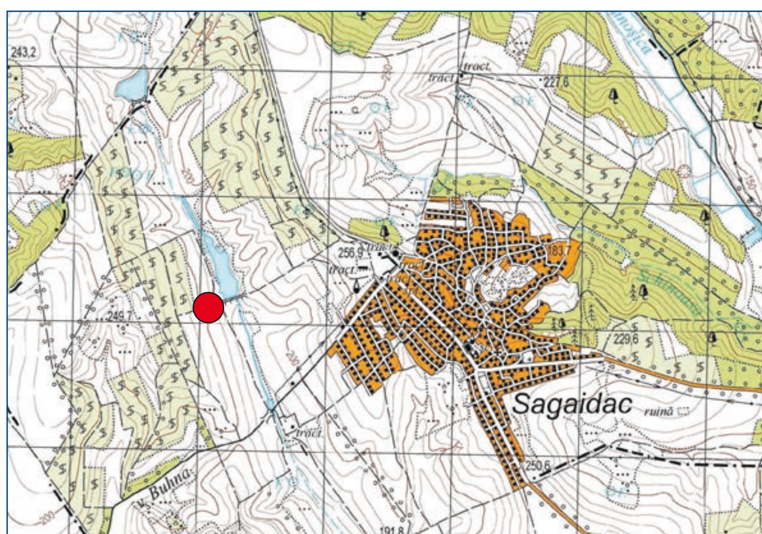

Fig. 1. Pozitia geo-topografică sitului arheologic.

Geografic, regiunea în care este situată așezarea antică și medievală de la Sagaidac se află la hotarul dintre Podişul Moldovei Centrale şi Câmpia Moldovei de Sud, această zonă de contact fiind dotată cu terenuri propice practicării agriculturii, dar și cu resurse forestiere și de apă, între care mai multe râuri şi râulețe: Cogîlnic, Schinoasa, Coștangalia ș.a. Văile acestor cursuri de apă ofereau condiţii optime pentru cultivarea pământului și creșterea animalelor, atrăgând comunităţile de agricultori şi de păstori nomazi încă din epocile neolitică și eneolitică.

Săpăturile arheologice din anul 2018 de la Sagaidac[2] s-au executat în partea estică a așezării antice și medievale, aflată sub traseul proiectat al drumului magistral M3. Parțial acest sector al sitului a fost deteriorat la începutul anilor 90 ai sec. XX de lucrările de amenajare a lacului de acumulare amintit. Inițial, în capătul nord-estic al așezării a fost trasat un sondaj de verificare, cu orientarea vest-est și dimensiunile de 2×8 m, constatându-se că în acest sector stratul de cultură este complet distrus, iar vestigiile arheologice lipsesc. Ulterior, a fost verificată întreaga zonă

* Cercetare realizată prin subprogramul 01.15.01 „Patrimoniul arheologic prehistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică” în cadrul Centrului de Arheologie „Ion Niculiţă” (Universitatea de Stat din Moldova).

[1] Curceatov 1993, 18, cod 84. S 2.4, Sagaidac IV.

[2] La cercetările de teren au mai participat arheologii Sergiu Popovici, Ion Ciobanu, Vitalie Burlacu, Serghei Agulnicov, Adrian Iorga, Dumitru Avram, Sergiu Serbinov, Vlad Chitic, Natalia Pașenciuc și Igor Dimov.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 83-98.

Fig. 2. Vedere dinspre est asupra sitului.

estică a sitului ce intră sub traseul drumului proiectat, dovedindu-se că stratul de depuneri antropogene este parțial păstrat într-o zonă din dreptul iazului, pe o lungime de circa 75 m și pe o lățime de 12-14 m. În acest sector a fost efectuată și cercetarea arheologică propriu-zisă, fiind trasate două suprafețe arheologice.

Suprafața I **(Fig. 3; 4)** a avut lungimea de 60 m și lățimea de 16-18 m, iar orientarea nord-nord-est – sud-sud-vest, fiind împărțită în carouri de 4×4 m, numerotate cu cifre arabe (1-15) de la sud spre nord și marcate cu litere latine (A-E) de la est spre vest. În cuprinsul suprafeței I, la adâncimi diferite, au fost descoperite un cuptor menajer din sec. III d. Hr., o locuință din sec. VIII-IX și 51 de gropi cu destinație diferită, datând din epocile romană (sec. III-IV d. Hr.) și medievală timpurie (sec. VIII-IX).

Suprafața II, cu dimensiunile de 12×16 m, a fost trasată la 2 m spre sud de suprafața I, având aceeași orientare și același sistem de marcare a carourilor ca și prima săpătură. În limitele acestei suprafețe a fost depistată o singură groapă menajeră (nr. 29), lipsită de materiale arheologice caracteristice.

Stratigrafia verticală a celei mai mari părți a săpăturii arheologice se prezintă în felul următor: sol vegetal de culoare cenuşie, cu grosimea de 0,1-0,3 m; sol de tranziţie castaniu-gălbui cu grosimea de 0,05-0,10 m; lutul viu se afla la adâncimea de 0,15-0,4 m de la nivelul de călcare actual. O situație diferită se prezintă în marginea vestică a săpăturii, unde cu prilejul construirii iazului a fost ridicat un dig de pământ, a cărui înălțime oscilează între 1,5-3,0 m, solul din structura lui fiind în cea mai mare parte umblat, iar stratul de cultură de la baza digului - parțial afectat, cu grosimea variind între 0,3 și 0,7 m.

Drept rezultat al a săpăturilor efectuate, a fost dezvelită o suprafață de circa 1230 m.p., fiind descoperite în total 54 de complexe arheologice (un cuptor de uz casnic, o locuință adâncită, 48 de gropi menajere și patru gropi mici de par), care datează din epoca romană (sec. III d. Hr. și sec. IV d. Hr.) și evul mediu timpuriu (sec. VIII–IX).

a. Orizontul cultural cel mai vechi, identificat cu prilejul cercetărilor noastre, corespunde unei așezări de tip Etulia din sec. III d. Hr. Dintre complexe, acestui orizont cultural-cronologic aparține cu certitudine un cuptor de bucătărie (marcat cu nr. 1), aceluiași nivel de locuire din epoca romană putând aparține și unele gropi cu materiale ceramice specifice (nr. 13, 16, 21, 46) sau mai puțin caracteristice (nr. 4, 5, 8, 18).

Întrucât instalația de foc descoperită în anul 2018 în situl stratificat de la Sagaidac prezintă un interes științific aparte, în rândurile de mai jos îi vom face o descriere mai detaliată, după care ne vom referi la tipologia materialului ceramic descoperit în cuprinsul complexului și la analogiile corespunzătoare pentru aceste importante vestigii arheologice.

Cuptorul 1 **(Fig. 3; 5)** a fost semnalat în perimetrul suprafeței I, la limita carourilor 3C/D-4C/D, pe fondul lutului viu. Complexul era orientat pe direcția vest-est și consta din cuptorul propriu-zis și o groapă de acces, aflată în partea de est, în fața gurii de foc. Cuptorul avea forma unei potcoave, cu dimensiunile de 1,15×1,14 m, gura instalației prezentând o lățime de 0,4 m. Bolta cuptorului în cea mai mare parte nu s-a păstrat, resturi din cupolă fiind găsite și pe vatră. Pereții cuptorului aveau grosimea de 2-3 cm, fiind păstrați pe o înălțime maximă de 15 cm. Din solul de umplutură al cuptorului, care era amestecat cu bucățele de lut ars provenind din bolta instalației, s-au recuperat opt fragmente de vase lucrate cu mâna, un fragment de amforă romană de culoare alburie, șapte cioburi de vase lucrate la roată din pastă fină cenușie și un fragment de vas zgrunțuros cenușiu lucrat la roată.

Vatra cuptorului se afla la adâncimea de 0,03-0,15 m de la nivelul surprinderii complexului, fiind înclinată puțin spre vest, și prezenta două straturi de

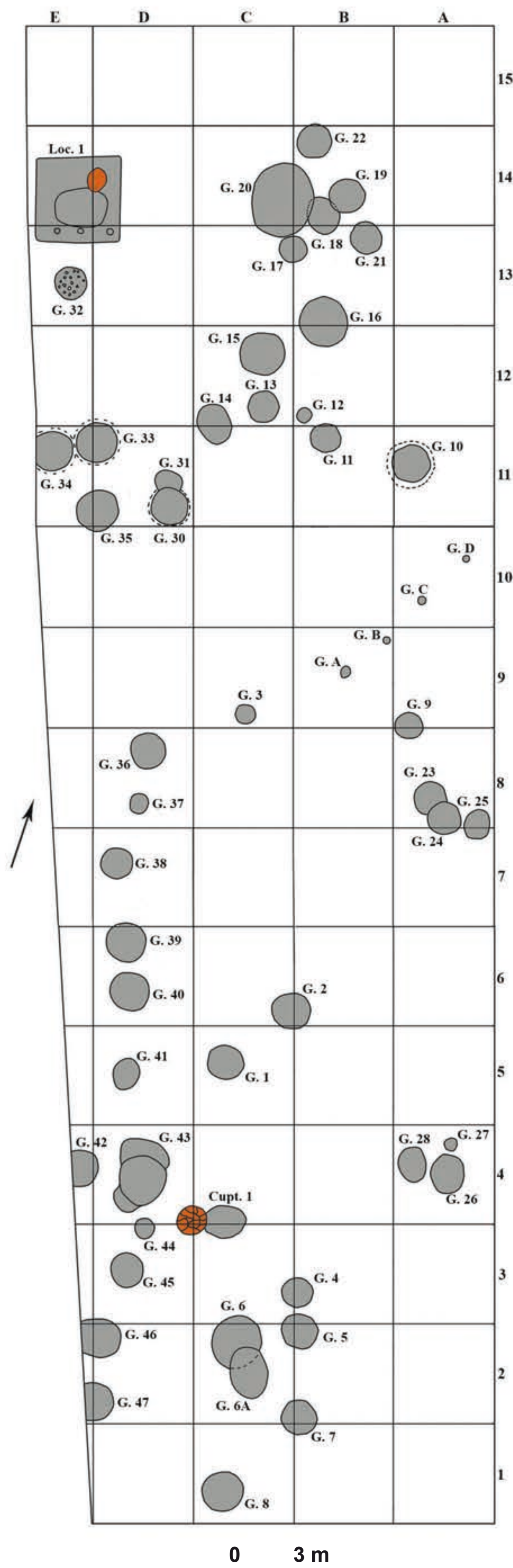

Fig. 3. Planul suprafeței I.

lipitură, groase de circa 1 cm, sub fiecare strat fiind depuse ca o platformă numeroase fragmente de vase ceramice. Sub stratul de lipitură superior s-au găsit preponderent cioburi de vase lucrate la roată din pastă fină de culoare cenușie și roșietică, dintre care se remarcă fragmentele de la o amforă sau cană de mari dimensiuni arsă la cenușiu dar incomplet și de la două castroane romane de import de culoare cărămizie, iar sub stratul inferior s-au aflat mai ales cioburi de oale și capace confecționate cu mâna, deși nu lipsec nici fragmentele de vase lucrate la roată din pastă fină cenușie, de amfore romane și chiar de la un vas lucrat la roată din pastă zgrunțuroasă.

Groapa de aprovizionare cu combustibil era de formă ovală, cu dimensiunile de 1,4×1,5 m, și avea adâncimea de 0,16-0,18 m de la nivelul identificării. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, amestecat cu lut ars, în care s-au găsit șapte fragmente de vase lucrate cu mâna, un fragment de amforă romană și două oase de bovine[3].

Cuptoarele de bucătărie amenajate în aer liber constituie apariții destul de rare în așezările din epocă romană și perioada de început a migrațiilor din spațiul carpato-nistrean. Astfel, deși numărul așezărilor culturii Sântana de Mureș din sec. IV d. Hr. cercetate prin săpături ample sau restrânse este relativ mare, depășind cifra de 30, deocamdată instalații de foc de acest fel au fost semnalate, din câte cunoaștem, doar la Ecaterinovca[4], Lipoveni[5], Pogonești[6] și Logănești[7]. Alte două cuptoare de lut în aer liber au fost descoperite în așezările din stepa Bugeacului *Cealîc II* și *Congaz I*[8], care sunt mai timpurii, din sec. III d.Hr., fiind atribuite grupului cultural Etulia. Anume acestui *facies* cultural din epoca romană, care este răspândit preponderent în sudul spațiului pruto-nistrean, se atribuie și complexul discutat de la Sagaidac, în favoarea acestei încadrări culturale și cronologice pledând clar ceramica descoperită în umplutura cuptorului, a gropii de acces și, îndeosebi, în lipitura vetrei. De altfel, prin această amenajare specială a vetrei, cuptorul menajer de la Sagaidac se dovedește a fi unicat printre antichitățile din epoca romană din spațiul pruto-nistrean, deosebindu-se de toate celelalte instalații de foc, care au vetrele construite din lut ori lut și pietre, fără să conțină la bază și fragmente ceramice.

3 Determinările arheozoologice au fost efectuate de dl dr. Roman Croitor, căruia îi adresăm mulțumiri cordiale și pe această cale.
4 Щербакова, Власенко 2015, 264, рис. 3,3.
5 Matveev, Vornic 2017, 202-220.
6 Mamalauca, Oancă 2017, 206-218.
7 Coropcean, Vornic, Matveev 2019, 199-201.
8 Щербакова, 1987, 53-55.

Fig. 4. Vedere dinspre nord-nord-vest asupra suprafeței I.

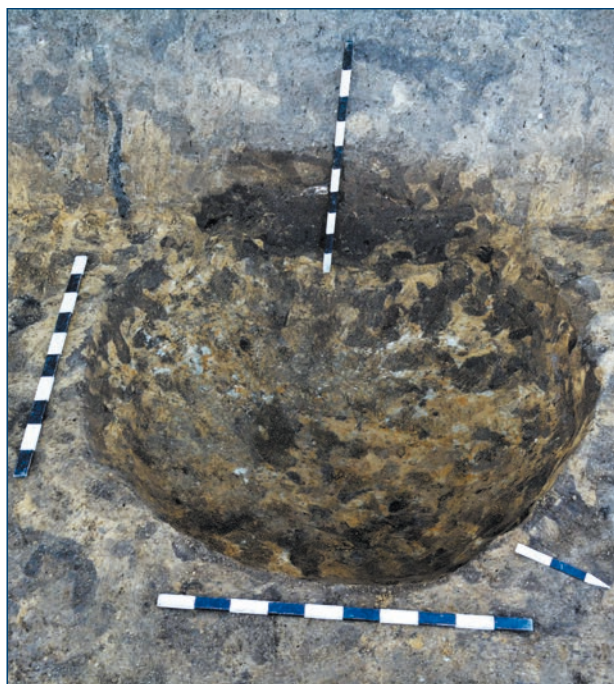

Fig. 6. Groapa 46.

Fig. 5. Cuptorul 1.

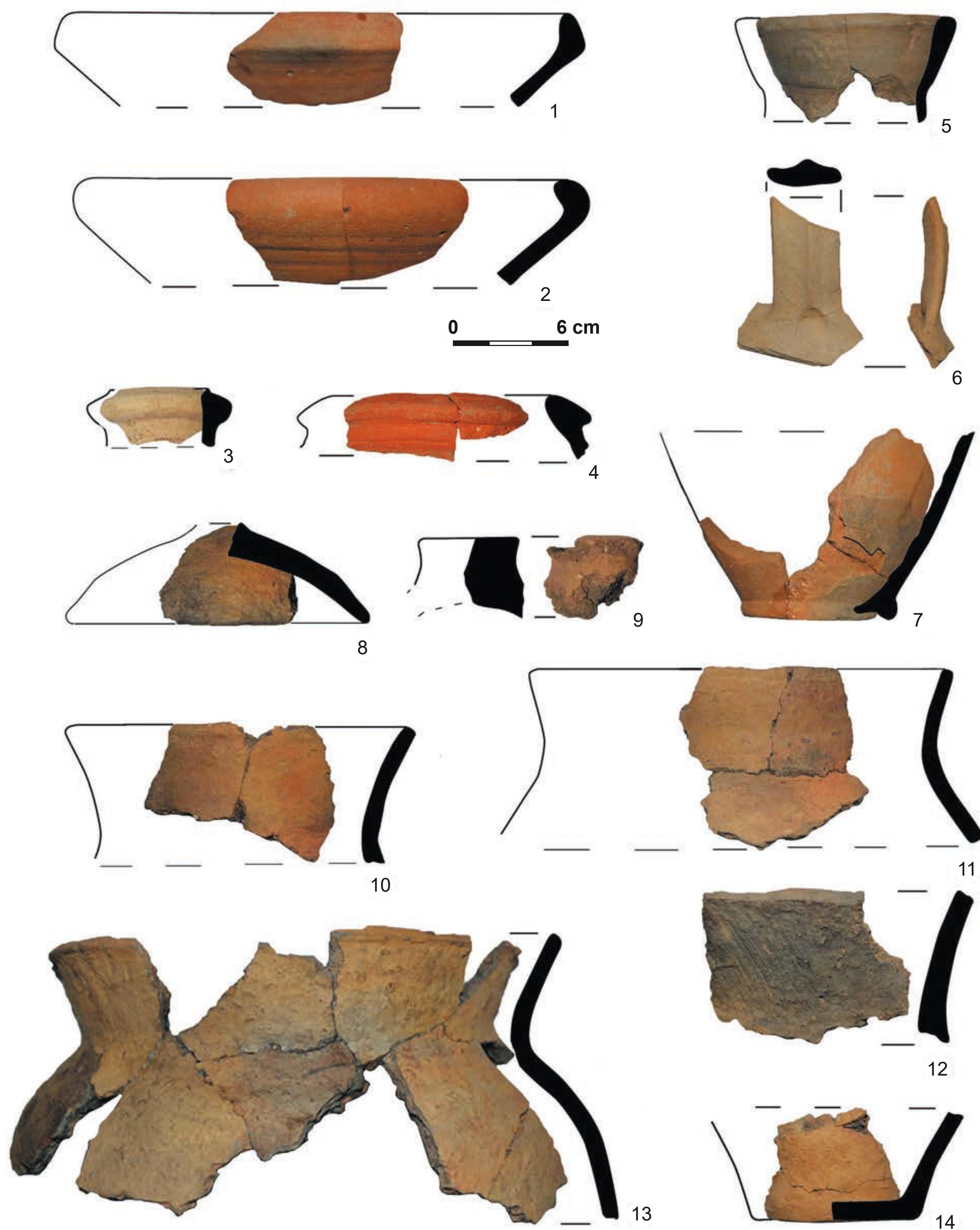

Fig. 7. Ceramică romană (1-4), lucrată la roată din pastă fină cenușie (5-7) și cu mâna (8-14) din cuptorul 1.

Așa cum am menționat mai sus, nivelului de locuire din epoca romană de tip Etulia ar putea aparține și unele dintre gropile descoperite în situl de la Sagaidac, și anume acelea care conțineau materiale ceramice specifice pentru acest orizont cultural-cronologic (nr. 13, 16, 21, 46) sau mai puțin caracteristice (nr. 4, 5, 8, 18). Ca formă și dimensiuni, ele nu se deosebeau de celelalte complexe de acest gen, fiind circulare sau ovale în plan, cu diametrele ce variau între 1,33 și 1,74 m, iar drept materiale arheologice conțineau mai ales ceramică lucrată cu mâna, resturi de amfore romane, fragmente de vase lucrate la roată din pastă fină și oase de animale, din groapa 46 mai provenind o mărgică sferoidală de sticlă multicoloră **(Fig. 11, 2)** și două fragmente de vase lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă, câte un ciob sau două de la astfel de recipiente de tehnică superioară fiind recuperate și din gropile 16 și 18. Este interesant de menționat că acest din urmă complex a fost întretăiat de gropile 19 și 20, atribuite culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Groapa 46 însă se evidențiază dintre toate gropile cercetate la Sagaidac și printr-un material osteologic bogat, fiind recuperate 63 de resturi faunistice, dintre care 55 sunt de bovine, șase de ovicaprine și două de păsări. Este interesant de menționat că patru (nr. 4, 5, 8 și 46) din cele opt gropi la care ne-am referit se aflau la mică distanță de cuptorul menajer, complex care documentează fără dubii existența în situl *Sagaidac IV* a nivelului de locuire din epoca romană aparținând grupului cultural Etulia. Celelate patru gopi (nr. 13, 16, 18 și 21) se găseau grupate la circa 34 m spre nord de cuptorul menajer menționat.

Pe baza descoperirilor de până acum, dimensiunile așezării atribuite grupului Etulia de la Sagaidac deocamdată nu au putut fi determinate. La fel ca și în alte situri sincrone înrudite, resturile arheologice aparținând așezării din sec. III d. Hr. semnalate la suprafața solului sunt sporadice, ele fiind și dificil de separat de vestigiile atribuite așezării Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d. Hr. Presupunem însă că este vorba de o așezare de tip Etulia obișnuită, care are dimensiuni mici, ocupând o suprafață de circa 80×100 m din partea central-estică a sitului *Sagaidac IV*.

Inventarul arheologic al cuptorului de olărie și gropilor menajere atribuite cu mai

Fig. 8. Groapa 10.

Fig. 9. Groapa 22.

Fig. 10. Groapa 43.

Fig. 11. Jeton (1), mărgică (2) și fragmente de pahare (3-4) de sticlă, fusaiole de lut ars (5-6), pandantiv prismatic de os (7), mărgică de plumb (8), cute de gresie (9) și ac de cusut de bronz (10) descoperite passim (1), în gropile 20 (5), 22 (6, 7, 9), 26 (3), 43 (4), 46 (2) și locuința 1 (8, 10).

multă sau mai puțină siguranță orizontului Etulia al așezării pluristratificate de la Sagaidac este destul de sărac, constând din ceramică și oase de animale, la care se adaugă o mărgică de sticlă.

După factură, tehnica de execuție, compoziția pastei și ardere, ceramica descoperită în cuptorul de bucătărie și gropile menajere atribuite așezării Etulia de la Sagaidac se împarte în următoarele patru categorii: a) vase lucrate cu mâna; b) vase lucrate la roată din pastă fină cenuşie; c) vase lucrate la roată din pastă fină roșietică şi d) amfore romane de import.

Olăria lucrată cu mîna, care predomină, ca și în alte așezări de tip Etulia, cuprinde vase executate dintr-o pastă grosieră, conţinând în textură şamotă și alte impurități. Culoarea recipientelor este brun-cărămizie sau brun-cenuşie pe cele două feţe şi cenuşiu-negricioasă în secţiune, ceea ce dovedeşte o ardere incompletă şi neuniformă. Sortimentul ceramicii lucrate cu mâna este destul de sărac, incluzând oale, capace și castroane(?).

Relativ bine documentată este și ceramica romană de import, care constă din amfore de diferite tipuri (**Fig. 7, 3-4**) și castroane tronconice, cu marginea îngroșată și invazată (**Fig. 7, 1-2**), aceste din urmă vase putând fi lucrate însă și în mediul barbar. Un tip de amforă romană mai rar atestat în descoepririeile arheologice din spațiul carpato-nistrean este

documentat la Sagaidac cțteva fragmente de vas lucrat din pastă roșietică, cu nisip și mparticule de calcar în compoziție, de dimensiuni mari, având corpul tronconic, gâtul tronconic și gura largă, cu marginea îngroșată la exterior, prevăzută dedesubt cu o incizie adâncă orizontală **(Fig. 7, 4)**. Aceste fragmente, găsite în interiorul gropii de acces al cuptorulu de uz casnic se atribuie unei amfore de mare capacitate *de tipul Zeest 80*, folosite pentru transportul uleiului de masline și datate în sec. III d.Hr., mai degrabă în prima jumătate a acestui veac[9]. Acest tip de amforă, care cunoaște două variante, este relativ bine documentat la Orlovka, în zona din afara fortificației romane[10], nefiind însă semnalat deocamdată în complexele de tip Etulia din stepa Bugeacului.

Mai puțină este ceramica lucrată la roată din pastă fină cenușie, cele câteva fragmente caracteristice aparținând unor amforete sau căni **(Fig. 7, 5-7)**. În fine, o ultimă grupă ceramică este reprezentată doar prin două fragmente provenind de la vase lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă. Analogii apropiate pentru aceste grupe și forme ceramice se găsesc în așezările grupului cultural Etulia, datat în sec. III d.Hr.[11], anumite corespondențe pentru unele tipuri de vase fiind cunoscute și în centrul de olărie dacic din epoca romană de la Pruteni[12].

Ceramica cenuşie de tehnică superioară este reprezentată prin circa 50 de fragmente, constituind peste 25% din totalul cioburilor recuperate din complexele atribuite orizontului Etulia din așezarea stratificată de la Sagaidac. Vasele din această categorie erau lucrate cu roata rapidă dintr-o pastă fină, fără sau cu puţin nisip mărunt în compoziţie, şi arse inoxidant în cuptoare perfecţionate. Unele cioburi prezintă miezul de culoare cărămizie cărămizie, ceea ce denotă o ardere reducătoare incompletă **(Fig. 7, 7)**. Majoritatea fragmentelor caracteristice aparţin unor vase înalte cu torţi: amfore şi/sau căni, dintre care se remarcă un ciob de perete masiv, prevăzut cu o perforație. Torţile acestor recipiente erau modelate din benzi late, cu una sau două şănţuiri longitudionale pe latura exterioară **(Fig. 7, 6)**. Unicul fragment de margine de vas cenuşiu descoperit în aria săpată provine de la o amforă sau cană, cu gura avînd diametrul de cca 15 cm, gîtul cilindric şi buza înaltă cu o canelură la interior **(Fig. 7, 5)**. Tot unor amfore sau căni aparţin și câteva fragmente de pereți masivi și de funduri pe suporturi inelare **(Fig. 7, 7)**. Analogii apropiate tipologic şi geografic pentru aceste forme de vase de recipiente se găsesc în centrul dacic de olărie de la Pruteni[13], așezările atribuite dacilor liberi de la Odaia[14] și Cărbuna[15], nu în ultimul rând, în staţiunile de tip Etulia din sudul spaţiului pruto-nistrean[16].

În fine, o ultimă grupă ceramică documentată în complexele arheologice atribuite orizonului Etulia din situl *Sagaidac IV* este reprezentată prin câteva fragmente provenind de la vase lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă. Așa cum am sublinat deja, ceramica lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă nu a fost atestată în cele mai multe așezări de tip Etulia din stepa Bugeacului. De asemenea, este de relevat că această categorie ceramică lipsește cu desăvârșure din complexele atribuite culturii dacilor liberi din spațiul est-carpatic, cunoscută de specialiști sub denumirea de cultura Poienești-Vârteșcoi sau *cultura carpică*, ca și din centrul de olărie din sec. II-III de la Pruteni, situat pe malul estic al Prutului Mijlociu. Un număr redus de fragmente de oale lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă au fost descoperite în așezările atribuite grupului Etulia de la Cucoara, Volcia Balka, Cialîc și Congaz[17], dintre care unele însă ar putea avea și un oprizont cultural-cronologic Cerneahov.

b. Un orizont cultural-cronologic mai bine reprezentat în situl de care ne preocupăm este cel corespunzător așezării de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr. Acestui nivel de locuire i se atribuie marea majoritate a gropilor menajere descoperite, care, așa cum dovedesc cercetările de până acum, sunt complexele cele mai raspândite în toate așezările culturii Sântana de Mureș-Cerneahov **(Fig. 3; 8-10)**. Ca formă, predomină gropile cilindrice şi tronconice, nelipsind însă nici complexele ovale și cele în formă de clopot. Diferite sunt și dimensiunile gropilor, diametrele lor variind între 0,85 și 2,9 m. Folosite pentru depozitarea alimentelor, a gunoiului sau având și altă destinație, gropile conțineau de regulă puține materiale arheologice, preponderent fragmente ceramice și resturi faunistice, rareori și diferite obiecte. În cadrul suprafeței cercetate gropile nu au avut aceeași densistate, cele mai multe dintre complexe fiind grupate în diferite sectoare. În câteva cazuri s-a constatat că gropile se suprapuneau, ceea ce denotă că așezarea a durat o perioadă mai indelungată.

Nivelului de locuire din sec. IV d. Hr. aparțin, după toate probabilitățile, și cele patru gropi de par **(Fig.**

[9] Зеест 1960, 114, 115, Табл. XXXIII, 80; Opaiț 2023,160-161; Бруяко, Дзиговский, Денисюк 2011, 336-338; Matveev ș.a. 2023, 98).

[10] Бруяко Дзиговский, Денисюк 2011, 336-338, рис. 2.

[11] Гудкова 1999, 279-291, 299.

[12] Vornic ș.a. 2007, 75-113.

[13] Vornic ș.a. 2007.

[14] Vornic, Bubulici, Ciobanu 2006.

[15] Vornic, Ciobanu, Avram 2021, 61, fig. 2,1.

[16] Щербакова 1988; Гудкова 1999; Vornic, Ciobanu 2007.

[17] Гудкова 1999, 299, 369.

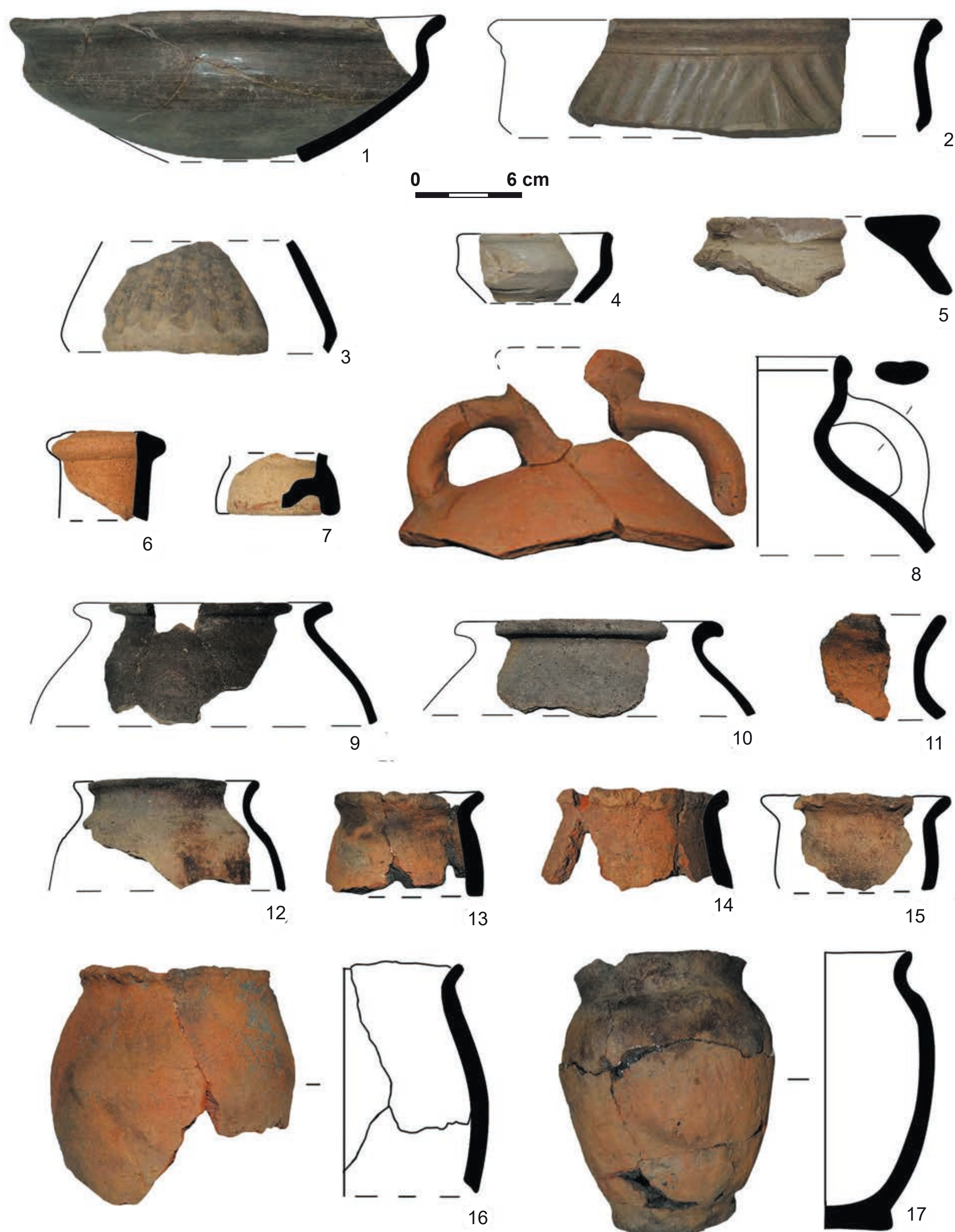

Fig. 12. Ceramică lucrată la roată din pastă fină (1-5) și zgrunturoasă (9-10), cu mâna (11-17) și romană de import (6-8) din sec. IV (1-12) și VIII-IX (13-17) descoperită în diferite gropi (1-12) și locuința 1 (13-17).

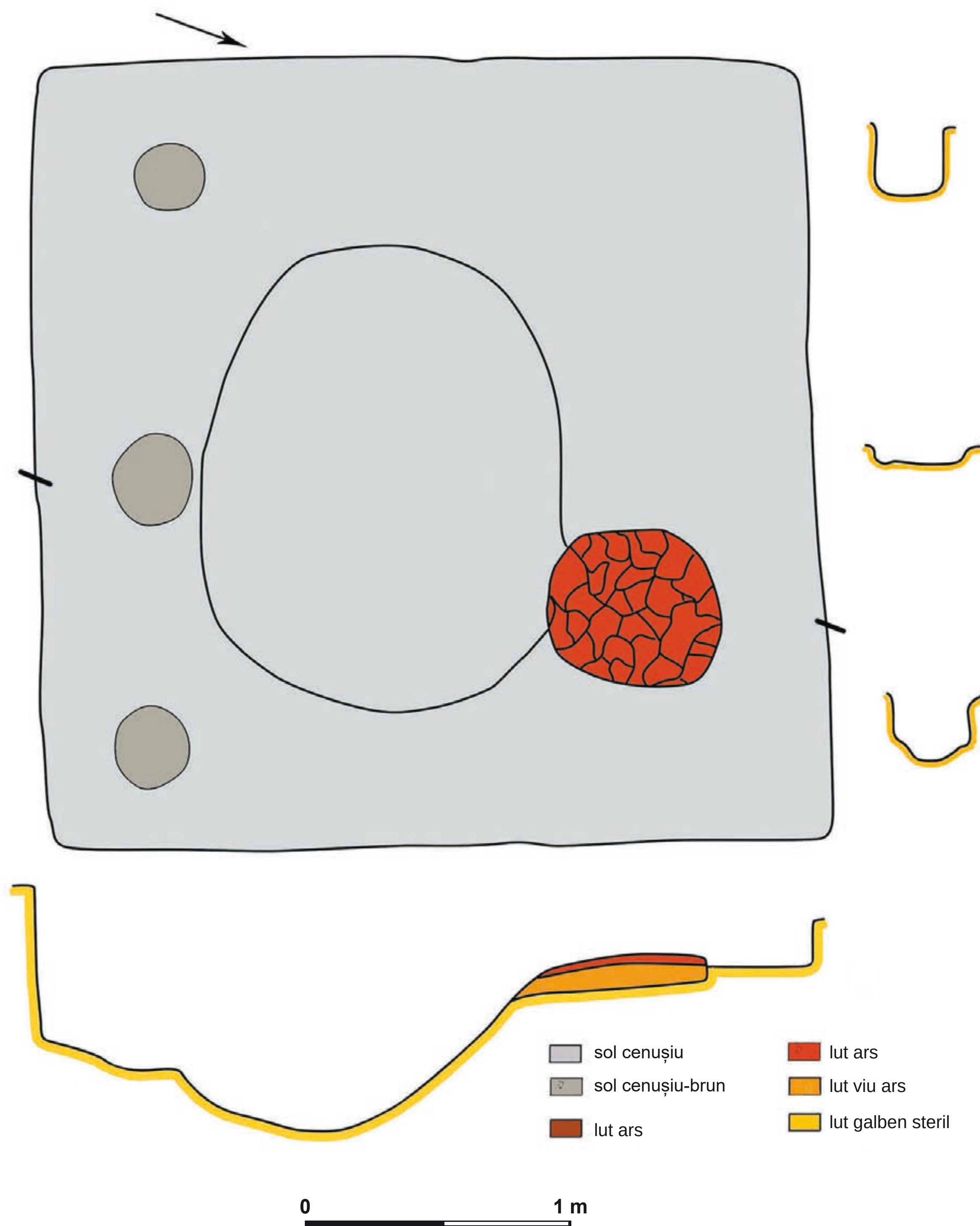

Fig. 13. Locuința 1, plan și secțiune.

Fig. 14. Locuința 1 la nivelul identificării.

Fig. 15. Instalația de foc din locuința 1

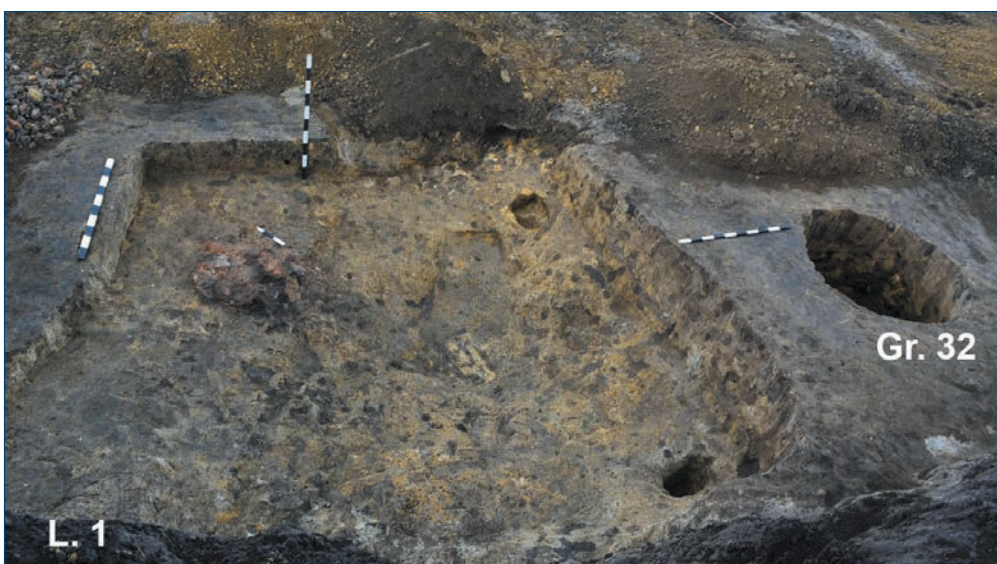

Fig. 16. Locuința 1 și groapa 32, după degajarea umpluturii

3), descoperite cu prilejul cercetărilor din 2018 în situl stratificat de la Sagaidac. Dispuse într-un șir orientat aproximativ nord-sud, la o distanță de 1,7-2,9 m una de alta, gropile respective provin, se pare, de la stâlpii unei construcții de suprafață distruse odată cu amenajarea iazului și a digului amintit. De altfel, în solul din care este ridicat digul au fost semnalate mai multe bucăți de lut ars, unele cu amprente de nuiele, care provin, foarte probabil, de la unele locuințe de suprafață distruse.

Aceluiași orizont cultural Sântana de Mureș-Cerneahov aparțin și cele mai multe dintre materialele găsite în situl *Sagaidac IV*: ceramică, un jeton și două fragmente de pahare de sticlă **(Fig. 11, 2-3)**, diferite ustensile de uz casnic și alte obiecte, lucrate din metal, piatră și os, precum și resturi faunistice.

La fel ca și în alte așezări de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, ceramica atribuită nivelului de locuire din sec. IV d.Hr. de la Sagaidac cuprinde vase lucrate la roată din pastă fină și zgrunțuroasă, recipiente romane de import și vase modelate cu mâna. Mai numeroasă este ceramica lucrată la roată din pastă fină, reprezentată mai ales prin fragmente de castroane și căni de diferite tipuri, dar nelipsind nici vasele de provizii și chiar oalele. Este interesant de remarcat că unele castroane și căni au partea superioară a corpului decorate cu caneluri largi sau fațete lustruite, care apar în general mai rar și sunt caracteristice preponderent pentru fazele târzii ale culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Destul de bine documentată este și olăria lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă, cel mai frecvent întâlnite în cadrul acestei categorii ceramice fiind oalele de diferite tipuri și vasele de provizii.

Ceramica romană de import este reprezentată preponderent de fragmente provenite de la amfore, vasele de uz casnic fiind mult mai puține. Unele cioburi, printre care se numără câteva buze, torți și funduri **(Fig. 12, 6, 7)**, aparţin unor amfore cu gâtul îngust de culoare alburie sau roz, lucrate la roată din pastă zgrunţuroasă cu particule maronii şi negre în compoziţie, care constituie *tipul F*, după tipologia lui D. Șelov, datat în sec. IV d. Hr.[18]. Alte cioburi caracteristice sunt de la amfore din pastă relativ fină, roșietică, având gura mai largă, torțile mici, corpul aproximativ cilindric și fundul rotunjit, terminat printr-o proeminență **(Fig. 12, 8)**. Din punct de vedere tipologic, recipientele avute în discuție sunt apropiate de amforele *de tip Robinson M 273*, datate în sec. IV şi în prima parte a veacului V[19].

În sfârșit, o ultimă grupă ceramică este cea modelată cu mâna. Precizăm însă că prin cercetările din anul 2018 în situl *Sagaidac IV* a fost descoperit un număr mic de cioburi tipice de vase lucrate cu mâna, ce pot fi atribuite sigur așezarii culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Fragmentele identificate aparțin unor oale cu marginea răsfrântă și fundul plat, lucrate din pastă grosieră, cu șamotă în compoziție, iar un ciob provine de la un cistron trocnconic cu marginea trasă spre interior.

O categorie importantă de inventar aparținând așezării din sec. IV de la Sagaidac o constiuie recipientele de sticlă, documentate prin trei fragmente, dintre care două găsite în gropile 26 **(Fig. 11, 3)** și 43 **(Fig. 11, 4)**, iar unul *passim*. Din păcate, din cauza micimii cioburilor, tipul vaselor este mai greu de precizat. Subliniem însă că două fragmente, recte cele provenind din complexe, aparțin cu siguranță unor pahare, dar deosebite tipologic.

Dintre diferitele obiecte de inventar din situl stratificat de la Sagaidac atribuite orizontului cultural Sântana de Mureș-Cerneahov se evidențiază un jeton de sticlă, găsit la suprafața solului, și un pandantiv prismatic de os, descoperit în groapa 22. Jetonul are forma unei semisfere aplatizate, cu diametrul de 2 cm și înălțimea de 0,7 cm, fiind turnat dintr-o pastă de sticlă de culoare albastră-închisă **(Fig. 11, 1)**. Folosite ca piese de joc în lumea romană, mai ales în mediul militar, jetoanele de sticlă se întâlnesc extrem de rar în așezările culturii Sântana de Mureș, ceva mai frecvent fiind atestate în cimitirele acestei culturi. Dintre analogiile cele mai apropiate tipologic și geografic notăm exemplarele din necropolele de la Hansca[20] și Dănceni[21] și din așezarea de la Sagaidacul Nou[22], care este situată la doar 4 km spre nord-est de situl *Sagaidac IV*.

Pandantivul piramidal de os nu s-a păstrat întreg, având urechiușa ruptă (lungimea 3,5 cm). Pe trei laturi piesa prezintă un decor incizat, constând dintr-o linie ce încadrează câte șapte cercuri incizate cu punct adâncit în mijloc, două dispuse jos și cinci dispuse deasupra, într-un șir vertical **(Fig. 11, 7)**. De certă tradiție germanică și interpretate ca simbol al zeului Donar-Thor din mitologia germană, pandantivele prismatice de os se întâlnesc și în mediul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, mai ales în necropole[23]. Este curios însă faptul că în marile cimitire de la Budești și Dănceni, atribuite unor comunități gotice sau eterogene din punct de vedere etnic, pandantivele prismatice de os lipsesc cu desăvârșire.

[18] Шелов 1978, 19-21.

[19] Robinson 1959, 109, tabl. 29, M 273; Vornic 2006, 233.

[20] Никулицэ, Рикман 1973, 116-123.

[21] Рафалович 1986, 38, 39, 78, 82.

[22] Matveev, Vornic 2014, 102-103, fig. 9, 1.

[23] Șovan 2005, 161.

Dintre ustensilele de uz casnic aparținând așezării din sec. IV de la Sagaidac, menționăm fusaiolele de lut ars (**Fig. 11, 5-6**) și cutele din gresie **(Fig. 11, 5-6)**, găsite câte trei exemplare în unele gropi sau *passim*. Tot acestui orizont aparține se pare și un ac de cusut de bronz (**Fig. 11, 10**), aflat în umplutura locuinței adâncite medievale timpurii, împreună și cu fragmente ceramice specifice culturii Sântana de Mureș-Cerneahov.

O categorie aparte de vestigii descoperite în gropile așezării de tip Sântana de Mureș Cerneahov o constituie resturile faunistice, reprezentate printr-un număr de peste 300 de fragmente osoase. Potrivit expertizei arheozoologie efectuate de Roman Croitor, 63 % dintre oase aparțin unor bovine, 20% sunt de ovi-caprine, 15 % de canine, iar cîte 1% provin de la suine, cabaline și cerbi. Este interesant de consemnat că toate cele 57 de oase de canine au fost găsite, împreună cu alte câteva oase de bovine și ovicaprine, într-o singură groapă (nr. 43) și alcătuiau practic scheletul unui cățel de circa șase luni.

c. Așezării medievale timpurii din sec. VIII-IX se atribuie o locuință adâncită, prevăzută cu un cuptor de piatră, și o groapă menajeră alăturată (nr. 32), ambele complexe conținând un inventar relativ bogat. Întrucât complexele respective sunt interesante din punct de vedere științific, am considerat necesar să le prezentăm mai detaliat, după care ne vom referi pe scurt la inventarul lor, tipologie și analogii, pentru a le putea încadra cultural-cronologic mai exact.

Fig. 17. Străpungătoare de os (1-2, 4-5) și corn (3).

Locuința 1 **(Fig. 13; 14),** ca și toate celelalte complexe, a fost surprinsă pe fondul lutului galben, la adâncimea de circa 1,1 m de la nivelul actual de călcare, în capătul de nord-vest al săpăturii I, care intra parțial sub digul de pământ amintit. Complexul era de formă aproximativ pătrată în plan, cu lungimea laturilor de circa 3,4 m și avea orientarea pe direcția nord-nord-vest – sud-est-sud. La adâncimea de 0,05-0,15 m de la nivelul identificării, în colțul de nord-nord-est al locuinței s-a depistat un cuptor din pietre, prăbușit, sub forma unei aglomerări de formă neregulată, cu dimensiunile de circa 1×2 m. Pietrarul consta din peste 400 de pietre de calcar de diferite mărimi, arse, unele foarte puternic, până la roșu. La baza aglomerației, la adâncimea de 0,2 m de la nivelul identificării, s-a depistat vatra cuptorului, încadrată în partea de nord și est de trei pietre mari, cu dimensiunile de 25×30×40 cm Vatra avea forma unei potcoave alungite, cu lungimea de 1 m și lățimea de 0,7 m. Prezenta o lutuială groasă de circa 1,5 cm, aplicată pe o platformă de pietre, care însă nu erau așezate lipit una de alta, ci prezentând goluri. Grosimea solului ars la roșu de sub vatră atingea grosimea de 0,12-0,14 m, ceea ce dovedește utilizarea intensă a instalației de foc. În fața cuptorului se găsea o groapă, a cărei umplutură consta din sol cenușos, amestecat cu mult cărbune, pigmenți de lut ars, cioburi, oase de animale și pietre. Groapa avea formă ovală, cu dimensiunile de 1,60×2,06 m, pereții puternic înclinați spre interior, baza rotunjită și adâncimea de circa 0,7 m de la nivelul vetrei cuptorului și de 1,8 m de la suprafața actuală a solului. În apropiere de latura de sud a bordeiului, la distanța de 0,3-0,4 m de aceasta, s-au semnalat trei gropi mici, de formă ovalcirculară, cu diametrele de 0,3-0,4 m și adâncimea

de 0,06-0,30 m, care proveneau probabil de la stâlpii de susținere a acoperișului.

Din solul de umplutură, dintre pietrele cuptorului și de pe fundul locuinței s-a recuperat o cantitate însemnată de ceramică **(Fig. 12, 13-17)**, resturi faunistice și mai multe piese de inventar, precum un ac de cusut de bronz **(Fig. 11, 10)**, o mărgică discoidală de plumb (?) **(Fig. 11, 8)**, o fusaiolă de lut ars, patru străpungătoare din os de ovicaprină **(Fig. 16, 1)**, un străpungător din os de iepure de câmp **(Fig. 11, 2)**, două fragmente de corn de cerb cu urme de prelucrare și două plăci de șist verzui cu urme de prelucrare.

Referitor la ceramică, este important de precizat că o parte considerabilă provine de la vase lucrate la roată din pastă fină sau zgrunțuroasă și de la amfore romane din sec. IV d. Hr., aceluiași orizont cronologic aparținând probabil și acul de cusut de bronz, prevăzut cu o urechiușă. La baza umpluturii complexului de locuire adâncit și sub dărâmăturile cuptorului s-a gasit preponderent ceramică lucrată cu mâna specifică pentru sec. VIII-IX, printre care și câteva oale parțial întregibile.

După determinările arheozoologice realizate, din totalul de 108 de resturi faunistice descoperite în cuprinsul acestri complex de locuire adâncit, 64 aparțin unor ovi-caprine, 25 sunt de bovine, 9 provin de la păsări, 3 sunt de porcine și 2 de cabaline, 5 fragmente de oase rămânând nedeterminate.

Groapa 32 **(Fig. 3; 15)** avea formă cilindrică, cu diametrul de 1,3 m, fundul puternic rotunjit și adâncimea de 1,75 m., aflându-se la distanța de 0,88 m spre sud-sud-est de locuința 1. Groapa conținea sol cenușiu închis, amestecat cu mult cărbune, fragmente de lut ars și numeroase pietre trecute prin foc (peste 160). Inventarul arheologic consta din 95 de fragmente ceramice și 31 de oase de animale. Este interesant de remarcat că majoritatea fragmentelor ceramice, mai exact un număr de 68, provin de la vase specifice sec. III-IV d. Hr. (35 lucrate la roată din pastă fină, 25 lucrate la roată din pastă zgrunzuroasă, șase de amfore, un fragment castron de factură romană, un fragment de capac lucrat cu mâna) și doar 27 aparțin unor oale lucrate cu mâna atribuite sec. VIII-IX.

Referitor la resturile faunistice găsite în groapa 32, majoritatea (17) aparțin unor ovi-caprine, 12 fragmente osoase provin de la ovicaprine, iar câte un os sunt de porcină și câine.

Pe baza particularităților pe care le prezintă și, îndeosebi, a ceramicii lucrate cu mâna găsite la baza lor, aceste două complexe adâncite pot fi atribuite evului mediu timpuriu, mai exact orizontului cultural din sec. VIII-IX. Astfel, tipul de locuință adâncită atestat la Sagaidac este cel mai frecvent întâlnit în siturile din sec. VIII-IX din spațiul pruto-nistrean, fiind prezent în fiecare așezare cercetată mai intens prin săpături[24]. La fel, pe lângă ceramica specifică, o categorie de inventar nelipsită din așezările din această perioadă medievală sunt străpungătoarele de os de animal de tipul celora descoperite în locuința adâncită de la Sagaidac cercetată de noi[25]. Cât privește gropile cilindrice cu fundul rotunjit, acestea sunt documentate în așezările din mai toate perioadele istorice, fără să aibă o anumită relevanță cultural-cronologică. Totuși, trebuie subliniat că groapa 32 se desebea de toate celelalte complexe de acest fel de la Sagaidac atât prin caracteristicile ceramicii lucrate cu mâna, cât și prin proporția oaselor de ovicaprine și bovine, care este similară cu cea din locuința adâncită. La acestea mai adăgăm și faptul că umplutura din locuință și groapa 32 era foarte asemănătoare, constând din sol cenușiu amestecat cu mult cărbune, bucățele de lut ars, numeroase pietre, ceramică și oase de animale. Având în vedere că aceste două complexe se aflau în proximitate unul de altul, putem presupune chiar că groapa 32 constiuia o anexă a locuinței 1.

Evident, pentru atribuirea acestor două complexe orizontului cultural din sec. VIII-IX un rol determinant îl are ceramica descoperită pe fundul lor. Așa cum am arătat, mai ales la baza locuinței s-a găsit o cantitate însemnată de ceramică lucrată cu mâna, printre care și câteva vase sparte în bucăți. Toată această ceramică este lucrată dintr-o pastă grosolană, cu șamotă și alte impurități în compoziție, singura formă identificată fiind cea de oală-borcan. Aceste recipiente au dimensiuni mici și mijlocii, corpul ovoidal cu diametrul maxim în partea superioară și marginea scundă, întoarsă mai mult sau mai puțin în exterior. Unele oale au buza decorată cu alveole **(Fig. 12, 13-17)**. Tipurile de vase prezentate mai sus își găsesc asemănări apropiate, ca pastă, tehnică de lucru, forme și decor, în ceramica descoperită în aşezările culturii Luka Raikovețkaia și ale aspectului cultural Hlincea, datate în general în secolele VIII-IX. Lipsa printre materialele de la Sagaidac a ceramicii lucrate la roata înceată, ca şi a castroanelor şi a tipsiilor modelate cu mâna pledează pentru datarea aşezării, mai exact a vestigiilor arheologice descoperite, într-o fază timpurie a acestei culturi sau *facies* cultural, probabil în prima jumătate a secolului VIII[26].

---

[24] Musteaţă 2005, 43-46.
[25] Musteaţă 2005, 78.
[26] Postică 1994, 63, 92; Тельнов 2001–2002, 239; Musteaţă 2005, 127, 128.

SUMMARY

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT SAGAIDAC (CIMIŞLIA DISTRICT) IN THE YEAR 2018. PRELIMINARY DATA

Discovered in 1981, the *Sagaidac IV* multi-layer archaeological site is located at 0.8 km south-west from the Sagaidac village, to the west of a north-south-oriented valley. It was partly destroyed by the works of setting up a water pond in 1990-s. The preventive archaeological research was carried out in the area in 2018, вefore the construction of the road M3.

As a result of the excavations, the area of 1230 m^2 was investigated, and there were discovered 50 archaeological complexes (a household oven, a hollow dwelling and 48 pits) on the site, dating back to the Roman period (3rd and 4th centuries AD) and early Middle Ages (8th-9th centuries AD).

The identified earliest cultural horizon corresponds to a settlement attributed to the so-called Etulia cultural group of the 3rd century AD. The archaeological vestiges belonging to this cultural-chronological horizon are represented by a an oven, few pits and fragments of Roman amphorae, fine wheel pots and hand-made containers. Among the complexes, the household oven stands out, which consists of the oven itself and a pit of fuel supply. The hearth of the fire facility is of particular interest, as it was composed of two layers of clay, applied over the fragments of wheel and hand-made vessels.

The vast majority of the discovered pits, which have different shapes and sizes, are attributed to a Sântana de Mureş-Cerneahov type settlement of the 4th century AD. Most of the recovered materials is attributed to the same horizon: grey ceramics made of fine or rough paste and imported Roman pottery, a token and two fragments of glass cups, various tools and other objects, made of metal, stone and bone.

A rectangular-shaped hollow dwelling of the 8th-9th century AD is provided with a stone oven and an adjoining pit (no. 32). Both complexes contain a relatively rich inventory, consisting of specific hand-made pots, bone priches and other pieces and belong to the early medieval settlement of the 8th-9th centuries.

РЕЗЮМЕ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СЕЛЕ САГАЙДАК (ЧИМИШЛИЙСКИЙ Р-Н) 2018 ГОДА. ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ

Обнаруженный в 1981 году многослойный археологический памятник *Сагайдак IV* расположен в 0,8 км от села Сагайдак, на западе долины, ориентированной по оси север-юг. Памятник оказался частично разрушенным в результате работ по строительству водоема в 1990-е годы. Перед началом строительства трассы M3, в 2018 году на памятнике были проведены спасательные археологические исследования.

В результате раскопок была исследована площадь в 1230 м^2, вследствие чего было обнаружено 50 археологических сооружений (домашняя печь, углубленное жилище и 48 ям), относящихся к римскому периоду (III и IV вв. н. э.), и раннему средневековью (VIII-IX вв. н.э.).

Более древний культурный горизонт, выявленный в наших исследованиях, соответствует поселению, относящемуся к так называемой культурной группе Этулия III-го в. н. э. Археологические остатки, принадлежащие к этому культурно-хронологическому горизонту, представлены кухонной печью, несколькими ямами и фрагментами римских амфор, гончарных и лепных сосудов. Среди сооружений выделяется бытовая печь, состоящая собственно из печи и ямы для подачи топлива. Особый интерес представляет очаг этого сооружения, состоящий из двух наслоений поверх фрагментов гончарных и лепных сосудов.

Подавляющее большинство обнаруженных ям, имеющих различные формы и размеры, относятся к поселению типа Сынтана де Муреш-Черняхов IV-го в. н. э. Этому же горизонту принадлежит и большая часть материала: гладкая или шероховатая гончарная серая керамика и римская привозная керамика, жетон и три фрагмента стеклянных кубков, различная домашняя утварь и другие предметы из металла, камня и кости.

К раннесредневековому поселению VIII-IX вв. относятся прямоугольное углубленное жилище с каменной печью и прилегающей хозяйственной ямой (№ 32). Оба сооружения содержат относительно богатый инвентарь, состоящий из лепной керамики, костей животных и несколько индивидуальных находок.

BIBLIOGRAFIE

Corobcean, Vornic, Matveev 2019: A. Corobcean, V. Vornic, S. Matveev, *Sondaje arheologice de salvare în situl Logănești I (r-nul Hîncești)*. Arheologia preventivă în Republica Moldova IV, 2019, 197-206.

Curceatov 1993: S. Curceatov, Repertoriul monumentelor de arheologie din raionul Cimișlia, Republica Moldova. Arhiva ANA (Chișinău 1993).

Mamalaucă, Oancă 2017: M. Mamalaucă, M. Oancă, *Un cuptor de uz casnic descoperit în așezarea din punctul „Călălboaia", sat Polocin, com. Pogonești, jud. Vaslui.* AMT XV, 2017, 206-218.

Matveev, Vornic 2014: S. Matveev, V. Vornic, *Date preliminare despre cuptoarele de olărie din epoca romană târzie de la Sagaidacul Nou (com. Porumbrei, r-nul Cimişlia)*. APRM I, 2014, 93-106.

Matveev, Vornic 2017: S. Matveev, V. Vornic, *Instalaţii de foc din situl cu mai multe nivele de locuire Lipoveni II (r-nul Cimişlia, Republica Moldova)*. AMT XIII, 2017, 202-220.

Matveev, Vornic Corobcean 2023 : S. Matveev, V. Vornic, S. Corobcean, *Meandrele Istoriei. Patrimoniul arheologic din epoca fierului și perioada romană în bazinul râului Cogâlnic* (Chișinău 2023).

Musteaţă 2005: Sergiu Musteaţă, *Populaţia spaţiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX (*Chişinău 2005).

Opaiț 2023: A. Opaiț, *Supplying olive oil to the lower Danube border region (2nd–6th centuries AD)*. LRCW 6 (Archaeopress 2023), 157-167.

Palade 2004: V. Palade, *Aşezarea şi necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârşitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)* (Bucureşti 2004).

Postică 1994: Gh. Postică, *Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu* (Chişinău 1994).

Robinson 1959: H. Robinson, *The Athenian Agora. Poterry of the Roman period* (Pinceton 1959).

Şovan 2005: O.L. Şovan, *Necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Mihălăşeni (judeţul Botoşani)* (Târgovişte 2005).

Vornic 2006: V. Vornic, *Aşezarea şi necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Budeşti* (Chişinău 2006).

Vornic, Bubulici, Ciobanu 2006: V. Vornic, V. Bubulici, L. Ciobanu, *O aşezare dacică din epoca romană descoperită la Odaia. Revista arheologică, serie nouă*, vol. II, nr. 1-2, 2006, 348-363.

Vornic, Ciobanu, Avram 2021: V. Vornic, L. Ciobanu, D. Avram, *O așezare din sec. III p.Chr. descoperită la Cărbuna (r-nul Ialoveni)*. In: (V. Vornic ed.) *Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2020*. Sesiunea Națională de Rapoarte, 18 aprile 2021. Program. Rezumatele comunicărilor (Chișinău 2021), 61-63.

Бруяко, Дзиговский Денисюк 2011: И.В. Бруяко, А.Н. Дзиговский, В.Л. *Денисюк Амфоры римского времени из раскопок городища Картал (участок «Картал-посад»)*. МАСП 12 (Одесса 2011), 336-348.

Власенко, Щербакова 2015: И. Власенко, Т. Щербакова, Екатериновка – однослойное поселение культуры Сынтана-де-Муреш-Черняхов. Tyragetia, s.n., vol. IX [XXIV], nr. 1, 2015, 261-274.

Зеест 1960: И.Б. Зеест, *Керамическая тара Боспора*. МИА, 83, 1960.

Vornic ş.a. 2007: V. Vornic, N. Telnov, V. Bubulici, L. Ciobanu, *Pruteni. Un centru de olărie dacic din epoca romană (cercetările din anii 2001 şi 2003)* (Chişinău 2007).

Гудкова 1999: А.В. Гудкова, *I-IV вв. в Северо-Западном Причерноморье (Культура оседлого населения)*. Stratum plus 4, 1999, 235-404.

Никулицэ, Рикман 1973: И.Т. Никулицэ, Э.А. Рикман, *Могильник Ханска-Лутэрия II первых столетий н.э.* КСИА 133, 1973, 116-123.

Рафалович 1986: И.А. Рафалович, *Данчены. Могильник черняховской культуры III-IV вв. н.э.* (Кишинев 1986).

Тельнов 2001-2002: Н.П. Тельнов, *Восточнославянские древности Днестровско-Прутского междуречья VIII-X вв*. Stratum plus 5, 2001-2002, 142-263.

Шелов 1978: Д.Б. Шелов, *Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры: классификация и хронология*. КСИА 156, 1978, 16–21.

Щербакова 1987: Т. Щербакова, *Жилые и хозяйственные сооружения на поселениях позднеримского времени в зоне Буджакской степи*. В сб.: Днестро-Дунайское междуречье в I-начале II тыс. н.э. (Киев 1987), 42-58.

DATE PRELIMINARE PRIVIND INVESTIGAȚIILE ARHEOLOGICE PREVENTIVE ÎN SITUL *MILEȘTI III* (R-NUL NISPORENI) DIN ANUL 2018*

Vlad VORNIC

Cuvinte cheie: Milești, sit arheologic, datare, Hallstattul târziu, epoca romană târzie, locuință, groapă, ceramică.

Key words: Milești, the archeological site, dating, the late Hallstatt, the late Roman period, construction, the hole, pottery.

Ключевые слова: Милешть, археологический памятник, датировка, поздний Гальштатт, позднеримское время, жилище, яма, керамика.

Așezarea stratificată *Milești III* (s. Milești, r-nul Nisporeni), ce conține resturi de locuire umană din Hallstattul târziu (sec. VII-VI î.Hr.) și epoca romană târzie (sec. IV d.Hr.), este unul dintre siturile arheologice importante de pe traseul conductei de gaz Ungheni-Chișinău investigate prin săpături arheologice preventive în anii 2017-2018. La fel ca și alte două obiective arheologice de pe teritoriul satului Milești, așezarea la care ne referim a fost descoperită în primăvara anului 2017, cu ocazia efectuării cercetărilor perieghetice pe traseul conductei magistrale de gaze naturale Ungheni-Chișinău. Aflat în extravilan, la aproximativ 0,5 km nord-nord-vest de marginea localității și la 0,14 km est de drumul local L390, pe panta estică a unei văi pe firul căreia curge un pârâiaș (**Fig. 1**), situl *Milești III* a fost cercetat prin săpături arheologice în toamna anului 2017 și în vara-toamna anului următor. Datele esențiale privind descoperirile arheologice din prima campanie au fost publicate de curând[1]. În articolul de față ne propunem să prezentăm rezultatele cercetărilor din anul 2018. Scopul acestor investigații a constat în descărcarea de sarcină arheologică a unui sector din zona vestică a sitului, acoperit de o plantație de viță de vie, din care cauză a rămas neexplorat în anul precedent. Deoarece spațiul editorial este limitat, în cele ce urmează vom descrie pe scurt săpăturile și complexele descoperite, după care vom analiza succint vestigiile arheologice mai importante, aducând pentru ele și unele analogii, care ne vor ajuta să încadrăm cultural și cronologic descoperirile realizate.

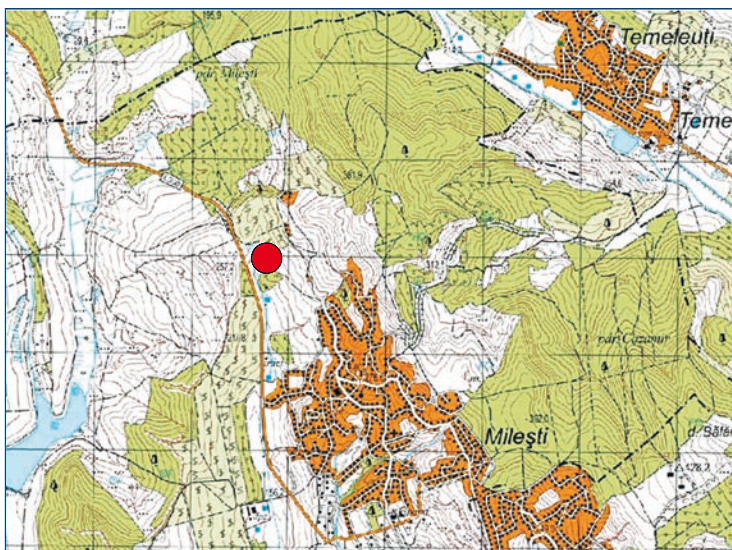

Fig. 1. Amplasarea geo-topografică a sitului arheologic.

Pe axul gazoductului menționat, la est de secțiunea III, au fost trasate un sondaj de verificare și o secțiune (S. V), marcată în continuarea celor deschise anterior. **Sondajul I**, cu dimensiunile de 1×2 m, a fost executat pe un teren în pantă, la distanța de circa 50 m spre est de secțiunea III, în scopul verificării dacă situl arheologic se extinde și în această zonă (**Fig. 2**). A fost săpat până la adâncimea de 0,7 m de la suprafaţa actuală a solului, în trei straturi succesive. Sub pătura de vegetaţie (stratul I) urma un strat de pământ de culoare cenuşie fără resturi arheologice (straturile II, III), sub care, la adâncimea de circa 0,6 m, se afla lutul viu. Rezultatul a fost slab. Cu excepția a două cioburi

* Cercetare realizată prin subprogramul 01.15.01 „Patrimoniul arheologic prehistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică” în cadrul Centrului de Arheologie „Ion Niculiţă” (Universitatea de Stat din Moldova).

[1] Vornic ș.a. 2019, 151-170.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 99-114.

Fig. 2. Ortofotoplan cu localizarea secțiunilor.

Fig. 3. Secțiunea V, vedere dinspre vest.

Fig. 4. Secțiunea V, plan și profilul nordic.

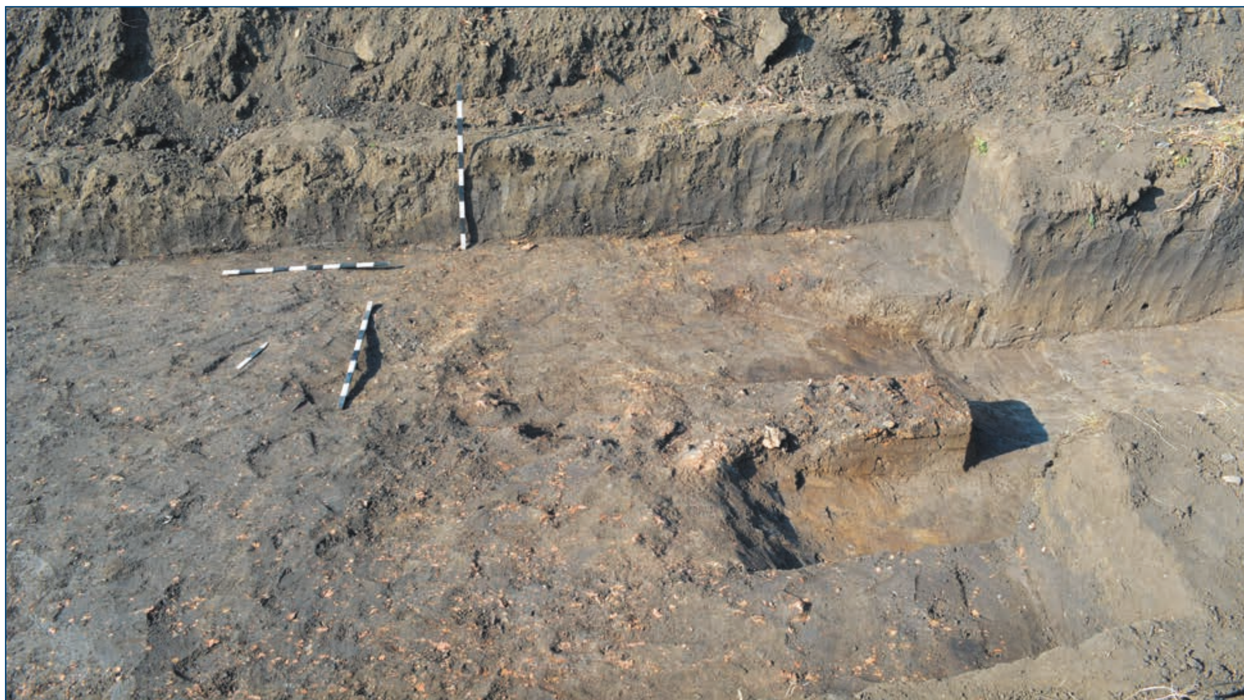

Fig. 5. Secțiunea V, vedere dinspre sud asupra resturilor construcției de suprafață din car. 3-6.

mici de vase lucrate la roată din sec. IV, găsite în solul vegetal, nu au fost identificate alte urme arheologice, lipsind și stratul de cultură propriu-zis.

Vestigii arheologice importante au fost descoperite, în schimb, în **Secțiunea V** **(Fig. 2)**, care a avut inițial forma unui șanț (cu dimensiunile de 2×34 m, împărțit în 17 carouri de 2×2 m) executat imediat spre est de secțiunea III, pe o porțiune de teren înclinat ușor de la est spre vest, plantată cu viță de vie. Ulterior, pentru degajarea completă sau parțială a unor gropi, a unui complex de locuire adâncit și a unor resturi dintr-o locuință de suprafață, secțiunea a fost lărgită în diferite direcții, întreaga săpătură atingând suprafața de circa 109 m.p. **(Fig. 3-4).** Pământul din secțiune s-a scos cu hârlețul în cinci-șase straturi succesive, cu grosimea de 0,20-0,25 m fiecare, ultimul strat, de control, fiind săpat în lutul viu. S-a dovedit că până la adâncimea de circa 0,5 m stratul de cultură a fost afectat de lucrările agricole, mai ales prin plantarea viței de vie.

Stratigrafia verticală din cuprinsul secţiunii V **(Fig. 4)** se prezintă astfel: sol cenușiu închis, arabil, gros de 0,40-0,45 m, cu resturi vegetale și fragmente ceramice; strat de culoare cenuşie închisă până la nivelul de 0,7-1,0 m, care era amestecat cu resturi arheologice (pigmenți și bucățele de lut ars, cioburi, oase de animale etc.); la adâncimea de 0,5-0,8 m, în zonele centrală (car. 3-6) **(Fig. 4; 5)** și vestică (car. 15-17) **(Fig. 4)**, pe lungimi diferite (5-7 m), s-au depistat numeroase fragmente de lut ars, formând pe alocuri mici aglomerări, amestecate cu cărbuni, oase de animale, cioburi și diferite piese, provenind de la două construcții de suprafață din epoca romană târzie; sol de tranziţie cafeniu-gălbui, gros de circa 10-15 cm, sub care, la adâncimi cuprinse între 0,80-1,25 m, se găsea lutul galben steril din punct de vedere arheologic.

Din stratul de cultură și dintre resturile construcțiilor de suprafață s-a recuperat un inventar arheologic relativ bogat, cuprinzând o mărgică lobată de sticlă **(Fig. 6, 1)**, o fibulă de bronz cu piciorul înfășurat **(Fig. 6, 2)**, câteva cuie și alte fragmente de obiecte de fier **(Fig. 6, 4, 7)**, două fusaiole bitronconice **(Fig. 6, 10)** și trei fragmente de greutăți de lut ars **(Fig. 6, 9)**, o cantitate însemnată de ceramică, între care și o căniță aproape întreagă **(Fig. 7)** și resturi faunistice, care aparțin în marea lor majoritate așezării culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, orizontului cultural-cronologic corespunzător Hallstattului târziu (sec. VI-V î.Hr.) putându-se atribui cu certitudine puține fragmente ceramice caracteristice.

Pe lângă resturile mai mult sau mai puțin consistente provenind de la construcțiile de suprafață amintite, în perimetrul secțiunii V, la adâncimi diferite, au fost identificate un complex de locuire adâncit și 19 gropi de forme și dimensiuni diferite.

Complexul 1 **(Fig. 4; 8)**. Dintre descoperiri se remarcă în primul rând locuința adâncită, care este primul complex de locuire de acest fel semnalat la Milești, fiind identificat în colțul de sud-est al săpăturii, în cadrul casetei 2, la adâncimea de 0,90-1,08 m de la nivelul actual de călcare a solului, intrând sub

Fig. 6. Mărgică de sticlă (1), fibulă (2) și nit (3) de bronz, cui (4) și împungător (7) de fier, pisălog (5) și cute (6) de gresie, greutăți pentru războiul de țesut (8) și plasa de pescuit (9), fusaiole (10, 11, 15) și jetoane (12-14) din lut ars.

Fig. 7. Căniță lucrată la roată aflată *in situ* (1) și întregită (2).

pereții de sud și de vest ai casetei. Întrucât se extindea într-un sector plantat cu viță de vie, pentru care nu am avut acceptul scoaterii ei, complexul respectiv a putut fi dezvelit parțial, mai exact, un segment de formă aproximativ triunghiulară, cu dimensiunile de 1,9×3,6×3,9 m. Adâncimea locuinței era de 0,4-0,8 m de la nivelul identificării și de 1,2-1,5 m de la suprafața actuală a solului. Judecând după porțiunea de complex cercetată, locuința avea formă aproximativ rectangulară, cu o suprafață de peste 12 m.p., pereții ușor oblici, fundul puțin înclinat spre zona centrală și orientarea pe direcția nord-sud.

În partea nord-vestică a complexului, la baza lui, a fost identificată o pată de arsură de culoare cărămizie-cenușie, de formă oval-circulară, cu dimensiunile de 0,6×0,7 m și grosimea de circa 4 cm, care reprezenta o instalație de foc simplă, fără să se depisteze însă urme clare de lipitură, ci doar de cenușă și cărbuni. Este interesant de menționat că pata de arsură suprapunea parțial o groapă de formă ovală sau circulară, aflată în interiorul complexului, din care s-a cercetat o porțiune cu dimensiunile de 1,65×2,4 m. O pată de arsură roșie similară vetrei, de formă aproximativ circulară, cu diametrul de circa 25 cm s-a surprins si în partea de nord a gropii, spre fund, la adâncimea de 1,6 m. Groapa avea pereții mai mult sau mai puțin înclinați, fundul rotunjit și adâncimea maximă de 0,75 m, de la baza locuinței, și de circa 2 m, de la suprafața actuală a solului.

În zona centrală a locuinței și a gropii amintite, la adâncimea de 1,0-1,2 m de la suprafața solului, a fost depistată o platformă din plăci mari de gresie, ce intra sub peretele de sud al săpăturii. Porțiunea acestei platforme, a cărei destinație ne scapă, era de formă semiovală, cu dimensiuile de 0,55×0,85 m și grosimea de 4-8 cm.

În solul de umplutură al complexului de locuire și al gropii, care prezenta aceeași culoare cenușie-cafenie, s-a găsit un bogat inventar arheologic, și anume: un cui și o lupă de fier, două fusaiole și două jetoane de lut ars, două cute și un pisălog din gresie, circa 700 de fragmente de vase ceramice, circa 135 resturi faunistice, pietre (unele cu urme de foc) și bucăți de lut ars. La baza gropii a fost gasit un vas de lut fragmentar, lucrat cu mâna din pastă grosieră, având marginea trasă spre interior **(Fig. 9)**.

Groapa 24 **(Fig. 4; 10, 1-2)** a fost depistată la adâncimea 0,8 m, în colțul de sud-est al car. 1A, intrând sub pereții de sud și de est ai secțiunii. Pentru degajarea completă a gropii s-au deschis spre est și sud două casete: una, spre est, notată cu nr. 1, de 2×2 m și alta, spre sud, cu dimensiunile de 2,5×3,5 m, care ulterior, în scopul cercetării fie și parțiale a locuinței adâncite, a fost lărgită. Groapa avea formă ovală, cu dimensiunile de 2,52×2,70 m, pereții ușor oblici, fundul relativ drept și adâncimea de 0,44-0,66 m. Umplutura consta din sol cenușiu-închis, amestecat cu pigmenți de lut galben sau ars, cărbuni, cioburi, oase de animale și câteva pietre, unele fiind cu urme de foc.

Spre fundul gropii, cu 0,1-0,2 m mai sus de acesta, s-a depistat un schelet de animal de talie mare, care, potrivit determinărilor arheozoologice[2], este o bovină cu vârsta până la 5 ani, aflată în conexiune anatomică, dar cu craniul și oasele picioarelor lipsă. Scheletul avea coloana vertebrală usor arcuită, cu lungimea de 1,3 m, fiind orientat pe direcția est-vest. În zona craniului, la 0,22 m mai sus decât fundul gropii, se găsea un fragment de lut ars de culoare cărămizie, cu diametrul de 12 cm. Sub lutul ars și schelet s-au găsit cărbuni și câteva cioburi, inclusiv baza unei oale lucrate la roată

[2] Studiul resturilor faunistice a fost realizat de dl dr. Roman Croitor, căruia îi mulțumim și pe această cale.

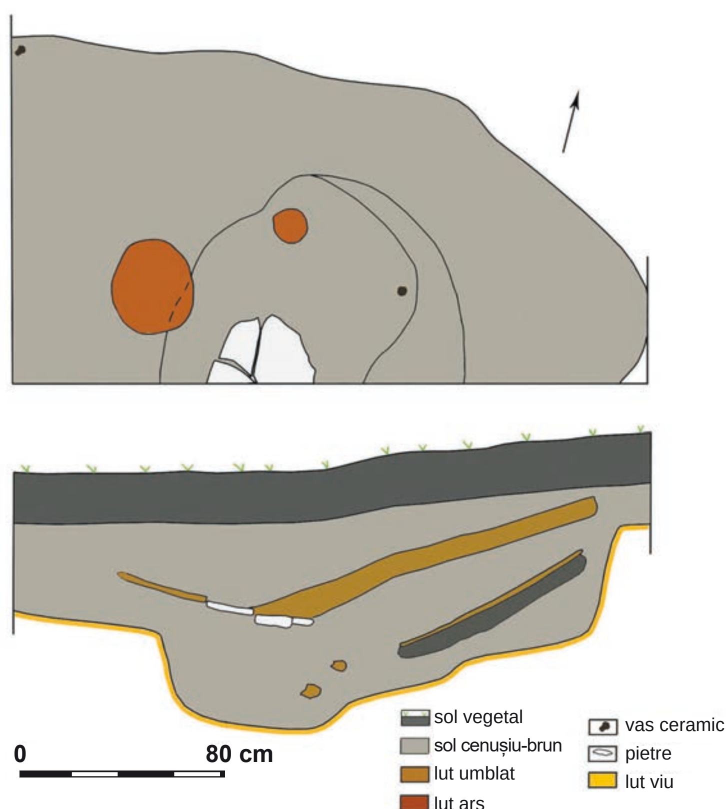

Fig. 8. Complexul de locuire adâncit.

din pastă zgrunțuroasă. În afară de scheletul amintit, în cuprinsul gropii s-au găsit și alte resturi faunistice prevenind de la o altă bovină, precum și 15 oase de ovicaprine, opt de suine și un os de cal sălbatic. Inventarul arheologic al gropii nr. 24 mai conținea trei fragmente de piese de fier și 140 de fragmente de vase ceramice, dintre care 67 lucrate la roată din pastă fină, 60 lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă, nouă romane de import și cinci modelate cu mâna.

Groapa 25 **(Fig. 4; 10, 1-2)** a fost semnalată la intersecția car. 2A și 3A, prezentând formă aproximativ circulară în plan, cu diametrul de 2,7 m, pereții ușor cotloniți, fundul relativ drept și adâncimea de 0,8 m de la nivelul sesizării și de 1,8 m de la suprafața actuală a solului. Umplutura consta din pământ de culoare cenuşie, din care s-au recuperat un nit de bronz de la un pieptene de os, o piesă informă de fier, două fragmente de la greutăți de lut ars pentru războiul de țesut, un jeton de lut ars, 254 de fragmente de vase ceramice (89 lucrate ala roatî din pastă fină, 146 lucrate la roată din pastă zgrnțuroasă, 15 romane de import și patru lucrate cu mâna) 64 de resturi osteologicece, șapte pietre și 15 bucățele de lut ars. Groapa 25 era suprapusă parțial de resturile construcției de suprafață 2 și de groapa 26.

Groapa 26 **(Fig. 4)** s-a surprins în car. 3A1, la adâncimea de circa 1 m de la nivelul actual de călcare și intra sub pereții de nord și de est ai săpăturii, din care cauză a fost cercetată doar parial. Avea formă ovală sau circulară în plan, segmentul dezvelit prezentând dimensiunile de 0,65×0,67 m și adâncimea de 0,4 m de la nivelul identificării. Umplutura consta din sol cenușiu-deschis, din care provin șase cioburi ceramice cenușii lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă, un ciob de oală lucrată cu mâna, și un os de bovină. Groapa 26 suprapunea parțial groapa 25.

Groapa 27 **(Fig. 4)** a fost identificată la limita car. 5A și 6A, la adâncimea de circa 1,1 m 27, având formă ovală, cu dimensiunile de 0,87×0,98 m, pereții oblici, fundul ușor rotunjit la margine și drept în mijloc și adâncimea de 0,25 m de la nivelul sesizării. Umplutura consta din sol cenușiu, amestecat cu lut galben și rari pigmenți de lut ars, în care s-au găsit trei cioburi lucrate la roată din pastă fină cenușie.

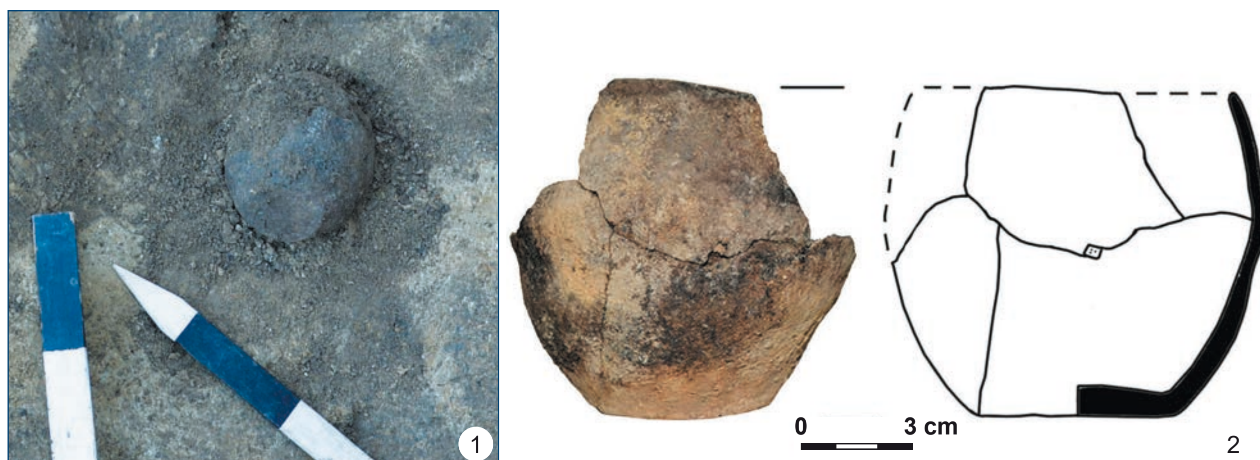
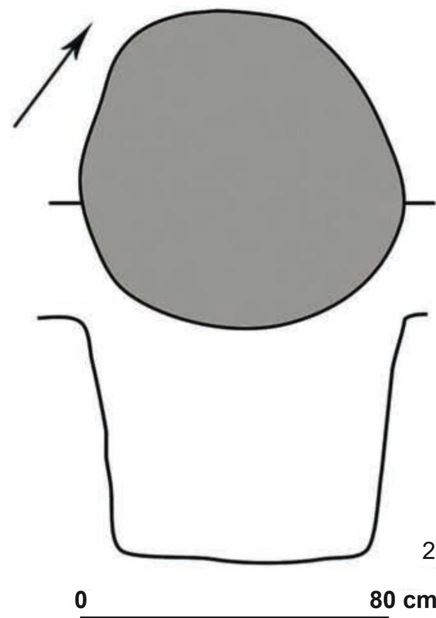

Fig. 9. Oală lucrată cu mâna aflată *in situ* (1) și întregită (2).

Fig. 10. Gropile 24 (1, 2) și 25 (3, 4).

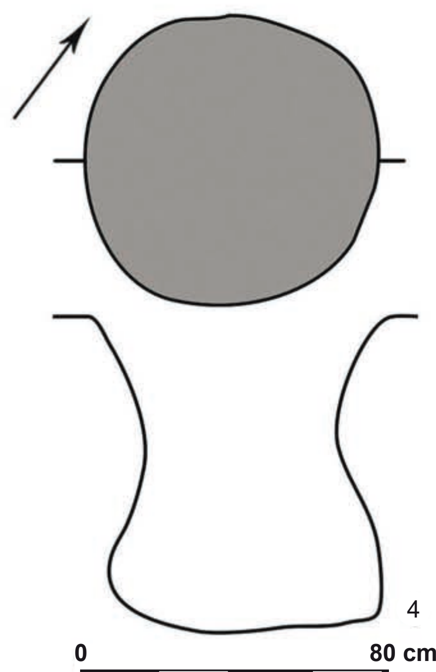

Fig. 11. Gropile 34 (1, 2) și 35 (3, 4).

Groapa 28 **(Fig. 4)** se afla în car. 7A și avea formă ovală, cu dimensiunile de 1,49×1,60 m, pereții ușor oblici, fundul drept și adâncimea de 0,3 de la nivelul depistării. Umplutura conținea sol cenușiu, amestecat cu fragmente de lut ars, fiind găsit și un ciob de vas lucrat cu mâna.

Groapa 29 **(Fig. 4)** s-a surprins în car. 5B-6B, lângă peretele de sud al secțiunii, la adâncimea de 1,1 m, fiind cercetată doar parțial. A fost degajat un segment de complex, ce avea formă semiovală, cu dimensiunile de 0,49×0,67 m, pereții ușor oblici și adâncimea de 0,9 m de la nivelul sesizării. Umplutura din partea

Fig. 12. Vedere de sus asupra gropilor 37-41.

superioară a gropii conținea sol cenușiu, amestecat cu multe fragmente de lut ars, iar cea dinspre bază – sol cenușiu-gălbui, fără materiale arheologice.

Groapa 30 **(Fig. 4)** s-a depistat în car. 6B-7B, lângă taluzul sudic al secțiunii, la adâncimea de 1,1 m, fiind cercetată parțial. A fost degajată o porțiune de groapă, de formă semiovală, cu dimensiunile de 0,47×0,78 m, pereții ușor oblici și adâncimea de 0,22 m de la nivelul sesizării. Umplutura conținea sol cenușiu-gălbui, amestecat cu pigmenți de lut ars.

Groapa 31 **(Fig. 4)** se găsea în car. 8A și avea formă aproximativ circulară, cu diametrul de circa 1 m, pereții puțin înclinați, fundul drept și adâncimea de 0,7 m de la nivelul depistării. Umplutura conținea sol cenușiu-gălbui, amestecat cu pigmenți de lut ars, fiind găsite opt cioburi de vase lucrate la roată din pastă fină sau zgrunțuroasă și două oase de *Bos taurus*.

Groapa 32 **(Fig. 4)** s-a descoperit în car. 8A, lângă peretele de sud al secțiunii, la adâncimea de 1,1 m, fiind cercetat doar un segment de complex, ce avea formă semiovală, cu dimensiunile de 0,35×0,85 m, pereții ușor oblici și adâncimea de 0,52 m de la nivelul sesizării. Umplutura consta din sol cenușiu-gălbui, din care provin două cioburi de vase lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă și fină.

Groapa 33 **(Fig. 4)** se afla în car. 10A și avea formă oval-circulară, cu dimensiunile de 0,53×0,60 m, pereții ușor oblici, fundul drept și adâncimea de 0,22 de la nivelul identificării. Umplutura conținea sol cenușiu-gălbui, din care provin șapte fragmente de vase lucrate la roată din pastă fină și zgrunțuroasă și un ciob de oală lucrată cu mâna din pastă grosieră.

Groapa 34 **(Fig. 4; 11, 1-2)** a fost depistată în car. 11A și avea formă circulară în plan, cu diametrul de 0,85 m, pereții ușor oblici, fundul drept și adâncimea de 0,56 m de la nivelul depistării. Umplutura conținea sol cenușiu-deschis, din care provin trei cioburi de vase lucrate la roată din pasă fină, un fragment lucrat la roată din pastă zgrunțuroasă, un ciob de amforă roată și cinci oase de animale.

Groapa 35 **(Fig. 4, 11, 3-4)** se afla în car. 11A și avea formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,76×0,80 m, pereții cotloniți, fundul rotunjit și adâncimea de 0,78 de la nivelul depistării. Umplutura conținea sol cenușiu-deschis, în care s-au găsit un ciob de vas lucrat la roată din pastă fina, un fragment de amforă romană și două resturi faunistice, dintre care unul de bovină și altul de caîne.

Groapa 36 **(Fig. 4)** s-a depistat în car. 14A, lângă peretele nordic al secțiunii, la adâncimea de 1,15 m, fiind cercetat doar un segment de complex, ce avea

formă semiovală în plan, cu dimensiunile de 0,80×1,25 m, prag în partea de est, înalt de 0,2 m și lat de 0,34 m, pereții ușor oblici și adâncimea de 0,6 m de la nivelul sesizării. Umplutura consta din sol cenușiu-gălbui, din care provin 12 cioburi de vase lucrate la roată din pastă fină, șase din pastă zgrunțuroasă, patru romane de import și un ciob lucrat cu mâna, precum și patru resturi faunistice, dintre care trei de bovină și unul de porcină.

Groapa 37 **(Fig. 4; 12)** s-a surprins în car. 16A, lângă taluzul nordic al secțiunii, la adâncimea de 1,2 m, din care cauză a fost cercetată doar parțial. Porțiunea dezvelită avea formă semiovală în plan, cu dimensiunile de 0,55×1,22 m, pereții oblici, fundul rotunjit și adâncimea de 0,45 m de la nivelul sesizării. În partea superioară, groapa conținea bucăți de lut ars. Din solul cenușiu-gălbui de umplutură au fost recuperate trei fragmente ceramice lucrate la roată, dintre care două din pastă fină și unul din pastă zgrunțuroasă.

Groapa 38 **(Fig. 4; 12)** s-a depistat la limita car. 16A-17A, lângă peretele nordic al secțiunii, la adâncimea de 1,2 m, fiind cercetat doar un segment de complex, ce avea formă semiovală în plan, cu dimensiunile de 0,65×0,80 m, pereții ușor oblici și adâncimea de 0,3 m de la nivelul sesizării. Umplutura consta din sol cenușiu-gălbui, din care provin 14 cioburi (cinci lucrate cu mâna, cinci romane de import, trei lucrate la roată din pastă fină și unul din pastă zgrunțuroasă), două oase de porcine și câteva bucățele de lut ars.

Groapa 39 **(Fig. 4; 12)** s-a depistat în car. 15A-16B, lângă taluzul sudic al secțiunii, la adâncimea de 1,2 m, fiind cercetat doar un segment de complex, ce avea formă semiovală în plan, cu dimensiunile de 0,45×1,11 m, prag în partea de est, înalt de 0,12 m și lat de 0,35 m, pereții ușor oblici, fundul rotunjit și adâncimea de 0,35 m de la nivelul identificării. Umplutura consta din sol cenușiu-gălbui, amestecat cu fragmente mici de lut ars, fiind găsite un fragment de vas lucrat la roată din pastă fină, un ciob de oală lucrată cu mâna și trei oase de bovine.

Groapa 40 **(Fig. 4; 12)** s-a surprins în car. 17A, lângă taluzul sudic al secțiunii, la adâncimea de 1,2 m, din care cauză a fost cercetată doar parțial. Porțiunea dezvelită avea formă semiovală în plan, cu dimensiunile de 0,58×1,53 m, pereții oblici, fundul drept și adâncimea de 0,42 m de la nivelul identificării. În partea superioară a zonei ei centrale, groapa conținea mult lut ars. Din solul cenușiu-gălbui de umplutură au fost recuperate cinci fragmente ceramice (două lucrate la roată din pastă fină, unul din pastă zgrunțuriasă și două lucrate cu mâna) și un os de *Bos taurus*.

Groapa 41 **(Fig. 4; 12)** se afla în car. 17A și avea formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,5×0,6 m, pereții ușor oblici fundul drept și adâncimea de 0,1 m. Umplutura consta din sol cenușiu, fără să conțină materilale arheologice.

Gropile 37-41 au fost suprapuse de resturile unei construcții de suprafață, documentată printr-un strat neconsistent de lut ars, cu grosimea maximă de 0,1 m, aflat la adâncimea de circa 0,8 m.

Groapa 42 **(Fig. 4)** s-a depistat în partea de nord-vest a casetei 2, la adâncimea de 0,86 m, fiind întretăiată de locuința adâncită. Groapa avea formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,70×0,95 m, pereții ușor oblici, fundul drept și adâncimea de 0,18 m de la nivelul identificării. Umplutura consta din sol cenușiu, lipsind materialul arheologic.

* * *

În urma cercetărilor arheologice preventive efectuate în anul 2018 în situl *Milești III*, au fost descoperite resturi de la două construcții de suprafață, un complex de locuire adâncit și 19 gropi de mărimi și cu destinații diferite, fiind recuperată și o cantitate importantă de materiale arheologice, care se atribuie la două orionturi cultural-cronologice datând din Hallstattul târziu și perioada romana târzie.

a. Locuirii din perioada târzie a primei epoci a fierului (sec. VII-VI î.Hr.) pot fi atribuite cu certitudine doar unele fragmente de vase ceramice lucrate cu mâna, găsite mai ales la baza stratului de depuneri antropogene. Din cioburile mai caracteristice, remarcăm trei buze, dintre care două prevăzute sub margine cu brâie alveolate, provenind de la vase-borcan de tipuri diferite **(Fig. 15, 1-3)**, și o toartă din bandă lată, aparținând unei căni **(Fig. 15, 4)**. Această olărie modelată cu mâna, descoperită într-o cantitate mai mare prin cercetările din anul 2017, îşi găseşte anumite analogii în aşezarea hallstattiană târzie de la Buzduganii de Jos (com. Valea Mare, r-nul Ungheni)[3], situată pe malul stâng al Prutului Mijlociu, la distanţa de circa 18 km spre vest-sud-vest de satul Mileşti. Amintim că autorii săpăturilor de la Buzduganii de Jos au datat resturile de locuire din prima epocă a fierului la care ne referim, definite *de tip Buzdugani*, între mijlocul sec. VII şi ultimul sfert al sec. VI î.Hr.[4].

b. Majoritatea absolută a vestigiilor descoperite în anul 2018 în situl stratificat *Mileşti III* aparțin aşezării de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr. Referitor la complexele arheologice, ele cuprind două construcții de suprafață, documentate prin aglomerații puțin consistente de lut ars, o locuință adâncită în sol și peste 15 gropi de mărimi și forme diferite, ce conțineau drept inventar ceramică caracteristică culturii Sântana de Mureș-Cerneahov.

Dintre aceste complexe, remarcăm în primul rând locuința adâncită în pământ. Așa cum arată cercetările

[3] Tentiuc, Levinschi 2017, 11-14.
[4] Tentiuc, Levinschi 2017, 21.

Fig. 13. Ceramică lucrată la roată din pastă fină (1-9) și romană de import (10-13).

arheologice, în așezările culturii Sântana de Mureș-Cerneahov din spațiul pruto-nistrean predomină covârșitor locuinţele de suprafaţă, care, în funcţie de orientare, mărime şi dotare cu instalaţii de încălzit, cuprind mai multe variante. Spre exemplu, în reprezentativa așezare din sec. IV d.Hr. de la Budești, cercetată mai intens prin săpături, au fost descoperite 13 construcții de suprafață și doar un singur semibordei[5]. Subliniem în context că și în situl de la Milești cercetat de noi au fost atestate până acum trei construcții de suprafață, care însă erau puternic afectate de lucrările agricole. Dintre așezările de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din spațiul pruto-nistrean în care au fost descoperite câte un bordei ori semibordei, dintre care doar unele erau prevăzute cu instalații de foc, menționăm pe cele de la Solonceni, Delacău, Comrat, Coșnița, Ruseni și Costești[6]. Analogii mai numeroase pentru complexul adâncit de la Milești se găsesc în unele așezări din sec. IV d.Hr. din spațiul carpato-prutean, cum ar fi, de exemplu, cea de la Dodeși-Vaslui, unde au fost cercetate 23 de locuințe parțial adâncite în pământ și 21 locuințe de suprafață[7]. De asemenea, în marea și binecunoscuta așezare de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Bârlad-Valea Seacă au fost descoperite 24 locuințe de suprafață și 21 adâncite în sol, din care 17 erau ateliere de prelucrat cornul de cerb[8]. Este interesant de remarcat câ în ambele aceste situri o parte dintre locuințele adâncite erau suprapuse de locuințele de suprafață, dovedind clar existenta a două faze cronologice în evoluția acestor așezări. De altfel, așa cum s-a putut observa, și la Milești resturile construcțiilor de suprafață suprapuneau parțial sau total unele gropi. În același timp, complexul de locuire adâncit din situl cercetat de noi suprapunea sau întretaia și el două gropi de mărimi diferite, datate într-o fază mai veche de existență a așezării.

Un alt complex interesant descoperit în situl *Milești III* este groapa 24, care prezenta o înhumare rituală de bovină. Pe baza materialului arheologic recuperat, ce consta mai ales din fragmente ceramice specifice, complexul cu schelet de animal se atribuie aceluiași orizont cultural din sec. IV d.Hr., ca și celelalte complexe închise cercetate în anul 2018. Menționăm în context că practica rituală a sacrificării şi înhumării de animale (întregi sau fragmentate) în gropi separate este atestată mai rar în siturile culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, dar nu lipsește cu

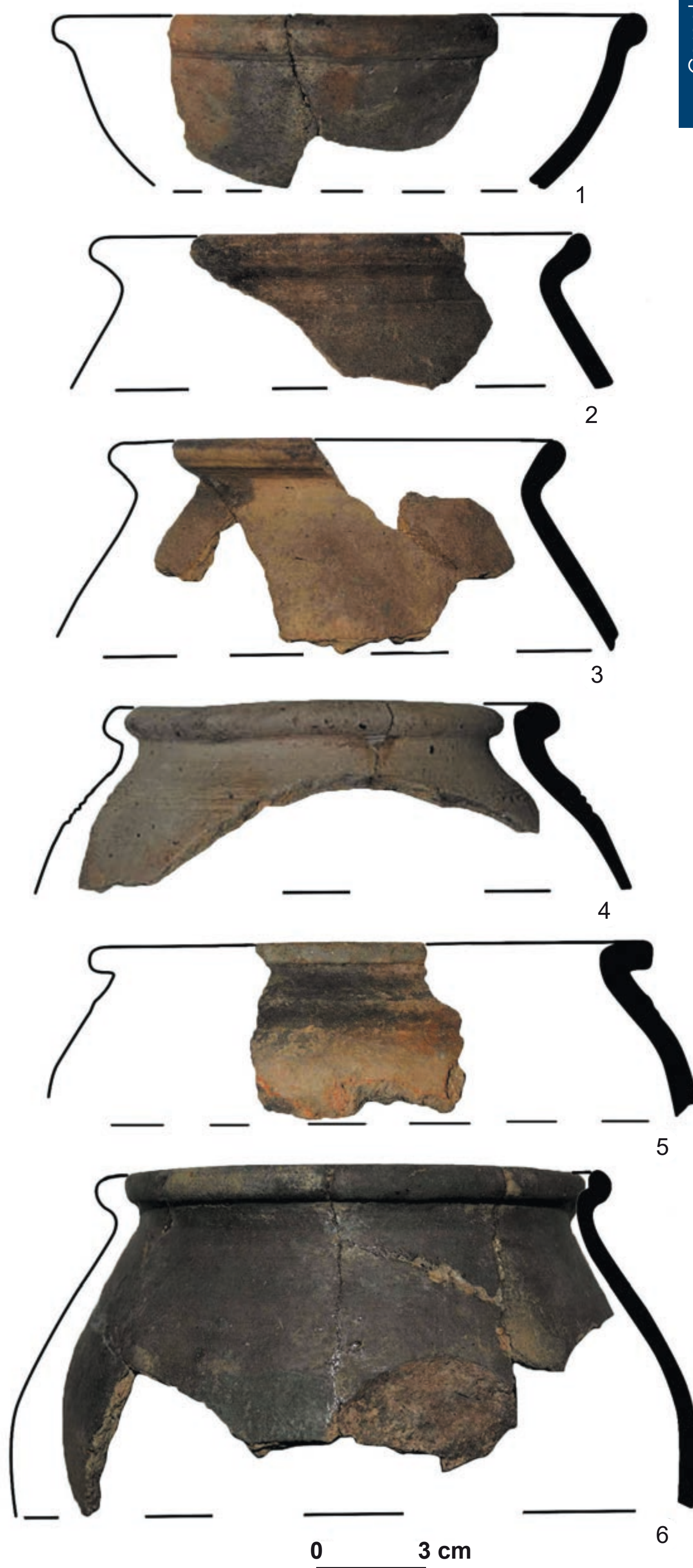

Fig. 14. Ceramică lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă.

[5] Vornic 2006, 65.
[6] Рикман 1975, 113-116.
[7] Teodor 2015, 57.
[8] Palade 2004, 44-68.

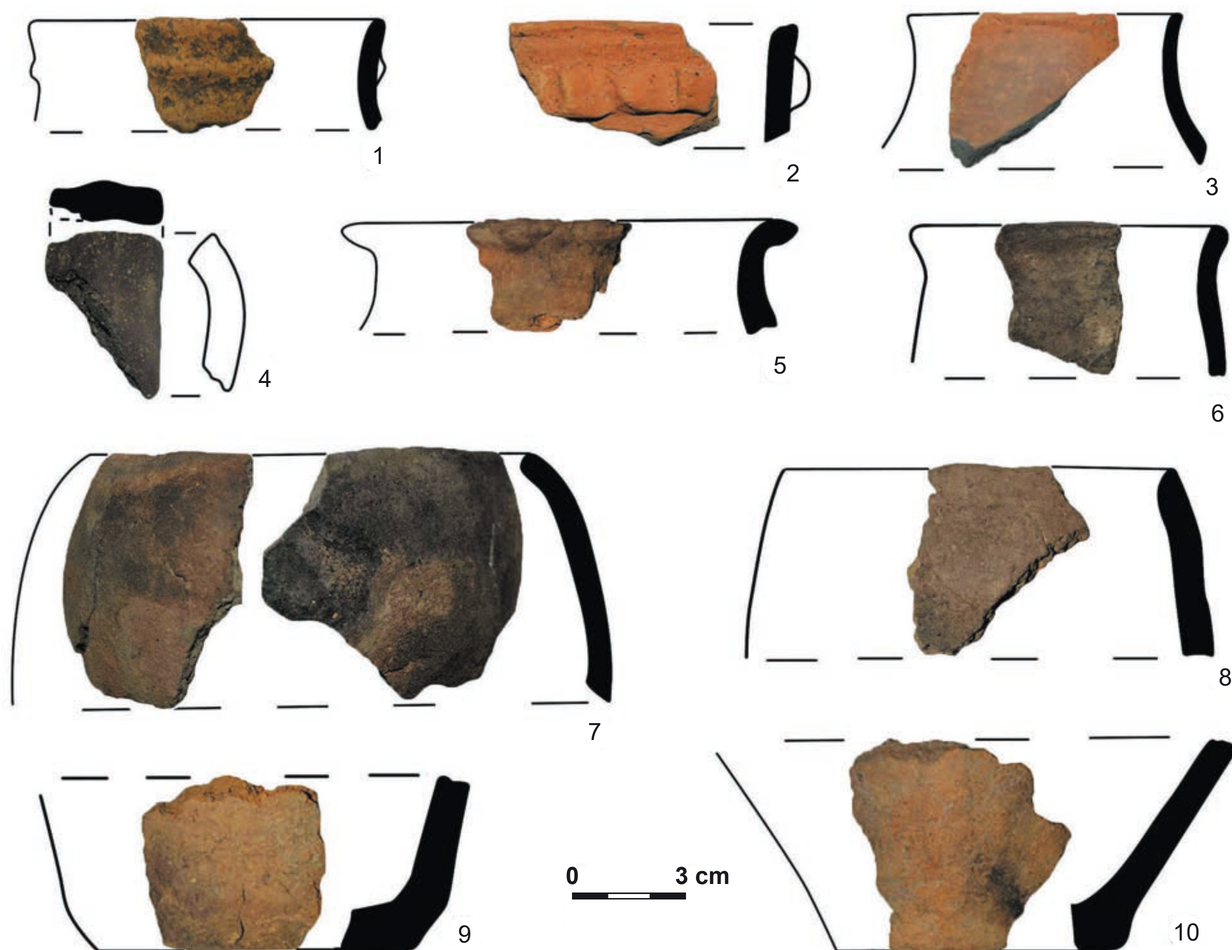

Fig. 15. Ceramică lucrată cu mâna.

desăvârșire. Astfel, înhumări rituale de animale (câini, porci etc.) au mai fost semnalate în așezările de la Luka Vrublevețkaia[9] și Bârlad-Valea Seacă[10], dar și în necropolele de la Budești[11] Dănceni[12] şi Bogdăneşti-Fălciu[13]. Semnificaţia acestor înmormântări este mai dificil de desluşit, ele reflectând anumite credinţe şi obiceiuri existente în spiritualitatea comunităţilor „cerneahoviene".

Locuirii din sec. IV d.Hr. se atribuie și cele mai multe dintre materialele recuperate prin cercetările din anul 2018, și anume o fibulă de bronz, o mărgică de sticlă, trei jetoane, cinci fusaiole, șase greutăți fragmentare pentru războiul de țesut și una pentru plasa de pescuit, lucrate din lut ars, un pisălog și două cute de gresie, un împungător, trei cuie și alte câteva piese informe de fier, precum și o cantitate importantă de ceramică. Cu excepția jetoanelor, tipurile de artefacte descoperite la Milești se întâlnesc în mai toate așezările culturii Sântana de Mureș-Cerneahov investigate intens prin săpături, din care cauză considerăm superfluă citarea analogiilor. Remarcăm totuși descoperirea unui număr relativ mare de greutăți pentru războiul de țesut și de fusaiole, dovedind importanţa pe care o avea activitatea de prelucrare a lânii şi a fibrelor vegetale în cadrul acestei comunităţi umane. Deosebit de surprinzătoare este însă descoperirea tocmai a trei jetoane de lut ars, care reprezintă imitații ale pieselor de joc de sticlă, acestea din urmă ajunse în mediul barbar ca elemente de import din Imperiul roman. În așezările din epoca romană târzie din spațiul carpato-nistrean jetoanele de sticlă de proveniență romană apar extrem de rar, la fel ca și imitațiile din lut ars produse pe plan local. Spre exemplu, o piesă de joc mică de formă semisferică lucrată din pastă fină cărămizie și acoperită cu angobă a fost descoperită în așezarea dacilor liberi de la Băiceni (jud. Iași)[14].

[9] Тиханова 1977, 69.
[10] Palade 2004, 77.
[11] Vornic 2006, 178.
[12] Рафалович 1986, 54.
[13] Mamalaucă 2018, 90.
[14] Ioniță 1982, 61, nota 320.

La fel ca și în alte așezări de tip Sântana de Mureş-Cerneahov, inventarul arheologic cel mai numeros este ceramica, în campania din anul 2018 fiind descoperite peste 1600 de fragmente de vase de lut și două recipiente întregibile. Dintre acestea din urmă se remarcă o căniță lucrată la roată din pastă fină cenușie și acoperită la exterior cu angobă neagră, găsită în caseta 2, probabil într-o groapă puțin adâncă a cărei contur nu a putut fi surprins. Recipientul are corpul sferoidal, gâtul relativ larg, cilindric, cu marginea dreaptă, verticală, și fundul inelar. O porțiune de gât și toarta sunt lipsă, fiind rupte din vechime. Drept decor, pe pansa globulară cănița prezintă caneluri verticale, iar pe gat are un ornament executat prin lustruire (înălțimea – 11,5 cm) **(Fig. 7)**. Pe lângă cănile de diferite tipuri, alte forme documentate în cadrul ceramicii fine cenușii lucrate la roată, care predomină în așezarea din sec. IV d.Hr. *Milești III*, sunt castroanele, cupele, oalele și vasele de provizii **(Fig. 13, 1-9)**.

Bine reprezentată în situl *Milești III* este și categoria ceramică executată din pastă zgrunțuroasă. Această olărie de tehnică superioară este totuși mai puțină decât cea din pastă fină, iar repertoriul ei prezintă un număr redus de forme, și anume oale, castroane și vase de provizii. Forma cel mai frecvent întâlintă este oala, care, în funcție de mărime și profil, cuprinde mai multe tipuri și variante **(Fig. 14, 2-6)**. Un alt tip de vas relativ bine reprezentat în așezarea din sec. IV cercetată de noi este castronul de formă generală tronconică, cu umărul ridicat și marginea răsfântă în exterior **(Fig. 14, 1)**.

O categorie importantă este și ceramica romană de import, care constituie peste 8% din întreaga olărie descoperită. Marea majoritate a fragmentelor provin de la recipiente de transport, adică amfore de diferite tipuri **(Fig. 13, 12, 3)** și amforete **(Fig. 13, 11)**, iar câteva cioburi aparțin unor căni **(Fig. 13, 11)**.

În sfârșit, o ultimă categorie ceramică este cea modelată cu mâna, care constituie mai puțin de 2% din totalul cioburilor recuperate. Amintim că pe fundul gropii din interiorul locuinței adâncite a fost găsit și un vas lucrat cu mâna, spart în bucăți. Recipentul reprezintă o oală executată din pastă grosieră, cu multă șamotă în compoziție, având corpul ovoidal și marginea trasă spre interior **(Fig. 9)**. Fragmente de vase de acest tip au mai fost găsite și în partea superioară a gropii respective **(Fig. 15, 8)** și în groapa alăturată, marcată cu nr. 25 **(Fig. 15, 7)**. Oalele din pastă grosieră cu marginea invazată, având uneori suprafața exterioară acoperită cu barbotină, sunt de tradiție nordică, fiind caracteristice mai ales pentru fazele timpurii ale culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Spre exemplu, în marea necropola de la Mihălășeni, oalele din pastă grosieră cu marginea trasă spre interior au fost datate exclusiv în prima fază de funcționare a cimitirului, proiectată la sfârșitul sec. III d. Hr. și în primele decenii ale secolului următor[15]. După toate probabilitățile, tot în această perioadă se plasează și prima fază de existență a așezării de tip Sântana de Mureș-Cerneahov *Milești III*. Fără îndoială, cercetările ulterioare, care se cer a fi sistematice și interdisciplinare, vor furniza date și materiale noi ce vor permite precizarea cronologiei și clarificarea mai multor probleme puse de această importantă așezare.

[15] Șovan 2005, 185, 188-189.

SUMMARY

PREVENTIVE ARCHEOLOGICAL INVESTIGATIONS ON *MILEŞTI III* SITE (NISPORENI DISTRICT) IN 2018

The settlement *Mileşti III* (Mileşti village, Nisporeni district) is among the archaeological sites on the Ungheni-Chisinau gas pipeline, investigated during preventive archaeological excavations from 2018, and includes objects of the late Hallstatt (7th-6th centuries BC) and the late Roman period (4th century AD). The purpose of the research was to reveal the archaeological potential of a zone in the western area of the site, which was left unexplored in the autumn of 2017 and is covered by a vineyard,

On the axis of the projected gas pipeline, to the west of the Section III, another section (S. V) was excavated, with a length of 36 m and a width varying between 2 and 4 m. As a result of the excavations carried out during the archaeological campaign from 2018, an area of over 100 m^2 was uncovered, with two surface constructions, a dwelling and 17 pits of different sizes and destinations.

Among the complexes, a hollow dwelling is firstly marked out, but it was only partially uncovered. The complex is quadrilateral-shaped, with a surface of over 12 m^2, with a large pit in the middle and an oval-shaped hearth, arranged in the north-west side. At the level of the fire facility, at a depth of about 1 m from the actual surface, in the central part of the pit, but above about 1 m from its bottom, a platform of large slabs was discovered, which entered under the south wall of the dwelling. Three spindle whirls and two tokens of burned clay, two crease of sandstone and other items, numerous fragments of wheel-made ceramic pots of fine and crisp paste and Roman amphorae, as well as faunistic remains were recovered from the filling soil of the dwelling. A fragmentary hand-made clay pot of Wielbark

tradition, dated back to the early stage of the Sântana de Mureş-Chernyakhov culture, was found at the base of the complex, which lies at a depth of about 2 m from the actual surface.

Another interesting complex is the pit 24, which presents a ritual cattle burial. Based on the recovered archaeological material, consisting mainly of specific ceramic fragments, the complex with the animal skeleton is attributed to the same cultural horizon of the 4th century AD, as well as all the housing assemblages identified so far.

Unlike the 2017 campaign, the vestiges belonging to the late Hallstatian settlements discovered in 2018 are fewer, being represented only by pottery and eventually by some pits without any inventory.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ ОБ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ НА ПОСЕЛЕНИИ МИЛЕШТЬ III (НИСПОРЕНСКИЙ РАЙОН) В 2018 ГОДУ

Среди археологических памятников на трассе трубопровода Унгень-Кишинэу, исследованных в 2018 году, известны поселения позднего гальштата (VII-VI вв. до н.э.) и римского времени (IV в. н.э.) *Милешть III* (с. Милешть, Ниспоренский район). Цель исследования заключалась во введении в научный оборот археологического потенциала западной части памятника, засаженной виноградниками, и оставшейся неизученной осенью 2017 года.

Вдоль запланированного трубопровода, в западной части раскопа III, был разбит другой раскоп (Р. V), длиной 36 м и шириной от 2 до 4 м. В результате проведенных в 2018 году раскопок была открыта площадь более чем в 100 кв. м. и обнаружены остатки двух наземных строений, углубленный жилой комплекс и 17 ям различного размера и назначения.

Среди сооружений особо выделяется углубленное жилище четырехугольной формы площадью более 12 кв.м, но оно было изучено лишь частично. В северо-западной части сооружения зафиксирован очаг овальной формы, а в центре – большая яма. Примерно на уровне 1 м выше дна ямы, была обнаружена площадка из камней, уходящая под южную стену котлована жилища. В заполнении жилища были найдены два глиняных пряслица и два жетона, два точильных камня и другие изделия, многочисленные фрагменты керамических сосудов, а также остеологические остатки. На дне ямы, на глубине около 2 м от поверхности земли, были обнаружены фрагменты глиняного лепного сосуда вельбаркского типа.

Еще один интересный комплекс – яма 24, представляет собой ритуальное захоронение крупного рогатого скота. На основе полученного археологического материала, состоящего, в основном, из керамики, комплекс со скелетом животного можно отнести к тому же культурному горизонту IV-го в. н.э. В отличие от 2017 года, в исследованиях 2018 года гораздо меньше материалов, относящихся к позднему Гальштатту, и они представлены керамикой и, возможно, несколькими безынвентарными ямами.

BIBLIOGRAFIE

Ioniţă, 1982: I. Ioniţă, *Din istoria si civilizaţia dacilor liberi* (Iaşi 1982).

Mamalaucă 2018: M. Mamalaucă, *Descoperiri din perioada antichității târzii în Podișul Central Moldovenesc. Necropolele de la Bogdănești-Fălciu, Pogonești și Polocin* (Iași 2018).

Palade 2004: V. Palade, *Aşezarea şi necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârşitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)* (Bucureşti 2004).

Şovan 2005: O.L. Şovan, *Necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Mihălăşeni (judeţul Botoşani)* (Târgovişte 2005).

Tentiuc, Levinschi 2017: I. Tentiuc, Al. Levinschi, *Cercetările arheologice de la Buzduganii de Jos, Ungheni, pe Valea Țuțorei, din anul 2008*. Pyretus III-IV, 2017, 5-24.

Teodor 2015: D. Teodor, *Dodești – Vaslui. O așezare din epoca migrațiilor* (Iași 2015).

Vornic 2006: V. Vornic, *Aşezarea şi necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Budeşti* (Chişinău 2006).

Vornic ș.a. 2019: V. Vornic, I. Ciobanu, S. Popovici, A. Corobcean, L. Ciobanu, Date preliminare privind investigațiile arheologice preventive în situl *Milești III* (r-nul Nisporeni) din anul 2017. APRM IV, 2019, 151-170.

Рафалович 1986: И.А. Рафалович, *Данчены. Могильник черняховской культуры III-IV вв. н.э.* (Кишинев 1986).

Рикман 1975: Э.А. Рикман, *Этническая история Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры* (Москва 1975).

Тиханова 1977: М.А. Тиханова, Жилища ремесленника-древодела на поселении у с. Лука-Врублевецкая на Днестре. КСИА148, 1977, 69-76.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DE SALVARE ÎN NECROPOLA DE TIP SÂNTANA DE MUREȘ-CERNEAHOV DE LA TIGHECI DIN ANUL 2018*

Vlad VORNIC, Angela SIMALCSIK, Ion CIOBANU

Cuvinte cheie: Tigheci, necropolă, morminte de înhumație, cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, sec. IV d.Hr.

Key words: Tigheci, necropolis, inhumation graves, the Sântana de Mureș-Cerneahov culture, the IV century AD.

Ключевые слова: Тигеч, могильник, погребения с трупоположением, культура Сынтана де Муреш-Черняхов, IV в. Р.Х.

Printre cele peste 50 de necropole de tip Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. IV d.Hr.) descoperite până acum pe teritoriul Republicii Moldova se numără și situl funerar de la Tigheci. Aflat la marginea de nord-est a localității, în punctul *La Lutărie* (**Fig. 1; 2**), acest cimitir din perioada migrației goților a fost semnalat în anii '80 ai secolului trecut, când în locul respectiv a funcționat o carieră de lut neautorizată, care a distrus o suprafață considerabilă din obiectivul arheologic.

Primele investigații de teren în necropola din sec. IV d.Hr. de la Tigheci au avut loc în anul 1990, tot atunci fiind semnalat și degajat un mormânt de inhumație parțial distrus[1]. În anul 2015, specialiştii Agenției Naționale Arheologice au recuperat din pământul răscolit de alunecări mai multe oase umane, atribuite, în urma analizei antropologice, unui singur individ[2]. Totodată, în malul fostei lutării au fost observate alte câteva morminte de înhumație, parțial distruse. Avându-se în vedere această situație, în anul 2017 în cimitirul antic de la Tigheci a fost executată o săpătură de salvare, care a avut drept scop cercetarea unor morminte deteriorate prin eroziunea solului, determinarea gradului de conservare a stratului de cultură și stabilirea particularităţilor culturale ale sitului. În această primă campanie arheologică în perimetrul necropolei a fost executată o singură secțiune, în care au fost descoperite cinci morminte de înhumație[3].

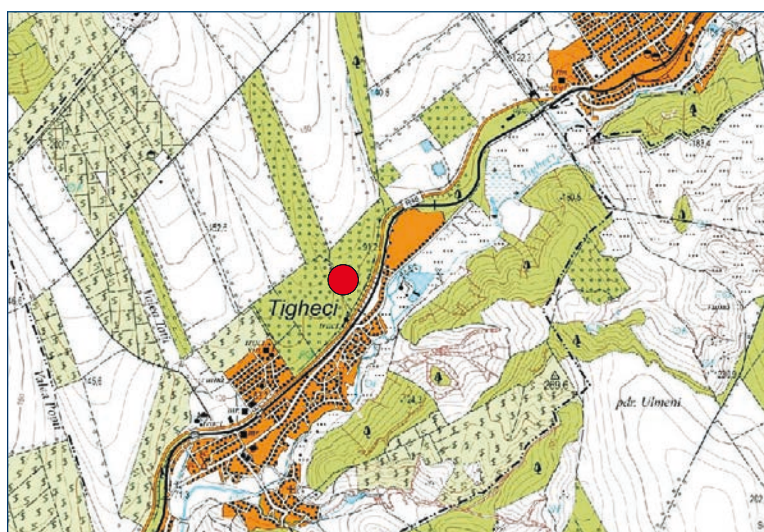

Fig. 1. Pozitia geo-topografică necropolei de la Tigheci.

În toamna anului 2018 au continuat săpăturile arheologice de salvare în cimitirul de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Tigheci. La fel ca și în anul anterior, cercetările au avut un caracter restrâns, fiind axate pe salvarea unor morminte de înhumație parțial distruse, surprinse în malul abrupt al fostei lutării după o inspectare efectuată anterior, si pe recuperarea materialelor arheologice găsite pe suprafața sitului. Deasupra malului amintit, în diferite locuri unde au fost observate oase umane sau gropi, au fost executate o mică secțiune, notată S. II, și două sondaje, însumând o suprafață totală de circa 74 m.p.

Secțiunea II a fost trasată la distanța de circa 20 m est-sud-est de S. I, pe malul de vest al fostei lută-

* Cercetare realizată prin subprogramul 01.15.01 „Patrimoniul arheologic prehistoric și antic din regiunea de silvostepă a Republicii Moldova: cercetare interdisciplinară și valorificare științifică" în cadrul Centrului de Arheologie „Ion Niculiţă" (Universitatea de Stat din Moldova).

[1] Vornic ș.a. 2019, 183-184.

[2] Simalcsik, Vornic 2019, 238.

[3] Vornic ș.a. 2019, 183-196; Simalcsik, Vornic 2019, 238-253.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 115-126.

Fig. 2. Ortofotoplanul necropolei de la Tigheci cu marcarea secțiunilor și sondajelor executate. A – secțiunea I; B – secțiunea II; C – sondajul I; D – sondajul II.

Fig. 3. Vedere dinspre sud-est asupra secţiunii II, adâncimea 0,40-0,45.

rii **(Fig. 3; 4)**, aproximativ de-a lungul acestuia, iar cu latura scurtă dispusă perpendicular pe marginea lutăriei, într-o zonă unde în malul abrupt au fost surprinse două morminte de înhumație. Secțiunea avea orientarea nord-vest – sud-est și prezenta o formă neregulată, cu lungimea laturii de nord-est de 10 m, lățimea laturii de sud-est de circa 7 m, iar a celei de nord-vest de 3,5 m. A fost împărțită în carouri de 2×2m, notate de la sud-est spre nord-vest cu cifre arabe (1-5) și de la nord-est spre sud-est cu litere latine (A-D). Inițial s-a trasat o secțiune cu laturile de sud-est, nord-est și nord-vest drepte, dar ulterior, după surpinderea unor gropi de morminte ce intrau sub pereții săpăturii, aproape de colțul esi de sud-est, a fost deschisă o casetă de 2×2 m, marcată Cas. 1, iar în proximitatea colțului ei nord-estic – o altă casetă, notată Cas. 2,

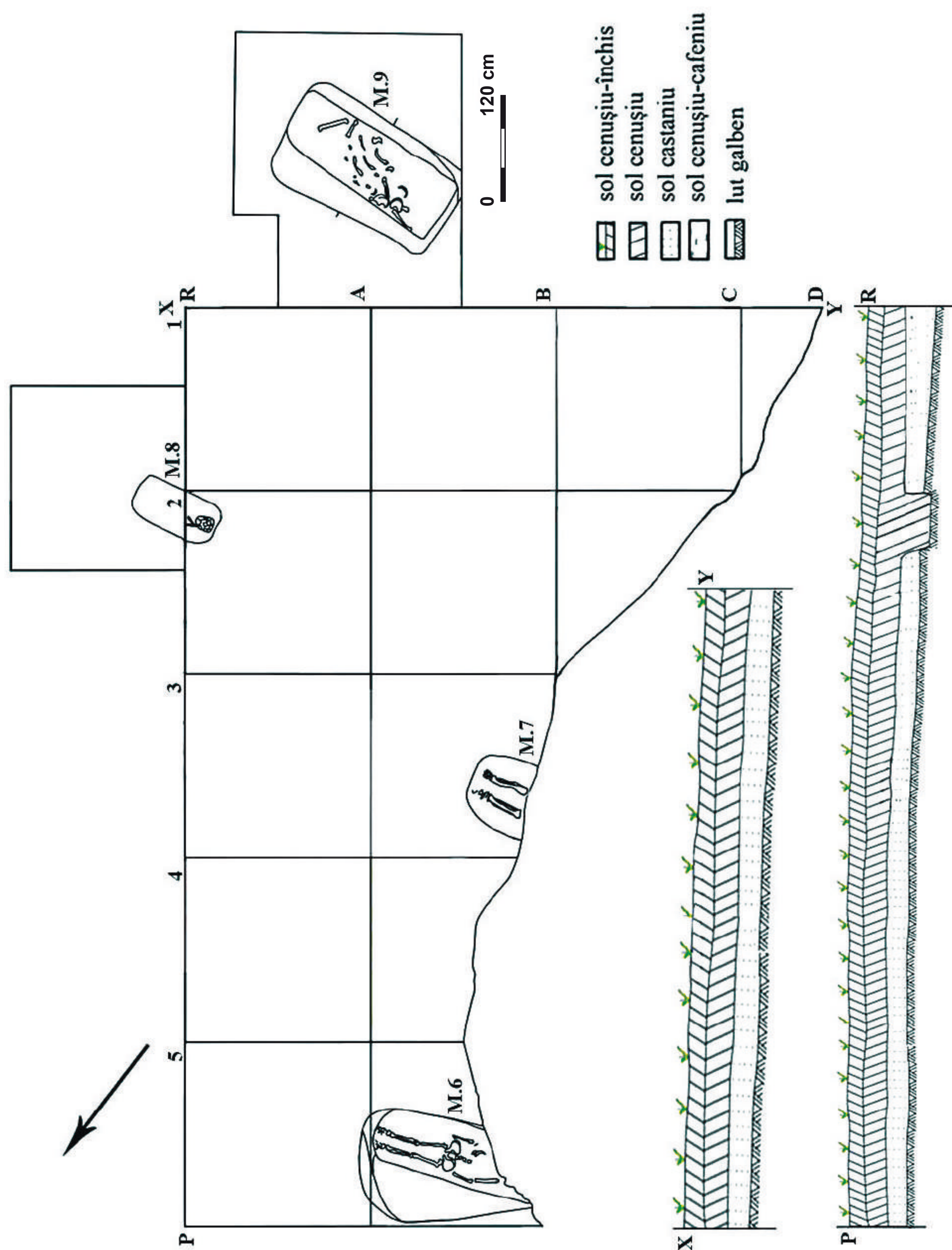
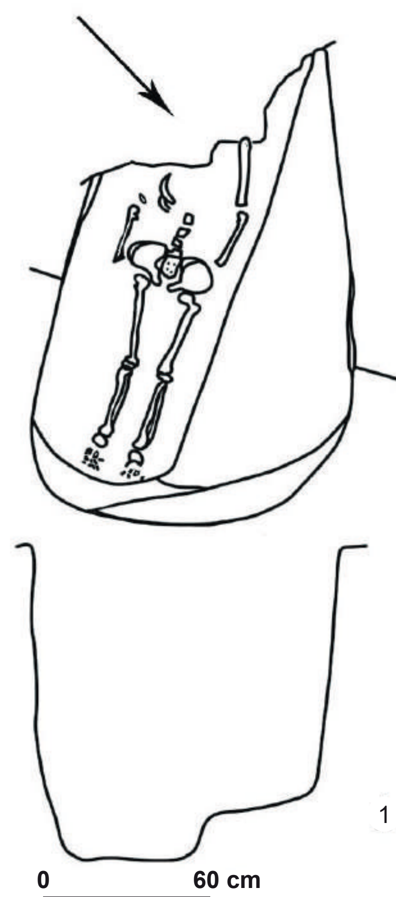

Fig. 4. Planul și profilele secţiunii II.

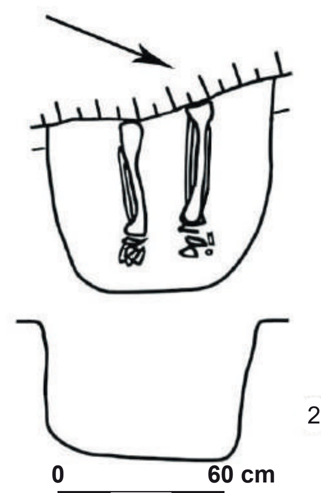
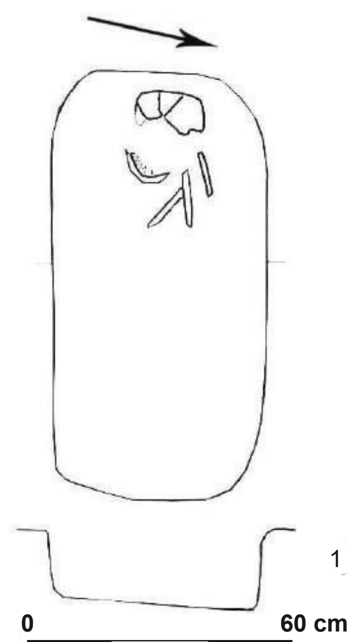

Fig. 5. Mormintele 6 (1) și 7 (2).

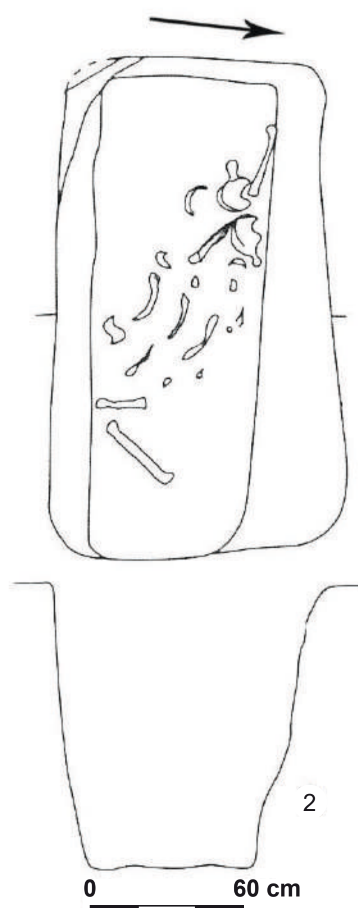

Fig. 6. Mormintele 8 (1) și 9 (2).

cu dimensiunile de 2,5x3 m. Drept urmare, săpătura a atins o suprafață de circa 54 m.p.

Solul din secțiune a fost săpat cu cazmaua, în patru straturi succesive, până la adâncimea de 0,7-0,8 m de la suprafața actuală a solului. Stratul I prezenta sol vegetal de culoare cenușie-închisă, în care s-au găsit trei cioburi de vase din pastă fină cenușie, lucrate la roată. Stratul II consta din sol cenușiu, în care s-au găsit doar două cioburi fine cenușii și câteva bucățele de fier de origine recentă. Stratul 3 conținea sol cenușiu-gălbui de tranziție, la limita Car. 1A-2A fiind găsit un ciob de vas cenușiu zgrunțuros, lucrat la roată.

În perimetrul secțiunii II, în zone și la adâncimi diferite, au fost depistate trei morminte de înhumație, numerotate în contunuarea celor descoperite în anul precedent.

<u>Mormântul 6</u> (**Fig. 5, 1**) a fost observat inițial în malul lutăriei, fiind aflat în carourile 5B și 5A ale secțiunii. Groapa mortuară a fost identificată la adâncimea de 0,9 m de la suprafața actuală a solului, complexul fiind parțial distrus prin eroziunea solului. Având formă aproximativ rectangulară, cu lățimea de 1,3 m și lungimea păstrată de 1,6 m, complexul funerar era orientat pe direcția sud-vest – nord-est. Adâncimea mormântului era de 2,25 m de la suprafața actuală a solului. Pe latura lungă nord-estică, complexul era prevăzut cu un prag, înalt de 0,35 m și lat de 0,2-0,3 m. Scheletul se afla în decubit dorsal, cu brațele așezate de-a lungul corpului, craniul, oasele gâtului și parțial ale cutiei toracice dispărând prin ruperea malului. Osemintele provin de la un individ de sex feminin, cu vârsta biologică de 25-30 ani (adult tânăr). În regiunea gambelor s-au observat urme de cărbuni. Inventarul funerar lipsește.

<u>Mormântul 7</u> (**Fig. 5, 2**) a fost semnalat, ca și complexul anterior, în malul fostei cariere de lut, în cadrul secțiunii fiind depistat la adâncimea de 0,9 m de la nivelul actual de călcare a solului, în limitele carourilor 3B și 3C. Complexul, care avea orientarea generală vest-est, a fost distrus în mare parte prin eroziunea solului, păstrându-se doar capătul estic al gropii mortuare, pe o lățime de 0,9 m și o lungime de 0,8 m. Adâncimea mormântului era de circa 1,5 m de la suprafața actuală a solului. *In situ* s-au păstrat doar oasele gambelor și ale labelor picioarelor, după poziția cărora s-a putut deduce că defunctul a fost depus pe spate, cu picioarele întinse. Scheletul a aparținut unui individ de sex masculin, cu vârsta biologică de 25-35 ani. Inventarul funerar lipsește.

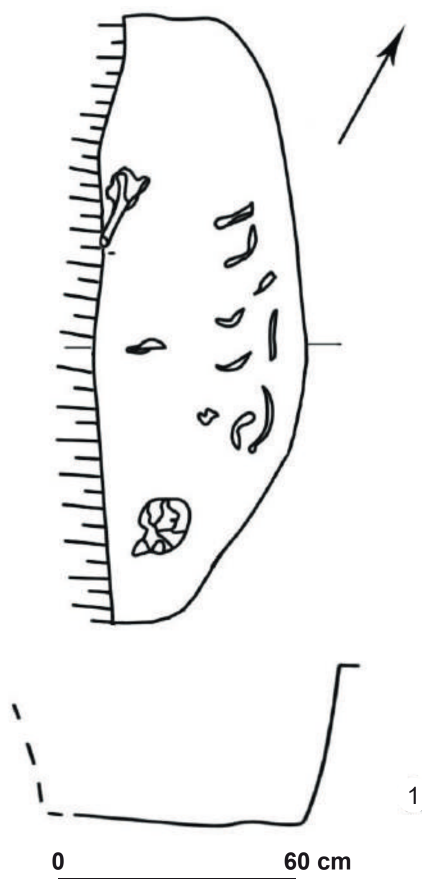
<u>Mormântul 8</u> (**Fig. 6, 1**) a fost depistat în car. 2A și Cas. I, la adâncimea de 0,80-0,85 m. Groapa mortuară era de formă rectangulară cu colțurile rotunjite și avea dimensiuni mici (0,46×0,90 m), fiind orientată pe direcția vest-est. Adâncimea mormântului era de 1,03 m de la suprafața actuală a solului și de circa 0,2 m de la nivelul depistării. Scheletul, aparținând unui copil de circa 2 ani, era precar conservat, fiind probabil depus pe spate în poziție întinsă, cu capul orientat spre vest. Lipsit de inventar.

<u>Mormântul 9</u> (**Fig. 6, 2**) a fost depistat în cuprinsul Cas. II, conturul gropii complexului fiind observat la adâncimea de 0,6 m de la nivelul actual de călcare. Groapa era de mari dimensiuni (1,3×2,1 m) și avea forma dreptunghiulară, cu colțurile puternic rotunjite, orientarea fiind pe direcția vest-est. Adâncimea gropii mormântului de la suprafața solului era de 1,8 m, iar de la nivelul sesizării – de 1,2 m. În colțul de sud-vest, groapa prezenta un prag, cu dimensiunile de 0,18x0,40 m și înălțimea de 0,7 m, iar pe latura de nord-vest – un alt prag, lung de 1,08 m, lat de 0,18 m și înalt de 0,46 m. Mormântul a fost distrus din antichitate, scheletul fiind complet răvășit, majoritatea osemintelor dispărând. Puținele oase umane au fost găsite în partea inferioară a umpluturii gropii și, mai ales, pe fund, în zona ei centrală, și provin de la un individ de sex feminin, cu vârsta biologică de 20-35 ani. Spre bază, în zona mediană a gropii a fost găsit un fragment mic de la un pahar de sticlă translucidă cu nuanțe verzui, având pereții groși (dimensiuni 0,8×1,2 cm, grosimea pereților 0,6 cm) (**Fig. 9, 5**).

Sondajul I a fost trasat la circa 11 m spre sud-est de secțiunea II, paralel cu aceasta, în locul unde în mal au fost observate oase umane. Sondajul avea orientarea nord-vest – sud-est și prezenta o formă neregulată, cu lungimea laturii de nord-est de 3 m, a celei de sud-est de 4 m, iar a laturii de nord-vest de 2,3 m. Solul din sondaj a fost săpat cu cazmaua, în cinci straturi succesive, până la adâncimea de circa 1 m de la suprafața actuală a solului, ultimul strat fiind săpat parțial în lutul galben. În cuprinsul sondajului au fost găsite doar două cioburi de vase lucrate la roată din pastă fină cenușie, dintre care unul cu fund profilat, iar în colțul lui de sud-vest, la adâncimea de circa 0,95 m, s-a conturat groapa mormântului, observată inițial în malul fostei cariere de lut.

<u>Mormântul 10</u> (**Fig. 7, 1**) avea groapa de formă aproximativ rectangulară orientată sud-est – nord-vest, fiind păstrată doar jumătatea ei estică, surprinsă pe o lungime de 2,1 m și o lățime maximă de 0,85 m. Adâncimea gropii funerare era de 0,67-0,70 m de la nivelul identificării și de 1,7 m de la suprafața solului. Mormântul a fost distrus ritualic din vechime. Craniul, care pare să nu fi fost deranjat, se găsea în capătul sudic al gropii, fiind întors pe partea stângă, cu privirea spre vest. În zona centrală a gropii au fost semnalate câteva oase din zona toracică, iar în partea de vest-nord-vest – capătul inferior al unui femur și resturi de la un peroneu. Osemintele aparțin unei persoane de sex masculin, cu vârsta cuprinsă în intervalul 45-50 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus II*). Fără inventar.

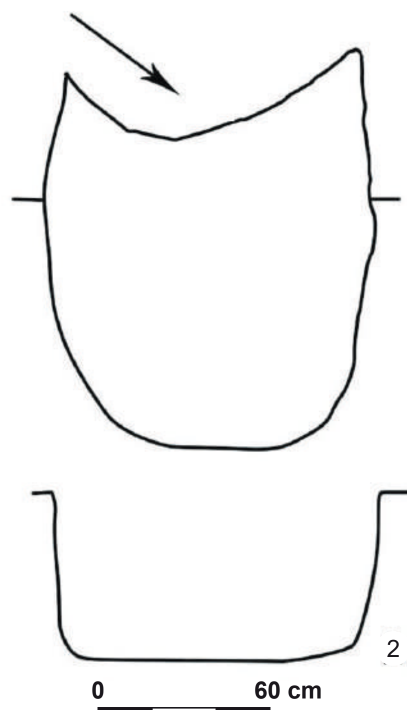

Fig. 7. Mormântul 10 și groapa 1.

Sondajul II a fost deschis la 2,8 m spre est de secțiunea I (cercetată în anul 2017), paralel cu aceasta, într-un loc unde în malul abrupt al fostei lutării a fost observată o groapă, presupusă inițial ca fiind de mormânt. Sondajul avea aceeași orientare ca și celelalte secțiuni sau sondaje și prezenta o formă aproape pătrată, cu lungimea laturii de nord-est de 3 m, a celei de sud-est de 2,7 m, iar a laturii de nord-vest de 3 m. Solul din sondaj a fost săpat în trei straturi succesive, până la adâncimea de 0,65 m de la suprafața actuală a solului. În solul vegetal a fost găsit un fragment de vas lucrat la roată din pastă fină cenușie. În colțul de nord-est al sondajului, sub solul vegetal, la adâncimea de 0,3 m, a fost surprinsă o lentilă de var, lungă de 0,7 m, lată de circa 0,1 și groasă la 1-3 cm, care intra sub pereții sondajului, având foarte probabil o origine recentă. La adâncimea de 0,65 m, după răzuire, în sectorul de sud-vest al sondajului, s-a conturat clar groapa observată în mal, marcată cu nr. 1, partea ei sud-vestică fiind distrusă prin eroziunea solului.

Groapa 1 (**Fig. 7, 2**) avea formă ovală, cu lățimea de 1,04 m și lungimea porțiunii păstrate de 1,3 m, orientarea nord-est – sud-vest, pereții drepți și adâncimea de 0,7 m de la nivelul identificării. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, amestecat cu lut, fără să se găsească oase umane și materiale arheologice. Nefiind depistate nici un fel de vestigii, nu putem ști exact dacă acest complex reprezintă o groapă de cult sau un mormânt răvășit, cu oasele umane deshumate în totalitate.

***

Drept urmare a săpăturilor efectuate, au fost descoperite cinci morminte de înhumație (nr. 6 – 10) și o porțiune dintr-o groapă (nr. 1) sau o altă înmormântare distrusă, care nu prezenta oase umane și nici materiale arheologice. Din cele cinci complexe funerare sigure, trei morminte prezentau orientarea generală vest-est (nr. 7 – 9), unul avea scheletul dispus cu craniul spre sud-vest (nr. 6), iar defunctul dint-o altă înmormântare (nr. 10) a fost orientat inițial, se pare, cu capul spre sud-est. Adâncimea mormintelor oscila între 1,03 m și 2,25 m. Datorită adâncimii mari, conturul gropilor s-a putut delimita la toate complexele descoperite. Gropile mormintelor erau de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, două înmormântări (nr. 6 și 9) fiind prevăzute și cu praguri. Din cele cinci morminte cercetate, două (nr. 9 și 10) erau răvășite din vechime, iar trei (nr. 6, 7 și 10) au fost distruse parțial prin erozoiunea solului. În consecință, poziția scheletelor a putut fi stabilită clar doar la două morminte (nr. 6 și 8), defuncții fiind depuși în decubit dorsal, cu brațele întinse de-a lungul corpului.

Seria scheletică analizată paleoantropologic însumează cinci indivizi, dintre care patru sunt adulţi (doi bărbaţi şi două femei) şi unul (mormântul 8) – sub-adult (copil mic). Gradul de reprezentare a scheletelor variază. Starea de conservare este, în general, satisfăcătoare. Din punct de vedere tipologic, acest segment populaţional se caracterizează prin trăsături tipologice europoide. S-au înregistrat o serie de anomalii şi patologii osoase şi dentare, dar şi numeroase modificări la nivelul scheletului care indică activităţi cotidiene specifice. Analiza tafonomică a relevat faptul că toate rupturile care au condus la fragmentarea oaselor s-au produs *post mortem*. Un detaliu interesant constă în prezenţa unor pigmentaţii punctiforme de culoare roşietică-violacee identificate pe aproape toate oasele analizate[4].

Patru din cele cinci morminte descoperite în anul 2018 în necropola din sec. IV d. Hr. de la Tigheci erau lipsite complet de inventar, iar înmormântarea 9 conținea un fragment dintr-un pahar cu pereții groși de sticlă verzuie translucidă, a cărui tip este imposibil de precizat (**Fig. 9, 5**). În schimb, de pe suprafața sitului au fost recuperate mai multe fragmente de vase de culoare cenușie, lucrate la roată din pastă fină sau zgunțuroasă și câteva obiecte de inventar lucrate din diferite materiale, pe care le prezentăm în rândurile de mai jos:

1. Fibulă fragmentară de argint de tipul cu piciorul întors pe dedesubt; prezintă o parte din corpul lucrat din bandă, portagrafa și piciorul, care este înfățurat de două ori cu un fir pentru prinderea portagrafei; lungimea fragmentului păstrat 2,6 m; lungimea piciorului 1,2 cm; a fost găsită la suprafața solului, la distanța de circa 5 m spre nord de S. II (**Fig. 8, 1**).
2. Cataramă de bronz cu veriga ovala, mai ingoșată în partea anterioară si cu spinul prevăzut cu prag la bază; dimensiunile verigii 1,7x2,2 cm (**Fig. 8, 2**).
3. Cataramă de bronz cu veriga ovala-aplatizată, mai ingoșata în partea anterioară, si cu spinul fără prag la bază; dimensiunile verigii 2,9x3,9 cm (**Fig. 8, 3**).
4. Verigă de cataramă de bronz de formă aproximativ circulară mult îngroșată în partea anterioară; diametrul verigii 2,3 cm (**Fig. 8, 4**)
5. Verigă de cataramă de bronz de formă ovală, puțin îngroșată în partea anterioară; dimensiuni 1,6x2,4 cm (**Fig. 8, 5**).
6. Clopoțel piramidal de bronz, prevăzut cu inel de susținere la capătul superior; are limba mobilă lipsă; Înălțimea 3,2 cm; dimensiunile bazei 2,2x2,3 cm (**Fig. 8, 6**).
7. Plăcuță rectangulară de bronz, prevăzută la colțuri cu orificii mici, în unul din ele fiind păstrat un nit de prindere, rectangular în secțiune; dimensiunile plăcuței 2,9,x3,2 cm, lungimea nitului 1,1 cm (**Fig. 8, 7, 8**).

[4] Simalcsik, Vornic 2020, 76-87.

Fig. 8. Piese de argint (1), bronz (2-8) și fier (9-10) găsite *passim*.

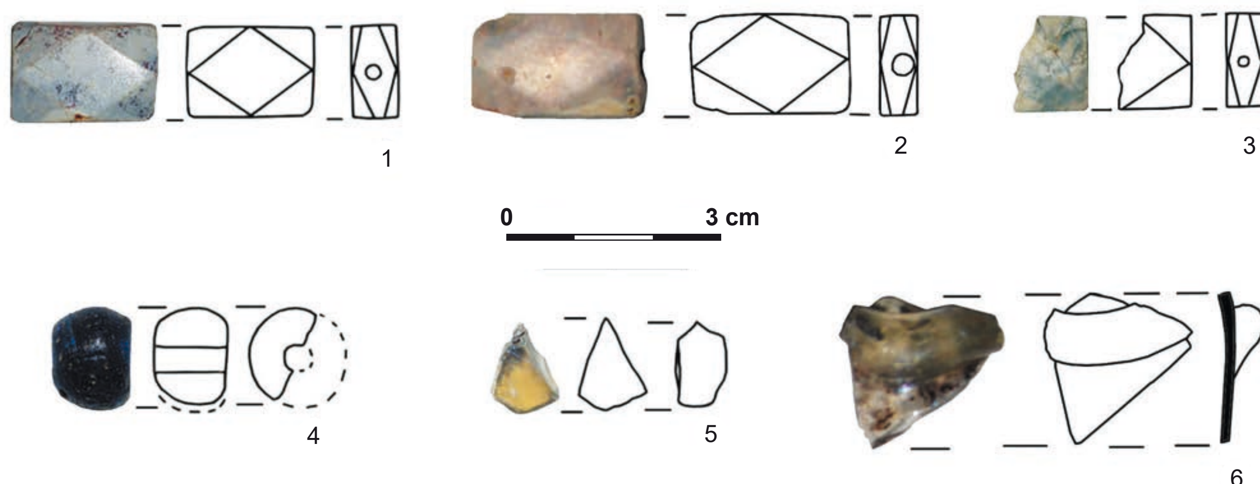

Fig. 9. Mărgele de carneol (1-3) și sticlă (4) și fragmente de vase de sticlă (5-6) găsite *passim* (1-4, 6) și în mormântul 9 (5).

8. Dorn sau împungător de fier, lucrat dintr-o bară rectangulară în secțiune, având un capăt subțiat; lungimea 6 cm (**Fig. 8, 9**).
9. Bară de fier circulară în secțiune, având un capăt mai gros, iar celalalt mai subțiat, ascuțit; piesa are ambele capete îndoite; lungimea piesei îndoite 7,2 cm (**Fig. 8, 10**).
10. Mărgică poliedrică cu 14 fațete de carneol, trecută prin foc; dimensiuni 1,2x1,8 cm (**Fig. 9, 1**).
11. Mărgică poliedrică cu 14 fațete de carneol, trecută prin foc; dimensiuni 1,4x2,2 cm (**Fig. 9, 2**).
12. Fragment de mărgică poliedrică cu 14 fațete de carneol, trecută prin foc; lățimea piesei 1,3 cm, lungimea fragmentului 1 cm (**Fig. 9, 3**).
13. Fragment de mărgică sferoidală de sticlă albastră translucidă; diamentrul piesei 1,2 cm, înălțimea 1 cm (**Fig. 9, 4**).
14. Fragment de pahar de sticlă incoloră, cu pereții subțiri, decorat cu ove (?) mari în relief, găsit la suprafața solului, la circa 4 m nord-vest de S. I; dimensiuni 2x2 cm, grosimea pereților 1,5 mm (**Fig. 9, 6**).

Cu excepția clopoțelului de bronz și a obiectelor de fier, care pot aparține și altor perioade istorice, toate celelalte artefacte se încadrează cronologic în sec. IV d. Hr. și provin din stratul de cultură sau din morminte distruse ale cimitirului de tip Sântana de Mureș-Cerneahov.

Astfel, în ceea ce privește fibula de argint, deși este fragmentară, având lipsă resortul și acul, s-a putut stabili că piesa aparține categoriei de fibule cu piciorul întors pe dedesubt, care este cea mai răspândită în complexele culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Referitor la catarame, după sistemul de prindere pe curea, toate cele patru exemplare se includ în categoria pieselor fără garnitură. Așa cum arată descoperirile de până acum, cataramele de bronz fără armătură, cu veriga ovală sau aproximativ circulară, constituie apariţii relativ frecvente în complexele culturii Sântana de Mureş-Cerneahov, dar și în alte medii culturale, fiind datate mai larg, cu preponderență în sec. IV. d.Hr.[5].

O altă grupă de artefacte documentată în necropola antică de la Tigheci este reprezentată de mărgele, care se înscriu în rândul obiectelor de podoabă. Așa cum am consemnat, trei dintre cele patru perle descoperite sunt de carneol, având formă poliedrică cu 14 faţete. Mărgelele polifaţetate de carneol se întâlnesc frecvent în complexele culturii Sântana de Mureş-Cerneahov, în unele necropole, cum ar fi de pildă cea de la Budeşti, consituind chiar tipul predominant[6]. În clasificarea elaborată de O. V. Gopkalo perlele de acest fel se includ în tipul tipul 1, cu datare largă, aproape pe toata durata existenţei culturii Sântana de Mureş-Cerneahov[7]. Referitor la mărgica sferoidală de sticlă albastră, după tipologia elaborată de cercetătoarea kieveană, aceasta se înscrie în tipul II/24, datat în treimea mijlocie a sec. IV d.Hr.[8] Este interesant de observat că toate cele trei mărgele de carneol de la Tigheci sunt trecute prin foc, provenind probabil din morminte de incinerație distruse. Subliniem în context că, în cursul cercetărilor de suprafață din anul 2018, în perimetrul necropolei de la Tigheci au fost găsite și câteva oase umane calcinate, constituind, împreună cu mărgelele amintite, indicii clare că situl funerar în cauză cuprinde și morminte de incinerație.

O piesă mai rar întâlnită printre antichitățile de tip Sântana de Mureș-Cerneahov este plăcuța rectangulară de bronz, prevăzută cu orificii pentru nituri la

[5] Șovan 2005, 154; Vornic 2006, 199.
[6] Vornic 2006, 209.
[7] Гопкало 2008, 73-75, 131, табл. IX/V, 1.
[8] Гопкало 2008, 21, табл. I, 24.

colțuri, care provine se pare de la o casetă. Analogii mai mult sau mai puțin apropiate pentru această piesă se cunosc în cimitirul din sec. IV de la Budești, de unde provin câteva plăcuţe rectangulare cu orificii pentru nituri şi chei, lucrate din bronz și fier[9]. Este interesant de menționat că garniturile de la casete metalice din acest reprezentativ sit funerar de tip Sântana de Mureș-Cerneahov se datează în faza timpurie de existență a complexului, proiectată la sfârșitul sec. III și în prima parte a sec. IV d. Hr.[10].

Dintre obiectele de inventar descoperite în anul 2018 la Tigheci se remarcă un clopoțel piramidal de bronz. Considerați ca reprezentând pandantive-amulete cu rolul de a îndepărta spiritele rele și fiind purtați la gât sau atârnați de centură ori de mână, clopoțeii sunt larg răspândiți în Imperiul Roman, dar și în teritoriile din afara limesului, până în nordul Europei[11]. În mediul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov clopoțeii apar extrem de rar, piese de acest fel, dar de tipuri diferite, descoperindu-se în necropolele de la Mihălășeni[12], Rujiceanka, Danilova Balka, Cerniliv Ruskii și Kompaniiți[13]. Clopoței de același tip cu cel de la Tigheci au mai fost semnalați în complexele sarmatice de la Talmaza[14], Căscioarele[15] și Medeleni[16] datate în primele secole ale erei noi. Este important de subliniat că piesa noastră a fost găsită în marginea de nord-vest a cimitirului de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, unde ar putea exista și un complex funerar sarmatic. Evident, această ipoteză urmează încă a fi verificată de investigațiile arheologice viitoare, investigaţii care se cer a fi mai ample şi mai detaliate.

[9] Vornic 2006, 203.
[10] Vornic 2006, 237-238, 241.
[11] Симоненко 2011, 111-113; Sîrbu ș.a. 2014, 34.
[12] Șovan 2005, 18, pl. 10, 5.
[13] Гопкало 2008, 66.
[14] Popa 2009, 80, 90, fig. 1,1;
[15] Sîrbu ș.a. 2014, 34, 131, fig. 12,5.
[16] Vornic, Bubulici, Popovici 2016, 28, 33, fig. 3, 22; Vornic, Bubulici, Popovici 2017, 68, 87, fig. 3, 22.

SUMMARY

RESCUE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE SÂNTANA DE MUREŞ-CERNYAKHOV TYPE NECROPOLA FROM TIGHECI (CAMPAIGN 2018)

In the autumn of 2018, the rescue archaeological excavation continued in the Sântana de Mureș-Cernyakhov type cemetery (4th century AD) from the Tigheci village. As in 2017, the research was of limited nature, focusing on the documenting of some partially destroyed burials, discovered in the steep of the former clay quarry. Above the mentioned bank, in various places, where human bones or pits were observed, a small section and two trenches were excavatedof area of about 74 m^2.

As a result of the excavations, there were discovered five burials (no. 6 - 10) and a part of another grave or partly destroyed pit, which had no human bones or archaeological materials. Of the five preserved funerary features, three tombs demonstrated the West-East orientation (no. 7-9), one had the skeleton disposed with the skull to the South-West (no. 6), and the deceased from the other grave was initially oriented, perhaps, with the head to the South-East (no. 10). The depth of the graves varied between 1.03 m and 2.25 m. Due to the large depth, the outline of the graves could be delimited in all the discovered complexes. The funeral pits were rectangular in shape with rounded corners, two of them being also provided with thresholds (no. 6 and 9). Two (no. 9 and 10) of the five researched graves were ravaged from ancient times, and three (no. 6, 7 and 10) were partly destroyed by soil erosion. Accordingly, the position of the skeletons could be clearly established only in two cases (no.6 and 8), the deceased being laid down in dorsal decubitus position, with arms extended along the body.

The analysed skeletal series sums up five individuals, four of whom are adults (two men and two women) and one (no. 8), sub-adult. The degree of skeletal representation varies. The conservation status is generally satisfactory. From the typological point of view, this population segment is characterized by typical europoid features. There have been identified some bone and dental anomalies and pathologies, as well as numerous skeletal modifications, indicating specific daily activities. Taphonomic analysis revealed that all the ruptures, which led to bone fragmentation, occurred *post-mortem.*

Four of the five graves discovered in 2018 in the necropolis of the 4th century AD from Tigheci have completely no inventory, and grave 9 contained a fragment of a glass vessel with thick walls. Instead, from the surface of the site there were recovered several characteristic ceramic fragments and several objects, including a fragmentary silver fibula, four buckles, a bell and a rectangular plate from a bronze cassette, a bead and a fragment of a glass cup, three passed through the fire carnelian beads.

РЕЗЮМЕ

СПАСАТЕЛЬНЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ НА МОГИЛЬНИКЕ ТИПА СЫНТАНА ДЕ МУРЕШ-ЧЕРНЯХОВ СЕЛА ТИГЕЧЬ (2018 ГОД)

Осенью 2018 года продолжались спасательные археологические раскопки на могильнике типа Сынтана де Муреш-Черняхов (IV век н.э.) у села Тигечь. Как и в 2017 году, исследования носили ограниченный характер и были сосредоточены на исследовании некоторых частично разрушенных захоронений, обнаруженных на крутом берегу бывшего карьера по добыче глины. Над упомянутым берегом, в разных местах, где отмечались человеческие кости или ямы, был заложен небольшой раскоп и разбиты два шурфа, с общей площадью около 74 м^2.

В результате раскопок были обнаружены пять погребений (№ 6 - 10) и часть другого захоронения или частично разрушенной ямы, в которой человеческие кости или археологические материалы отсутствовали. Из пяти достоверных комплексов три погребения (№ 7 - 9) имели общую ориентацию по оси запад-восток, в одном (№ 6) скелет располагался черепом в юго-западом направлении, а погребенный из другого захоронения (№ 10), похоже, был первоначально ориентирован головой к юго-западу. Глубина погребений колебалась от 1,03 до 2,25 м. Благодаря большой глубине, можно было определить контур могил во всех обнаруженных комплексах. Ямы имели прямоугольную форму и закругленные углы, в двух погребениях присутствовали, также, ступеньки (№ 6 и 9). Из пяти исследованных погребений, два (№ 9 и 10) были повреждены в древности, а три (№ 6, 7 и 10) были частично разрушены эрозией почвы. Следовательно, положение скелетов можно было четко установить только в двух погребениях (№ 6 и 8), где покойники лежали на спине, а руки были вытянуты вдоль тела.

Проанализированный антропологом скелетный ряд включает пять человек, из которых четверо взрослых (двое мужчин и две женщины) и один (№ 8) маленький ребенок. Степень репрезентации скелетов различная. Сохранность в целом удовлетворительная. С типологической точки зрения, этот сегмент населения характеризуется типичными особенностями европеоидов. Был отмечен ряд аномалий и патологий костей и зубов, а также многочисленные скелетные изменения, свидетельствующие о конкретной ежедневной деятельности. Тафономический анализ показал, что все разрывы, приведшие к фрагментации костей, произошли *post mortem*.

Четыре из пяти захоронений, обнаруженных в 2018 году в некрополе IV в. н.э. села Тигечь, были полностью лишены инвентаря, а в погребении 9 был обнаружен фрагмент толстостенного кубка. Однако, на поверхности могильника было найдено несколько фрагментов керамики и некоторые предметы, в том числе серебряная фибула, четыре пряжки, колокольчик и прямоугольная пластина от бронзовой шкатулки, бусина и фрагмент стеклянного кубка, три обожжённые бусины из сердолика.

BIBLIOGRAFIE

Popa 2009: A. Popa, *Consemnări asupra mormântului de la Talmaza și a inventarului lui. Notă despre răspândirea evantaielor romane în Barbaricum-ul European*. EN XIX, 2009, 79-108.

Sîrbu ș.a. 2014: V. Sîrbu, L. Oța, A. Vîlcu, M. Neagu, V. Oprea, *Sudul Munteniei în secolele I a. Chr. – III p.Chr. Sarmați, Daci, Romani* (Brăila 2014).

Simalcsik, Vornic 2019: A. Simalcsik, V. Vornic, *Necropola de tip Sântana de Mureş-Cerneahov de la Tigheci (campania 2017). Date paleoantropologice*. AMT XV, 2019, 238-253.

Simalcsik, Vornic 2020: A. Simalcsik, V. Vornic, *Necropola de tip Sântana de MureșČernjcahov de la Tigheci (Campania 2018). Date paleoantropologice*. AMT XVI, 2020, 76-87.

Șovan 2005: O.L. Șovan, *Necropola de tip Sântana de Mureş-Cernjachov de la Mihălășeni* (Târgoviște 2005).

Vornic 2006: V. Vornic, *Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureş-Cernjachov de la Budeşti* (Chişinău 2006).

Vornic, Bubulici, Popovici 2016: V. Vornic, V. Bubulici, S. Popovici, *Sarmatian necropolis from Medeleni (com. Petreşti, Ungheni district)*. JAHA III, 3, 2016, 20-48.

Vornic, Bubulici, Popovici 2017: V. Vornic, V. Bubulici, S. Popovici, *Necropola sarmatică de la Medeleni, com. Petreşti*. Pyretus, 2017, III–IV, 64–92.

Vornic ș.a. 2019: V. Vornic, I. Ciobanu, S. Popovici, A. Simalcsik, *Cercetări de salvare în necropola de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Tigheci. Campania 2017*. APRM IV, 2019, 183-196.

Гопкало 2008: О.В. Гопкало, *Бусы и подвески черняховской культуры* (Киев 2008).

Симоненко 2011: А.В. Симоненко, *Римский импорт у сарматов Северного Причерноморья* (Санкт-Петербург 2011).

UN COMPLEX FUNERAR DIN SEC. IV D. HR. DESCOPERIT LA BĂLȚI

Vlad VORNIC, Ion NOROC, Angela SIMALCSIK

Cuvinte cheie: cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, Bălți, mormânt, sec. IV d.Hr.
Keywords: Sântana de Mureș-Cerneahov culture, Bălți, burial tomb, the 4th century A.D.
Ключевые слова: культура Сынтана де Муреш-Черняхов, Бэлць, погребение, IV век н.э.

În vara anului 2018, cu ocazia săpării unui beci din curtea de pe adresa str. George Enescu 2B din cartierul *Bălții Noi* al mun. Bălți **(Fig. 1)**, a fost descoperit întâmplător un mormânt de inhumație, prevăzut cu vase de lut și alte obiecte de inventar. În urma informaţiilor transmise de Ciprian Vladimirov, polițist de sector din cadrul Inspectoratului de poliție Bălți, Ion Noroc, la acel moment specialist la Agenția Națională Arheologică, a întreprins la scurt timp o deplasare pentru preluarea vestigiilor depistate, efectuarea unei intervenții de salvare și stabilirea naturii complexului semnalat. Ajuns la fața locului, arheologul a constatat că înmormântarea respectivă s-a păstrat parțial într-un perete al gropii beciului, în care muncitorii săpaseră deja un cotlon pentru scoaterea la lumină a părții superioare a scheletului uman **(Fig. 2)**. Jumătatea inferioară a scheletului a fost distrusă prin excavarea solului, iar două vase ceramice aflate în zona picioarelor s-au spart în bucăți. Nefiind posibilă trasarea unei casete pentru cercetarea metodică a complexului, s-a procedat la înregistrarea datelor esențiale referitoare la mormânt și la inventarul funerar, iar apoi au fost recuperate obiectele, cioburile și oasele umane pentru prelucrarea și studierea lor în condiții de laborator.

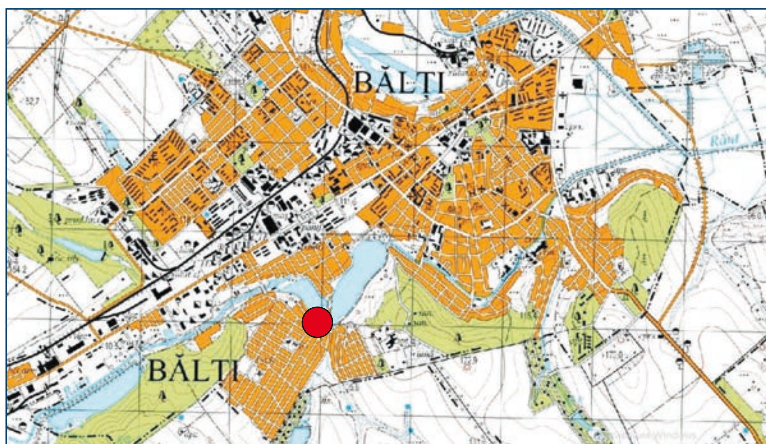

Fig. 1. Poziția topografică a sitului funerar.

Mormântul la care ne referim avea orientarea generală pe direcția nord-sud și adâncimea de circa 1,7 m de la suprafața actuală a solului. Groapa, a cărei formă și dimensiuni nu au putut fi precizate, prezenta pe latura estică un prag din pământ cruțat, înalt de circa 20 cm, pe care s-au observat resturi de rogojină(?) putrezite. Scheletul era așezat cu fața în jos, având membrele superioare întinse de-a lungul corpului.

Potrivit determinărilor antropologice, osemintele, care s-au păstrat aproape în totalitate, aparțin unui individ de sex feminin, cu statură scheletică de circa 164 cm (categoria mare) și cu vârsta la deces de 20-22 ani (adult tânăr sau *adultus*). Ca tip antropologic, scheletul prezintă trăsături mediteranoide.

În calitate de inventar funerar, mormântul de inhumație de la Bălți avea trei vase de lut lucrate la roată din pastă fină sau zgrunțuroasă, o fibulă de bronz, un pandantiv-căldărușă de fier și mai multe mărgele de sticlă, după cum urmează:

1. Castron lucrat la roată din pastă fină cenușie, de formă bitronconică, cu umărul carenat aproximativ la mijlocul înălțimii vasului, o nervură orizontală ca decor pe partea superioară a corpului, buza verticală îngroșată la exterior și fundul inelar; înălțimea – 8,1 cm, diametrul maxim – 14,4 cm. Vasul a fost găsit întreg în regiunea craniului **(Fig. 3, 1)**.
2. Castron bitronconic larg, cu umărul rotunjit, o nervură orizontală ca ornament deasupra umărului, buza îngroșată și carenată la exterior și fundul inelar; înălțimea – 8,9 cm, diametrul maxim – 21 cm. Recipientul se afla în zona picioarelor, fiind spart în momentul descoperiri și ulterior întregit **(Fig. 3, 3)**.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 127-132.

Fig. 2. Vedere asupra mormântului.

3. Oală lucrată la roată din pasta zgrunțuroasă, cu nisip de granulație mare și pietricele în compoziție; are formă ovoidală cu diametrul maxim în treimea superioară a înălțimii, buza îngroșată, carenată la exterior și prevăzută cu o șănțuire largă la interior și fundul inelar; înălțimea – 13,5 cm; diametrul maxim – 14,4 cm. Găsit în zona picioarelor, spărgându-se în momentul descoperirii și ulterior întregit **(Fig. 3, 2)**.
4. Fibulă fragmentară de bronz de tipul cu piciorul întors pe dedesubt, cu resortul lung, lucrat din două bucăți de sârmă, respectiv având coarda dublă, trasă pe dedesubt, corpul din bandă îngustă, cu fațete laterale; acul, portagrafa și piciorul s-au rupt în momentul descoperirii; lungimea piesei – 5,5 cm; lungimea resortului – 4,4 cm. Piesa a fost găsită sub cutia toracică **(Fig. 4, 1)**.
5. Pandantiv de fier puternic corodat, în formă de căldărușă cilindrică, având fundul rotunjit, cu tortița ruptă; înălțimea – 1 cm, diametrul – 1,3 cm. A fost găsit în partea dreaptă a cutiei toracice **(Fig. 4, 2)**.
6. Mărgică cilindrică mică din pastă sticloasă bej-verzuie; lungimea – 4 cm, diametrul – 2,3 cm **(Fig. 4, 3)**.
7. Două mărgele discoidale mici de culoare verzuie; diametrul – 4 cm **(Fig. 4, 4-5)**.
8. Patru mărgele discoidale de dimensiuni mijlocii, dintre care două cafenii, una bej si alta verzuie-cafenie; diametrul – 7 cm **(Fig. 4, 6-9)**.
9. 21 mărgele mici sferoidale, înalte sau aplatizate, de culoare bej ori bej-verzuie; diametrul variază între 2,6 cm și 5 cm **(Fig. 4, 10-30)**.

Toate mărgelele au fost găsite în regiunea gâtului, făcând parte dintr-un colier.

***

Pe baza ritului și a practicilor funerare, a obiceiurilor de port, dar mai ales a inventarului, mormântul descoperit recent la Bălți se încadrează în cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, iar cronologic – în sec. IV d.Hr. Astfel, ritul inhumației și orientarea pe direcția nord-sud a mormintelor sunt atestate în mai toate necropolele *Gothiei* nord-pontice și nord-dunărene. La fel, obiceiurile de port și cel al depunerii de vase ceramice cu ofrande alimentare practicate în complexul funerar de la Bălți sunt răspândite pe larg în cimitirele culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Pe de altă parte, ritualul înhumării cu fața în jos a defuncților este întâlnit extrem de rar, dar nu lipsește cu desăvârșire. Astfel, în marea necropolă din sec. IV de la Mihălășeni au fost descoperite patru morminte unde scheletele erau depuse cu fața în jos[1], iar în reprezentativul cimitir sincron de la Budești – o singură asemenea înmormântare[2].

Pentru atribuirea mormântului de înhumație de la Bălți culturii Sântana de Mureș-Cerneahov pledează hotărâtor ceramica și fibula de bronz. Astfel, oalele piriforme din pastă zgrunţuroasă de tipul celei de la Bălți sunt caracteristice pentru așezările și cimitirele din sec. IV d.Hr., deși apar ceva mai rar decât borcanele sferoidale. Dintre analogii cităm pe cele de la Târgşor[3], Bârlad-*Valea Seacă*[4], Mihălăşeni[5] ş.a. De asemenea, corespondențe pentru cele două castroane bitronconice din pastă fină de la Bălți se găsesc în toate complexele Sântana de Mureș-Cerneahov cercetate mai intens prin săpături, rezumându-ne a trimite la principalele necropole: Bârlad-Valea Seacă, Mihălăşeni, Târgşor, Budești etc.

În ceea ce privește fibula de bronz descoperită în situl funerar de la Bălți, care constituie și un prețios element de datare, după clasificarea elaborată de I. Ioniţă, aceasta se încadrează în categoria 2, varianta a, care cuprinde însă și exemplarele cu resortul lung lucrat din trei bucăți de sârmă[6]. În cultura Sântana de

---

[1] Șovan 2005, 195
[2] Vornic 2006, 172.
[3] Diaconu 1965, pl. LXV, 3; LXVI, 1; LXXXI, 3; LXXXII, 3.
[4] Palade 2004, 202-203, fig. 82, 2.
[5] Şovan 2005, 175-176, pl. 321, 202-203; 322, 206, 208.
[6] Ioniţă 1992, 77.

Fig. 3. Vase de lut lucrate la roată din pastă fină (1, 3) și zgrunțuroasă (2).

Fig. 4. Fibulă de bronz (1), pandantiv-căldărușă de fier (2) și mărgele de sticlă (3-31).

Mureş-Cerneahov, fibula cu piciorul înfăşurat, corpul lucrat din bandă cu marginile fațetate şi resortul lung executat din două sau trei segmente are o frecvenţă mare, apărând aproape în fiecare necropolă cercetată mai stăruitor prin săpături. Dintre numeroasele agrafe de acest fel descoperite până în prezent în complexele culturii Sântana de Mureş-Cerneahov consemnăm pe cele din marile cimitire de la Dănceni[7], Budeşti[8], Târgşor[9], Bârlad-Valea Seacă[10] şi Mihălăşeni[11]. Referitor la cronologie, potrivit observaţiilor făcute de Ion Ioniţă, fibulele cu piciorul înfăşurat şi resortul lung sunt proprii etapei a II-a a culturii Sântana de Mureş-Cerneahov, ce se datează C_2 târziu şi C_{3a}[12], corespunzând în linii mari primei jumătăți a secolului IV. În marea necropolă din perioada migrației goților de la Mihălășeni însă fibulelele de tipul celei de la Bălți, care au fost încadrate de O.L. Șovan în varianta 3a2, au fost folosite în faza II și prima parte a fazei III de evoluție a complexului, datându-se *grosso modo* în treimea mijlocie a veacului IV[13].

O piesă de port interesantă găsită în mormântul de inhumație de la Bălți este și pandantivul-căldărușă de fier, care, la fel, este destul de bine documentat în mediul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Având drept conţinut probabil o substanţă apotropaică, pandantivele metalice în formă de căldărușă sunt prezente în mai toate necropolele investigate intens prin săpături. Ele se întâlnesc atât în înmormântările de incinerație, cât şi în cele de inhumație, unde în unele cazuri, cum ar fi de pildă mormântul 287 de la Dănceni, mormântul 1 de la Novo-Alexandrovka ori mormântul 19 de la Privolinoe, apar în număr foarte mare, de peste 10 sau chiar 25 de exemplare[14]. Menționăm și cazul mormântului de incinerație 61 de la Bârlad-Valea Seacă, în care, pe lângă un pandantiv în formă de căldărușă de fier cu fundul emisferic, s-a găsit și

[7] Рафалович 1986, табл. XVII, 6; XIX, 6, 7, 12; XXI, 3; XXX, 8; XLVI, 1; XLVII, 8; LI, 9; LV, 4; LVI, 6.
[8] Vornic 2006, 143, 144, fig. 116/1, 11/4.
[9] Diaconu 1965, pl. XXXIII/3, LXXIII/2, XCVII/4, 5.
[10] Palade 2004, 66/1, 75/ 2, 80/2, 84/9, 102/4, 117/4, 160/4, 5, 179/3, 190/4, 200/2, 228/3, 4, 238/1, 244/3, 294/6.
[11] Şovan 2005, 152, pl. 302/7.
[12] Ioniţă 1992, 82.
[13] Șovan 2005, 152, 185-186, pl. 387.
[14] Рафалович 1986, 88; Магомедов 2001, 70.

o căldărușă pandantiv asemănătoare, dar lucrată din bronz[15]. În clasificarea pandantivelor culturii Cerneahov elaborată de O.V. Gopkalo, pandantivul-căldărușă de fier de la Bălți se înscrie în *varianta a* a tipului II, datată cu precădere în fazele timpurie și mijlocie ale acestui mare complex cultural[16].

În fine, o ultimă categorie de obiecte descoperite în mormântul de la Bălți o constituie cele 28 de mărgele din pastă sticloasă, care, spre deosebire de restul inventarului, reprezintă elemente de import venite din Imperiul Roman. Așa cum am consemnat *supra*, mărgelele sunt de dimensiuni mici sau mijlocii si prezintă o culoare verzuie, bej-verzuie sau bej, după formă și mărime putând fi incluse în câteva tipuri sau variante. Mai numeroase sunt mărgelele sferoidale mici, care aparţin tipului II/7, după clasificarea lui O.V. Gopkalo, datate în faza timpurie a culturii Sântana de Mureș-Cerneahov[17]. Pe de altă parte, mărgelele discoidale sau „în formă de linte", corespunzătoare tipului Gopkalo XII/1 și perlele cilindrice (tipul Gopkalo VIII/6) se datează, după observațiile cercetătoarei kievene, preponderent în treimea mijlocie a sec. IV d. Hr.[18]

Generalizând datele prezentate mai sus, putem concluziona că mormântul de inhumație de la Bălți se atribuie culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, iar din punct de vedere cronologic se încadrează în sec. IV d.Hr., mai curând în prima jumătate a acestui veac. După informațiile primite de la localnici și alte indicii, complexul funerar descoperit face parte dintr-o necropolă, a cărei mărime urmează a fi stabilită în rezultatul unor cercetări și descoperiri viitoare. Evident, prin investigațiile ulterioare sistematice trebuie să fie identificată și așezarea corespunzătoare acestui cimitir de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, așezare care nu poate să se afle la mare distanță de situl funerar.

[15] Palade 2004, 213, fig. 88, 4.
[16] Гопкало 2008, 63-64.
[17] Гопкало 2008, 18.
[18] Гопкало 2008, 25, 28

SUMMARY

A BURIAL OF THE 4TH CENTURY AD DISCOVERED IN BĂLȚI

In the summer of 2018, on the occasion of a cellar digging on the George Enescu 2B street, Bălti municipality, a burial tomb provided with clay pots and other ornaments was accidentally discovered and partially destroyed. Following the information transmitted by a local policeman from the Bălti, a trip was made in order to retrieve the found archaeological features, carry out a rescue intervention and establish the nature of the reported feature.

As a result, there was investigated a tomb with the skeleton facing north with the face lying down, and hands stretched along the body. The inventory of the tomb consisted of three gray-clay pots made of , two of them found near the feet and one behind the skull, a bronze fibula below the chest, an iron bucket-pendant, found on the right side of the thorax and several beads made of glass and bone found near the neck. Based on the funerary rite, but especially on the inventory, the tomb, recently discovered in Bălți, is part of the Sântana de Mureș-Cernyakhov culture, and chronologically dates back to the 4th century AD. According to the information received from the locals and other indications, the discovered burial is part of a necropolis, the size of which will be determined by future research.

РЕЗЮМЕ

ПОГРЕБАЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС IV ВЕКА Н.Э. ОБНАРУЖЕННЫЙ В Г. БЭЛЦЬ

Летом 2018 года, при рытье погреба на улице Джордже Енеску 2В, в муниципии Бэлць, случайно было обнаружено и частично разрушено погребение, содержащее глиняные горшки и другие предметы. Следуя информации, полученной от участкового полицейского инспектората г. Бэлць, сотрудник Национального археологического агентства выехал на место, чтобы принять обнаруженные археологические находки, провести спасательные раскопки и установить природу выявленного комплекса.

В результате, было исследовано захоронение, в котором скелет был обращен на север и лежал лицом вниз, а конечности — вытянуты вдоль тела. В погребении было три глиняных сосуда из серого теста, два из которых были найдены у ног, а один в зоне черепа, бронзовая фибула под грудью, железная подвеска в виде ведерка справа от грудной клетки и несколько бусин из стеклянной пасты и кости, обнаруженные около шеи. На основании погребального обряда и особенно инвентаря, захоронение, обнаруженное в г. Бэлць, принадлежит культуре Сынтана де Муреш-Черняхов, а хронологически относится к IV веку н.э. Согласно информации, полученной от местных жителей, и по другим признакам, обнаруженный погребальный комплекс является частью некрополя, размер которого будет определен будущими исследованиями.

BIBLIOGRAFIE

Ioniţă 1992: I. Ioniţă, *Die Fibeln mit umgeschlagenem fuss in der Sântana de Mureş-Černjachov-Kultur*. Peregrinatio Gotika III, 1992, 77-90.

Diaconu, 1965: Gh. Diaconu, *Târgşor. Necropola din secolele II-IV e. n.* (Bucureşti 1965).

Palade 2004: V. Palade, *Aşezarea şi necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârşitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)* (Bucureşti 2004).

Şovan 2005: O.L. Şovan, *Necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Mihălăşeni (judeţul Botoşani)* (Târgovişte, 2005).

Vornic 2006: V. Vornic, *Aşezarea şi necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Budeşti* (Chişinău 2006).

Гопкало 2008: О.В. Гопкало, *Бусы и подвески черняховской культуры* (Киев 2008).

Магомедов 2001: Б.В. Магомедов, *Черняховская культура. Проблема этноса* (Люблин 2001).

Рафалович 1986: И.А. Рафалович, *Данчены. Могильник черняховской культуры III-IV вв. н.э.* (Кишинев 1986).

NECROPOLA DE TIP SÂNTANA DE MUREȘ-CERNEAHOV DE LA COJUȘNA

Vlad VORNIC

Cuvinte cheie: Cojușna, cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, sec. IV d.Hr., necropolă.
Keywords: Cojușna, Sântana de Mureș-Cerneahov culture, the 4th century A.D., necropolis.
Ключевые слова: Кожушна, культура Сынтана де Муреш-Черняхов, IV век н.э., могильник.

La fel ca și majoritatea complexelor funerare de acest tip, necropola din sec. IV d. Hr. de la Cojușna (r-nul Strășeni) a fost descoperită întâmplător. În anul 2002, cu ocazia săpării unei pivnițe de către Serghei Lupu, proprietar al gospodăriei de pe adresa str. Chișinăului, nr. 15, din marginea de est a localității **(Fig. 1)**, au ieșit la iveală două morminte de înhumație prevăzute cu diferite piese de inventar. O consemnare sumară despre această importantă descoperire arheologică a fost făcută în volumul 4 al lucrării enciclopedice „Localitățile Republicii Moldova", apărut în același an, unde se face trimitere si la un certificat eliberat lui Serghei Lupu de către dr. hab. Valentin Dergaciov, la acel moment director al Institutului de Arheologie și Etnografie al AȘM, prin care se confirma că vestigiile în discuție aparțin culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, datată în sec. III-IV d.Hr.[1]. Spre regret însă, cu toate că artefactele recuperate din mormintele antice de la Cojușna au fost examinate de unii specialiști, aceste vestigii au rămas nepublicate în literatura arheologică.

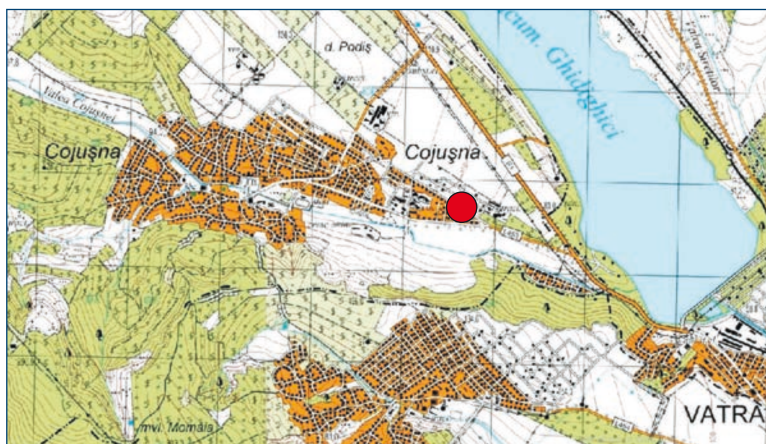

Fig. 1. Hartă cu marcarea locului descoperirii.

În primăvara anului 2018, după oferirea de către Pavel Munteanu, originar din satul Cojușna, a unor informații despre autorul descoperirii și materialele arheologice depistate în anul 2002, au putut fi examinate piesele recuperate din cele două morminte, păstrate la descoperitor. În plus, Serghei Lupu ne-a furnizat și anumite date despre complexe și contextul în care s-au găsit obiectele. Conform spuselor acestuia, scheletele s-ar fi descoperit la o zi distanță una de alta, după identificarea primului mormânt fiind anunțată poliția și procuratura. Oasele umane din ambele morminte au fost ridicate de reprezentanții organelor de drept, nu înainte însă de a fi analizate de un medic dentist, care a reușit să stabilească vârsta și sexul defuncților. Primul schelet ar fi aparținut unui bărbat adult cu vârsta la deces în jur de 35 de ani, iar al doilea – unei femei mature de circa 55 de ani. Ambele morminte ar fi avut orientarea nord-vest – sud-est, cu scheletele depuse pe spate în poziție întinsă și mâinile de-a lungul corpului, fiind aflate la mică distanță unul de altul, la adâncimea de circa 1,2 m și, respectiv, 1,8 m de la nivelul actual de călcare a solului.

Ca inventar, primul mormânt conţinea un ulcior cenușiu lucrat la roată din pastă fină, iar al doilea – un ulcior ceramic roman de culoare cărămizie, un pahar de sticlă, o fibulă de argint, o cataramă de bronz și mai multe mărgele de sticlă și carneol. Pentru a pune la dispoziţia cercetătorilor toate datele, în cele ce urmează facem o descriere a fiecărei piese de inventar, cu menţionarea dimensiunilor şi a contextului arheologic în care a apărut, după care ne vom referi la tipologia și datatrea lor pentru încadrarea cultural-cronologică a complexelor funerare descoperite la Cojușna.

1. Ulcior lucrat la roată din pastă fină cenușie, având corpul globular, decorat în partea superioară cu două-trei linii orizontale incizate, între care s-au

[1] Landaniuc, Țopa 2002, 406.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 131-138.

Fig. 2. Ulcior lucrat la roată din pastă fină găsit în mormântul 1.

aplicat câte 9-11 linii oblice lustruite înclinate de la stânga la dreapta și invers, fundul profilat, prevăzut cu o ușoară alveolare, gâtul îngust, ornamentat cu o nervură, și gura în formă de pâlnie. Vasul are o toartă aproximativ circulară în secțiune, prinsă cu capătul inferior de umăr, iar cu cel superior de gât; înălțimea 21,4 cm; diametrul gurii 6,8 cm; diametrul maxim al corpului 15,9 cm; diametrul fundului 8,1 cm **(Fig. 2)**. A fost gasit în mormântul 1, în regiunea capului.

2. Ulcior roman lucrat la roată din pastă cărămizie cu nisip fin și particule de mică în compoziție, având corpul piriform, decorat în partea superioară cu două linii orizontale incizate, fundul inelar, gâtul îngust, decorat cu o nervură și gura largă, pâlniformă, ruptă din vechime. Recipientul era prevăzut cu o toartă, probabil ovală în secțiune, ruptă tot din vechime, prinsă cu capătul inferior de umăr și cu cel superior de buză. Vasul a fost acoperit cu o vopsea roșietică de calitate inferioară, de la care s-au păstrat doar resturi în zona gurii și pe corp; înălțimea 28,7 cm; diametrul gurii 7,3 cm; diametrul maxim al corpului 15,3 cm; diametrul fundului 8,9 cm **(Fig. 3)**. A fost depistat în mormântul 2, în zona craniului.

3. Pahar fragmentar de sticlă verzuie semitransparentă, cu un segment din partea superioară lipsă, de formă aproximativ cilindrică, cu marginea puțin arcuită, pereții subțiri, arcuiți și mai îngroșați în partea inferioară, pe fundul rotunjit având o alveolare. Vasul este decorat cu două linii orizontale neregulate șlefuite sub margine și patru șiruri neregulate de fațete șlefuite, dintre care trei din partea superioară ovale, iar cea dinspre bază de formă circulară; înălțimea 11,1 cm, diametrul gurii 8 cm; grosimea pereților 1,5-3,5 cm; diametrul alveolării de la bază 1,5 cm **(Fig. 4, 1)**. A fost găsit in mormântul 2, în regiunea craniului.

4. Fibulă fragmentară de argint cu piciorul înfășurat păstrată incomplet, lipsind acul, coarda și parte din resortul lung, care a fost lucrat din trei segmente. Piesa are arcul și piciorul fațetate; lungimea 4,5 cm **(Fig. 4, 13)**. S-a aflat asupra scheletului din mormântul 2, în zona cutiei toracice.

5. Cataramă de bronz cu veriga ovală, mai îngroșată în partea anterioară, garnitură rectangulară, prevăzută cu un nit, și spinul lat, cu prag înalt la bază; dimensiuni 2,8×3,4 cm **(Fig. 4, 14)**. A fost găsită în mormântul 2, în zona bazinului.

6-11. Șase mărgele sferoidale mici din sticlă albastră; diametrul 5-6 cm **(Fig. 4, 2-7)**,

12-16. Cinci mărgele polifațetate de carneol cu orificiile de prins în colier de formă tronconică. Dimensiunile pieselor variază între 0,6×0,7×1,2 cm și 0,7×1,0×2,1 cm **(Fig. 4, 8-12)**.

Mărgelele, care la momentul descoperirii mormântului 2 au fost mai numeroase, se aflau toate în zona gâtului și proveneau dintr-un colier.

***

Mormintele de înhumaţie prezentate mai sus, după ritul și ritualurile funerare, obiceiurile de port şi, în special, după tipologia inventarului, se încadrează în cultura Sântana de Mureș-Cerneahov din perioada migrației goților (a doua jumătate a sec. III – sec. IV d.Hr.). Judecând după mărturiile autorului descoperirii, conform cărora pe parcursul anilor în gospodăriile unor vecini

Fig. 3. Ulcior de lut roman descoperit în mormântul 2.

ar mai fi apărut și alte schelete umane, putem aprecia că toate aceste morminte fac parte dintr-un cimitir mai mare, ale căror limite urmează a fi precizate prin cercetări viitoare.

Referitor la elementele de rit şi ritual atestate la complexele funerare de la Cojușna, precum orientarea pe direcţia nord-sud sau vest-est şi poziţia scheletului culcat pe spate cu mâinile şi picioarele întinse de-a lungul corpului, aceste particularităţi se întâlnesc frecvent la mormintele de înhumație din cimitirele de tip Sântana de Mureș-Cerneahov. De asemenea, obiceiul de a depune la înmormântare în preajma defunctului a recipientelor de lut și chiar de sticlă, ca și portul fibulelor, a cataramelor și a colierelor de mărgele, erau pe larg răspândite în sec. IV d.Hr. la numeroasele comunități din întinsul areal nord-pontic stăpânit de goţi. Aşa cum se cunoaşte însă, respectivele elemente de rit şi ritual, ca și obiceiurile de port constatate în descoperirile de la Cojușna, sunt caracteristice nu numai complexelor culturii Sântana de Mureş-Cerneahov din perioada migrației goților, ci şi unor morminte aparţinând dacilor liberi şi, mai ales, celor atribuite triburilor sarmatice din primele secole ale erei noi.

Ceea ce pledează decisiv pentru apartenenţa mormintelor de la Cojușna la complexul cultural Sântana de Mureş-Cerneahov este totuși tipologia vaselor și a celorlalte piese de inventar, care îşi găsesc analogiile cele mai apropiate anume în cimitirele acestei binecunoscute culturi arheologice din perioada antichității târzii. Astfel, pentru ulciorul cenușiu de producție locală, cu corpul globular și gâtul scurt și îngust, se cunosc diferite corespondențe în siturile funerare din sec. IV d.Hr. de la Iacobenii Vechi[2], Izvorul[3], Olteni[4], Mogoșani[5] Mihălăşeni[6] ș.a. Pe de altă parte, tipul de ulcior ceramic roman, de mari dimensiuni, cu corpul piriform și gura pâlniformă, de marginea căreia se prinde capătul superior al torții, se întâlnește mult mai rar în mediul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Deocamdată cunoaștem pentru recipientul roman de la Cojușna doar două analogii exacte, pe cele din cimitirele de la Spanțov și Lunca, datate în cursul sec. IV d.Hr.[7] După cum arată descoperirile de până acum, în complexele culturii Sântana de Mureș-Cerneahov mai frecvent apar ulcioarele romane cu gura pâlniformă, având capătul de sus al torții prins de gât[8]. Referitor la cronologie, notăm că mormintele în care s-au găsit ulcioare romane mari, cu corpul piriform, se datează preponderent în a doua jumătate a sec. IV d.Hr.[9]

În ceea ce privește paharul cilindric de sticlă, decorat cu ove șlefuite, din cimitirul antic de la Cojușna, acesta aparține unuia dintre tipurile cu cea mai mare frecvență în așezările și necropolele culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, dar și din alte medii culturale din *Barbaricum*-ul european. Dintre exemplarele întregi sau aproape întregi descoperite în complexele din spațiul carpato-nistrean menționăm pe cele de la Dănceni[10], Ciocâlteni[11], Bogdănești, Polocin[12], Bârlad-Valea Seacă[13], Barcea[14] și Mihălăşeni[15]. În clasificarea lui H.G. Rau aceste pahare se includ în tipul 2 (Kowalk), cu datare în al doilea şi al treilea sfert al sec. IV d.Hr.[16]. După tipologia lui E. Straume, paharele avute în discuţie se înscriu în seria A a tipului I, fiind încadrate cronologic la sfârşitul fazei C_2 şi până în partea finală a fazei C_3[17]. Potrivit observaţiilor făcute însă de I. Ioniţă, cronologia paharelor Straume tip 1A din arealul culturii Sântana de Mureş-Cerneahov se deosebeşte întrucâtva de datarea vaselor de acelaşi fel din Scandinavia, exemplarele din sud-estul continentului plasându-se cu precădere în prima parte a fazei C_3, proiectată în cel de-al doilea pătrar al sec. IV d.Hr.[18]

2 Ioniţă 1966, fig. 10, 3.
3 Mitrea, Preda 1966, fig. 175, 4.
4 Mitrea, Preda 1966, 60, fig. 159,4.
5 Diaconu 1970, fig. 8, 9.
6 Şovan 2005, pl. 313, 121.
7 Teodor 2021, 190-191, 320-321
8 Vornic, Ciobanu 2014, 162-163
9 Vornic, Ciobanu 2014, 163.
10 Рафалович 1986, таб. XXXIX, 8.
11 Ioniță, Mamalaucă, Vornic 2009, 52, nr. 243.
12 Mamalaucă, 2018, 161, 29, 5; 175, 1; 216, 11.
13 Palade 2004, 219, fig. 165, 2; 233, 3.
14 Gomolka-Fuchs 1999, Abb. 6, 1.
15 Şovan 2005,
16 Rau 1972, 124, 167.
17 Straume 1987, 28, 29.
18 Ioniţă 1993, 167.

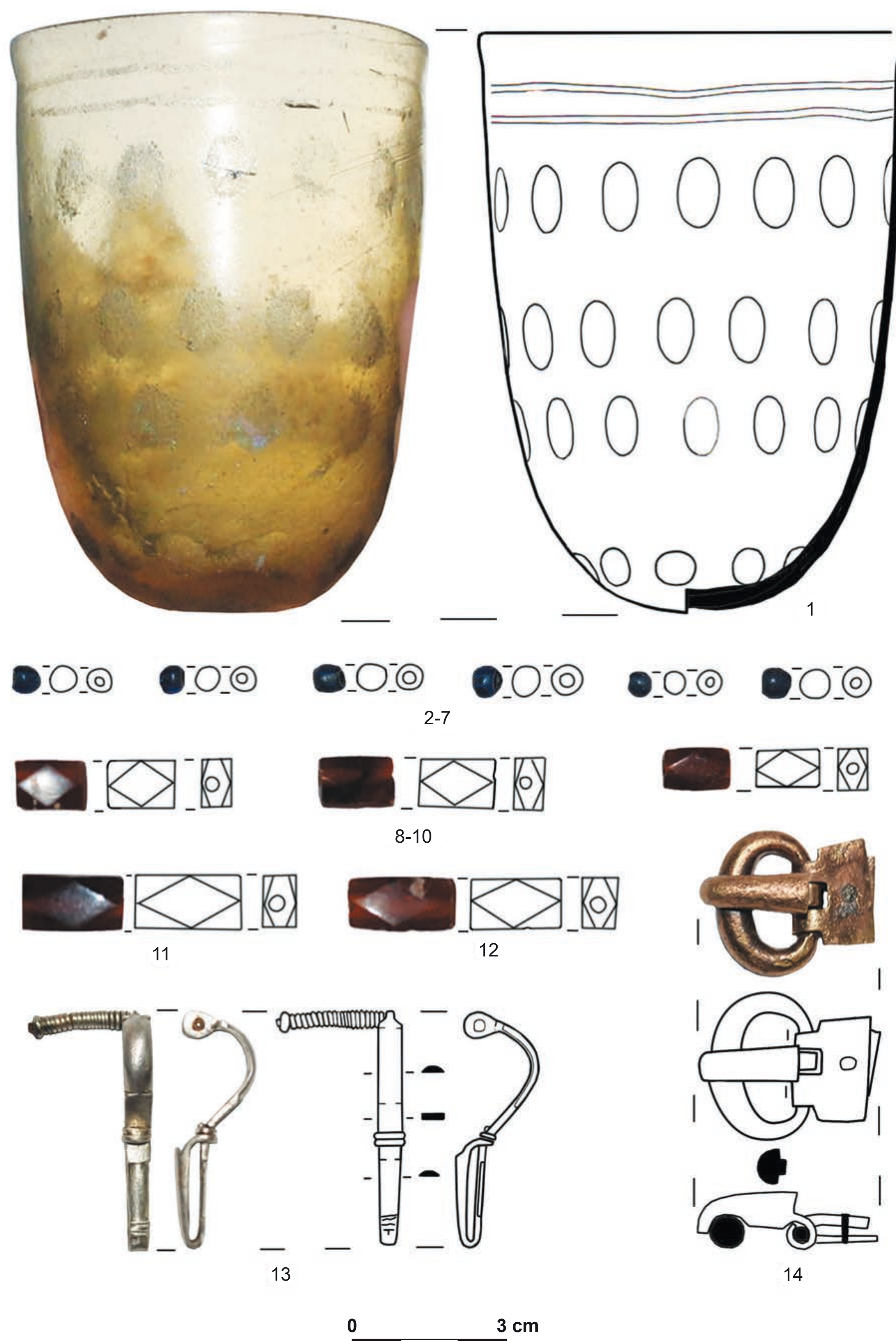

Fig. 4. Pahar (1), mărgele (2-12), fibulă (13) și cataramă (14) lucrate din sticlă (1-7), carneol (8-12), argint (13) și bronz (14) din mormântul 2.

După opinia lui I. Ioniță și a altor specialiști, la sfârşitul fazei C_2 şi în prima parte a fazei C_3, perioadă care corespunde *grosso modo* primei jumătăți a sec. IV, se datează și fibulele de tipul celei de la Cojușna, care au piciorul înfășurat, corpul fațetat și resortul lung executat din trei segmente[19]. Remarcăm în context că marea majoritate a fibulelor cu piciorul întors pe dedesubt din mediul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov sunt lucrate din bronz, exemplarele de argint sau de fier fiind mult mar rar întâlnite. Câteva fibule de argint similare cu piesa de la Cojușna au fost descoperite în marea necropolă gotică de la Dănceni, care este situată în aceeași regiune geografică a Podișului Central al Moldovei, la circa 13 km spre sud[20].

O altă piesă vestimentară cu o anumită relevanță cronologică, găsită în același mormânt 2 de la Cojușna, este catarama de bronz. Având veriga ovală și placa de prindere de curea de formă rectangulară, piesa respectivă își găsește analogii mai mult sau mai puțin apropiate în diferite situri de tip Sântana de Mureș, dar și în alte medii culturale din perioada de început a epocii migrațiilor[21]. Un număr de opt catarame de acest fel au fost găsite în diferite morminte de înhumație ale necropolei de la Mihălășeni, fiind incluse de O.L. Șovan în tipul 2c și datate în faza III de funcționare a complexului, proiectată în ultimul pătrar al sec. IV d.Hr.[22].

În sfârșit, o ultimă grupă de artefacte găsite în mormântul 2 de la Cojușna sunt mărgelele, care aparțin la două tipuri diferite, documentate în aproape toate siturile funerare Sântana de Mureș-Cerneahov mai intens cercetate. În clasificarea elaborată de O.V. Gopkalo mărgelele sferoidale mici de sticlă albastră se încadează în tipul II/2, iar cele polifațetate de carneol în tipul 1, amândouă tipurile fiind datate larg, aproape pe toată durata existenţei culturii Sântana de Mureş-Cerneahov[23].

Coroborând datele prezentate și analizate în rândurile de mai sus, fără echivoc putem aprecia că mormintele de înhumație de la Cojușna, ce fac parte dintr-un cimitir mai mare, se încadrează, pe baza obiceiurilor funerare și de port, dar mai ales a inventarului, în cultura Sântana de Mureș-Cerneahov și se datează în sec. IV d.Hr., mai curând spre mijlocul acestui veac.

---

[19] Ioniţă 1992, 80; Petrauskas 2003, 260, 290.
[20] Ioniță, Mamalaucă, Vornic 2009, 12, 15; Niculiță 2018, nr. 106-108, 117, 125.
[21] Vornic 2006, 199.
[22] Șovan 2006, 154, 189.
[23] Гопкало 2008, 17, 74-75, табл. I; IX.

SUMMARY

NECROPOLIS OF SÂNTANA DE MUREȘ-CERNEAHOV TYPE FROM THE COJUȘNA VILLAGE

Like most burials of this type, the necropolis of the 4th century AD from the Cojușna village (Strășeni district) was discovered accidentally. In 2002, on the occasion of a cellar digging, a local from the eastern edge of the village identified two burials, provided with various pieces of grave goods, among them a glass container is present.

In 2018 we could examine the pieces recovered from the graves at Cojușna, stored by the discoverer, who provided us with some information about the features and the context, in which the objects were found. Both burials had a north-west—south-east orientation, with the skeletons lying on their backs in the extended position and their hands along the body, being at a short distance from each other, at a depth of about 1.2 m and, respectively, 1.8 m. The first grave contained a clay wheel-made jug of fine clay, deposited in the skull area, and the second - a Roman ceramic jug, a cylindrical glass container, provided with polished oval decoration, a silver fibula with a wrapped pin, a bronze buckle and several small spheroid beads of blue glass and multi-faceted carnelian ones.

Based on the attested funerary rite, but especially on the grave goods, the burials from Cojușna, which are part of a larger cemetery, belong to the Sântana de Mureș-Cerneahov culture, and are dated back to the 4th century AD, rather towards the middle of the century.

РЕЗЮМЕ

НЕКРОПОЛЬ ТИПА СЫНТАНА ДЕ МУРЕШ-ЧЕРНЯХОВ ИЗ СЕЛА КОЖУШНА

Как и большинство погребальных комплексов этого типа, могильник IV в. н. э. из села Кожушна (Страшенский район) был обнаружен случайно. В 2002 году, во время строительства погреба, житель восточной окраины села обнаружил два погребения содержащие различные предметы, среди которых был стеклянный кубок.

В 2018 году стало возможным изучение предметов, найденных в двух погребениях из с. Кожушна и хранившихся у находчика, предоставившего и некоторую информацию об обстоятельствах, при которых были обнаружены предметы. Оба погребения были ориентированы по линии северо-запад – юго-восток, скелеты

лежали на спине в вытянутом положении, руки находились вдоль тела; могилы были на небольшом расстоянии друг от друга, на глубине около 1,2 м и, соответственно, 1,8 м. В первом погребении был обнаружен гончарный серолощенный кувшин, лежащий возле черепа, а во втором - римский керамический кувшин, цилиндрический стеклянный кубок, украшенный полированными овалами, серебряная фибула с обернутой ножкой, бронзовая пряжка и несколько маленьких сферических бусин из синего стекла и граненых бусин из сердолика.

Судя по погребальному обряду, и особенно на основании инвентаря, погребальные комплексы из с. Кожушна являются частью более крупного могильника и принадлежат к культуре Сынтана де Муреш-Черняхов, а хронологически относятся к IV в. н.э., скорее всего, к середине столетия.

BIBLIOGRAFIE

Diaconu 1970: Gh. Diaconu, *Mogoşani. Necropola din secolul IV e.n.* (Târgovişte 1970).

Gomolka-Fuchs 1999: G. Gomolka-Fuchs, *Gläser der Sântana de Mureş-Cernjachov-Kultur aus Rumänien und der Republik Moldavien.* In: Die Sântana de Mureş-Cernjachov-Kultur (Bonn 1999), 129-142.

Ioniţă 1966: I. Ioniţă, *Contribuţii cu privire la cultura Sântana de Mures-Cernjachov pe teritoriul R. S. România*. AM, IV, 1966, 189-259.

Ioniţă 1992: I. Ioniţă, *Die Fibeln mit umgeschlagenem fuss in der Sântana de Mureş-Černjachov-Kultur*. Peregrinatio Gotika III, 1992, 77-90.

Ioniţă 1993: I. Ioniţă, *Recenzie la lucrarea „Eldrid Straume, Gläser mit Facettenschliff aus skandinavischen Gräbern des 4. und 5. Jahrhundert n. Chr., Oslo, 1987”*. Germania, 71, 1993, 1, 166-168.

Ioniță, Mamalaucă, Vornic 2009: I. Ioniță, M. Mamalaucă, V. Vornic, *Antichitatea târzie în bazinul Prutului. Catalog* (Bârlad 2009).

Landaniuc, Țopa 2002: V. Landaniuc, T. Țopa, *Localitățile Republicii Moldova*, 4 (Chișinău 2002).

Mamalaucă 2020: M. Mamalaucă, *Descoperiri din perioada antichității târzii în Podișul Central Moldovenesc. Necropolele de la Bogdănești-Fălciu, Pogonești și Polocin* (Iași 2018).

Mitrea, Preda 1966: B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia* (Bucureşti 1966).

Niculiță 2018: A. Niculiță, *Catalog. Obiecte de giuvaiergerie antică din colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei* (Chișinău 2018).

Palade 2004: V. Palade, *Aşezarea şi necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârşitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)* (Bucureşti 2004).

Petrauskas 2003: O. Petrauskas, *Die Gräberfelder der Černjachov-Kultur von Kosanovo und Gavrilovka – eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungsitten und ethnokulturellen Besonderheiten*. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 84 (Frankfurt am Main 2003).

Rau 1972: H.G. Rau, *Körpergräber mit Glasbeigaben des 4. Nachchristlichen Jahrhunderts im Oder-Weicsel-Rau*. Acta Prachistorica et Archaeologica 3, 1972.

Straume 1987: E. Straume, *Gläser mit Facettenschliff aus skandinavischen Gräbern des 4. und 5. Jahrhundert n. Chr.* (Oslo 1987).

Şovan 2005: O.L. Şovan, *Necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Mihălăşeni (judeţul Botoşani)* (Târgovişte, 2005).

Teodor 2021: E.S. Teodor, *Ceramica din necropolele nord-dunărene din secolul al IV-lea d. Chr. din colecția Muzeului Național de Istorie a României* (Târgoviște 2021).

Vornic 2006: V. Vornic, *Aşezarea şi necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Budeşti* (Chişinău 2006).

Vornic, Ciobanu 2014: V. Vornic, L. Ciobanu, *Ceramica romană de uz casnic din complexele culturii Sântana de Mureş-Černjachov din spațiul pruto-nistrean.* In: Arheologia mileniului I p.Chr. Dunărea Inferioară între stepe și imperiu III (București 2014).

Гопкало 2008: О.В. Гопкало, *Бусы и подвески черняховской культуры* (Киев 2008).

Рафалович 1986: И.А. Рафалович, *Данчены. Могильник черняховской культуры III-IV вв. н.э.* (Кишинев 1986).

INVESTIGAȚIILE ARHEOLOGICE DIN ANUL 2018 ÎN AȘEZAREA DIN SEC. IV D. HR. *CĂRBUNA VII – VALEA MARE* (R-NUL IALOVENI)

Vlad VORNIC, Larisa CIOBANU, Alexandru LEVINSCHI

Cuvinte cheie: Cărbuna, sit arheologic, epoca romană târzie, cuptor de olărie, locuință, groapă, brăzdar, ceramică.

Key words: Cărbuna, the archeological site, the late Roman period, pottery forge, construction, the hole, plowshare, pottery.

Ключевые слова: Кэрбуна, археологический памятник, позднеримское время, гончарный горн, жилище, яма, наральник, керамика.

Satul Cărbuna din raionul Ialoveni se numără printre localitățile din Republica Moldova, teritoriul cărora de-a lungul mai multor decenii a fost destul de bine prospectat prin recunoașteri arheologice. Drept rezultat al cercetărilor perieghetice, până în prezent în raza acestei localități de pe cursul superior al râulețului Căinari au fost identificate și înregistrate 21 de situri arheologice, reprezentate de diferite așezări datând din eneoliticul timpuriu și până în evul mediu târziu[1]. Fără îndoială, descoperirea întâmplătoare în anul 1961 la marginea de sud-vest a satului Cărbuna a celui mai vechi, mai mare si mai faimos depozit de piese de cupru din întreaga arie a civilizațiilor eneolitice timpurii din Europa[2] a jucat un rol deosebit în atragerea atenției arheologilor asupra acestei microzone, care au efectuat în perioada următoare săpături de salvare sau sistematice, dar mai ales cercetări de suprafață, soldate cu semnalarea unui mare număr de situri atribuite diferitor epoci și culturi arheologice. În mod evident, dintre toate aceste obiective arheologice, în primul rând, se remarcă așezarea preistorică *Cărbuna I* **(Fig. 1, 1)**, din cuprinsul căreia provine celebrul tezaur arheologic și care a fost identificată, prospectată și sondată în același an de arheologii G.B. Sergheev și V. Marchevici, dovedindu-se că atât situl, cât și depozitul, se atribuie etapei timpurii a culturii Trypillia din epoca eneolitică (prima jumătate a mil. V î. Hr.)[3].

Fig. 1. Poziția geo-topografică a siturilor *Cărbuna I* (1) și *Cărbuna VII – Valea Mare* (2).

În anul următor această binecunoscută astăzi așezare precucuteniană a fost cercetată prin săpături sistematice de T.S. Passek și E.K. Cernâș, investigațiile confirmând fără putință de tăgadă legătura depozitului arheologic cu așezarea eneolitică, care a fost încadrată cultural-cronologic în perioada de tranziție ”de la Trypillia timpuriu la cel dezvoltat” și care corespunde cu finalul fazei Precucuteni III și debutul fazei Cucuteni A, după periodizarea românească a vastului complex cultural Precucuteni-Cucuteni-Trypillia[4].

În anul 1962, concomitent cu săpăturile arheologice coordonate de reputata cercetătoare moscovită T.S. Passek, la Cărbuna au fost efectuate și cercetări perieghetice de către G.B. Sergheev, care a identificat

[1] RAN 2024, 65.
[2] Сергеев 1963, 135-151.
[3] Дергачев 1998, 8-10.
[4] Дергачев 1998, 10.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 139-150.

Fig. 2. Ortofotoplan cu marcarea secțiunii I.

la vest de sat, de-a lungul pantei stângi a văii râulețului Cainari, pe un teren plantat cu pomi fructiferi, o așezare și o necropolă din epoca romană târzie de tip Cerneahov. Acest ansamblu arheologic a fost inclus în circuitul științific în anul 1975 de către Em. Rikman, odată cu publicarea repertoriului complexelor și siturilor atribuite sarmaților și culturii Cerneahov din epoca antică târzie din spațiul pruto-nistrean înregistrate până atunci[5]. Întrucât alte patru așezări și o necropolă datând din aceeași perioadă romană târzie fuseseră descoperite mai înainte, obiectivul arheologic la care ne referim, care ar fi fost alcătuit dintr-o așezare și un cimitir aferent, a fost denumit *Cărbuna V.*[6] În repertoriul monumentelor arheologice din fostul raion Căinari (din care făcea parte și satul Cărbuna), elaborat în anul 1993 și care a rămas nepublicat, așezarea de tip Cerneahov descoperită de G.B. Sergheev a fost marcată *Cărbuna VII*[7], cu aceeași denumire fiind înscrisă și în Registrul arheologic național, adoptat și publicat de curând[8]. Deoarece locul unde se află situl arheologic cu urme de locuire din epoca romană târzie luat în discuție este denumit de localnici *Valea Mare*, noi am considerat că ar fi mai indicat ca la denumirea *Cărbuna VII* să se adauge și acest toponim[9].

În anul 2018, grație sprijinului financiar oferit de Asociația Obștească „Proiectul Casa Mare", la Cărbuna au fost efectuate cercetări perieghetice, iar în unele situri arheologice eneolitice sau din epoca romană târzie, printre care se numără și așezarea *Cărbuna VII – Valea Mare*, au fost efectuate sondaje de verificare ori chiar săpături arheologice. Aceste investigații de teren au avut ca scop, pe de o parte, determinarea gradului de conservare a stratului arheologic şi stabilirea sau precizarea particularităţilor culturale ale siturilor, iar pe de altă parte, obţinerea de materiale caracteristice în vederea completării colecției de artefacte deja existente (acumulate pe parcursul anilor de dna Lidia Domenti, profesoară de istorie la gimnaziul din Cărbuna) pentru organizarea unui muzeu local de istorie și etnografie.

În cele ce urmează vom prezenta datele principale privind cercetările noastre efectuate în așezarea de tip Sântana de Mureș-Cerneahov *Cărbuna VII – Valea Mare*, rezultatele investigațiilor arheologice întreprinse în siturile eneolitice *Cărbuna I* și *Cărbuna II*[10] urmând a fi valorificate corespunzător ulterior de arheologul Sergiu Bodean, responsabil de aceste două șantiere.

Situl arheologic *Cărbuna VII – Valea Mare* se află în extravilanul satului omonim, la distanța de circa 1 km spre vest de localitate, pe panta nordică a văii pârâului Căinari, numit de localnici și Ceaga, și în partea stângă a drumului local recent asfaltat Cărbuna-Mileștii Mici, desfășurându-se pe o lungime de aproape 1 km și pe o lățime de circa 60 m **(Fig. 1, 2)**. În cursul perieghezelor noastre efectuate în primăvara și vara anului 2018, de pe suprafața sitului au fost

[5] Рикман 1975a.
[6] Рикман 1975a, 140.
[7] Roșca, Vîlcu 1993, 3.
[8] RAN 2024, 65.
[9] Ciobanu, Vornic, Levinschi, 79.

[10] Bodean, Heghea 2019, 19-21.

Fig. 3. Secțiunea I, vedere dinspre vest.

recuperate cioburi de vase atribuite culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, resturi faunistice și fragmente de lut ars. Ținem să subliniem în context că oseminte umane, oase calcinate sau alte indicii pentru identificarea în teren a necropolei corespunzătoare așezării, prin cercetările noastre efectuate până în prezent, nu au fost obținute. În schimb, în capătul vestic al așezării din perioada migrației goților au fost semnalate câteva cioburi atipice provenind de la vase lucrate cu mâna, care pot aparține unei așezări de mici dimensiuni datate într-o altă epocă istorică, mai dificil de precizat în stadiul actual al cercetărilor (bronzul târziu ?).

În ceea ce privește săpăturile arheologice la *Cărbuna VII – Valea Mare* din vara anului 2018, ele au fost executate în partea centrală a sitului, într-o zonă unde la suprafața solului au fost semnalate mai multe fragmente ceramice și de lut ars, provenind probabil de la locuințe sau alte construcții de suprafață (**Fig. 2**). A fost deschisă o singură secțiune arheologică (S. I), cu dimensiunile de 4×20 m și cu orientarea pe direcția vest-est, fiind împărțită în carouri de 2×2 m, marcate cu litere latine de la sud la nord și cu cifre arabe de la vest la est. Ulterior, pentru dezvelirea completă a unor complexe închise, pe laturile de nord și de sud ale secțiunii inițiale, au fost adaugate două casete, cu dimensiunile de 3×4 m și, respectiv, de 2×3 m, întreaga suprafață cercetată atingând 98 m.p. Spre regret, stratul de cultură al așezării a fost răvășit nu numai de lucrările agricole anuale, dar și de plantarea pe acest teren în deceniul șase al secolului trecut a unei livezi – răzuirea dezvăluind urmele clare ale plugului de plantaj la adâncimea de 0,45-0,50 m de la suprafața solului **(Fig. 3)**.

În diferite sectoare ale săpăturii arheologice și la diferite adâncimi de la nivelul actual de călcare a solului (0,45-0,75 m), au fost identificate și cercetate 12 complexe arheologice, și anume un cuptor de olărie dezafectat din antichitate, un complex de locuire adâncit și zece gropi menajere sau cu altă funcționalitate.

Dintre structurile arheologice descoperite, se remarcă în primul rând resturile unui cuptor de olărie de tipul cu pilon central, dezafectat din vechime (**Fig. 4**). Complexul, marcat cu nr. 3 și presupus inițial ca fiind o groapă menajeră, a fost identificat la adâncimea de 0,45 m, sub forma unui cerc de sol ars de culoare cărămizie, cu diametrul de 1,5 m. În mijloc, la adâncimea de 0,10-0,15 m de la nivelul sesizării, s-a depistat o piatră plată mare de gresie, sub care se afla un pilon realizat din pământ crutat, ars și chiar puțin zgurificat, cu diametrul de 0,4 m și cu înălțimea de 0,3 m. Pe laturile de est și de vest ale acestei „gropi", care reprezenta de fapt focarul instalației de ars ceramica, au apărut câte o porțiune de arc de cerc de arsură, de culoare cenușie-cărămizie, cu grosimea de 0,12-0,15 m. Este interesant de remarcat că marginea de nord-vest a cuptorului de olar a fost suprapusă parțial de o groapă cilindrică, cu diamentrul de 0,6 m.

În partea de sud-vest a focarului se afla gura cuptorului și groapa de aprovizionare cu combustibil. Groapa olarului era de formă aproximativ trapezoidală în plan, cu dimensiunile de 1,1-1,4×1,4 m și avea aceeași um-

plutură de sol cenușos amestecat cu fragmente ceramice, resturi faunistice și bucățele de lut ars, ca și camera de foc. Este important de subliniat însă că fragmente din grătarul perforat, care despărțea focarul de camera de ardere a vaselor, nu au fost identificate.

Așa cum dovedesc cercetările arheologice și descoperirile fortuite, cuptoare de ars ceramica alcătuite din două camere suprapuse despărțite printr-un grătar perforat au funcționat în mai toate așezările importante din sec. IV d. Hr. aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov[11]. Mai frecvent se întâlnesc cuptoarele de tipul cu stâlp central, deși nu lipsesc nici complexele având camera de foc prevăzută cu perete median, care sunt documentate mai ales în așezările din sudul spațiului pruto-nistrean[12]. Este interesant de menționat că în așezarea din sec. IV d. Hr. de la Sagaidacul Nou (r-nul Cimișlia), unde în cursul unor săpături de salvare au fost descoperite trei cuptoare de olărie de tipul cu perete median, o instalație de foc era dezafectată, depistându-se pe pereți sau pe fund doar urmele grătarului și ale peretelui median[13]. Mai notăm în context că resturi de la grătare dezafectate au fost semnalate în anul 2008 în centrul de olărie dacic din epoca romană de la Pruteni (r-nul Fălești)[14], unde în anii 2001 și 2003 au fost investigate patru cuptoare de olărie de tipul cu perete median ce aveau platformele perforate bine păstrate[15].

O altă structură arheologică interesantă descoperită în așezarea de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Cărbuna-*Valea Mare* în anul 2018 este un complex adâncit de formă aproximativ rectangulară, cu dimensiunile de 2,15×3,20 m și orientarea cu laturile lungi pe direcția nord-est – sud-vest (**Fig. 5; 6**), aflat la distanța de circa 3 m spre nord-est de cuptorul de olărie discutat mai sus. Sesizat la adâncimea de 0,75 m sub forma unei pete cenușii relativ dreptunghiulare și fiind numerotat inițial cu nr. 9, complexul se adâncea în pământ cu încă doar 0,3-0,4 m și prezenta pereții verticali, iar fundul relativ drept. Întrucât intra sub taluzul nordic al casetei I, colțul nord-vestic al complexului a rămas necercetat. În aria cercetată a acestei construcții îngropate în pământ, urme de pari și ale vreunei instalații de foc nu au fost observate. În partea superioară a complexului însă, la adâncimea de 0,25 m de la suprafața solului, a fost surprinsă o aglomerație de bucăți de lut ars, unele cu amprente de nuiele și pari, care reprezenta probabil umplutura unei gropi ce suprapunea complexul adâncit (**Fig. 5**). O groapă de acest fel, notată cu nr. 4 și care conținea numeroase fragmente de lut ars în umplutră, a fost identificată spre vest, în imediată apropiere de complexul adâncit.

Construcții rectangulare îngropate în sol de dimensiuni reduse, similare cu structura arheologică adâncită de la *Cărbuna VII – Valea Mare* cercetată de noi în anul 2018, au fost descoperite și în alte așezări sincrone înrudite din spațiul pruto-nistrean, cum sunt, spre exemplu, cele de la *Ecaterinovca I*, Comrat, Delacău, Bursuceni[16] ș.a. Întrucât erau de mici dimensiuni și cele mai multe dintre ele nu prezentau în interior instalații de foc, unii specialiști au considerat că aceste construcții adâncite au avut o destinație gospodărească[17]. În ceea ce ne privește însă, înclinăm să credem că cel puțin unele dintre aceste construcții adâncite în sol reprezintă locuințe. Amintim în context că în aşezarea de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Bursuceni (r-nul Sîngerei) au fost cercetate un număr de şapte semibordeie, dintre care numai unul prevăzut cu vatră de lut, iar celelalte fără instalaţii de foc[18]. Toate semibordeiele erau amplasate într-o margine a sitului şi dispuse în formă de semicerc, neputând fi interpretate drept anexe ale unor locuinţe de suprafaţă. De altfel, în această aşezare reprezentativă din bazinul râului Ciulucul Mic au mai fost descoperite 149 de gropi menajere sau gospodăreşti şi numai o singură locuinţă de suprafaţă.

Așa cum am consemnat mai sus, complexele cele mai numeroase descoperite în situl din sec. IV *Cărbuna VII – Valea Mare,* ca și în toate celelalte așezări de tip Sântana de Mureș-Cerneahov cercetate prin săpături, sunt reprezentate de gropi (**Fig. 5**). De formă ovală ori circulară și de dimensiuni mici sau medii, gropile, în număr de 10 sau 11, au fost depistate în toate sectoarele suprafeței cercetate. Este important de remarcat că unele gropi se întretăiau sau suprapuneau cuptorul de ars ceramica dezafectat și semibordeiul 1, ilustrând existenţa în perimetrul aşezării a două niveluri de locuire, ambele aparţinând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Deşi sunt în general puţine, cazuri de suprapunere de complexe de locuire s-au atestat şi în alte aşezări sincrone înrudite, cum sunt cele de la Budești[19], Delacău[20], Bârlad-*Valea Seacă*[21], Mereni-*Chirca*[22] ș.a.

Inventarul arheologic descoperit de noi în așezarea de tip Sântana de Mureș de la Cărbuna cercetată prin săpături în anul 2018 nu este bogat, dar, în schimb, se dovedește a fi relativ variat, cuprinzând diferite unelte, ustensile de uz casnic, accesorii vestimentare, obiecte de podoabă, fragmente de vase de sticlă și de lut ars, la care se adaugă resturile faunistice. Ca artefacte sau

[11] Ioniță 1982, 102.
[12] Vornic 2006, 244-245; Matveev 2022, 601, Abb.2.
[13] Matveev, Vornic 2014, 93-106.
[14] Vornic, Ciobanu, Telnov 2008, 34.
[15] Vornic ș.a. 2007.
[16] Рикман 1975b, 113-114; Ларина, Постикэ 1990, 259; Matveev, Vornic, Corobcean 2023, 106-108.
[17] Рикман 1975b, 115.
[18] Ларина, Постикэ 1990, 259.
[19] Vornic 2006, 64-65.
[20] Rikman 1967, 164.
[21] Palade 2004, 44, 45, 223, 224.
[22] Postică, Sava 2023, 66-86.

Fig. 4. Cuptorul de olărie.

Fig. 5. Caseta I, locuința adâncită 1 și groapa 4 înainte de degajare.

Fig. 6. Caseta I, locuința adâncită 1 și gropile 4 și 5.

Fig. 7. Groapa 7.

piese de inventar, ce merită a fi menționate, sunt un brăzdar de plug de fier, o cataramă de bronz, o mărgică de sticlă albastră, două greutăți de la războiul vertical de țesut și o fusaiolă discoidală, lucrate din lut, și o cute de gresie, cu urme de utilizare intensă.

Indubitabil, dintre toate artefactele găsite la *Cărbuna VII – Valea Mare* se evidențiază brăzdarul de fier, element sau accesoriu de unealtă agricolă care apare mai rar în așezările culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Piesa a fost găsită în capătul vestic al secțiunii, la adâncimea de 0,47 m de la suprafața actuală solului, în partea inferioară a stratului de depuneri antropogene (**Fig. 8, 1**), care a fost puternic afectat de plugul de plantaj. Brăzdarul (**Fig. 8, 2**) este simetric, cu lama de formă aproximativ semicirculară, având vârful riotunjit, umerii evidențiați, cu bucşa deschisă (o aripă fiind ruptă din vechime), mai îngustă și mai lungă decât lama. Piesa a fost confecţionată prin forjare dintr-o placă de fier și are următoarele dimensiuni: lungimea 14 cm, lăţimea maximă 9,5 cm și grosimea 5-7 cm.

Cu toate că au fost atestate doar în unele dintre siturile arheologice cercetate prin săpături, brăzdarele de plug cu manșon, care sunt piese de origine romană, s-au răspăndit în cursul sec. IV d. Hr. în întreg arealul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, mai frecvent fiind întâlnite în regiunea carpato-nistreană[23]. Judecând după formele pe care le prezintă, brăzdarele găsite în așezările acestui complex cultural provin de la tipuri de unelte de arat diferite. Astfel, unele piese de formă simetrică cu bucşa deschisă, mai lată decât partea de tăiat, au aparţinut probabil unor aratre fără plaz. Alte brăzdare, tot simetrice, dar cu umerii lamei reliefaţi, cum se prezintă și exemplarul de la Cărbuna, par să provină deja de la unelte de tipul aratrului cu plaz, cu randament ceva mai mare, terenul lucrat fiind afânat în întregime, şi nu parţial ca în cazul aratrului fără plaz[24].

Cele circa 1600 de fragmente ceramice găsite prin cercetările din anul 2018 în așezarea *Cărbuna VII – Valea Mare* reprezintă categoriile de recipiente specifice culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, care au fost lucrate cu mâna din pastă grosieră (**Fig. 9, 1-2**) sau la roata olarului din pastă fină (**Fig. 9, 5-10, 12; 10; 10, 1-9, 11, 12; 11, 10-14**) ori zgrunțuroasă (**Fig. 9, 11, 13-16; 10, 10, 13-16**), din această ultimă categorie evidențiindu-se mai ales un fragment de strecurătoare, formă de vas care se întâlnește mai rar în descoperirile arheologice din perioada migrației goților (**Fig. 11, 15**). Ceramica de import este documentată de un număr semnificativ de cioburi de amfore romane cu gâtul îngust, lucrate din pastă zgrunțuroasă de culoare alburie (**Fig. 9, 4; 11, 1-4, 7-11**), sau de recipiente de transport din pastă roșiatică (**Fig. 9, 3; 11, 5**), precum și de vase de uz casnic acoperite cu firnis roșu. Dintre acestea din

1

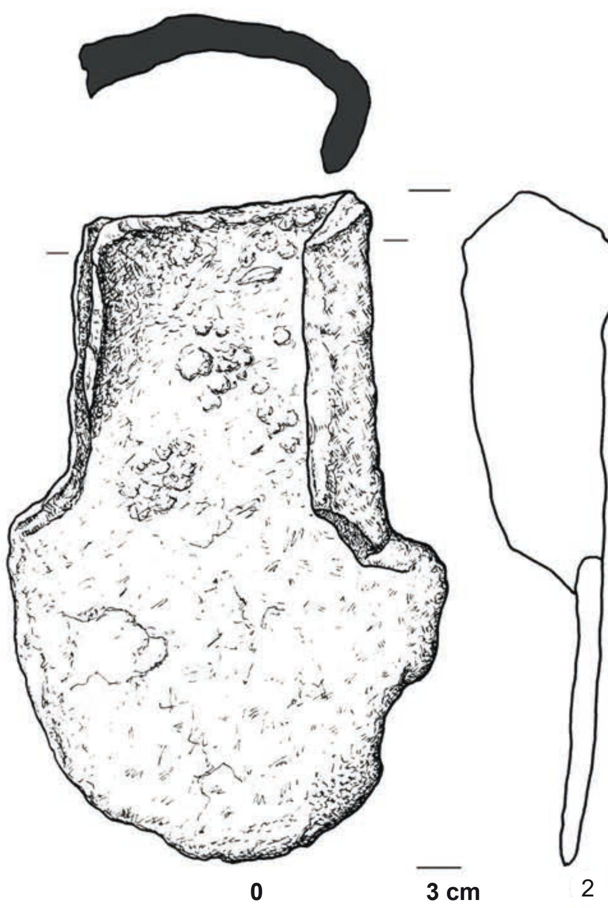

Fig. 8. Brăzdarul de fier *in situ* (1) și desen (2).

[23] Ioniță 1994, 114-116.
[24] Ioniță 1966, 217.

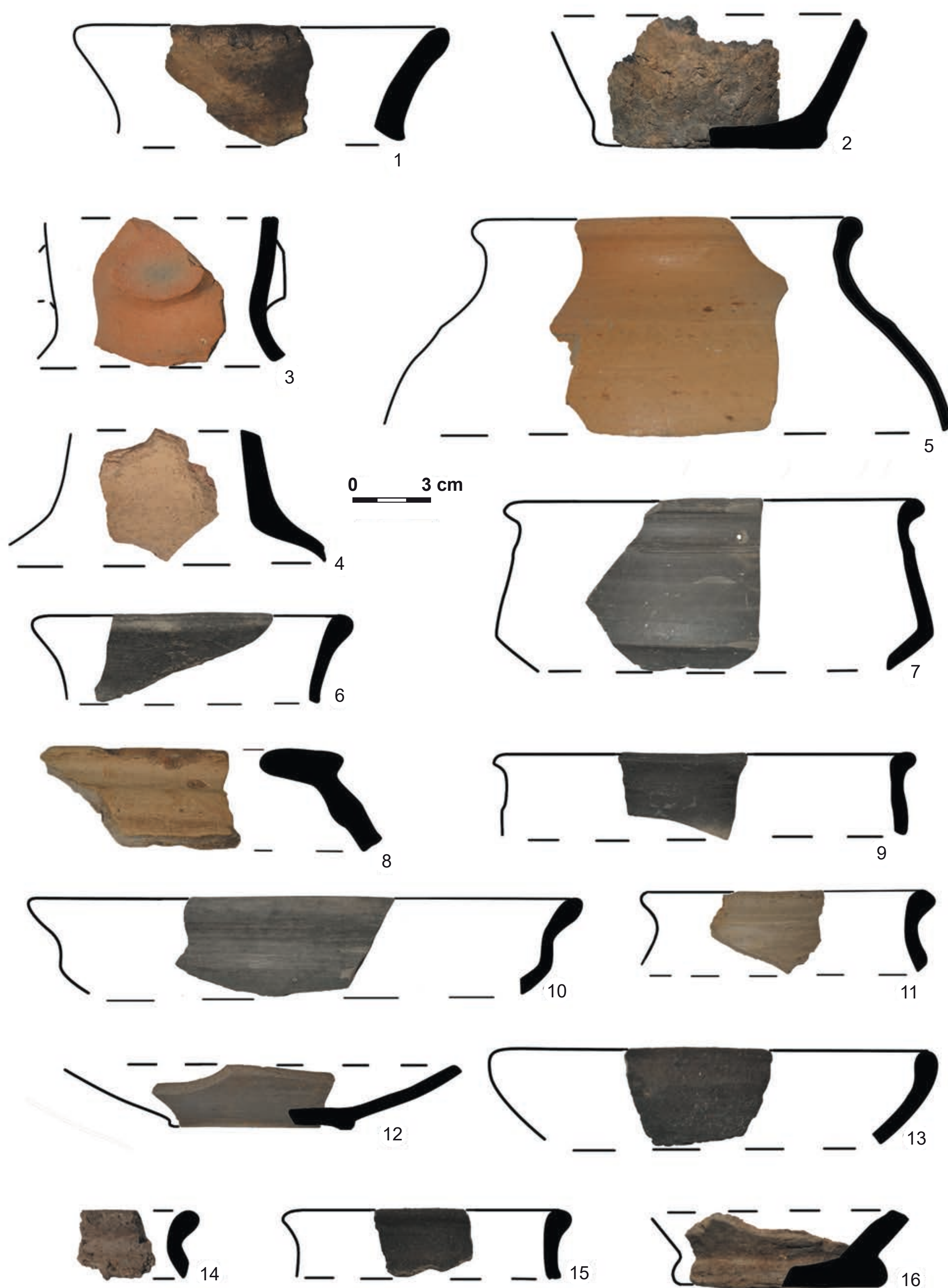

Fig. 9. Ceramică lucrată cu mâna (1, 2), lucrată la roată din pasta fină (5-10, 12) și zgrunțuroasă (11, 13-16) și fragmente de amfore romane (3, 4).

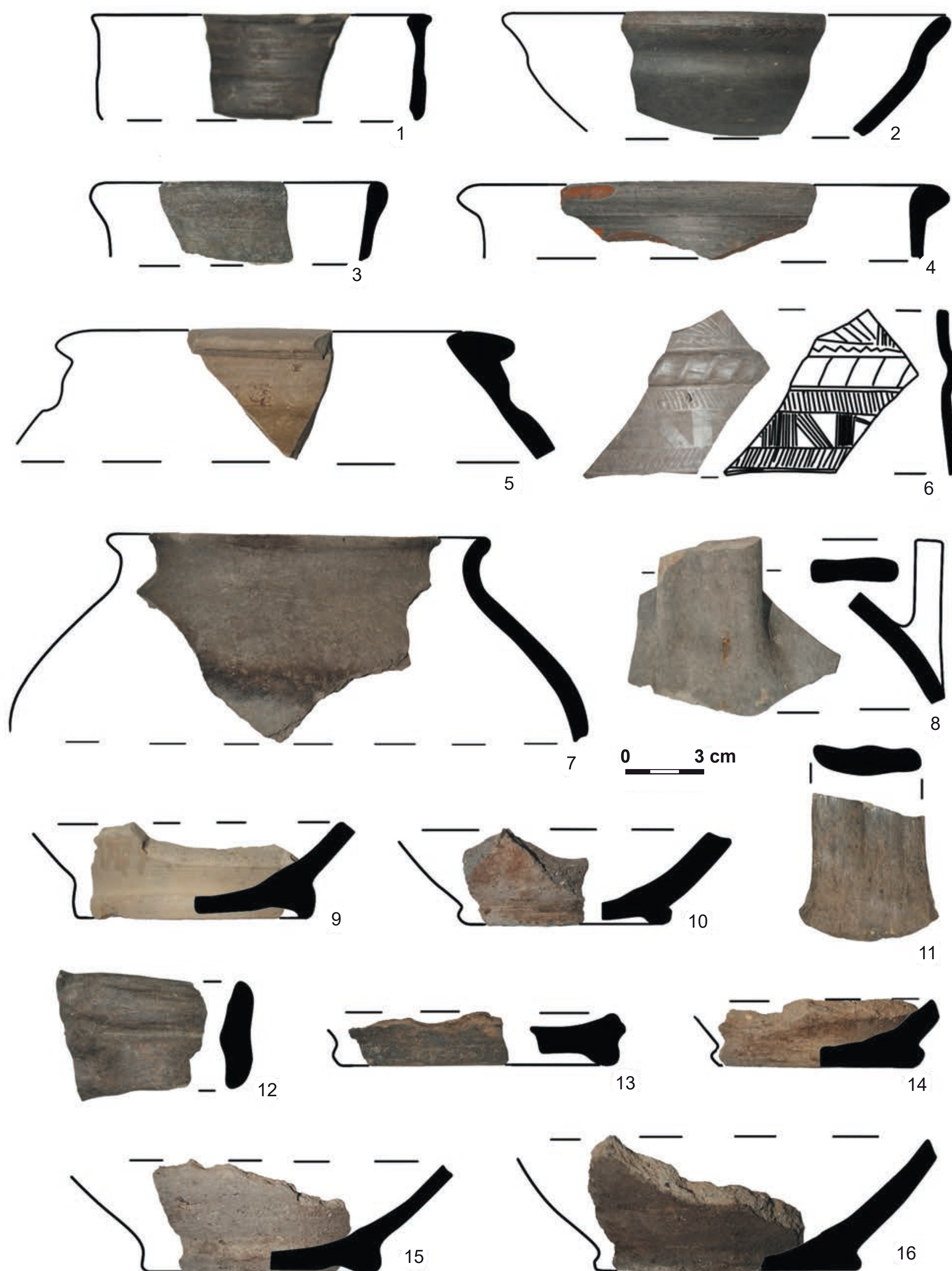

Fig. 10. Ceramică lucrată la roată din pastă fină (1-9, 11, 12) și zgrunțuroasă (10, 13-16).

Fig. 11. Ceramică romană (1-9), lucrată la roată din pasta fină (10-14) și zgrunțuroasă (15).

urmă se remarcă câteva fragmente provenind de la o cană cu gura trilobată (**Fig. 11, 6**) și de la un castron tronconic cu marginea îngroșată și trasă spre interior (**Fig. 11, 2**). Statistica procentuală a ceramicii recuperate schițează următorul tablou: ceramică modelată cu mâna – 7,2%; ceramică fină lucrată la roată – 45,2%; ceramică zgrunțuroasă lucrată la roată – 35,1%; amfore romane – 9,4%; ceramică roșiatică de import – 3,3%.

Resturile osteologice descoperite în așezarea din sec. IV d. Hr. de pe *Valea Mare* de la Cărbuna și care au fost examinate de dl dr. Roman Croitor reflectă poziția dominantă în cadrul acestui eșantion a bovinelor (60%), urmate de ovicaprine (35%); printr-un număr mult mai mic de fragmente de oase este reprezentat porcul domestic (4%); calul domestic și iepurele de câmp alcătuiesc împreună 1% din totalul descoperirilor faunistice.

Spre concluzie, constatăm faptul că vestigiile arheologice descoperite în așezarea *Cărbuna VII – Valea Mare* dovedesc existența aici a unei comunități umane tipice culturii Sântana de Mureș-Cerneahov din perioada migrației goților (sec. IV d. Hr.), a căror ocupație principală era agricultura cu cele două ramificații – cultivarea plantelor, în speță a cerealelor, și creșterea animalelor. Olăritul este documentat prin resturile cuptorului de olărie și de o însemnată cantitate de ceramică lucrată cu mâna sau la roată de producție locală, iar despre practicarea unor meșteșuguri casnice, cum sunt țesutul și torsul, stau mărturie diferite greutăți de lut ars de la războiul de țesut și de la fusul de tors. Este de subliniat că aceste relativ puține vestigii și date arheologice obținute din situl *Cărbuna VII – Valea Mare* în urma cercetărilor din anul 2018, prezentate și examinate succint în paginile de față, au fost completate de noi descoperiri interesante realizate în anii următori, ele urmând a fi prelucrate și publicate corespunzător în alte articole.

SUMMARY

PREVIOUS CONSIDERATIONS ON THE 2018 ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS AT THE 4TH CENTURY AD SETTLEMENT *CĂRBUNA VII – VALEA MARE*

The archaeological site *Cărbuna VII – Valea Mare* was discovered in 1962 by G.B. Sergheev about 1 km west of the homonymous locality in the Ialoveni district, being included by Em. Rikman in the repertoire of monuments of the Sântana de Mureș-Cernyakhov culture, published in 1975, as the „Cărbuna V settlement and necropolis". In the 1993 repertoire, the settlement is designated as *Cărbuna VII*, we also adding the toponym *Valea Mare.* The 2018 archaeological investigations at Cărbuna were carried out with the aim of accumulating information and archaeological remains, capable of contributing to the completion of the existing collection of artifacts for the organization of the history and ethnography museum of the locality.

Within the perimeter of a 4×20 m section, later completed with two boxes, on a total area of 98 m.p., 12 archaeological complexes were identified. Among these, we note a pottery kiln with a central pillar, disused since ancient times, and a deep complex, probably residential, of rectangular shape with rounded corners, the rest of the complexes being pits of different sizes and destinations. The kiln was poorly preserved, identified by the circular traces of burning on the walls and hearth of the fire chamber; the cylindrical pillar was covered with a flat sandstone stone.

Among the inventory pieces, it is worth mentioning an iron ploughshare, an oval-flattened link from a bronze buckle, a blue glass bead, a fragment from a glass cup, two fragmentary clay weights from a vertical loom and a sandstone grindstone with traces of intensive use. The ceramic fragments found represent the categories of containers specific to the Sântana de Mureș-Cernyakhov culture from the 4th century AD, which were worked by hand from coarse paste or on the potter's wheel from fine or coarse paste, to which Roman ceramics are added, especially noteworthy are several fragments from a mug with a trilobite mouth.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ 2018 ГОДА НА ПОСЕЛЕНИИ IV В.ЕКА П. Р.ХР. *КЭРБУНА VII – ВАЛЕА МАРЕ*

Археологический памятник *Кэрбуна VII – Валя Маре* был обнаружен в 1962 году Г.Б. Сергеевым, примерно в 1 км к западу от одноименного населенного пункта в Яловенском районе и включен Эм. Рикманом в перечне памятников культуры Сынтана-де-Муреш-Черняхов, опубликованный в 1975 году, как «Поселение и могильник Кэрбуна V». В справочнике 1993 года поселение обозначено как *Кэрбуна VII,* мы же добавили к нему и топоним *Валя Маре*. Археологические исследования 2018 года на поселении Кэрбуна *VII – Валя Маре* проводились с целью сбора новых научных данных и артефактов, способных способствовать пополнению

существующей коллекции экспонатов для наилучшей организации местного музея истории и этнографии.

На раскопе размером 4×20 м, позднее дополненного двумя прирезками, общей площадью 98 кв.м., было выявлено 12 археологических сооружений. Среди них отметим заброшенную гончарную печь с центральным столбом, издревле выведенную из эксплуатации, и землянку, прямоугольной формы с закругленными углами; остальные комплексы представляют собой ямы разных размеров и назначений, большей частью хозяйственные. Печь сохранилась плохо, она была распознана лишь по круглым следам ожогов на внутренних стенках и в топке; цилиндрический столб был покрыт небольшим обугленным плоским песчаным камнем.

Среди индивидуальных находок следует отметить железный наральник, бронзовую пряжку, бусинку из синего стекла, фрагмент стенки стеклянного кубка, два фрагмента глиняных грузил от вертикального ткацкого станка и песчаный точильный брусок со следами долгого и частого использования. Найденные фрагменты местной керамики происходят от разных категорий сосудов, характерные для культуры Сантана-де-Муреш-Черняхов IV в. п. Р.Хр., которые изготавливались вручную из грубой глиняной смеси или на гончарном круге из тонкой или шероховатой глиняной смеси. Римская керамика представлена фрагментами амфор, но особенно отмечаем несколько фрагментов горловины краснолакового сосуда с трехлопастным устьем – кружки или кувшинчика.

BIBLIOGRAFIE

Bodean, Heghea 2019: S. Bodean, S. Heghea, *Cercetări arheologice în siturile eneolitiice de la Cărbuna.* In: *Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2018. Sesiunea Națională de Rapoarte, 18 aprile 2019. Program. Rezumatele comunicărilor* (Chișinău 2019), 19-21.

Ciobanu, Vornic, Levinschi 2019 : L. Ciobanu, V. Vornic, A. Levinschi, *Cercetările arheologice în așezarea Cărbuna VII-Valea Mare din perioada romană tărzie în anul 2018.* In: *Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2018. Sesiunea Națională de Rapoarte, 18 aprile 2019. Program. Rezumatele comunicărilor* (Chișinău 2019), 79-81.

Ioniţă 1966: I. Ioniţă, *Contribuţii cu privire la cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov pe teritoriul Republicii Socialiste România*. ArhMold IV, 1966, 189-259.

Ioniţă 1982: I. Ioniţă, *Din istoria şi civilizaţia dacilor liberi. Dacii din spaţiul est-carpatic în secolele II-IV e.n.* (Iaşi 1982).

Ioniţă 1994: I. Ioniţă, *Römische Einflüsse im Verbreitungsgebiet der Sîntana de Mureş-Černjachov-Kultur*. ArhMold XVII, 1994, 109-116.

Matveev 2022: *Keramische Verbrennungsöfen der römischen Tradition des III.–IV. Jahrhundert n. Chr. zwischen Prut und Dniester*. In: Martin Bentz – Michael Heinzelmann (Eds.), *Sessions 2–3, Single Contributions. Archaeology and Economy in the Ancient World 53* (Heidelberg, Propylaeum 2022), 599–610.

Matveev, Vornic, 2014: S. Matveev, V. Vornic, *Date preliminare despre cuptoarele de olărie din epoca romană târzie de la Sagaidacul Nou (com. Porumbrei, r-nul Cimişlia)*. Arheologia preventivă în Republica Moldova I, 1-2, 2014, 93-106.

Matveev, Vornic Corobcean 2023: S. Matveev, V. Vornic, S. Corobcean, *Meandrele Istoriei. Patrimoniul arheologic din epoca fierului și perioada romană în bazinul râului Cogâlnic* (Chișinău 2023).

Palade 2004: V. Palade, *Aşezarea şi necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârşitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)* (Bucureşti 2004).

Postică, Sava 2023: Gh. Postică, E. Sava, *Așezările preistorice și antice târzii de la Mereni* (Chișinău 2023).

RAN 2024: Registrul arheologic național (RAN). Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 282-285 (9220-9223), 2024, 8-118.

Roşca, Vîlcu 1993: A. Roșca, V. Vîlcu, *Repertoriul monumentelor arheologice din Republica Moldova. Raionul Ialoveni* (Chișinău 1993). Manuscris, arhiva ANA.

Vornic 2006: V. Vornic, *Aşezarea şi necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Budeşti* (Chişinău 2006).

Vornic et al. 2007: V. Vornic, N. Telnov, V. Bubulici, L. Ciobanu, Pruteni. Un centru de olărie dacic din epoca romană (cercetările din anii 2001 şi 2003) (Chişinău 2007).

Vornic, Ciobanu, Telnov 2008 : V. Vornic, L. Ciobanu, N. Telnov, *Investigaţiile arheologice de la Pruteni din 2008. Date preliminare*. In: Materialele Sesiunii Ştiinţifice anuale a MNAIM (ediţia a XVII-a). 16-17 octombrie 2008. Rezumate (Chişinău 2008), 34.

Дергачев 1998: В.А. Дергачев, *Кэрбунский клад* / Carbuna deposit (Кишинев 1998).

Ларина, Постикэ 1990: О.В. Ларина, Г.И. Постикэ, Археологические памятники у с. Бурсучены. АИМ (1985) (Кишинев 1990), 256-266.

Рикман 1967: Э.А. Рикман, *Черняховское селище Делакеу*. МИА, 139, 1967, 165-196.

Рикман 1975a: Э.А. Рикман, *Этническая история Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры* (Москва 1975).

Рикман 1975b: Э.А. Рикман, *Памятники сарматов и племен черняховской культуры*. Археологическая карта Молдавской ССР, вып. 5 (Кишинев 1975).

Сергеев 1963: Г.П. Сергеев, *Раннетрипольский клад у с. Карбуна*. СА 1, 1963, 135-151.

DATE PRELIMINARE PRIVIND CERCETĂRILE DE SALVARE DIN ANUL 2018 ÎN SITUL MEDIEVAL DE LA COSTEȘTI-*GÂRLEA*

Vlad VORNIC, Sergiu POPOVICI, Angela SIMALCSIK, Ion CIOBANU

Cuvinte cheie: așezare urbană, complex de locuire, necropolă medievală, morminte, Hoarda de Aur, Costești-*Gârlea.*

Keywords: urban settlement, dwelling feature, medieval necropolis, tombs, the Golden Horde, Costești-*Gârlea*.

Ключевые слова: городское поселение, жилищный комплекс, средневековый могильник, захоронения, Золотая Орда, Костешть-*Гырля*.

În anul 2018 Agenția Națională Arheologică a continuat săpăturile de salvare în vastul complex arheologic de la Costești-*Gârlea,* care s-au desfășurat în zone diferite, afectate de alunecări de teren și eroziunea solului (**Fig. 1; 2**). O primă cercetare arheologică a fost efectuată în lunile aprilie-mai în zona cimitirului 2, amplasat în partea de nord-est a orașului medieval, pe panta stângă, puternic înclinată, a văii râului Botna. Mai întâi, a fost încheiată cercetarea complexului de locuire adâncit din secțiunea VI, deschisă în toamna anului 2017, apoi au fost salvate de la distrugere cinci morminte de inhumație din capătul de sud-est al necropolei 2.

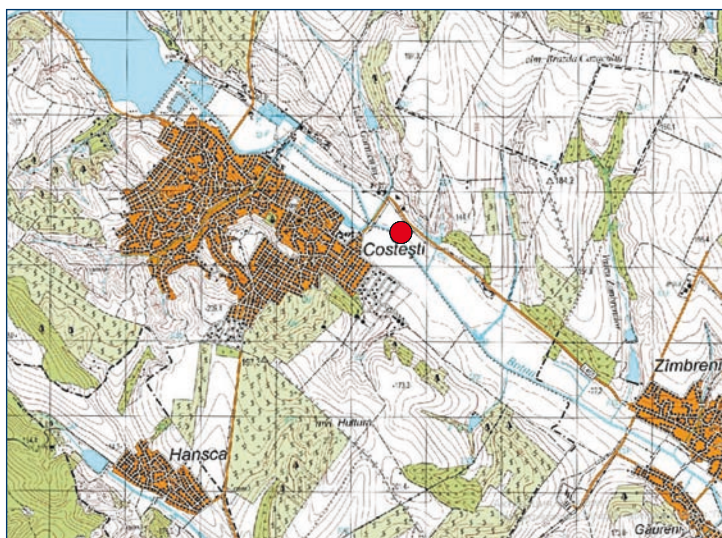

Fig. 1. Amplasarea geo-topografică a ansamblului arheologic medieval de la Costesti-*Gârlea*.

Patru înmormântări (nr. 14-17)[1] se aflau în perimetrul pintenului de pământ din zona fostei lutării, unde în primăvara anului 2017 fusese identificat și cercetat mormântul marcat cu nr. 6[2]. Pentru investigarea întregii insulițe de pământ a fost deschisă secțiunea VII, care a înglobat și caseta trasată anterior. Încă un complex funerar (M. 18) a fost semnalat și cercetat în malul sud-vestic al fostei cariere de lut, care a funcționat în perioada sovietică. Tot în zona necropolei 2 s-a deschis o secțiune de mici dimensiuni, numerotată S. VIII. Această săpătură arheologică se afla la circa 15 m spre sud-est de secțiunea V, alăturat unui șanț îngust excavat pentru instalarea unei țevi de aducțiune a apei, în locul unde a fost semnalată o aglomerare de oase de animale.

O altă cercetare de salvare în situl de la Costești-*Gârlea* a fost întreprinsă la începutul lunii iulie pe un drum de țară din partea de sud-est a cetății de pământ (nr. 1), într-o zonă necunoscută până atunci din punct de vedere arheologic. Intervenția a constat în investigarea a trei morminte de inhumație parțial distruse, date la iveală de ploile torențiale. După toate probabilitățile, aceste trei înmormântări, marcate cu nr. 19, 20 și 21, erau parte din cimitirul 1 identificat de Em. Rikman în anul 1954[3], dacă nu cumva toate complexele funerare descoperite până acum pe versantul stâng al văii râului Botna, paralel cu așezarea urbană, aparțin unei singure necropole de foarte mari dimensiuni.

În sfârșit, o ultimă investigație de salvare a fost efectuată în așezarea urbană, pe malul stâng al Botnei, unde, în puncte diferite, drept rezultat al unor recunoașteri de suprafață, au fost observate urmele unei structuri din cărămidă și ale alteia din piatră. În

[1] Secțiunile și complexele arheologice au fost marcate în continuarea celor cercetate de noi în campaniile precedente

[2] Vornic ș.a. 2019, 246.

[3] Рикман 1955, 95-112.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, 151-166.

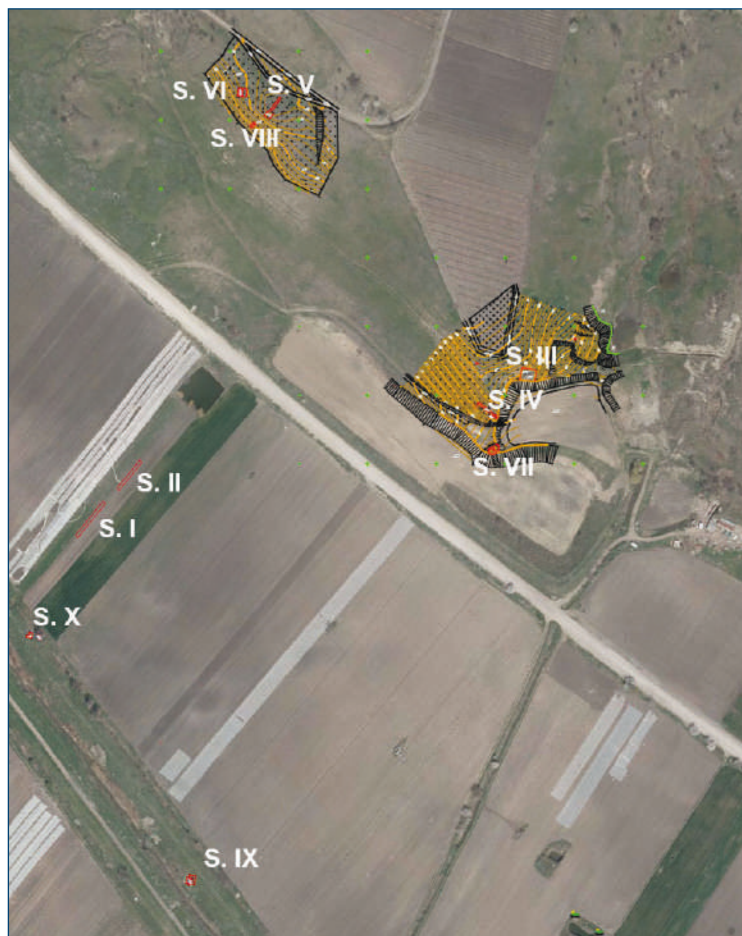

Fig. 2. Ortofotoplan cu marcarea sectiunilor executate în anul 2018.

locul primului complex s-a deschis o secțiune (S. IX), fiind descoperite resturile unei construcții de suprafață din cărămidă, o locuință (?) adâncită, o platformă mică de piatră, două gropi cilindrice menajere și patru gropi rectangulare alungite având pereții arși, cu destinația neprecizată.

Unei construcții mai deosebite, poate unui edificiu public, aparține segmentul de temelie de piatră sesizat în zona centrală a orașului, în șanțul săpat acum câteva decenii pe malul stâng al râului Botna, unde a fost trasată o mică secțiune, notată S. X. În afară de structura de piatră, care urmează a fi metodic integral cercetată în viitor, în cadrul secțiunii X a mai fost identificată o groapă menajeră, aparținând aceleiași perioade de stăpânire a Hoardei de Aur.

În cele ce urmează vom descrie pe scurt săpăturile și complexele arheologice cercetate în anul 2018 în situl medieval de la Costești-*Gârlea*, după care ne propunem să examinăm unele probleme mai importante ridicate de aceste descoperiri.

Secțiunea VI (**Fig. 2**) a fost executată în partea superioară a pantei stângi a văii râului Botna, la distanța de circa 19 m spre vest de secțiunea V și la aproximativ 16 m spre sud-vest de un drum de țară, pe o porțiune de teren înțelenită, înclinată de la nord-est spre sud-vest, care prezenta la suprafață numeroase cioburi ceramice, cuie de fier, oase de animale și alte vestigii. Inițial, s-a trasat un sondaj de verificare de formă pătrată, cu dimensiunile de 3x3 m, orientat pe direcția punctelor cardinale și împărțit în patru carouri de 1,5×1,5 m fiecare. Ulterior, după identificarea unui complex adâncit și pentru dezvelirea integrală a acestuia, săpătura a fost extinsă spre nord, est și nord-est, atingând o suprafață de 6×6 m, împărțită în 16 carouri de 1,5×1,5 m, marcate de la sud spre nord cu cifrele 1-4 și de la vest la est cu literele A-D (**Fig. 3**).

Solul din cuprinsul secțiunii a fost săpat cu cazmaua, în trei-patru straturi succesive, până la adâncimea de 0,7-0,9 m de la suprafața actuală a solului. Stratigrafia verticală din cadrul săpăturii era cât se poate de simplă, prezentându-se în felul următor: sol de culoare cenușie, amestecat cu resturi vegetale și numeroase materiale arheologice, având grosimea de 0,2-0,4 m, strat de tranziție de culoare cafenie, ce conținea și puține resturi arheologice, cu grosimea de 0,2-0,3 m, sub care, la adâncimea de 0,5-0,7 m, urma lutul galben steril. În cadrul secțiunii VI, pe fondul lutului galben, la adâncimi variabile (0,4-0,7 m), au fost identificate două complexe adâncite în sol, de dimensiuni, forme și destinații diferite, marcate cu nr. 14 și 15.

Complexul 14 (**Fig. 3-5**) reprezenta o locuință parțial adâncită în sol, având în plan forma unui patrulater neregulat cu colțurile rotunjite, orientat pe direcția nord-est – sud-vest, cu dimensiunile de 2,2-4,5×2,7-3,7 m și adâncimea de 0,65-0,95 m de la nivelul actual de călcare al solului. În partea centrală, la bază, locuința prezenta drept instalație de foc o vatră simplă amenajată direct pe podea, de formă aproximativ circulară, cu diametrul de circa 0,6 m și grosimea stratului de arsură în jur de 3 cm. În partea de sud și de est ale complexului au fost identificate un număr de cinci gropi sau alveolări de formă, dimensiuni și adâncimi diferite, a căror destinație este mai greu de stabilit.

Din umplutura complexului 14, mai ales din partea lui superioară, care corespunde straturilor I-II de săpătură, a fost recuperat un bogat și variat material arheologic, cuprinzând 10 monede de cupru giucide din sec. XIV[4],

[4] Monedele au fost determinate de dna dr. Ana Boldureanu, căreia îi multumum și pe această cale.

peste 70 de cuie și alte diferite piese de fier, bronz, lut ars și os, două vase fragmentare de piatră (**Fig. 6, 1-2**), o mărgică și câteva cioburi de la recipiente de sticlă, precum și aproximativ 1500 de fragmente de vase ceramice, în jur de 400 de resturi faunistice, peste 30 de fragmente de cărămizi și circa 40 de pietre brute de calcar. Ceramica, care este inventarul cel mai numeros, se atribuie mai multor categorii și grupe. Predomină ceramica roșietică lucrată la roata rapidă, fiind documentată prin circa 630 de cioburi (**Fig. 7; 8, 1-7**), după care urmează olăria roșietico-gălbuie cu turație lentă (peste 540 de fragmente) (**Fig. 8, 8**), ceramica smălțuită (circa 325 cioburi) (**Fig. 9; 10, 1-8**), ceramica ștampilată de culoare cenușie și, în fine, ceramica glazurată de tip *Kashan* (**Fig. 10, 9**). Din grupa ceramicii fine cenușii, remarcăm un ulcior fragmentar, cu corpul sferic, gâtul înalt, ușor tronconic, fundul inelar puternic profilat și toarta din bandă prinsă de gât și umăr. Atât corpul cât și gâtul recipientului sunt bogat ornamentate prin ștampilare, cu diferite motive florale și geometrice (**Fig. 11**).

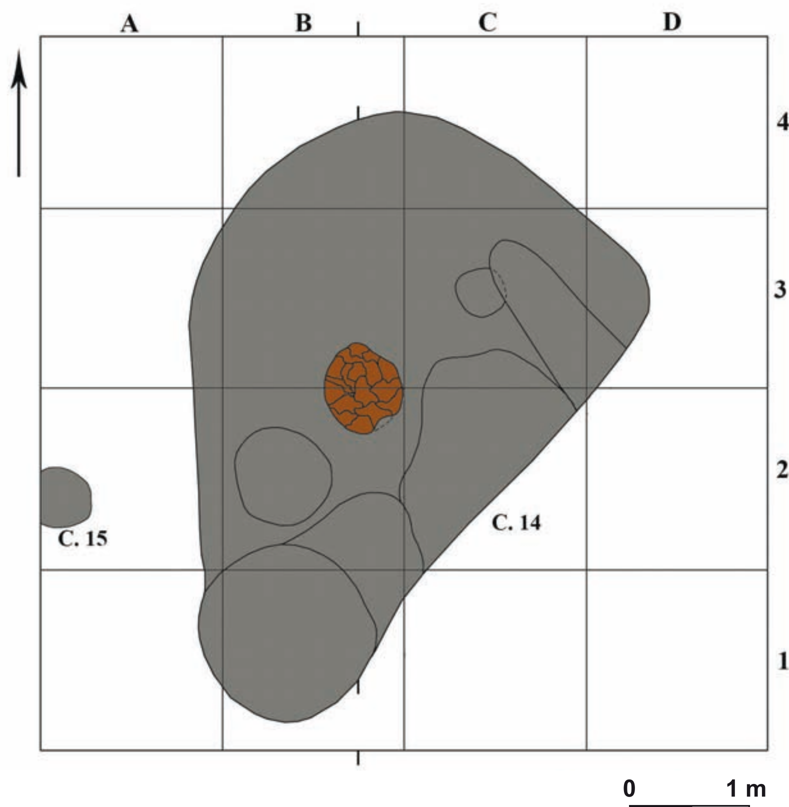

Fig. 3. Planul secțiunii VI.

Complexul 15 (**Fig. 3**) a fost surprins în partea de vest a car. 2A, fiind cercetat doar o porțiune de 0,4×0,5 m, întrucât intra sub peretele vestic al secțiunii. Prezenta o groapă de mici dimensiuni (de par ?), cu pereții drepți, fundul puțin albiat și cu adâncimea de 0,85 m de la suprafața solului și de 0,2 m de la nivelul identificării. În pământul de umplutură de culoare cenușie s-au găsit două fragmente de vase roșietice, un ciob de vas de culoare roșietico-gălbuie, lucrat la roata înceată și cinci resturi faunistice.

Secțiunea VII (**Fig. 2; 12**) a fost trasată pe pintenul de pământ din mijlocul fostei lutării, după ce în malul său de nord-vest a fost semnalat un craniu uman. Săpătura a cuprins întreaga insuliță de pământ, care avea o formă neregulată, oarecum ovală, cu dimensiunile de 4,2×5,8 m și orientarea cu axul lung pe direcția nord-est – sud-vest, incluzând și caseta mormântului 6, cercetat în anul precedent. Stratigrafia verticală se prezenta în felul următor: strat vegetal de culoare cenușie, amestecat cu resturi arheologice, gros de aproximativ 0,25 m și strat cenușiu-cafeniu, amestecat cu cioburi și oase de animale, cu grosimea de 0,35-0,55 m, sub care urma lutul neumblat. Din solul vegetal și cel cenușiu-cafeniu au fost recuperate un fragment de trepied din lut ars, 107 fragmente de vase ceramice (51 roșietice, 31 roșietico-gălbui și 15 smălțuite), peste 50 de resturi faunistice și câteva bucățele de lut ars. În cuprinsul secțiunii VII, la adâncimi diferite, au fost identificate patru morminte de inhumație, marcate cu nr. 14A, 15, 16 și 17.

Mormântul 14A[5] (**Fig. 12**) a fost sesizat în malul vestic al pintenului de pământ din mijlocul fostei lutării, la distanța de 1,5 m spre sud-sud-vest de mormântul 6, după ce în pământul surpat s-a găsit craniul scheletului. Groapa era de formă rectangulară, cu lățimea de 1,0 m și lungimea surprinsă de 1,55 m, orientarea vest-nord-vest – est-sud-est, pereții verticali și adâncimea de 1,35 m de la suprafața solului. Atribuit unui individ tânăr, probabil de sex feminin, cu vârsta biologică cuprinsă între 18-19 ani, scheletul a fost deranjat din vechime (?), oasele maînii și gambei drepte fiind lipsă. Defunctul a fost așezat în decubit dorsal, cu picioarele întinse, brațele îndoite puțin din coate, cu mâna stângă așezată pe bazin. Craniul era sfărâmat, fiind așezat inițial probabil pe partea dreaptă, cu privirea spre sud. Mormântul 14A a suprapus parțial mormântul 15.

Mormântul 15 (**Fig. 12**) a fost semnalat în malul vestic al pintenului de pământ, la adâncimea de circa

[5] Cu nr. 14 a fost numerotat un mormânt surprins în anul 2017 în secțiunea V, dar care, din cauză că intra în cea mai mare parte sub peretele săpăturii, nu a fost cercetat complet, iar sheletul a rămas nedegajat (Vornic ș.a. 2019, 248, fig. 9; 13, 4).

Fig. 4. Vedere asupra secțiunii VI la nivelul identificării complexelor arheologice.

Fig. 5. Vedere asupra secțiunii VI după degajarea complexelor arheologice.

1,5 m de la suprafața actuală a solului, fiind în cea mai mare parte distrus prin eroziunea solului. S-au păstrat doar oasele gambelor si ale labelor picioarelor, atribuite unui schelet de copil cu vârsta la deces de 5-6 ani. Judecând după poziția picioarelor, mormântul, a cărui groapă nu a putut fi identificată, avea orientarea generală pe direcția nord-vest – sud-est, fiind parțial suprapus de mormântul 14A.

Mormântul 16 **(Fig. 12)** a fost depistat în partea de est a săpăturii, la distanța de circa 0,6 m spre est de mormântul 14A, la adâncimea de circa 0,7 cm de la suprafață, în solul cenușiu-cafeniu amestecat cu resturi ceramice. S-au găsit resturi osoase de la un schelet de copil de circa 5-6 ani: fragmente de la cutia craniană, împrăștiate pe o suprafață de 0,2×0,3 cm, iar la distanța de circa 0,15 m spre est câteva coaste, orientarea generală a mormântului fiind vest-est. Conturul gropii nesesizat.

Mormântul 17 **(Fig. 12)** se afla la distanța de 0,2 m spre sud-sud-vest de mormântul 6 (cercetat în anul 2017) și la circa 0,8 m spre nord-nord-est de mormântul 14A. Cu excepția unei porțiuni din capătul vestic, groapa mortuară a fost surprinsă integral. Complexul prezenta formă rectangulară, cu lățimea de 0,53-0,60 m și lungimea de peste 1,9 m, pereții verticali și adâncimea de circa 1,4 m de la suprafața actuală a solului și de 0,25 m de la nivelul identificării. Scheletul, aparținând unui individ de sex masculin (?) cu vârsta biologică cuprinsă în intervalul 14-15 ani (*juvenis*), se găsea în groapă pe spate, în poziție întinsă, cu mâinile așezate pe bazin.

Drept inventar, mormântul 17 conținea două vase de lut, găsite lângă peretele sudic al gropii, în zona bazinului și a brațului drept **(Fig. 13; 14)**.

1. Oală cu toartă **(Fig. 14, 1)** lucrată la roata rapidă din pastă relativ fină, cu nisip mărunt în compoziție, și arsă oxidant, complet, dobândind o culoare cărămizie. Vasul prezintă corpul ovoidal, cu diametrul maxim aproximativ la mijlocul înălțimii, marginea înaltă, evazată și fundul plat. Toarta este din bandă, cu un capăt prins de buză, iar altul de umăr. Drept decor, oala prezintă pe gât și umăr două linii incizate orizontale (înălțimea – 15 cm, diametrul maxim – 11 cm). Recipientul a fost găsit în partea dreaptă a bazinului, fiind umplut cu pământ amestecat cu var pietrificat.

2. Oală cu toartă **(Fig. 14, 2)** lucrată la roata rapidă din pastă relativ fină, cu nisip mărunt în compoziție, și arsă la roșu, dar incomplet, din care cauză s-a sfărâmat în numeroase fragmente. Recipientul avea corpul ovoidal, cu diametrul maxim aproximativ la mijloc, marginea înaltă, evazată și fundul plat. Toarta era din bandă, cu un capăt lipit de buză, iar altul de umăr. Vasul prezenta drept ornament pe umăr două linii incizate orizontale (înălțimea – 15 cm, diametrul maxim – 11 cm). Recipientul a fost găsit lângă cotul mâinii drepte, fiind umplut cu pământ amestecat cu cărbuni.

Fig. 6. Vase de piatră descoperite în complexul 14.

În stratul de pământ din zona adiacentă de la sud-vest de mormântul 17, la adâncimea de 0,7-0,8 m de la nivelul de călcare a solului, s-au găsit câteva oase umane disparate, care aparțin, după toate probabilitățile, unui mormânt distrus și răvășit. Resturile scheletice se atribuie unui individ adult, cu vârsta cuprinsă în intervalul 20-35 ani, probabil de sex feminin.

Mormântul 18 **(Fig. 15)** a fost semnalat în malul sud-vestic al fostei cariere de lut, la distanța de circa 31 m spre nord-nord-vest de mormântul 17, pentru cercetarea complexului fiind trasată o casetă, cu dimensiunile de 1,1-1,4×2,5 m și orientarea vest-nord-vest – est-sud-est. Adâncimea 0,8-0,9 m. Groapa era de formă trapezoidală cu colțurile puternic rotunjite, având dimensiunile de 0,3-0,6×1,8 m și orientarea, ca și scheletul, pe direcția vest-nord-vest – est-sud-est. Atribuit unui individ de sex masculin, cu vârsta cuprinsă în intervalul 40-50 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus II*), scheletul se găsea

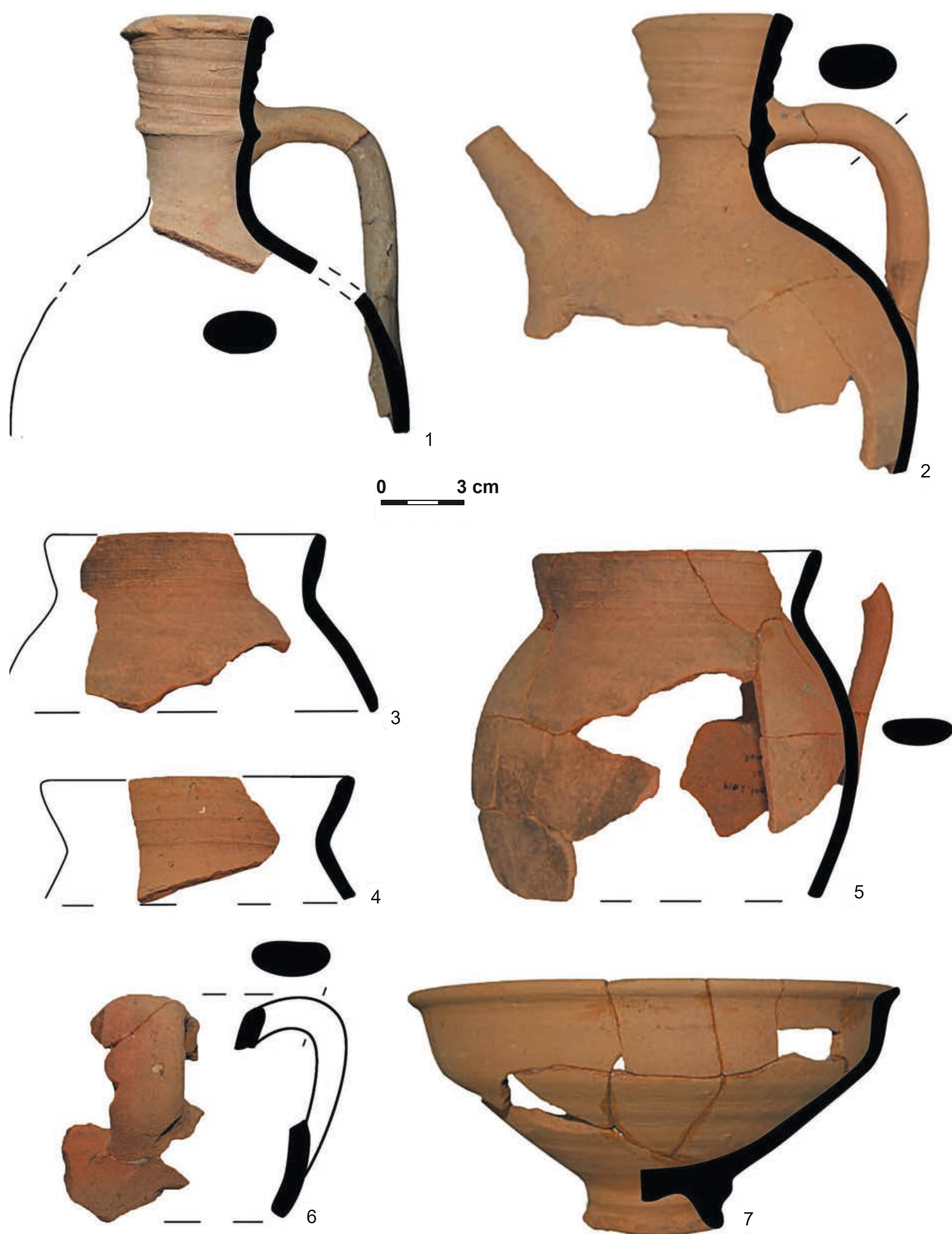

Fig. 7. Ceramică roșietică din complexul 14.

Fig.8. Ceramică roșietică (1- 7) și roșietico-gălbuie (8) din complexul 14.

Fig. 9. Ceramică smălțuită din complexul 14.

Fig. 10. Ceramică smălțuită (1-8) și de tip *Kashan* (9) din complexul 14.

Fig. 11. Ulcior ștampilat din pastă fină cenușie.

în poziție întinsă pe spate, cu craniul întors pe partea dreaptă cu privirea spre sud-vest, mâna stângă depusă pe bazin, iar cea dreaptă întinsă pe lângă corp.

Alte trei morminte de inhumație, numerotate în continuare cu nr. 19, 20 și 21, au fost identificate la începutul lunii iulie pe un drum de țară ce duce dinspre drumul Costești-Zîmbreni spre platoul unde se află cetatea de pământ[6]. Până atunci în această zonă nu mai fuseseră semnalate vestigii arheologice. Pentru cercetarea acestor complexe funerare, aflate la distanțe diferite unele de altele, au fost deschise trei casete de mici dimensiuni.

Mormântul 19 **(Fig. 16)**, la fel ca și următoarele două complexe, au fost date la iveală de o ploaie torențială. Mai întâi a fost observat și recuperat craniul, care se găsea în mijlocul drumului de țară menționat, într-un şanţ format de ploi, fiind întors pe partea dreaptă, cu privirea spre sud. Pentru degajarea întregului schelet a fost trasată o casetă cu dimensiunile de 1×2 m, orientată cu latura lungă pe direcția vest-est. Scheletul postcranian, orientat pe direcția vest-est, se afla spre est de craniu, la adâncimea de circa 0,20 m de la suprafața solului. Groapa nu a putut fi sesizată. Pe latura nordică s-au păstrat resturi de lemn putrezit, provenit, probabil, de la un sicriu. Scheletul, care este aproape complet și relativ bine conservat, cu lungimea totală *in situ* de aproximativ 1,50 m, se găsea pe spate, cu picioarele întinse și mâinile așezate pe bazin, fiind atribuit unui individ de sex masculin, cu vârsta biologică de circa 50-55 ani. Din punct de vedere morfometric, la acest schelet au fost distinse câteva caracteristici care atestă prezenţa acondroplaziei – o formă de nanism disproporţionat, caracterizat prin subdimensionarea oaselor membrelor superioare și inferioare în contrast cu dezvoltarea normală a oaselor craniului și centurilor[7].

Mormântul 20 **(Fig. 17)** se afla la 10 m spre nord de mormântul 19, scheletul fiind găsit la suprafața drumului, fără să fie surprinsă groapa și nici urme de lemn. Scheletul, al cărui craniu nu s-a păstrat, era orientat vest-nord-vest – est-sud-est, fiind depus pe

[6] Despre ieșirea la lumină pe drumul menționat a unor schelete umane am fost anunțați de dl Tudor Grigoriță, șef al Secției Cultură Ialoveni, care, la rândul său, a fost informat de dl Vasile Postică, polițist de sector.

[7] Simalscik, Vornic 2019.

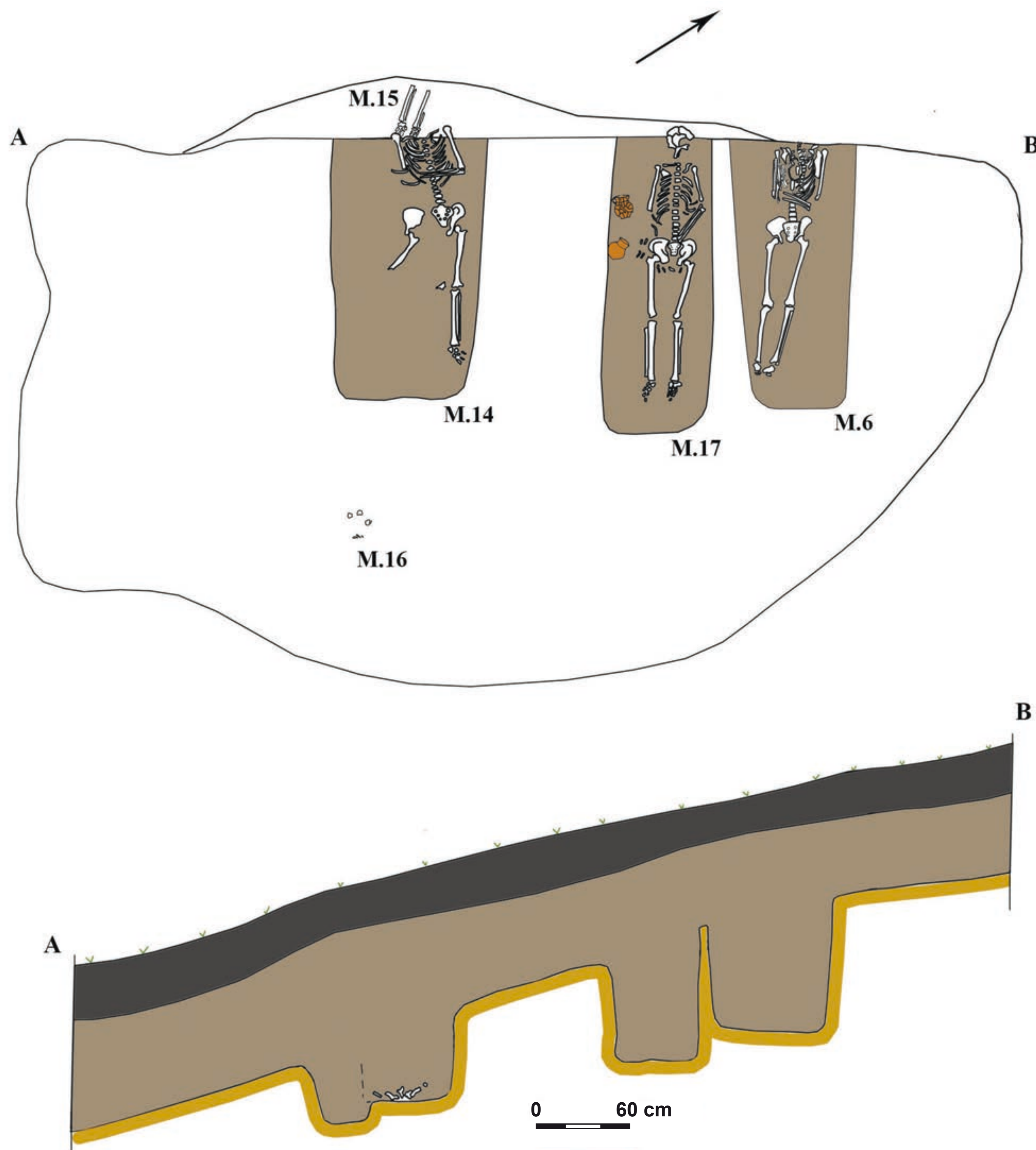

Fig. 12. Secțiunea VII, plan și profil nord-vestic.

spate, cu piciorul stâng întins, iar dreptul ușor arcuit spre sud. Mâna stângă era îndoită din cot, cu palma așezată pe partea inferioară a cutiei toracice. Humerusul drept nu s-a păstrat, oasele antebrațului fiind întinse de-a lungul scheletului și puțin depărtate de corp. Pe paza caracteristicilor resturilor osoase, scheletul a fost atribuit unei persoane de sex feminin, cu vârsta biologică de 20-35 ani (adult tânăr sau *adultus*)

Mormântul 21 **(Fig. 18)** a fost descoperit la 55 m spre nord de mormântul 20. Craniul sfărâmat se găsea în partea de est a drumului de țară, iar cea mai mare parte a scheletului intra sub malul de est al drumului, pentru cercetarea căruia fiind trasată o casetă de 1×2 m. Groapa era de formă trapezoidală, cu lățimea de 0,65-0,32 și lungimea de circa 1,9 m, fiind orientată pe direcția vest-nord-vest – est-sud-est. Scheletul, aparținând unui individ masculin cu vârsta cuprinsă în

Fig. 13. Mormântul 17, cu vase ceramice aflate *in situ*.

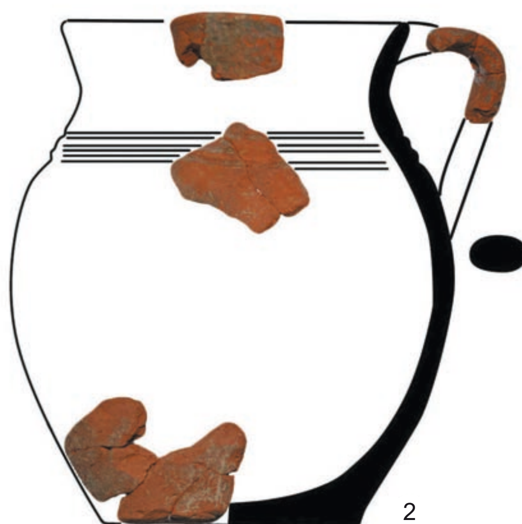

Fig. 14. Vase ceramice din mormântul 17.

Fig. 15. Mormântul 18.

Fig. 16. Mormântul 19.

Fig. 17. Mormântul 20

intervalul 16-17 ani, era așezat pe spate, cu piciorul stâng întins, iar dreptul ușor arcuit spre sud. Mâna stângă era îndoită din cot, cu palma așezată pe partea superioară a bazinului, iar mâna dreaptă era întinsă de-a lungul corpului.

Secțiunea VIII **(Fig. 2)** a fost executată în zona necropolei 2, la distanța de circa 15 m spre sud-est de secțiunea V, cercetată în 2017 și în cuprinsul căreia au fost descoperite mormintele 9-14. Această săpătură a reprezentat de fapt un sondaj, cu dimensiunile de 2×4 m și orientarea vest-est, trasat peste un șanț îngust de aducțiune a apei, în locul unde a fost semnalată o aglomerare de oase de animale. În afară de resturile faunistice, depistate la adâncimea de circa 0,6 m și care se atribuie unor ovine și bovine, în cadrul aglomerației au fost semnalate si trei fragmente ceramice roșietice lucrate la roata rapidă, caracteristice pentru așezările urbane ale Hoardei de Aur din sec. XIV.

Secțiunea IX **(Fig. 2)** a fost trasată în zona centrală a așezării urbane, pe malul stâng al râului Botna, în locul unde în malul râului au fost observate mai multe cărămizi provenind de la o structură arheologică. Inițial, s-a deschis un sondaj de 2×6 m, extins la scurt timp cu două carouri spre vest, în șanțul albiei râului Botna, unde stratul superior, de circa 0,5 m grosime, era decapat. Drept urmare a extinderii, sondajul a atins o suprafață de 10 m.p., ce consta din 5 carouri de 2×2 m, notate cu cifre arabe, de la nord la sud, și cu litere latine (A-B), de la vest la est. Solul din partea superioară a secțiunii, până la adâncimea de circa 0,3 m, fusese deranjat prin lucrările de regularizare a râului Botna și prezenta culoare cenușie-gălbuie, fiind amestecat cu pigmenți de calcar și lut ars, precum și cu diferite materiale arheologice, în speță fragmente ceramice și oase de animale. Tot în acest strat al sondajului inițial s-au mai găsit șase monede de cupru giucide, fragmente de la o oglindă de bronz și câteva cuie sau piese informe de fier.

În car. 2B și, parțial, 3B, la adâncimea de 0,35-0,70 s-a depistat o aglomerare compactă de cărămidă și pietre de calcar, ce proveneau de la o construcție de suprafață distrusă complet, marcată drept complexul 16 **(Fig. 19-20)**. Printre cărămizi, care erau aproape toate fragmentare, s-au mai găsit două fragmente de la o oglindă de metal alb cu inscripție arabă **(Fig. 21)**, cioburi de vase ceramice, oase de animale și cărbuni. Cărămizile erau de formă pătrată, cu latura de 21-22 cm și grosimea 4,8-5,2 cm.

În car. 1A, lângă latura lui nordică, la adâncimea de circa 0,8 m de la nivelul actual de călcare a fost surprinsă o groapă, marcată complexul 17 **(Fig. 22)**.

Fig. 18. Mormântul 21.

Pentru degajarea completă a gropii, spre nord, a fost trasată o casetă de 1,0×1,8 m. Groapa avea o formă aproximativ circulară, cu pereții ușor oblici, diametrul la gură de 0,91 m, la bază de 0,70 m, fundul usor rotunjit și adâncimea de 0,75 m de la nivelul depistării. Umplutura consta din sol cenușiu-gălbui, amestecat cu cioburi, fragmente de cărămizi și oase, iar ca artefacte s-au găsit două monede tătărești de bronz, un cuțit și câteva cuie de fier. În partea de nord-vest, groapa era suprapusă parțial de un strat de var, amestecat cu mici fragmente de cărămizi, aflat la adâncimea de 0,35-0,45 m. Această aglomerare de resturi de construcție intra sub peretele de vest al secțiunii, fiind degajată doar o porțiune, cu dimensiunile de 0,35×1,35 m și cu grosimea de 0,05-0,10 m.

O mică aglomerare de cărămizi, cioburi și resturi faunistice s-a identificat în car. 1B, lângă peretele estic al săpăturii inițiale, fragmente de cărămizi răzlețe fiind semnalate pe întreaga suprafață a secțiunii. Sub aglomerarea de cărămizi din car. 1B, aflată la ad. 0,7-1,15 m și care intra sub taluzul de est, la adâncimea de 1,25-1,32 m de la nivelul actual de călcare, pe fundalul solului cenușiu închis fără resturi arheologice, s-a conturat un complex, ce avea marginea de nord și de nord-vest sub forma unui strat de arsură, cu grosimea de 0,4-0,5 m. În partea superioară a complexului, se găsea multă cenușă și fragmente de cărămizi, cioburi, oase de animale și lut ars. Cu excepția unor mici segmente din partea de sus a complexului, nu s-au depistat pereți arși și nici urme de vatră propriu-zisă, dovedindu-se că această structură arheologică nu este o instalație de foc, cum s-a presupus inițial, ci o groapă aproximativ cilindrică, surprinsă doar parțial (0,9×1,48 m), cu adâncimea de 2,7-2,8 m de la suprafața actuală a solului și de 1,5 de la nivelul identificării. În solul de umplutură al acestui complex închis, numerotat cu nr. 18 **(Fig. 22)**, s-au găsit șapte monede giucide de

Fig. 19. Secțiunea IX. Vedere dinspre sud asupra complexului 16.

bronz, dintre care patru au fost recuperate dintr-un strat de cenușă aflat spre bază, precum și numeroase fragmente ceramice, oase de animale, bucățele de cărămizi și de lut ars.

Pentru degajarea completă a complexului 18, secțiunea IX s-a extins spre est cu încă două carouri de 2×2 m, notate car. 1C și 2C. Straturile I-IV de săpătură prezentau sol cenușiu amestecat parțial cu lut și cu diverse resturi arheologice (cioburi, oase, pigmenți de calcar, lut, cărămizi). În car. 2C, lângă latura estică, la adâncimea de 0,9 m de la nivelul actual de călcare a solului s-a identificat o aglomerare de lut ars, cu dimensiunile de 0,3×0,8 m, care intra în peretele de est al săpăturii. În perimetrul aglomerației respective, care avea grosimea de 0,10-0,35 m, s-au găsit o monedă tătărească de bronz și trei cuie de fier.

În car. 1C și, parțial, 2C, la adâncimea de 1,3 m, pe fundalul solului cenușiu închis fără resturi arheologice, s-a surprins un complex parțial adâncit. Mai sus, începând cu adâncimea de 0,9 m și până la 1,4 m, s-au depistat mai multe fragmente de cărămizi, care provin probabil de la aceeași structură arheologică parțial adâncită. Structura respectivă, marcată complexul 19 **(Fig. 22-24)**, a fost surprinsă doar parțial, întrând sub pereții de nord și de est ai secțiunii. Complexul avea orientarea est-nord-est – vest-sud-vest, în întregime fiind surprinsă doar latura sud-vestică, care prezenta lungimea de 2,3 m și care s-a dovedit că parțial suprapunea complexul 18.

În colțul de nord-vest al complexului s-au identificat resturile unui perete construit din cărămizi uscate la soare, surprinzându-se 7 rânduri de astfel de chirpici suprapuși, lungimea maximă a peretelui fiind de circa 0,5 m, iar lățimea de 0,22 m **(Fig. 23)**. Este interesant de remarcat că dinspre interior acești chirpici erau arși pe o grosime de 0,04 m, dovadă că acest complex a sfârșit prin incendiere, focul arzând parțial și cărămida uscată la soare.

Pentru stabilirea laturii de nord-vest complexului s-a trasat o casetă rectangulară, cu dimensiunile de 2,5×3,0 m, notată cu nr. 2. Stratul de cultură din primele 4 straturi de săpătură prezenta sol cenușiu, amestecat cu pigmenți de calcar, fragmente mici de lut ars, cioburi, oase de animale. În partea de sud-vest a casetei, în dreptul car. 1C, la adâncimea de circa 1 m s-a conturat o aglomerare de cărămizi și pietre, de formă aproximativ triunghiulară cu dimensiunile de 1,4×1,0 m. Între fragmentele de cărămizi s-a depistat una întreagă, restul fiind fragmentare. În capătul de nord al aglomerației se găsea o piatră de calcar mai mare, cu dimensiunile de 23×24×10 cm. De precizat că aglomerația de cărămizi suprapunea complexul adâncit nr. 19, dar nu intra în peretele de est al secțiunii. După degajarea acestui segment al complexului parțial adâncit surprins

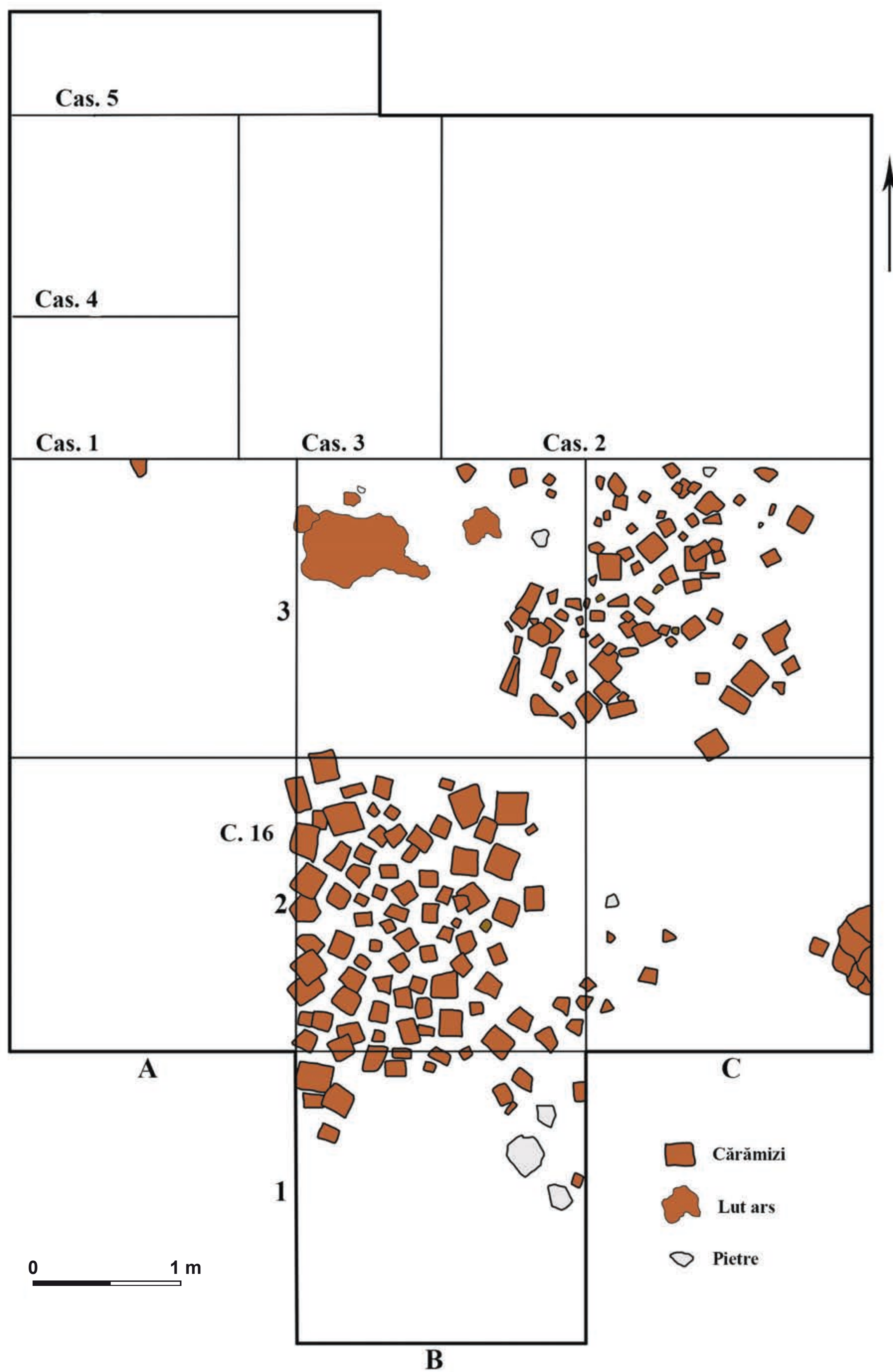

Fig. 20. Planul secțiunii IX la nivelul identificării complexului 16.

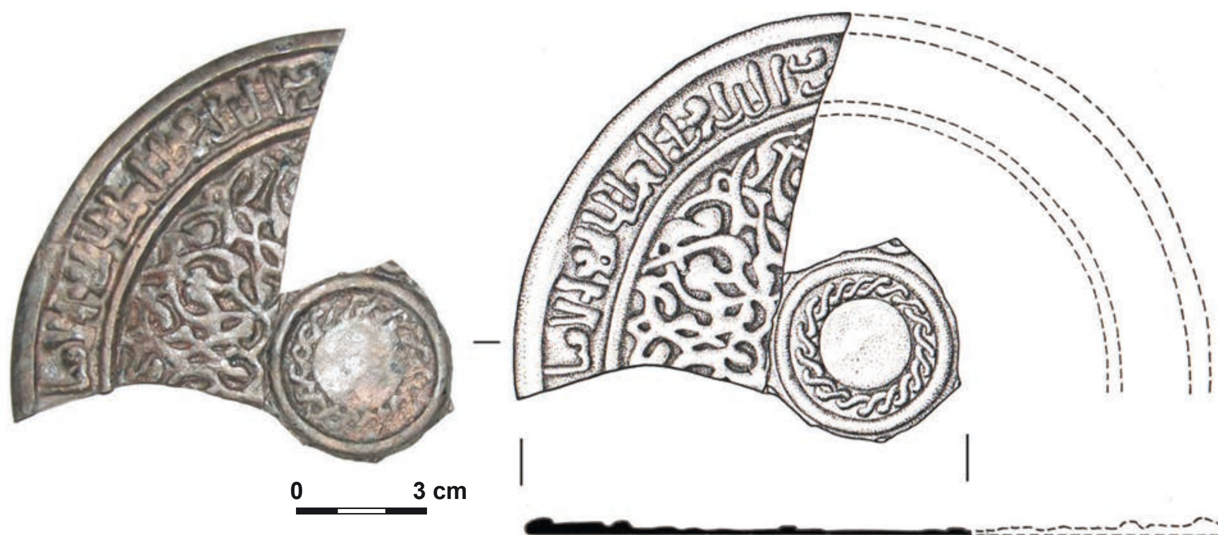

Fig. 21. Oglindă de metal găsită în perimetrul complexului 16.

în secțiunea IX, s-a dovedit că latura lui de nord-vest avea orientarea nord-est – sud-vest, fiind surprinsă pe o lungime de 2,25 m, capătul nord-estic al complexului intrând în peretele săpăturii arheologice. De-a lungul peretelui de est al secțiunii, complexul avea lungimea de 3,1 m.

Umplutura din partea inferioară a complexului adâncit 19 consta mai ales din lut ars amestecat cu resturi de cărămizi, cărbune de lemn, numeroase cuie de fier puternic oxidate, cioburi și câteva monede tătărești, grosimea stratului de lut ars de la bază fiind de circa 0,2 m. Spre bază, lângă peretele din cărămizi uscate la soare s-a surprins un segment dintr-o platformă formată din cărămizi arse. Baza complexului se afla la adâncimea de 1,7 m și consta din sol bătătorit, fără să fie amenajată special. Urme de la vreo instalație de foc nu au fost depistate.

La 0,7 m spre nord de complexul 19, la adâncimea de 1,15 m, s-a identificat un alt complex, marcat cu nr. 20A **(Fig. 23)**, și care prezenta o platformă de pietre de calcar, acoperită pe alocuri cu un strat de lut ars, gros de 2-3 cm. De jur-împrejurul platformei se găsea un strat de lut galben umblat nears, cu lățimea de 6-12 cm și grosimea de 2-4 cm, la sud-vest fiind identificată o pată de lut galben, de formă ovală, cu dimensiunile de 0,40×0,55 m. Platforma de pietre a avut inițial un contur oval, cu dimensiunile de 0,8×0,9 m, fiind în partea de nord-vest întretăiată și deteriorată de o altă structură arheologică. Complexul respectiv, marcat cu nr. 20 **(Fig. 22; 25)**, reprezenta o groapă de formă aproximativ rectangulară, cu lungimea de 2,32 m și lățimea de 0,46-0,70 m, fiind orientată pe direcția est-nord-est – vest-sud-vest. Pereții gropii erau parțial arși, iar umplutura ei consta din sol cenușiu-închis amestecat cu cenușă, cărbune și bucățele de lut ars, adâncimea fiind de la nivelul surprinderii de circa 0,3 m. Drept inventar, s-au găsit patru monede tătărești, un cui de fier, cioburi și resturi faunistice.

Alte trei complexe adâncite asemănătoare, numerotate cu nr. 21A-21C **(Fig. 22; 26)**, și care se întretăiau, au fost identificate la distanța de circa 0,9 m spre nord-vest de complexul 20. Inițial, în colțul nord-vestic al casetei 3, a fost surprins complexul 21A, presupus ca fiind o instalație de foc de tipul tandârelor. Complexul avea pereții ușor arcuiți, lutuiți și arși, pe o grosime de până la 6 cm, fundul nefiind însă acoperit cu lipitură arsă la roșu. Pentru dezvelirea integrală a acestei structuri arheologice s-au trasat spre nord-vest și vest casetele 4 și 5. În urma cercetării, s-a dovedit că din complexul 21A s-a păstrat doar o porțiune de formă cvasi-rectangulară, cu dimensiunile de 0,43×0,58 m și adâncimea de 0,38 m, orientarea fiind pe direcția nord-vest – sud-est. Umplutura conținea sol cenușiu, amestecat cu multă cenușă și cărbune, drept materiale arheologice fiind găsite 3 monede tătărești, o strachină fragmentară smălțuită, cioburi roșietice din sec. XIV, câteva oase de animale și pietre de calcar. În partea de nord-vest, complexul 21A a fost întretăiat de un alt complex adâncit, care era orientat nord-est – sud-vest și care, în partea de vest, suprapunea o altă structură arheologică similară, orientată în linii generale tot pe direcția nord-est – sud-vest. Întrucât intrau sub pereții de nord și de vest ai săpăturii arheologice, complexele 21b și 21c au putut fi dezvelite numai în parte. Din complexul 21B s-a putut cerceta un segment cu dimensiunile de 0,5×1,3 m, acesta prezentând pereții parțial arși, urme de arsură roșietică fiind surprinse și pe fundul

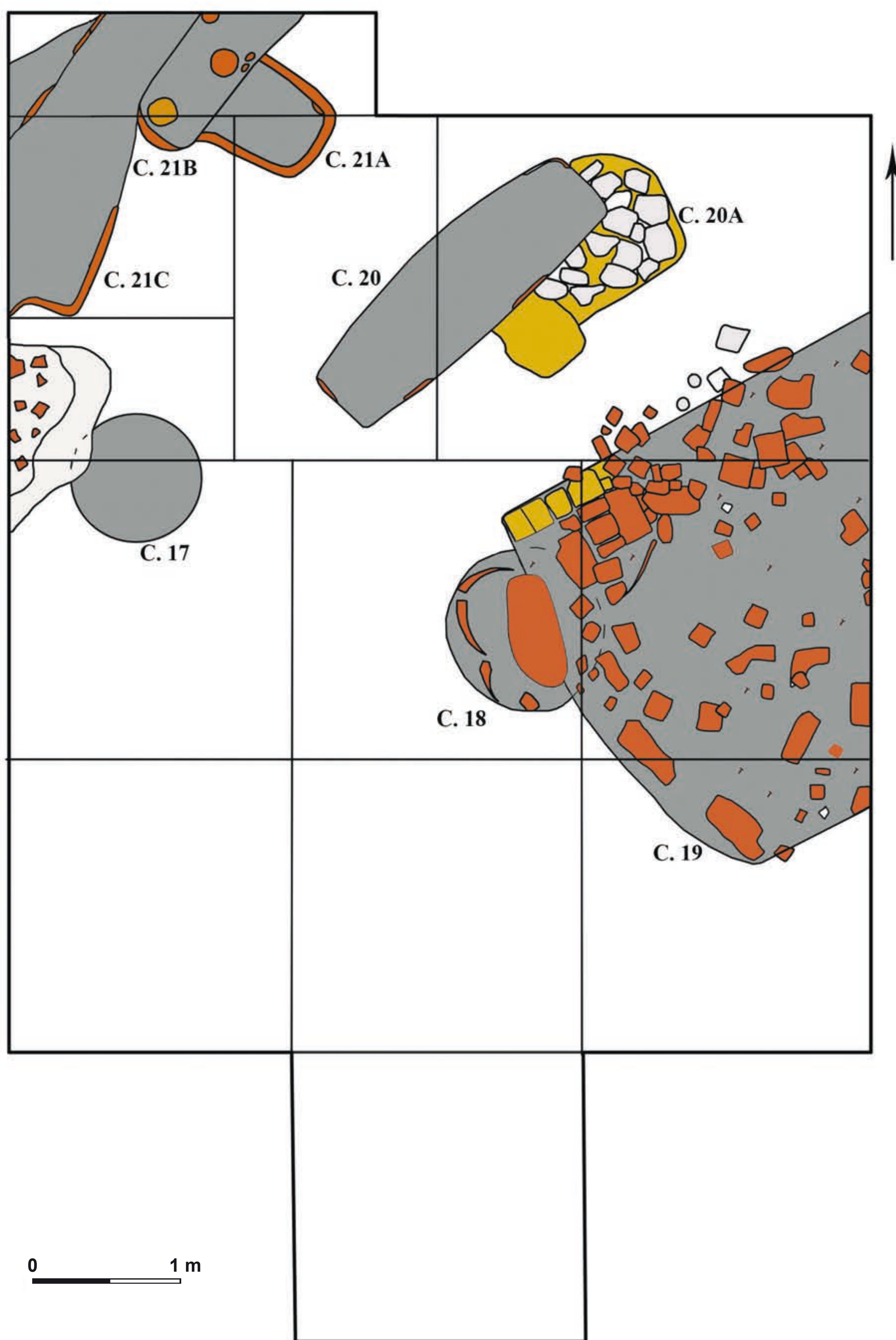

Fig. 22. Secțiunea IX la nivelul surprinderii complexelor 17-21C.

gropii. În sfârșit, complexul 21C prezenta dimensiuni ceva mai mari, deși nu a putut fi cercetată decât o parte din groapă, cu dimensiunile de 0,55-0,75×2,3 m. Umplutura complexelor 21B și 21C era asemănatoare și consta din sol cenușos, din care s-au recuperat câteva cioburi roșietice de tip Hoarda de Aur și oase de animale. Adâncimea complexului 21B era de circa 0,35 cm, iar a celui marcat cu nr. 21B era în jur de 0,4 m.

Secțiunea X **(Fig. 2; 27)** a fost executată în zona centrală a orașului Hoardei de Aur de la Costești-*Gârlea*, pe latura vestică a unui șanț săpat acum câteva decenii pe malul stâng al râului Botna, în locul unde arheologul Igor Dimov, în cursul unei recunoașteri arheologice, a observat o aglomerare de pietre. Terenul unde a fost trasată secțiunea este puternic înclinat de la vest spre est. Presupunând că pietrele semnalate prezintă resturile unei construcții am procedat la răzuirea malului și la trasarea unui sondaj cu dimensiunile de 1,5×3m și cu orientarea nord-vest – sud-est, care corespunde *grosso modo* cu cea a structurii arheologice. În partea de vest, secțiunea a fost săpată până la adâncimea de 1,1-1,2 m, în marginea opusă aflându-se marginea malului șanțului digului de protecție a râului Botna.

În partea de nord-vest a sondajului, la adâncimea de circa 0,3 m de la nivelul actual de călcare a solului s-a conturat un strat de moloz, amestecat cu sol cenușiu, pigmenți de cărbuni, câteva cioburi și resturi faunistice. În peretele de vest al sondajului, acest strat are o lățime în jur de 1,2 m și o grosime de 0,4-0,5 m, aflându-se deasupra unei temelii formate din pietre de calcar. În cadrul sondajului, resturile construcției de piatră, marcate complexul 22, au fost surprinse pe o lungime maximă de 2,6 m, având lățimea în jur de 0,8 m și orientarea generală vest-est. Temelia consta din două-trei rânduri de pietre de mărimi mijlocii și mari, fiind păstrată pe o înălțime de 0,45 m. Drept liant a fost folosit nu mortarul pe bază de var, ci lutul, care se mai păstra clar între unele pietre. Din pământul dintre pietre s-au recuperat câțiva pigmenți de cărbuni și câteva oase și cioburi mici de vase ceramice.

Este interesant de observat că în partea de sud-vest temelia suprapune o groapă menajeră, a cărei contur a fost surprins doar în partea de sud și vest, aproximativ o jumătate de complex (nr. 23) fiind distrusă de șanțul amintit și de temelia de piatră. Porțiunea păstrată avea o formă semi-ovală, cu dimensiunile de 1,1×1,7 m, conturul ei clar fiind identificat la adâncimea de 1,2 m de la suprafața actuală a solului. Din partea superioară a gropii s-a recuperat un material bogat, între care patru monede giucide de bronz, două cuie de fier, ceramică, dintre care se remarcă o pușculiță lucrată la roata rapidă din pastă nisipoasă roșietică (**Fig. 29, 4**), oase de animale. În partea de vest groapa are un prag lat de circa 0,65 m și înalt de aproximativ 0,3 m de la nivelul surprinderii. Partea centrală a gropii pare să fi avut formă circulară în plan, cu diametrul de 1,1 m și adâncimea de circa 0,5 m de la nivelul identificării. Baza gropii era rotunjită, pe fund semnalându-se mai multe bucățele de cărbune de lemn și un ciob de vas smălțuit de tip Hoarda de Aur.

***

Cu toate că au fost reduse ca anvergură și au avut exclusiv un caracter de salvare, cercetările de teren efectuate în cursul anului 2018 în diferite zone ale ansamblului arheologic de la Costești-*Gârlea* au furnizat descoperiri și materiale importante, care sunt în măsură să completeze sau să precizeze informațiile cu privire la așezarea urbană din sec. XIV de pe șesul râului Botna și la necropolele ei aferente, aflate pe panta nord-estică a acestui bazin acvatic.

În ceea ce privește descoperirile funerare, ele constau din opt (nouă?) morminte de inhumație, majoritatea deteriorate prin eroziunea solului. Patru sau cinci complexe se găseau în perimetrul cimitirului 2 identificat de L. Polevoi și cercetat parțial de noi în anul 2017, de asemenea prin intervenții de salvare. Trei morminte însă au fost semnalate pe un drum de țară din partea de sud-est a cetății de pământ, într-o zonă neexplorată până atunci din punct de vedere arheologic. Intervenția a constat în investigarea a trei morminte de inhumație parțial distruse, date la iveală de ploile torențiale. După toate probabilitățile, aceste trei înmormântări (nr.19, 20 și 21) făceau parte din necropola 1 descoperită de Em. Rikman în anul 1954[8], dacă nu cumva toate complexele funerare de pe versantul stâng al văii râului Botna cercetate până acum aparțin unui singur cimitir de foarte mari dimensiuni, corespunzător așezării Hoardei de Aur.

Toate înmormântările aveau orientarea generală vest-est, cu gropile înguste, de formă rectangulară sau trapezoidală și scheletele depuse în decubit dorsal cu mâinile întinse de-a lungul corpului sau așezate pe bazin ori abdomen. În unele morminte au fost semnalate urme de lemn putrezit, provenite de la acoperăminte sau sicrie. Precizăm însă că praguri din pământ cruțat la aceste complexe funerare nu au fost observate, așa cum au existat, de exemplu, la unele morminte de la Costești-*Gârlea* cercetate în anul 2017[9]. Consemnăm în context, că mormintele în gropi simple, cu orientarea generală vest-est și cu scheletele depuse în decubit dorsal sunt cele mai răspândite complexe funerare și în celelalte cimitire ale orașelor Ulusului giucid, inclusiv în necropolele binecunoscutului ansamblu arheologic de la Selitrennoe, identificat cu prima capitală a

[8] Рикман1955, 95-112.
[9] Vornic ș.a. 2019, 249.

Fig. 23. Vedere asupra unui profil al complexului 19 și a resturilor peteretelui din cărămizi uscate la soare.

Fig. 24. Vedere dinspre sud asupra complexelor 17-20.

acestui mare imperiu euro-asiatic (*Saray-al-mahrusa*), întemeiată de hanul Batu[10].

Drept inventar, într-un mormânt de la Costești-*Gârlea* (nr. 17) au fost găsite două oale prevăzute cu o toartă, lucrate la roata rapidă din pastă roșietică, cu nisip fin în compoziție și care sunt caracteristice pentru așezările urbane din sec. XIV ale Hoardei de Aur (**Fig. 14**). Este interesant de remarcat că recipientele respective conțineau în interior mult var sau cărbune, materiale care au avut fără îndoială o semnificație rituală, în speță cel de purificare. Menționăm în context că vasele ceramice constituie apariții extrem de rare în inventarul complexelor funerare ale așezărilor urbane sau rurale ale Hoardei de Aur cercetate prin săpături. De exemplu, la Orheiul Vechi, cu excepția unui mormânt izolat aflat lângă zidul citadelei de piatră, în care s-au găsit 16 fragmente de vase roșietico-gălbui datând din perioada Hoardei de Aur sau, mai exact, în intervalul anilor 1966-1969[11], nu se cunosc alte complexe funerare în cele două sau trei cimitire ale orașului giucid descoperite până acum, care să fi conținut drept inventar recipiente de lut[12]. De asemenea, exceptând unele cioburi roșietico-gălbui, găsite în solul de umplutură al unor gropi mortuare, vase de lut întregi sau fragmentare nu s-au aflat nici în inventarul mormintelor necropolei medievale de la Lozova, unde unele complexe conțineau un inventar deosebit de bogat, cuprinzând în principal piese de port lucrate din bronz, argint și, chiar, aur[13]. În același timp, este interesant de remarcat că în cuprinsul mai multor morminte de la Lozova s-au semnalat cărbuni de lemn, fenomen atestat si în alte cimitire din secolele XIV-XV[14].

Seria scheletică analizată paleoantropologic însumează nouă indivizi (cinci adulţi şi patru sub-adulţi). Segmentul populațional adult este format din doi bărbaţi şi trei femei, iar cel sub-adult, din doi copii de vârstă mijlocie şi doi adolescenţi. Studiul paleopatologic a scos în evidenţă numeroase anomalii şi patologii dentare şi osoase, dar şi traumatisme. Se distinge în acest sens bărbatul de circa 50 ani din mormântul 19, care prezintă nanism tiroidian – anomalie cu determinism genetic, manifestată, în cazul de faţă, la nivelul scheletului apendicular (accentuat subdimensionat)[15]. Subliniem că este primul caz de nanism descoperit în context funerar pe teritoriul Republicii Moldova.

Referitor la complexele de locuire, ele includ resturile unei construcții din cărămizi, urmele unui edificiu de piatră, două semibordeie, dintre care unul cercetat doar parțial, o platformă de piatră, două gropi cilindrice menajere și patru gropi rectangulare alungite având pereții parțial arși, cu destinația neprecizată. Fără îndoială, unei construcții mai deosebite, poate unui edificiu public, aparține segmentul de temelie de piatră sesizat în zona centrală a orașului, în șanțul săpat acum câteva decenii pe malul stâng al râului Botna. Este interesant de remarcat că această structură de piatră suprapune parțial o groapă menajeră, care datează tot din perioada stăpânirii mongole.

Suprapuneri sau întretăieri de complexe diferite au fost înregistrate și în perimetrul secțiunilor IX și X, ceea ce indică o locuire intensă și de durată în cadrul orașului Hoardei de Aur de la Costești-*Gârlea*, neputând fi vorba, credem, de o existență de doar câteva decenii a acestei importante așezări medievale. Pe lângă descoperirile monetare, care pledează pentru o datare a orașului de pe Botna din a doua jumătate a sec. XIII până la sfârșitul veacului următor[16], sunt și alte indicii sau dovezi că locuirea de la Costești-*Gârlea* a cunoscut o mare intensitate și s-a extins în anumite faze de evoluție pe o suprafață deosebit de mare.

Așa cum am consemnat mai sus, dar și cu altă ocazie[17], în zona cimitirului 2 de pe panta nord-estică a văii râului Botna au fost atestate și urme clare de locuire datând din aceeași perioadă de stăpânire tătaro-mongolă. Dintre acestea se remarcă un semibordei de mici dimensiuni, prevăzut cu vatră, marcat de noi complexul 14, aflat la mică distanță de mormintele prevăzute cu acoperăminte de lemn cercetate în anul 2017. Acest semibordei s-a dovedit a fi cu un inventar arheologic foarte bogat, printre care se numără și 10 monede datate preponderent la mijlocul sec. XIV. Întrucât nu putem admite contemporanietatea pe același loc a cimitirului și a locuirii, înclinăm să credem că mormintele respective aparțin ultimelor etape de existență a orașului giucid, corespunzătoare celei de a doua jumătăți a sec. XIV. Evident, pentru verificarea acestei ipoteze sunt necesare cercetări mai ample, care să furnizeze date mai concludente.

Așa cum am arătat la descrierea săpăturilor și a complexelor arheologice, din stratul de cultură și complexele de locuire cercetate provine un unventar deosebit de bogat și variat care cuprinde monede de bronz și argint, diferite piese de podoabă și toaletă, ustensile de uz casnic și gospodăresc lucrate din diferite materiale, vase de piatră, fragmente de vase ceramice și o mare cantitate de ceramică și de resturi faunistice.

Indubitabil, printre artefactele descoperite prin investigațiile din anul 2018 în situl medieval de la Costești-*Gârlea* un loc aparte îl ocupă monedele, care urmează a fi publicate corespunzător ulterior într-un studiu special. Ținem doar să menționăm că, exceptând două mone-

[10] Васильев 114-118.
[11] Postică 2006, 138-139.
[12] Бырня, Рябой 1998, 87-92; Ursu 2015, 113-118
[13] Vornic ș.a. 2012, 237-250, 253; Ursu ș.a. 2016, 250-271.
[14] Vornic ș.a. 2012, 237-253; Ursu ș.a. 2016, 250-271.
[15] Simalcsik, Vornic 2019, 225-244.
[16] Nicolae 2017, 37-39.
[17] Vornic ș.a. 2019, 255.

Fig. 25. Vedere dinspre sud asupra complexelor 20, 20A și 21A

Fig. 26. Vedere de sus asupra complexelor 21A-21C.

Fig. 27. Secțiunea X, vedere de sus asupra complexelor 22 și 23.

de de argint și bronz otomane de la sfârșitul sec. XIV - începutul sec. XV și din sec. XVII și a unei monede moldovenești de bronz din perioada domniei lui Alexandru cel Bun (1400-1432), descoperite în diferite sectoare ale sitului, toate celelalte piese numismatice reprezintă emisiuni giucide din perioada de stăpânire tătaro-mongolă în spațiul pruto-nistrean, majoritatea fiind monede de bronz din vremea hanului Canibek (1341-1357)[18].

Dintre celelalte piese de inventar, se remarcă mai ales o oglindă fragmentară de metal cu inscripție în limba arabă, care, alături de alte materiale, constituie mărturii clare ale unei culturi specifice teritoriilor controlate de hanii Hoardei de Aur în sec. XIV. Oglinda este reprezentată prin două fragmente care se lipesc, fiind realizată prin turnare din metal alb **(Fig. 21)**. Fragmentele au fost găsite printre ruinele unei construcții de cărămidă (marcată complexul 16), semnalată în malul stâng al râului Botna. Piesa avea formă circulară, cu diametrul de 15,9 cm și o grosime de 0,15-0,40 cm. Suprafața exterioară este șlefuită, cu nuanță argintie. Pe partea dorsală, spre margine, prezintă o bordură, lată de 0,65 cm și înaltă de 0,4 cm. Suprafața părții dorsale este decorată cu ornamente în relief. La baza decorului stau două cercuri concentrice, care despart oglinda în trei registre. Câmpul exterior cuprinde o inscripție dedicativă în limba arabă. Registrul interior prezintă un decor floral. Partea centrală a oglinzii constă dintr-un mic cerc, de-a lungul marginii căruia este redat ca ornament motivul „valului fugător”.

O analogie apropiată pentru această oglindă de la Costești se găsește în colecțiile Muzeului de Arheologie din Odesa. Textul inscripției de pe oglinda de la Odesa a fost reconstituit după analogii: «Прочная слава при безымятежной жизни, всестороннее счастье при спасительной победе, возрастающий успех при вспомоществующей судьбе и благоприятное положение при продолжительности существования (или блаженное состояние при будущей жизни) (да будут) во веки!»[19].

După cum consideră diferiți specialiști, inscripția și imaginea de pe oglindă sau de pe husă sporeau semnificativ funcțiile protectoare ale piesei. Oglinzi de metal cu inscripții în limba arabă au fost găsite în diferite regiuni stăpânite de hanii Hoardei de Aur, dar mai ales în marile așezări urbane de pe Volga.

O categorie deosebită de descoperiri obținute prin cercetările din toamna anului 2017 și în anul următor o constituie recipientele de piatră, care au fost publicate într-un articol aparte[20]. Este vorba de două vase fragmentare de tipuri diferite (ceaun și tigaie?), lucrate din steatit, un mineral de culoare cenușie sau cenușiu-verzuie, având suprafețele foarte bine șlefuite și bogat decorate cu motive geometrice **(Fig. 6)**. Ambele vase provin din complexul parțial adâncit nr. 14, care a funcționat probabil la mijlocul sec. XIV. Deocamdată nu am găsit analogii directe pentru recipientele noastre. Anumite similitudini, în ceea ce privește mai ales decorul incizat, le prezintă însă unele piese scoase la lumină în orașul Ulusului giucid de pe Volga Mijlocie Bolgar[21]. Pentru spațiul de la vest de râul Nistru singura descoperire din această categorie de vestigii a fost semnalată în perimetrul importantului centru urban de la Orheiul Vechi de pe valea Răutului, identificat cu orașul Hoardei de Aur *Şehr al-Cedid*. Recipientul prezintă un ceaun realizat din steatit, cu urme certe de întrebuințare la gătitul bucatelor, fiind descoperit într-o locuință (L43) datată pe baza monedelor giucide găsi-

[18] Determinări preliminare dr. Ana Boldureanu, căreia îi mulțumim și cu această ocazie.

[19] Колесниченко 2010.

[20] Vornic, Bacumenco-Pîrnău 2019.

[21] Полубояринова 2004, 319, рис. 2,3.

te în umplutura complexului la mijlocul sec. XIV[22]. Analiza mărturiilor arheologice cunoscute până în prezent indică drept zonă de proveniență a vaselor de steatit din așezările Hoardei de Aur Horezmul din Asia Mijlocie, care constituia un punct deosebit de important în comerțul internațional și de tranzit din imperiul mongol în perioada secolelor XIII-XIV.

O parte însemnată din materialul arheologic descoperit în stratul de cultură și în complexele sitului medieval de la Costești-*Gârlea* este alcătuit din ceramică, care, în afară de recipiente, mai cuprinde sfeșnice, trepiede, țevi de aducțiune a apei și cărămizi. La fel ca în celelalte centre urbane ale Hoardei de Aur, olăria cuprinde mai multe categorii sau grupe, predominantă fiind ceramica roșietică lucrată la roata rapidă din pastă compactă, cu nisip fin și pigmenți de calcar în textură, numită și „ceramică orășenească". Repertoriul acestei categorii ceramice este destul de variat, cuprinzând borcane, oale cu o toartă, vase de provizii, castroane înalte cu două torți, vase ștampilate, ulcioare cu sau fără cioc de scurgere, ulcioare cu burlui, străchini, farfurii, pușculițe și sferoconusuri **(Fig. 7; 8, 1-7; 28, 3-9)**. Aceste din urmă recipiente **(Fig. 29, 3, 5)**, lucrate pe plan local sau reprezentând elemente de import, sunt mai slab documentate, fiind descoperite doar două fragmente caracteristice provenind de la două exemplare diferite, dintre care unul poartă urme de ardere secundară. Ambele exemplare au fost decorate prin ștampilare și prezintă gura foarte îngustă, iar pereții extrem de groși. Referitor la funcționalitatea sferoconusurilor, părerile specialiștilor sunt împărțite, aceste reciepiente deosebite fiind întrebuințate pentru păstrarea mercurului și a altor substanțe sau având o altă destinație, mai greu de precizat deocamdată[23].

În categoria ceramicii roșietice orășenești se includ și sfeșnicele **(Fig. 29, 6, 7)**. În urma săpăturilor de salvare efectuate în anul 2018 au fost găsite patru asemenea obiecte de iluminat nesmălțuite, dintre care unul întreg și trei fragmentare. Sfeșnicele sunt înalte, de formă aproximativ tronconică, prevăzute cu mai multe șănțuiri și brâie în relief. Unele dintre piese sunt goale pe interior, iar altele sunt în partea superioară închise, prezentând câte o cavitate pentru fixarea lumânării. Obiectele ceramice la care ne referim au fost găsite în diferite complexe adâncite (locuinţe, gropi), situate în partea centrală a așezării urbane sau în zona necropolei de pe versantul nordic al văii râului Botna. Un sfeșnic lucrat la roata rapidă din pastă roșietică descoperit la Costești-*Gârlea* a mai fost publicat în anul 1969 de L. Polevoi în lucrarea despre meșteșugul olăritului practicat în sec. XIV în așezările urbane din spațiul pruto-nistrean[24]. Analogii apropiate pentru sfeșnicele de la Costești se cunosc în așezarea urbană din sec. XIV de la Cetatea Albă (astăzi Білгород-Дністровський, Україна)[25]. După Polevoi, în ruinele orașelor Hoardei de Aur de pe Volga s-ar fi descoperit și sfeșnice de formă tronconică lucrate din marmură, considerate drept prototipuri pentru piesele de iluminat de lut ars de tipul celor atestate la Costești[26].

O altă grupă ceramică cuprinde vasele din pastă relativ fină, lucrate exclusiv la roata cu turaţie medie şi apoi arse într-o atmosferă oxidantă, pereţii dobândind o culoare roşietico-gălbuie, mai mult sau mai puţin uniformă. Forma cea mai frecvent întâlnită în cadrul acestei olării de la Costești-*Gârlea* este aceea de ulcior cu cioc de scurgere şi o toartă **(Fig. 8, 8; 28, 11; 29, 8)**. Alte tipuri atestate, dar mult mai rar, sunt vasele amforoidale, castroanele şi oalele-borcan. Cele mai multe dintre recipiente au fost ornamentate cu diferite motive decorative, ce constau din caneluri, nervuri în relief, linii incizate orizontal, în val sau în zig-zag, simple sau în benzi, ghirlande incizate, impresiuni dispuse oblic executate cu un instrument dințat. Alături de vasele ornamentate se întâlnesc și exemplare lipsite total de decor.

Așa cum au dovedit cercetările arheologice, tipul de ulcior cu cioc de scurgere, care este bine documentat în centrul urban de la Costești-*Gârlea,* își găsește corespondențe perfecte în așezările rurale din sec. XIV din zona centrală a Moldovei, cum sunt de exemplu cele de la Lozova-*Oanța* și Vorniceni-*Gura Văii*, unde au fost descoperite și cuptoare pentru arderea unor asemenea recipiente[27]. Datorită particularităţilor sale de ordin tehnologic, olăria respectivă, care nu-și găsește antecedente genetice în cadrul olăriei locale mai vechi[28], fiind de origine orientală, a cunoscut o largă răspândire şi întrebuinţare mai ales în așezările rurale din regiunile aflate sub stăpânire tătaro-mongolă, unde ceramica roșietică lucrată la roata rapidă și cea glazurată practic lipsesc.

Destul de bine documentată în situl medieval de pe șesul Botnei este și olăria smălțuită, a cărei tehnică de executare este însă, după cum bine se știe, mai complicată. Constituind o caracteristică a orașelor Hoardei de Aur din sec. XIV, olăria glazurată era confecționată, în cea mai mare parte, la roata rapidă din pastă relativ fină de culoare roșietică **(Fig. 9; 10, 1-7; 30)**. Unele oale cu toartă sau castroane însă sunt lucrate dintr-o pastă mai nisipoasă de culoare cafenie-cenușie **(Fig. 10, 8; 28, 2)**. Asortimentul formelor olăriei smălțuite,

[22] Bârnea, Reaboi 1997, 156-157, fig. 3.
[23] Абызова 1982, 171-174; Нуретдинова 2011, 51-62.
[24] Полевой 1969, 133-134, табл. XXVII, 2.
[25] Кравченко 1986, 58, 59, рис. 23, 5-7.
[26] Полевой 1969, 134.
[27] Рафалович, Полевой 1964, 241-247; Полевой 1964, 182-197; Полевой, Бырня 1974, 33. Vornic, Tabuncic 2014, 115-128; Vornic, Tabuncic, Ursu 2015, 95-104.
[28] Spinei 1994, 254.

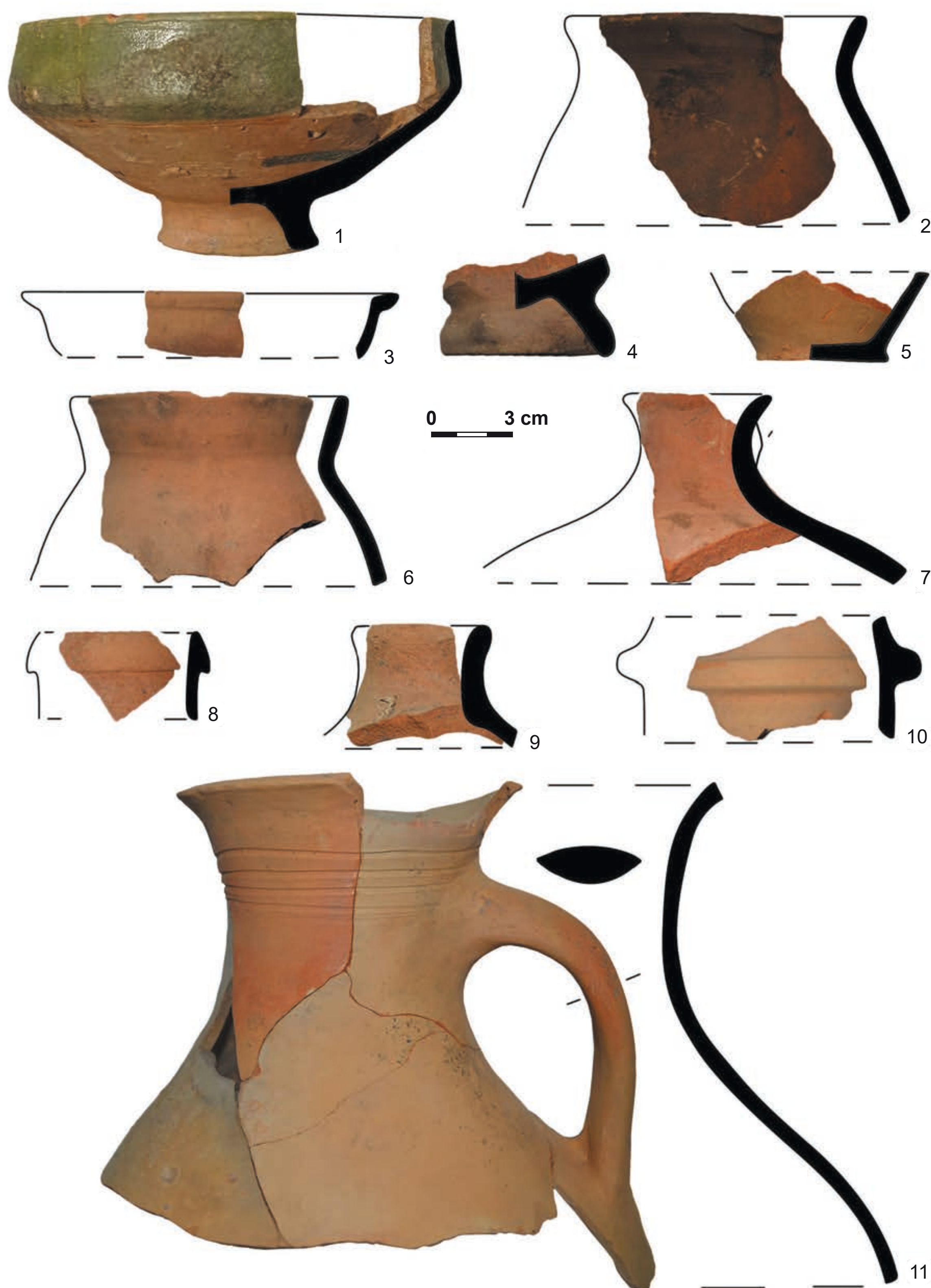

Fig. 28. Ceramică din secțiunea IX.

Fig. 29. Ceramică descoperită în secțiunile IX (1-2, 6-10), X (4) și *passim* (3, 5).

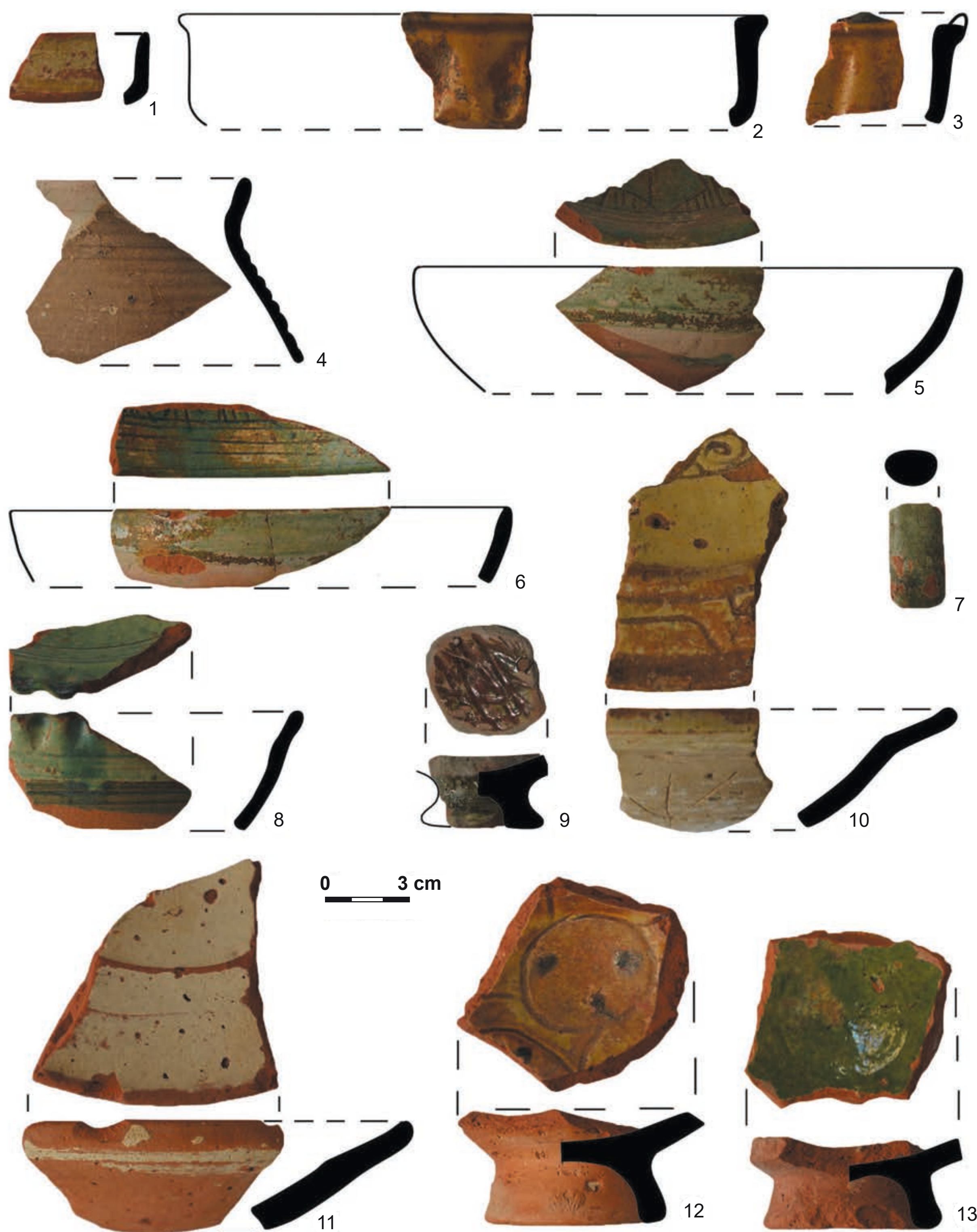

Fig. 30. Ceramică din secțiunea IX.

considerată de unii cercetători producție de lux[29], deși a avut o relativ largă răspândire și întrebuințare în așezările urbane ale Ulusului giucid, este destul de bogat, incluzând străchini și farfurii cu piciorul inelar, ulcioare sau amforete cu două torți, ulcioare cu gura rotundă, dintre care unele prevăzute cu burlui, oale cu o toartă, cănițe ș.a. De asemenea, din această categorie ceramică fac parte și unele sfeșnice **(Fig. 9, 8)** și cărămizi, din care s-au găsit în anul 2018 însă doar câteva fragmente mai mult sau mai puțin semnificative.

Indiferent că sunt străchini, oale sau ulcioare, cu smalț sunt acoperite de obicei partea superioară și/sau interiorul recipientelor. Majoritatea vaselor au glazura de culoare verde, de diferite nuanțe, mai rar întâlnindu-se exemplare acoperite cu email măsliniu, cafeniu, galben sau incolor. După modalitatea de ornamentare, olăria smălțuită se împarte în câteva categorii sau grupe distincte, dintre care mai răspândite sunt ceramica cu smalț și ornamente în tehnica *sgraffito*, ceramica simplu smălțuită, ceramica glazurată decorată în tehnica *champ-leve* și ceramica cu pictură sub smalț. Motivele decorative aplicate pe vasele smălțuite sunt variate, predominante fiind ornamentele geometrice, întâlnindu-se și motive vegetale sau zoomorfe, cu analogii în diferite alte centre urbane ale Hoardei de Aur, dar și în Bizanț.

O categorie distinctă de ceramică este reprezentată de ulcioarele ștampilate lucrate din pastă fină și arse reducător, la cenușiu. În umplutura complexului adâncit 14, de unde provin și vasele de piatră prezentate *supra*, s-au găsit mai multe fragmente provenind de la două sau trei ulcioare cenușii, un exemplar putând fi întregit și restaurat. Ulciorul întregit are un aspect elegant, cu corpul sferoidal aplatizat, piciorul inelar, gâtul înalt, ușor tronconic și toarta din bandă rectangulară în secțiune, cu șanțuire pe latura exterioară, prinsă de umăr și de gât. Atât corpul, cât și gâtul, sunt decorate prin ștampilare, ornamentul, care constă din motive geometrice și florale, fiind dispus în mai multe registre. După toate aparențele, vasul are corpul și gâtul (?) executate prin tehnica turnării în forme, iar piciorul lucrat la roata rapidă, ulterior fiind unite într-un tot întreg. Pe mijlocul corpului, la baza gâtului și la baza corpului se observă urmele de prindere ale acestora **(Fig. 11)**.

Un fragment de vas cenușiu, care aparține probabil unui ulcior similar, dar considerat de autorul săpăturilor ca provenind de la o ploscă, a mai fost descoperit prin cercetările efectuate în situl de la Costești-*Gârlea* în deceniul șase al secolului trecut[30]. Două ulcioare aproape întregi foarte asemănătoare cu exemplarul nostru, dintre care un vas prevăzut cu capac lucrat din aceeași pastă cenușie și decorat prin ștampilare, se cunosc din descoperirile de la Orheiul Vechi din valea Răutului[31]. La fel ca și vasele de piatră, această ceramică cenușie din pastă fină de lux este de import, provenind din regiunea Horesmului.

În sfârșit, o grupă aparte de ceramică de lux o constituie olăria smălțuită de factură superioară de tip *Kashan*, din care s-a găsit în urma cercetărilor din anul 2018 doar un singur fragment caracteristic, în același binecunoscut deja complex adâncit 14. Recipientul prezenta probabil un bol pe picior inelar, fiind acoperit în interior cu o glazură de bună calitate de culoare bleu-marin (**Fig. 10, 9**). Alături de alte produse de lux, vasul de tip *Kashan* reprezintă un element de import adus în așezarea urbană de pe râul Botna din marile centre de producție din Asia Mijlocie sau din regiunea Volgăi.

După ceramică, oasele de animale constituie materialele arheologice cele mai numeroase descoperite în cursul cercetărilor noastre din toamna anului 2017 și din anul următor în situl de la Costești-*Gârlea.* Studiul de specialitate asupra resturilor faunistice a fost realizat de dna dr. Luminița Bejenaru (Facultatea de Biologie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași), rezultatele acestuia urmând a fi publicate și analizate detaliat într-un articol aparte. Acum menționăm doar că, potrivit determinărilor arheozoologice, eșantionul de resturi faunistice colectate este similar, ca structură și reprezentare a speciilor, cu cele analizate din campaniile arheologice anterioare. În toate eșantioanele analizate predomină resturile de oaie/capră, fiind urmate, ca frecvență a resturilor, de către bovina domestică. Au fost identificate foarte puține resturi de cal, câine, precum și de păsări sau pești. Este important de remarcat că oase de porcine nu au fost semnalate. Speciile de mamifere sălbatice, precum cerbul și iepurele de câmp apar foarte rar în eșantion. Urmărind semnele de tranșare, mai ales pe resturile scheletice de oaie/capră, se constată o standardizare evidentă a tehnicii.

Este interesant de consemnat în context că, în conformitate cu analizele resturilor faunistice provenite din săpături, în aşezările de la est de Carpaţi din sec. XIV, fie ele urbane sau rurale, se creşteau cu precădere taurinele şi ovicaprinele, urmând porcinele şi cabalinele. Pentru acoperirea necesităţilor de hrană, dar şi pentru îmbrăcăminte, o însemnătate secundară revenea vânătorii şi practicării pescuitului, procentul de resturi de animale şi păsări sălbatice (mistreţi, cerbi, lupi, ş.a.), precum şi de peşti, descoperite în aşezările din această perioadă fiind mult mai redus[32].

---
[29] Spinei 1994, 255.
[30] Полевой 1969, 131.
[31] Bârnea, Reaboi 1997, 154-156, fig. 2, 1, 3.
[32] Spinei 1994, 249-250.

SUMMARY

PRELIMINARY DATA ON RESCUE EXCAVATIONS AT THE MEDIEVAL SITE OF COSTEȘTI-*GÂRLEA* IN 2018

Archaeological rescue investigations from 2018 on the Costesti-*Garlea* medieval site of the 14th century have been carried out in three stages and in various areas. The first research was conducted in April-May in the medieval city cemetery 2 zone. First, the study of the hollow dwelling complex of S.VI was completed, and then five burials from the southeast end/*part* of the second necropolis were studied. Four tombs (14-17) were in the earth spur of the former loam, and another (18) - on the southern bank of the Botna River, affected by landslides and clay extraction.

Another rescue research was carried out early in the summer on a country road southeast of city 1 in an unknown archaeological area. These three partially destroyed burial tombs, which appeared after torrential rains, were researched. These three graves are apparently part of the cemetery 1, identified by Em. Rickman in 1954, or all the funerary features discovered so far, belong to a single, huge necropolis.

All the burials had a general west-east orientation, narrow pits, rectangular or trapezoidal-shaped, and the skeletons deposited in dorsal decubitus position with their hands stretched out along the body or placed on the pelvis or abdomen. In a grave (M 17), two reddish-paste pots with a handle were produced on the fast wheel.

Finally, a last rescue excavation was carried out in the urban settlement, on the left bank of Botna, where, in different places, a structure of brick and another of stone were observed. In the place of the first complex, a section (IX) was excavated, revealing the remains of a brick-built building, a hollow dwelling (?), a stone platform, two cylindrical cesspits and four rectangular prolonged pits with arched walls, destination not specified. A stone foundation segment, discovered in the city's central area in a ditch dug a few decades ago on the left bank of Botna, belongs to a special building/*construction*, maybe a public edifice. It is interesting to note that this stone structure partially overlaps a cesspit, dating back to the Mongolian domination period as well. Many ceramics, numerous iron nails, more than 20 bronze and silver Jochid coins from the 14th century, a white metal mirror with an Arabic inscription, and other things were discovered, especially on the perimeter of sections VI and IX.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ О СПАСАТЕЛЬНЫХ РАСКОПКАХ 2018 Г. НА СРЕДНЕВЕКОВОМ ПОСЕЛЕНИИ КОСТЕШТЬ-*ГЫРЛЯ*

Спасательные археологические исследования 2018 года на средневековом памятнике XIV века Костешть-*Гырля* были проведены в три этапа на разных участках. Первые исследования были проведены в апреле-мае на втором могильнике средневекового города. Сначала были завершены раскопки углубленного жилого комплекса раскопа VI, а затем были исследованы пять захоронений в юго-восточной стороне могильника. Четыре погребения (14-17) находились в бывшем карьере по добыче глины, а однл (18) на южном берегу северного склона у реки Ботна, пострадавшего в результате оползней и работ по добыче глины.

Еще одни спасательные раскопки были проведены в начале лета на проселочной дороге в юго-восточной части крепости 1, в еще не исследованной зоне. Было раскопано три погребения, частично разрушенных проливными дождями. По всей вероятности, все три захоронения принадлежат к могильнику 1, идентифицированного Э. Рикманом в 1954 году или погребальные комплексы принадлежат к одному некрополю *больших размеров*.

Все захоронения имели западно-восточную ориентацию, узкие ямы прямоугольной или трапециевидной формы, погребенные располагались на спине, руки были вытянуты вдоль тела, *лежали* на тазе или животе. В одной могиле (17) были найдены два горшка с одной ручкой, изготовленных на быстром гончарном кругу из красноватой пасты.

Завершающие спасательные раскопки были проведены на городском поселении на левом берегу Ботны, где в разных *местах* были обнаружены одно строение из кирпича и другое из камня. На месте первого комплекса был разбит шурф (раскоп IX), в границах которого были обнаружены остатки кирпичной постройки, углубленное жилище (?), каменная платформа, две цилиндрические выгребные ямы и четыре прямоугольных продолговатых ям с обожжёнными стенами непонятного предназначения. К строению, возможно общественному зданию, принадлежит каменный фрагмент фундамента, обнаруженный в центральной части города, в канаве, вырытой несколько десятилетий назад на левом берегу Ботны. Интересно отметить, что эта каменная структура частично перекрывает помойную яму, также относящуюся к монгольскому периоду. В качестве археологических материалов, особенно по периметру раскопов VI и IX, было обнаружено значительное количество керамики, железные гвозди, более 20 бронзовых и серебряных джучидских монет XIV в., металлическое зеркало с арабской надписью и другие предметы.

BIBLIOGRAFIE

Bârnea Reaboi 1996: P. Bârnea, T. Reaboi, *Obiecte de proveniență orientală la Orheiul Vechi*. Tyragetia, IV-V, 1996, 149-159.

Nicolae 2017: E. Nicolae, *Câteva considerații privind orașul medieval de la Costești, raionul Ialoveni, în lumina descoperirilor monetare*. In: Conferința științifică internațională Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare, Programul și rezumatele comunicărilor, Ediția a IX-a (Chișinău 2017), 38-39.

Postică 2006: Gh. Postică, *Orheiul Vechi. Cercetări arheologice 1996-2001* (Iași 2006).

Simalcsik, Vornic 2019, A. Simalcsik, V. Vornic, *Primul caz de acondroplazie descoperit în Republica Moldova. Necropola medievală de la Costești-Gârlea, mormântul 19*. RAASI 1, 225-244.

Spinei 1994: V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV* (Chișinău 1994).

Ursu 2015: I. Ursu, *O nouă necropolă medievală descoperită la Orheiul Vechi*. AP RM II, 2015, 113-118

Ursu ș.a. 2016: I. Ursu, L. Bacumenco-Pîrnău, V. Vornic, Ion Ciobanu, *Necropola medievală de la Lozova-La hotar cu Vornicenii. Rezultatele cercetărilor din anii 2014-2015*. RA, vol. VIII, nr. 1-2, 2016, 250-271.

Vornic ş.a. 2012: V. Vornic, I. Ursu, L. Bacumenco-Pîrnău, R. Pîrnău, L. Ciobanu, *Cercetările arheologice din situl medieval de la Lozova-La hotar cu Vornicenii. Rezultate preliminare*. RA, vol. VIII, nr. 1-2, 2012, 222-226.

Vornic ș.a. 2019: V. Vornic, S. Tabuncic, I. Ciobanu, S. Popovici, *Date preliminare privind cercetările arheologice din anul 2016 în orașul medieval de la Costești*-Gârlea. APRM IV, 2019, 221-242.

Vornic ș.a. 2019a: V. Vornic, S. Popovici, I. Ciobanu, A. Simalcsik, *Date preliminare privind cercetările arheologice din anul 2017 în necropola din partea nord-estică a orașului medieval de la Costești*-Gârlea. APRM IV, 2019, 243-258.

Vornic, Bacumenco-Pârnău 2019: V. Vornic, L. Bacumenco-Pîrnău, *Vase de piatră descoperite în situl medieval de la Costești-Gârlea (r-nul Ialoveni)*, RA, vol. XV, nr. 2, 2019, p. 111-119.

Абызова 1982: Е.Н. Абызова, *К вопросу о сфероконусах из Старого Орхея и Костешты*. Археологические исследования в Молдавии в 1976-1978 г. (Кишинев 1982), 171-174.

Бырня, Рябой 1998: П.П. Бырня, Т.Ф. Рябой, *Культовые памятники золотоордынского времени в Старом Орхее*. RA 2, 1998, 87-100.

Васильев 2008: Д.В. Васильев, *Исламизация и погребальные обряды в Золотой Орде (археолого-статистическое исследование)* (Астрахань 2008).

Нуретдинова 2011: А. Р. Нуретдинова, *Сфероконические сосуды: проблема атрибуции*. В сб.: Ученые записки Казанского университета, Гуманитарные науки, Том 153, кн.3 (Казань 2011), 51-62.

Колесниченко 2010: А.Н. Колесниченко, *Зеркала золотоордынского времени из собрания Одесского археологического музея*. В: Бруяко И. В. (отв. ред.). Записки отдела нумизматики и торевтики Одесского археологического музея I (Одесса 2010), 126-136.

Кравченко 1986: А.А. Кравченко, *Средневековый Белгород на Днестре (конец XIII – XIV в.)* (Киев 1986).

Полевой 1969: Л.Л. Полевой, *Городское гончарство Пруто-Поднестровья в XIV веке (Кишинев 1969)*.

Полубояринова 2004: М.Д. Полубояринова, *Каменные котлы из Болгара*. В: Восточная Европа в средневековье. К 80-летию В.В. Седова (Москва 2004), 316-323.

Рикман 1955: Э.А. Рикман, *Археологические работы в 1954 г. на городище у с. Костешты*. Изв. МФ АН СССР 5(25), 1955, 95-112.

DATE ARHEOLOGICE ȘI ISTORICE PRIVIND ÎNCEPUTURILE LOCUIRII MEDIEVALE PE MOȘIA SATULUI VĂLCINEȚ (R-NUL CĂLĂRAȘI)

Vlad VORNIC, Sergiu TABUNCIC,
Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU, Sergiu MATVEEV

Cuvinte cheie: așezare rurală, cuptor menajer, monede, ceramică, secolele XV-XVI, surse documentare, Vălcineț.

Keywords: rural settlement, home oven, coins, ceramics, 15th-16th centuries, written sources, Vălcineț.

Ключевые слова: сельское поселение, домашняя печь, монеты, керамика, XV-XVI вв., письменные источники, Вэлчинец.

Printre siturile arheologice reperate pe traseul conductei de gaze naturale Ungheni-Chișinău și care au fost cercetate prin periegheze și săpături arheologice preventive în anii 2017 și 2018 se numără și o așezare rurală din evul mediu (secolele XV-XVI), situată în zona agricolă a vetrei satului actual Vălcineț, la circa 2,3 km spre sud de localitate, pe partea dreaptă a primului iaz de pe râul Bâc (**Fig. 1**). Acest important obiectiv arheologic a fost descoperit încă în anul 1962 cu ocazia amenajării digului iazului amintit, când s-a distrus un număr mare de morminte de inhumație. La scurt timp, T. Fin, A. Nudelman și Gh. Sergheev au efectuat două deplasări pe teren, constatând că cea mai mai mare parte a necropolei, atribuită, pe baza unor cioburi de vase lucrate cu mâna, perioadei târzii a epocii bronzului, fusese distrusă prin lucrările de excavație a solului, folosit la construirea digului iazului. Totodată, în zona aferentă, spre nord de cimitir, a fost identificată o așezare din evul mediu, de pe suprafața căreia au fost adunate mici fragmente de vase ceramice, similare tipurilor de recipiente descoperite la Orheiul Vechi și care au fost datate în secolul al XV-lea. Rezultatele acestor prospecțiuni de teren au fost consemnate de Gh. Sergheev într-un lapidar raport științific rămas inedit[1].

O cercetare perieghetică în această zona de pe cursul superior al râului Bâc a mai realizat V. Beilekci în anul 1984, cartând și consemnând prezența aici a unui sit arheologic, dar cu presupuse urme de locuire geto-dacică și din evul mediu timpuriu. Această ultimă informație a fost preluată, fără a fi verificată în teren, și în repertoriul arheologic din anul 1993, unde situl apare cu denumirea *Temeleuți II*[2], cu toate că se afla pe moșia satului Vălcineț.

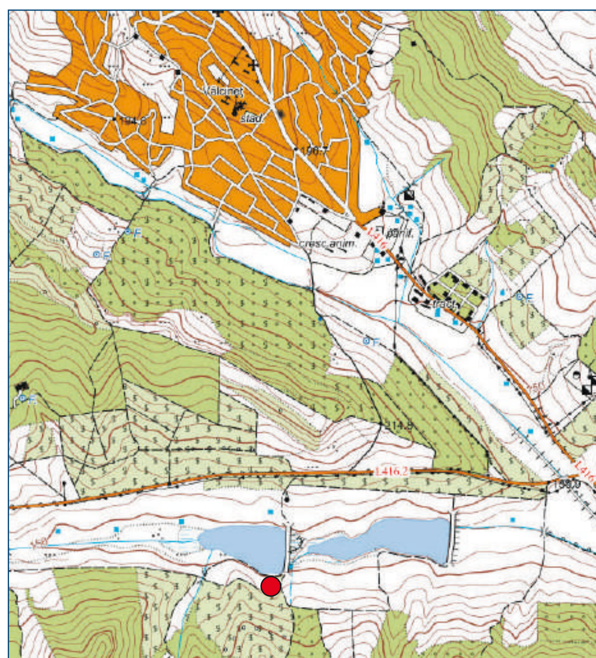

Fig. 1. Poziția geo-topografică a sitului.

Situl arheologic la care ne referim, marcat de noi cu denumirea de *Vălcineț III*, a fost identificat pe teren în primăvara anul 2017 de specialiștii Agenției Naționale Arheologice din Republica Moldova, cu ocazia prospectării arheologice a traseului conductei de gaz Ungheni-Chișinău. În urma unei recunoașteri arheologice efectuate de Sergiu Bodean, Sergiu Popovici și Sergiu Tabuncic, de pe o suprafață de circa

[1] Сергеев 1962.

[2] Corman 1993, 4.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 181-196.

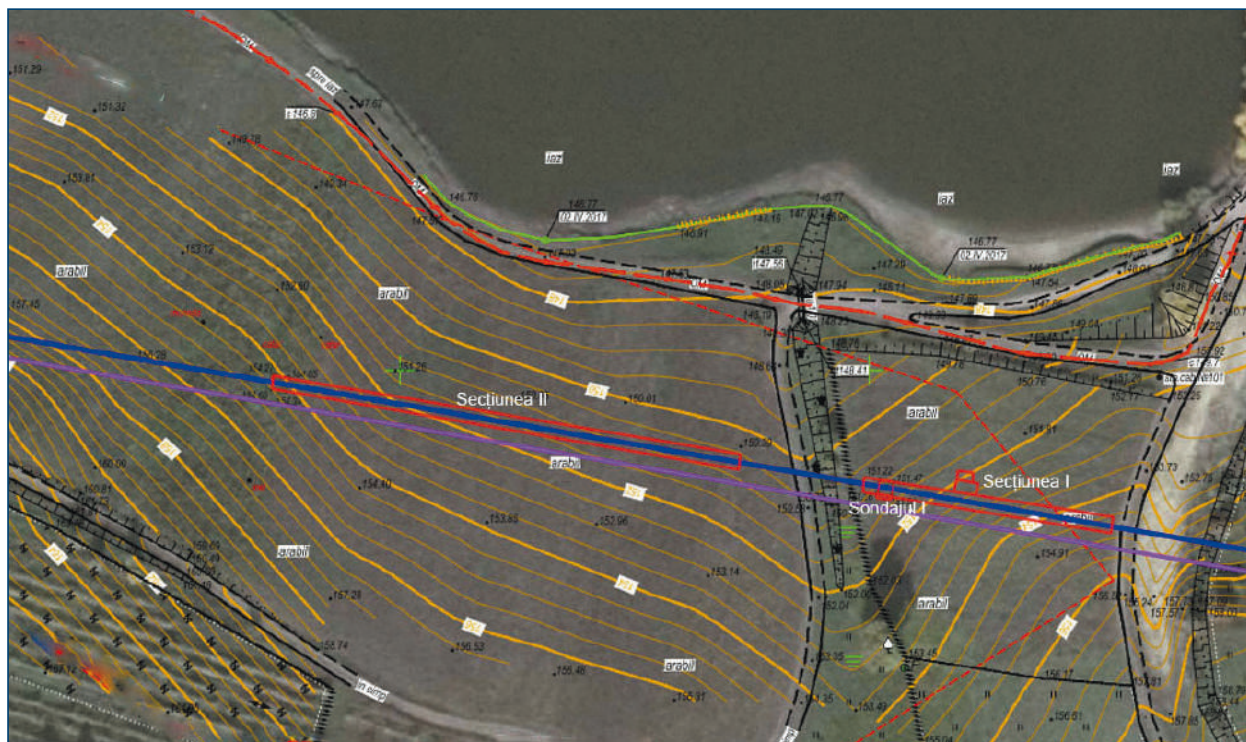

Fig. 2. Ortofotoplanul sitului cu marcarea secțiunilor cercetate.

80×200 m, corespunzătoare în linii mari dimensiunilor sitului, au fost adunate fragmente de vase de lut lucrate la roată, datând exclusiv din evul mediu (secolele XV-XVI). Pe direcția nord-sud această așezare medievală este întretăiată de un drum de țară și o vâlcea.

În perioada octombrie 2017 și august-septembrie 2018, Agenția Națională Arheologică a efectuat investigații arheologice preventive în perimetrul sitului arheologic de la Vălcineț, situat în zona de construcție a conductei de gaz Ungheni-Chișinău. În toamna anului 2017, pe suprafața acestui sit au fost efectuate cercetări perieghetice amănunțite, iar în sectorul lui estic a fost practicat și un sondaj (**Fig. 2**)[3]. În vara și toamna anului următor au fost continuate și încheiate cercetările arheologice preventive în așezarea medievală de la Vălcineț din zona proiectului de investiție menționat. La est de drumul de țară și vâlceaua amintite, pe traseul conductei de gaz, a fost trasată o secțiune (S. I) cu dimensiunile de 2x×68 m, care a înglobat și sondajul executat anterior. Ulterior, pentru cercetarea unor complexe, secțiunea a fost lărgită spre nord-nord-vest cu două casete, ce aveau o suprafață totală de 29 m.p. La vest de drumul de țară a fost deschisă o altă secțiune, marcată S. II, cu dimensiunile de 2×44 m, extinsă ulterior spre vest-nord-vest pe o lungime de 90 m (**Fig. 2**)[4].

În urma cercetărilor perieghetice efectuate în anii 2017 și 2018, de pe suprafața așezării medievale de la Vălcineț au fost adunate mai multe fragmente de vase lucrate la roată, caracteristice evului mediu și diferite piese de inventar, dintre care remarcăm un fals de aspru otoman argintat din vremea sultanului Suleiman I (1520-1566)[5] (**Fig. 3, 3**), o cruciuliță (**Fig. 3, 1**), un inel (**Fig. 3, 5**), o pensetă (**Fig. 3, 6**), două piese de centură (**Fig. 3, 4, 9**), o piesă (**Fig. 3, 7**) de la capătul unui mâner de cuțit, mai multe fragmente de plăcuțe, unele provenind de la vase, toate lucrate din bronz, precum și un clopoțel fragmentar din metal alb și o fusaiolă realizată dintr-un ciob ceramic (**Fig. 3, 11**).

În cele ce urmează ne propunem să descriem succint săpăturile și complexele descoperite, după care vom analiza sumar vestigiile arheologice mai importante, aducând pentru ele și unele analogii, care ne vor ajuta să datăm mai exact și să contextualizăm descoperirile realizate. În a doua parte a articolului vom analiza pe scurt unele surse documentare referitoare la locuirea medievală în valea râulețului Vălcineț, afluent de stânga al Bâcului, învecinată zonei arheologice investigate.

3 Vornic, Ciobanu, Popovici 2018, 91-93.

4 Vornic, Corobcean, Matveev 2019, 94-96.

5 Determinare dr. Ana Boldureanu (Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău), căreia îi adresăm calde mulțumiri și pe această cale.

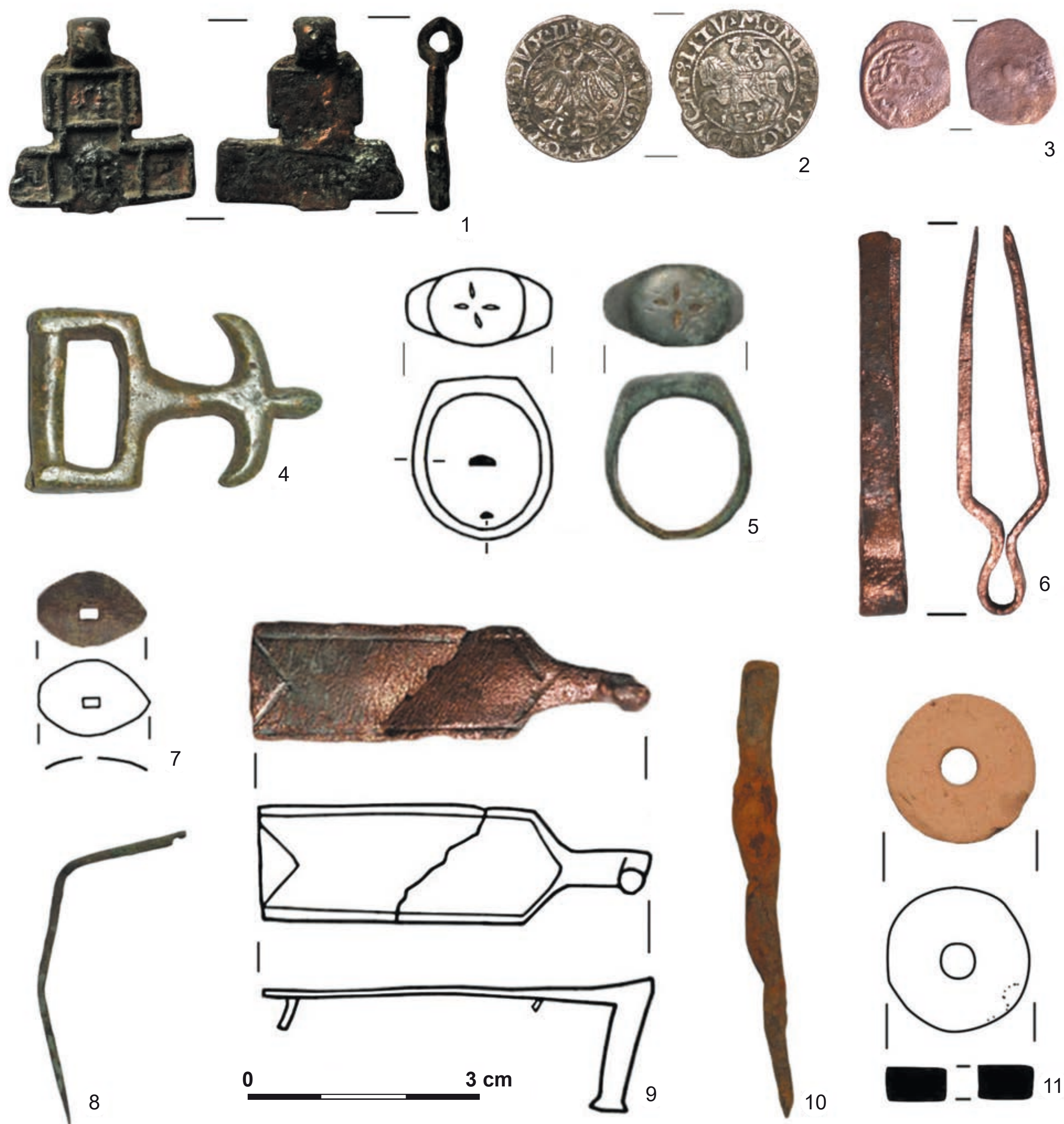

Fig. 3. Piese de argint (2), bronz (1, 3-9), fier (10) și ceramică (11)

***

Sondajul I (**Fig. 2**) a fost trasat în partea de est a așezării pe traseul conductei de gaz, la circa 15 m spre est de un drum de țară și la 40 m spre sud de malul iazului de pe râul Bâc. Inițial s-a trasat pe axul conductei un sondaj de 2×2 m. Ulterior, pentru degajarea completă a unui cuptor menajer și a unei aglomerări de oase de animale, sondajul a fost extins spre sud cu 1,0 m și spre est cu 2,0 m. Drept urmare, săpătura a atins dimensiunile de 3×4 m, cu orientarea vest-nord-vest – est-sud-est. S-au excavat trei straturi de pământ, primele două straturi (până la adâncimea de 0,4 m) prezentând sol arabil de culoare cenușie, amestecat cu resturi arheologice (cioburi, oase de animale, bucățele de lut ars și pigmenți de cărbune). Stratul III consta din sol cenușiu-castaniu fără resturi arheologice, la adâncimea de 0,5-0,6 m fiind identificat lutul galben.

În colțul de sud-est al sondajului inițial, la adâncimea de 0,25 m, au fost depistate două cranii de bovine[6], iar în partea de est, la adâncimea de 0,3-0,4 m, au apărut fragmente de lut ars provenind din bolta unei instalații de foc (**Fig. 4; 5**). Conturul întregului complex a fost identificat la adâncimea de 0,6 m de la nivelul actul de călcare, pe fundalul lutului viu. Instalația de foc prezenta un cuptor de bucătărie în aer liber, orientat pe direcția vest-est, care consta din cuptorul propriu-zis și o groapă de deservire cu combustibil. Cuptorul propriu-zis s-a conturat ca o pată aproximativ circulară, cu diametrul de 135 cm, având marginea de culoare cărămizie, cu grosimea de circa 8 cm. Gura cuptorului avea lățimea aproximativ de 0,5 m, fiind îndreptată spre vest. Vatra cuptorului se afla la adâncimea de circa 0,2 m de la nivelul identificării și la 0,8 m de la suprafața actuală a solului. În umplutura instalației de foc s-au găsit bucăți de lut ars de la pereții bolții și câteva oase arse provenite de la animale, la baza cuptorului aflându-se un strat de cenușă, gros de circa 1 cm.

Groapa de aprovizionare cu combustibil a cuptorului se afla în partea de vest și avea formă ovală, cu dimensiunile de 1,1×1,6 m, și adâncimea de 0,15-020 m de la nivelul identificării, fiind puțin înclinată spre cuptor. În solul de umplutură de culoare cenușiu-închisă, amestecat cu pigmenți de cărbune, s-au găsit 12 resturi faunistice, dintre care șase se atribuie bovinelor și câte trei ovicaprinelor și porcinelor. În stratul de pământ de deasupra și în preajma instalației de foc s-au găsit resturi ceramice datând din secolele XV-XVI, pe baza cărora complexul a fost atribuit perioadei medievale.

Secțiunea I (**Fig. 2**) a fost trasată în partea de est a așezării medievale, pe axul conductei de gaz, cu orientarea generală vest-est și dimensiunile de 2×62 m, incluzând parțial și sondajul I descris *supra*. Secțiunea a fost împărțită în carouri de 2×2 m, numerotate de la est la vest. Terenul din acest sector al așezării este înclinat de la est spre vest, stratul de sol cenușiu, amestecat cu puține resturi arheologice, având o grosime mai mică în capătul de est al secțiunii (0,3 m) și mai mare în cel vestic, până la 0,9 m. Ca inventar arheologic, din stratul de cultură al săpăturii s-au recuperat circa 20 de cioburi de vase lucrate la roată din pastă nisipoasă de culoare cenușie și cărămizie și câteva resturi faunistice.

În perimetrul carourilor 13 și 14, pe fundalul lutului viu, la adâncimea de 0,36-0,40 m de la suprafața actuală a solului, a fost identificat un complex adâncit, notat cu nr. 1, presupus inițial ca fiind de locuire (**Fig. 6; 7**). Pentru cercetarea structurii arheologice în direcția nordică, în dreptul carourilor 12-14, s-a trasat o casetă de 3,5×6 m, la care, spre nord, s-a mai adăugat ulterior încă o casetă, cu dimensiunile de 2×4 m. În urma cercetării s-a dovedit că acest complex consta din două șanțuri neregulate mici, cu lățimea de 0,6-0,8 m, respectiv, 0,8-1,0 m și adâncimea de 0,65-0,88 m de la nivelul actual de călcare a solului. Șanțurile erau orientate pe direcția nord-vest – sud-est-sud și intrau sub ambele taluzuri ale secțiunii. În sectorul explorat, întreaga structură arheologică, a cărei funcționalitate deocamdată nu a fost clarificată, avea lățimea de 2,2-2,7 m. Este interesant de remarcat că pe latura estică, acest complex era suprapus parțial de o groapă menajeră, marcată cu nr. 1. Umplutura șanțurilor și a întregului complex consta din sol cenușiu, amestecat cu rare resturi ceramice și faunistice. De asemenea, în șanțul vestic, spre fund, s-a găsit o piesă informă de fier puternic corodată (cui?) (**Fig. 3, 10**) și o monedă de argint poloneză emisă în anul 1558 în timpul domniei regelui Sigismund II August (1548-1572) (**Fig. 3, 2**)[7].

Groapa 1 (**Fig. 6; 7**) avea o formă ovală în plan, cu dimensiunile de 1,18×1,96 m, orientarea nord-est – sud-vest, pereții ușor înclinați și fundul relativ plat. Adâncimea complexului era de 0,25-0,35 m de la nivelul identificării și de circa 0,7 m de la suprafața solului. Umplutura consta din sol negru, amestecat cu cărbune și pigmenți de lut ars, cioburi și oase de animale. Din materialul ceramic, se evidențiază câteva fragmente de la o cană mare, prevăzută cu cioc, lucrată la roată din pastă fină cenușie (**Fig. 9, 25**). De asemenea, s-au găsit câteva bucăți de lut ars, de culoare cenușie, unele de formă prismatică, cu baza triunghiulară, având lungimea de până la 15 cm și grosimea de 5 cm. Ca piese de inventar, menționăm

---

[6] Studiul arheozoologic al resturilor faunistice descoperite în așezarea medievală de la Vălcineț a fost efectuat de dl dr. Roman Croitor, căruia îi aducem sincere mulțumiri și pe această cale.

[7] Determinare dr. Ana Boldureanu.

Fig. 4. Sondajul I, cuptorul menajer în curs de degajare.

Fig. 5. Sondajul I, cuptorul menajer după degajarea umpluturii.

un ac de cusut **(Fig. 3, 8)** și o plăcuță de bronz, precum și câteva fragmente informe de la piese de fier puternic oxidate.

Secțiunea II (**Fig. 2**) a fost executată în partea vestică a așezării, pe axul conductei de gaz proiectat, la vest de un drum de țară. Săpătura a avut dimensiunile de 2×90 m, fiind împărțită în 45 de carouri, numerotate de la est la vest. Deși, față de secțiunea I, stratul cenușiu s-a dovedit a fi mai gros, ajungând până la adâncimea de 0,7-0,9 m, în cuprinsul secțiunii II s-au găsit mai puține materiale arheologice, iar complexe certe nu au fost deloc înregistrate. Pe lângă puținele fragmente ceramice recuperate, remarcăm descoperirea în carourile 6-8, la adâncimea de aproape 1,0 m, a unor oase de animale mari, care, potrivit studiului arheozoologic efectuat de dr. Roman Croitor, aparțin unui bour (*Bos primigenius*) de talie mare. Pe de altă parte, este important de menționat că majoritatea artefactelor de metal, inclusiv moneda otomană, cruciulița, piesele de podoabă sau de port și penseta, au fost găsite *passim* în sectorul vestic al sitului medieval *Vălcineț III*.

***

Din punct de vedere geografic, microzona unde se găsește situl arheologic medieval de la Vălcineț, cercetat parțial de noi în anii 2017 și 2018, face parte dintr-o regiune de codri, prin urmare, locuitorii având la îndemână resurse forestiere, dar și terenuri foarte propice practicării agriculturii. În mod evident, locuirea umană din această regiune a fost favorizată și de bogatele resurse acvatice, între care un loc aparte îl ocupa râul Bâc, valea căruia oferea condiţii optime pentru cultivarea pământului și creșterea animalelor, atrăgând comunităţile de agricultori încă din neolitic.

Cu toate că cercetările noastre de teren s-au soldat cu descoperirea unui număr mic de complexe și materiale arheologice, aceste vestigii prezintă mult interes pentru cunoașterea realităților istorico-arheologice din secolele XV-XVI în microzona din apropierea izvoarelor râului Bâc. Dintre structurile arheologice cercetate, se evidențiază cuptorul de bucătărie amenajat în aer liber, complexele de acest fel constituind apariții relativ frecvente în așezările rurale din evul mediu. Utilizate în anotimpurile calde ale anului pentru prepararea hranei sau pentru copt pâine, cuptoare de lut în afara locuințelor, de formă rectangulară sau circulară, au fost atestate și în alte așezări medievale din spațiul pruto-nistrean cercetate prin săpături, cum sunt *Bălțata I*, *Brănești III*, *Brănești V* și cea de la Poiana, datate în secolele XV-XVI sau XVI-XVII[8]. Mai recent, un număr de șase instalații de foc, cu diamentrul de circa 1,5 m, dar fără să prezinte gropi de acces, au fost semnalate la Pojăreni (r-nul Ialoveni). Pe baza unor fragmente de vase lucrate la roată din pastă nisipoasă de culoare cenușie, complexele respective, care erau dispuse câte trei în două șiruri alăturate, au fost datate în secolele XVI-XVII[9]. Un cuptor asemănător, de formă ovală, format dintr-o singură cameră, amenajat prin săparea unei gropi în pământul viu și cu pereții lucrați din lut amestecat cu paie și pleavă, a fost cercetat în așezarea medievală de la Borniș-*Mâlești* (jud. Neamț). Complexul respeciv, aflat în apropiere de o locuință parțial adâncită în sol (L5), a fost datat pe baza fragmentelor ceramice din umplutură în prima jumătate a secolului XV[10].

După cum deja am menționat, deși nu este numeros, inventarul arheologic descoperit în urma investigațiilor de teren din anii 2017 și 2018 în așezarea medievală de la Vălcineț se prezintă destul de variat, cuprinzând două monede, un clopoțel fragmentar din metal alb, câteva plăcuțe de bronz sau fragmente de foi de cupru, unele provenind de la vase, diferite piese de port sau cu altă funcționalitate de bronz, mai multe fragmente informe de obiecte de fier, o fusaiolă realizată dintr-un ciob de vas de lut, ceramică și resturi faunistice.

Printre artefacte, se evidențiază în primul rând cele două monede, dintre care una reprezintă un mangâr otoman din vremea sultanului Suleiman I (1522-1566) **(Fig. 3, 3)**, iar a doua este o jumătate de groș emis de regele polon Sigismund II August (1548-1572) **(Fig. 3, 2)**. Amintim că moneda poloneză a fost găsită pe fundul unui șanț, în asociere cu fragmente ceramice și alte resturi arheologice, constituind un prețios element de datare a așezării medievale *Vălcineț III.*

Un interes aparte prezintă cruciulița pectorală simplă, turnată din bronz, care s-a păstrat în stare fragmentară **(Fig. 3, 1)**, fiind găsită *passim* în sectorul vestic al sitului. Piesa era prevăzută cu patru brațe având extremitatea dreaptă, dintre care două sunt rupte, și cu o verigă de suspensie. Dimensiunile păstrate ale crucii sunt următoarele: lungime – 3,1 cm și lățime – 3,0 cm. Toate elementele de decor sunt în relief, spre deosebire de alte categorii de cruciulițe pectorale, care au circulat în acest spațiu în perioada respectivă având reprezentări executate fie prin încrustare cu *niello*, fie prin gravare[11]. Pe aversul fragmentului păstrat, în perimetrul central este redat chipul lui Isus Hristos Mântuitorul, iar în casetele de pe brațele laterale au fost figurate busturi de sfinți. Suprafața reversului este netedă. Pentru acest tip de cruce având extremitatea brațelor dreaptă și redarea busturilor de sfinți pe brațe, în medalioane rectangulare, analogii se cunosc puține în comunitățile

[8] Бырня 1969, 111-112, 128; Полевой, Бырня 1975, 59, 61, 89-92.

[9] Vornic ș.a. 2022, 60-62.

[10] Popovici 1987, 172.

[11] Spinei 1992, 156.

creștine de pe teritoriul Moldovei istorice. Această categorie de piese de cult a fost delimitată convențional drept *tipul E* de profesorul Victor Spinei în tipologia sa a cruciulițelor bizantine și vechi-rusești descoperite în regiunile românești nord-dunărene, fiind datate *grosso modo* în secolele XIV-XVI[12]. Astfel, cruciulițe asemănătoare piesei de la Vălcineț ca formă, dar de tip relicviar, au fost descoperite într-o localitate neindentificată din nordul Bucovinei și la Orheiul Vechi (r-nul Orhei)[13] având ca reprezentare centrală pe avers scena Răstignirii, iar pe cealaltă jumătate fie pe Sf. Sihail cu sceptru, fie pe Sf. Nichita luptând cu diavolul[14]. De asemenea, un exemplar asemănător, încadrat în același tip E, a fost descoperit recent, în anul 2020, în satul Buhonca (jud. Neamț)[15], piesa prezentând elemente identice cu exemplarul descoperit la Krylos (reg. Ivano-Frankivsk, Ucraina)[16]. Mai multe cruci din bronz identice sau similare ca formă, împărțite în casete rectangulare, având redate în câmpul central, fie scena Răstignirii, fie Isus Hristos în ipostaza de binecuvântare, fie Sf. Nichita luptând cu diavolul, fie Maica Domnului, iar pe brațele piesei busturi de sfinți, toate provenite din spațiul Rusiei vechi, au fost publicate de B.I. Hanenko și V. N. Hanenko încă la sfârșitul secolului al XIX-lea[17]. Se pare că unele cruciulițe relicviar de tipul E, transformate în simple cruci pectorale prin separarea în două piese, au devenit modele fidele pentru cruciulițele simple din secolele XV-XVI.

Astfel, analogii bune pentru obiectul de cult descoperit la Vălcineț provin din teritoriile vechi-rusești. O cruce pectorală similară, turnată din bronz, cu chipul Mântuitorului în câmpul central și busturi de sfinți pe brațele laterale, iar pe brațul inferior având bustul Sf. Nicolae, a fost publicată de B.I. Hanenko și V. N. Hanenko în catalogul din anul 1899, piesa fiind datată în secolele XIV-XV[18]. Alte cruci simple similare ca formă și dispunere a reprezentărilor, atribuite secolelor XV-XVI provin din Tver[19], Vladimir[20] și alte localități neindentificate[21]. Deși cruciulița descoperită la Vălcineț prezintă un fragment, iar uzura și deteriorarea detaliilor îngreunează identificarea exactă, pare să fi avut un aranjament decorativ identic, deci, cu chipul Mântuitorului în perimetrul principal, iar în medalioanele/casetele de pe brațele laterale fiind figurate busturile Înaintemergătorilor, în dreapta Maica Domnului și în stânga Sf. Ioan Teologul (Bogoslov). Prin analogie, întrucât nu se poate vedea din cauza deteriorării, în caseta de pe brațul superior, deasupra schipului Mântuitorului era, probabil, redată inscripția în două rânduri cu caractere chirilice „MPFIO / ICXC”, iar în caseta de pe brațul inferior era bustul Sf. Nicolae, un sfânt venerat în această perioadă. Menționăm că structura simbolică a decorului piesei constituia un sprijin vizual și servea drept protecție spirituală pentru purtătorul ce se simțea ocrotit de sfinții reprezentați.

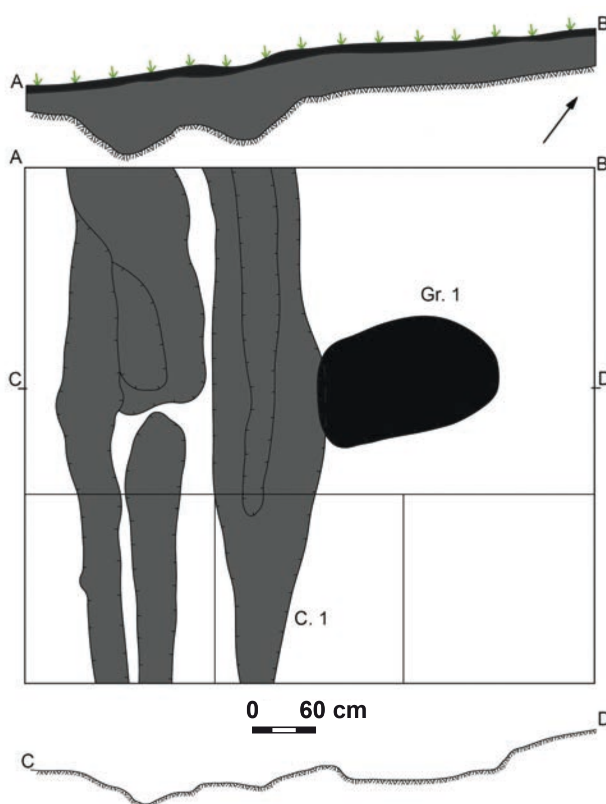

Fig. 6. Secțiunea I, complexul 1 și groapa 1, plan și profile.

Obiectele de podoabă sunt ilustrate de un inel de bronz **(Fig. 3, 5)**, scutul căruia este parte a verigii, evidențiat prin îngroșare, formând o pseudomontură. Pe suprafața „scutului” au fost aplicate incizii care formează un decor vegetal. Acest tip de piese este bine cunoscut din cercetările arheologice, atât în așezările urbane, cât și cele rurale de pe teritoriul Țării Moldovei, fără a se bucura, însă, de studii complexe. Cele mai apropiate similitudini le găsim la Tg. Trotuș și Suceava, datate în secolele XV-XVII[22].

Piesele de port sunt documentate prin două catarame de tipuri diferite. Prima dintre ele are forma rectangulară în locul de legare cu centura și extensie în

[12] Spinei 1992, 166.
[13] Spinei 1992, 166, fig. 1, 6; Tentiuc, Melnicov 1998, 140-150.
[14] Spinei 1992, 166, nota 80.
[15] Josanu 2020, 711, 722, fig. 9, 10.
[16] Josanu 2020, 712, fig. 12.
[17] Ханенко, Ханенко 1899, Tabl. IV, 50, 52, 53; tabl. VI, 77; Tabl. VIII, 101-105 etc.
[18] Ханенко, Ханенко 1899, tabl. X, 126.
[19] Беленькая 1993, 16, fig. 1, 9.
[20] Кокорина 2014, 60, nr. 79.
[21] Спасёных 2015, 384, 385, 387, 391, 397, 400 ș.a.
[22] Batariuc 1993, 237-238; Matveev, Nicic 2005, 96-98.

Fig. 7. Secțiunea I, complexul 1 și groapa 1, vederi dinspre sud la nivelul identificării (1) și după degajarea umpluturii (2) complexelor arheologice.

formă de ancoră pentru prindere de capătul opus al centurii **(Fig. 3, 4)**. La momentul de față nu cunoaștem piese similare pentru spațiul dintre Prut și Nistru și zonele limitrofe. Cu anumite rezerve o putem apropia tipologic de o piesă mai mică și cu extensie în formă florală descoperită la *Lipoveni II-La Nisipărie*[23]. Cea de-a doua piesă de centură are forma unei plăci care se prindea cu nituri, iar pentru legare era utilizată o extensie perpendiculară în formă de bară/cârlig **(Fig. 3, 9)**. Un număr mai mare de piese foarte apropiate ca formă au fost analizate de către V. Prokopenko, care ajunge la concluzia că în estul Europei acest tip de artefacte apare în secolul VII odată cu avarii și este cunoscut până în secolul XVIII, în ultima fază ca element al garniturii săbiilor[24].

Din categoria pieselor de toaletă face parte o pensetă de bronz **(Fig. 3, 6)**. Acest tip de obiect de toaletă apare în spațiul pruto-nistrean datorită influenței civilizației romane, fiind atestată în unele complexe din secolele III-IV d. Hr. de la Budești și Hansca-Lutărie[25]. În cazul descoperirii de la *Vălcineț III,* în lipsa altor nivele de locuire atestate, atribuim cronologic penseta locuirii din secolele XV-XVI. Mai recent, o pensetă asemănătoare cu piesa de la Vălcineț a fost descoperită în așezarea Hoardei de Aur din secolul XIV de la Costești-*Gârlea*[26]*.*

Lotul descoperirilor din metale colorate este completat de un capăt de mâner de cuțit **(Fig. 3, 9)**, tipul de piesă fiind atestat în mai multe situri cu nivele de locuire din secolele XV-XVIII, cum este, spre exemplu, cel de la Lipoveni II-*La Nisipărie*[27]*.*

Cu toate că este mai puțină decât în alte așezări rurale medievale cercetate prin săpături, ceramica descoperită în situl *Vălcineț III* este deosebit de importantă pentru cunoașterea unor aspecte ale culturii materiale a comunității de la care au rămas vestigiile în acest obiectiv arheologic de pe malul drept al râului Bâc. În același timp, după aprecierea unanimă a specialiștilor, olăria respectivă reprezintă și un valoros „document” arheologic pentru studierea evoluției meșteșugului olăritului, constituind și un important indicator cronologic pentru seliștile din diferitele regiuni de la est de Carpați care au existat în perioada statului medieval moldovenesc.

Fără excepție, toată ceramica descoperită în așezarea medievală de la Vălcineț este lucrată la roata rapidă de picior în ateliere meșteșugărești. După compoziția pastei și modul de ardere, ea se împarte în trei categorii distincte: a) ceramică din pastă zgrunțuroasă de culoare roșie; b) ceramică din pastă zgrunțuroasă de culoare cenușie; c) ceramică lucrată la roată din pastă fină de culoare cenușie. Este important de subliniat că ceramica smălțuită, la fel ca și cea modelată cu mâna sau la roata cu turație lentă ori medie, lipsesc cu desăvârșire dintre vestigiile descoperite până acum în situl medieval *Vălcineț III*.

În cadrul ceramicii modelate din pastă zgrunțuroasă, unde predomină cioburile de culoare roșie, au putut fi identificate doar două forme, și anume oala-borcan și oala cu toartă. Deoarece vasele n-au putut fi întregite, nu putem reconstitui tipurile diferenţiate ale acestor forme. Constatăm însă o varietate deosebită de profile de buze (**Fig. 8, 1-4, 6, 8, 10-20; 9, 1-12, 14-20**), care par să aparțină în majoritate unor oale-borcan fără torți. Drept decor, unele borcane sau oale prezintă la baza gâtului benzi de linii incizate, dispuse orizontal **(Fig. 9, 21)**. Cele câteva fragmente de torți atribuite unor oale sunt de forma unor benzi, prevăzute cu o canelură largă pe latura exterioară (**Fig. 8, 9; 9, 22**), care se prindeau cu un capăt de buză, iar cu celălalt de umărul vasului.

Față de ceramica zgrunțuroasă, olăria lucrată din pastă fină de culoare cenușie este mai slab documentată la Vălcineț, remarcându-se un ulcior sau cană de dimensiuni mari descoperită în stare fragmentară în groapa 1 (**Fig. 9, 25**). Recipientul, din care s-au păstrat doar cioburi din partea lui superioară, avea gâtul înalt tronconic, buza ușor îngroșată și ușor evazată, cu șănțuire pe latura interioară și o nervură pe cea exterioară, și gura prevăzută cu cioc de scurgere. Corpul ulciorului, care era probabil piriform, prezenta pe umăr o bandă cu ornament ștanțat, dispusă orizontal. Toarta vasului este din bandă lată, prevăzută pe partea exterioară cu două șănțuiri largi, prinzându-se cu un capăt de umăr, iar cu celălalt de partea inferioară a buzei. Această formă de vas din pastă fină cenușie este bine reprezentată în ceramica din așezarea rurală medievală de la Borniș-*Mâlești* (jud. Neamț)[28]*.* De altfel, și olăria de aspect zgrunțuros de la Vălcineț își găsește corespondente apropiate în această seliște din zona subcarpatică a Moldovei, care este considerată de unii cercetători drept rezervor demografic al regiunilor învecinate[29]. Este important de subliniat că orizontul de locuire cu asemenea ceramică de la Borniș-*Mâlești* a fost datat în ultimele decenii ale secolului XIV și în prima parte a veacului următor[30].

Pe baza întregului inventar, dar mai ales a descoperirilor monetare, locuirea medievală din situl marcat de noi *Vălcineț III* poate fi încadrată cronologic cu destulă siguranță în secolele XV-XVI. Fără îndoială, investigațiile de teren ulterioare, care se impun a fi mai complexe și mai ample, vor furniza noi vestigii și

23 Matveev, Vornic 2021, 50, fig. 4/4.
24 Прокопенко 2015.
25 Vornic 2006, 203.
26 Material inedit.
27 Matveev, Vornic 2019, 68, fig. 1/39.
28 Popovici 1987, 185.
29 Popovici 1987, 169.
30 Popovici 1987, 180.

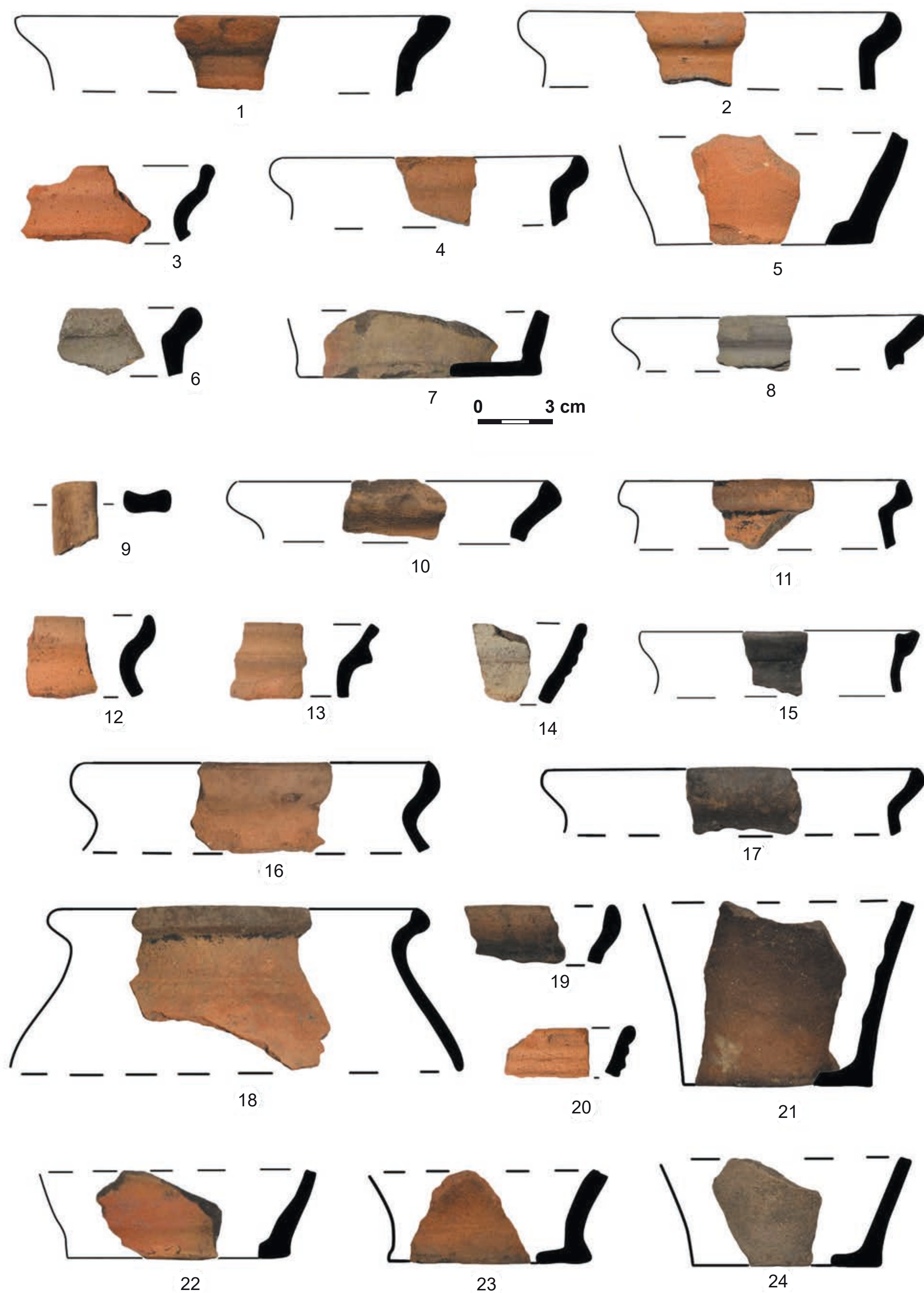

Fig. 8. Ceramică găsită *passim* (1-8, 16-24) și în sondajul 1 (9-15).

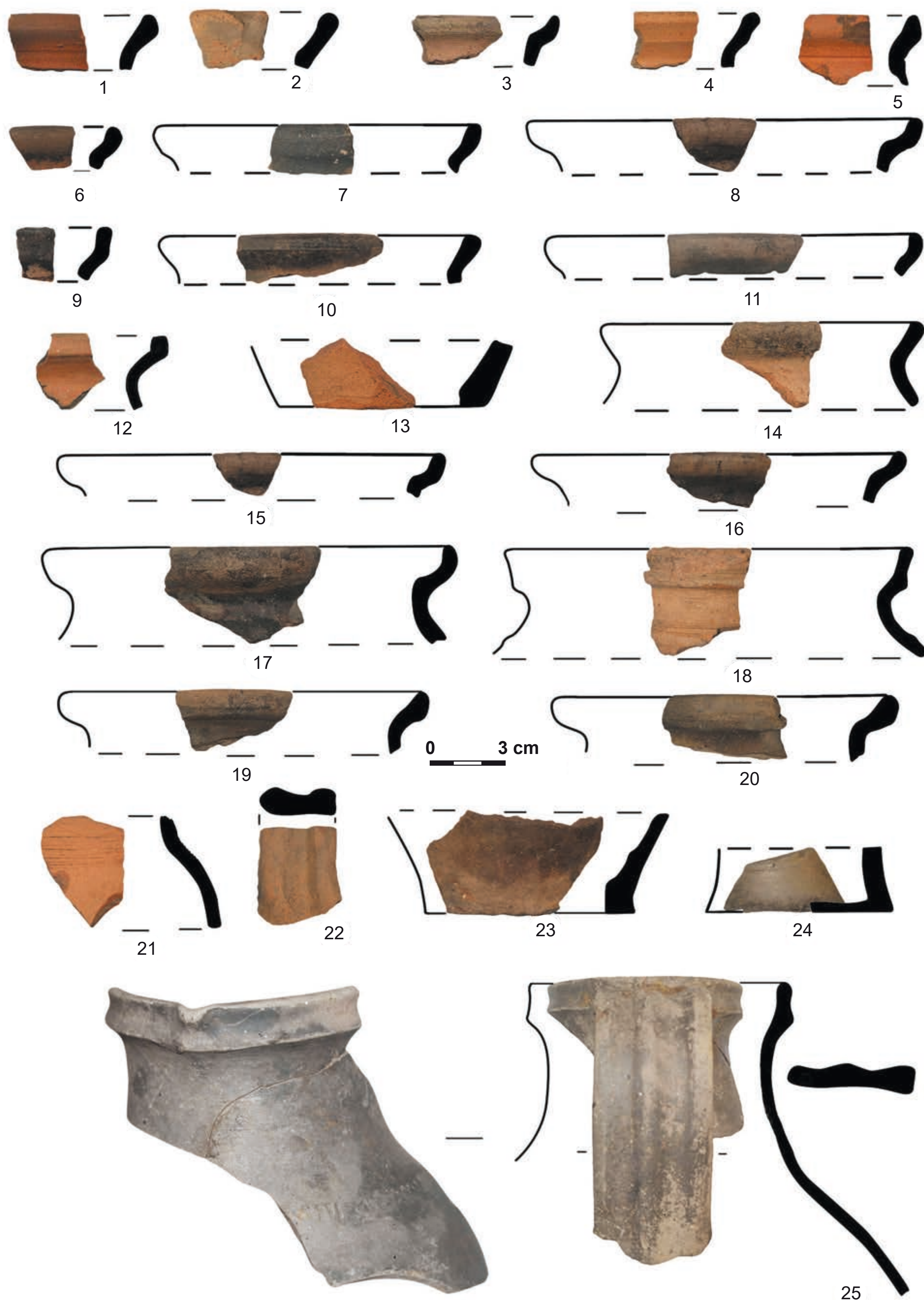

Fig. 9. Ceramică găsită *passim* (1-5, 21, 22), în complexul 1 (6-14, 24) și groapa 1 (15-20, 23, 25).

informații arheologice relevante, în măsură să contribuie la cunoașterea mai aprofundată și mai nuanțată a satului românesc care a ființat în partea sudică, de pe malul drept al Bâcului, a moșiei localității actuale Vălcineț.

***

Începuturile medievale ale satului Vălcineț, situat în raionul Călărași al Republicii Moldova, ar putea fi identificate în surse documentare din prima parte a secolului al XV-lea, mai precis din perioada în care urmașii domnului Țării Moldovei, Alexandru cel Bun, i-au succedat acestuia la tron. Două vlăstare de viță domnească, având mame diferite, Ilie voievod și Ștefan voievod, aflați într-o domnie asociată, emiteau la Vaslui, pe 17 iulie 1436, un hrisov de danie și întăritură pentru panul Oancea logofăt, care includea mai multe stăpâniri funciare. Printre acestea se numără sate cu hotare vechi situate pe Răut, respectiv: Cozarăuți, Fântâna Albă, Procopinți (unde au fost Procop și Vasile vătămani, cu moară) și Macicăuți, care avea prisacă. Urmează locuri pustii destinate înființării unor noi așezări, împreună cu hotarele necesare acestora, anume: la Itchil, între Crotolci, mai jos de satul unde stă Piatră și mai sus de locul lui Oțel; lângă Bâc, unde este Seliștea Tătărească, la Fântână, în dreptul Cheșenăului lui Acbaș; și la gura Volcinețului, acolo unde se unește cu Cotovțea[31]. Rezonând cu numele satului Vălcineț, locul din urmă, aflat la confluența celor două ape curgătoare captează atenția, reclamând o analiză a amplasamentului și, eventual, detectarea unor posibile legături istorice cu localitatea menționată.

Conform hărților geografice, râulețul Vălcineț își are izvoarele pe teritoriul satului Vălcineț, în partea nordică a vetrei și în zona vestică a moșiei acestuia, de unde pornesc trei pârâiașe. Acestea se adună într-un singur curs de apă după ce trec de extremitatea sud-estică a localității, urmând această direcție până la vest de satul Peticeni, unde se unește cu râul Bâc.

Locul de confluență al celor două cursuri de apă, indicat în actul domnesc precizat anterior, cuprinde, pe lângă gura Volcinețului, și hidronimul Cotovțea, care, evident, trebuie asociat cu numele râului Bâc.

Deoarece Cotovțea[32] nu apare în nomenclatura geografică actuală, editorii documentului din 1436 au încercat primii să-l identifice, folosindu-se de informația scrisă și de mărturia hărților. Prin corelarea locului de întâlnire al afluentului cu râul principal, prin coroborarea reprezentărilor cartografice cu datele istorice, hidronimul Cotovțea nu putea fi atribuit decât cursului superior al râului Bâc.

Aceiași editori au avansat, sub formă de ipoteză, observația că râul purta numele de Cotovțea până la punctul de confluență cu pârâul Pojarna[33]. Vom adăuga că Pojarna[34] își are obârșia în satul Cornești și curge spre sud-est, până în Bâc, în apropierea satului Novaci și a cătunului Podul Lung, o așezare umană care, acum două decenii, număra doar câteva case. Lungimea pârâului este de aproximativ 25 km.

Notăm, de asemenea, că râul numit Cotovțea în documentul din 1436 își are izvoarele la nord și vest de satul Temeleuți, care se află la circa 4 km sud-vest de satul Vălcineț. Deja s-a specificat că, în porțiunea examinată, Cotovțea primește în cursul său, din partea stângă, pârâul Vălcineț la vest de satul Peticeni și pârâul Pojarna în zona Novaci/Podul Lung. Acest segment al râului se întinde pe o lungime de aproximativ 16 km. Mai departe, pe măsură ce curge spre Tuzara și Călărași și până la vărsarea în Nistru, râul își schimbă denumirea în Bâc. Nu este oportun să discutăm aici cauzele înlocuirii numelui Cotovțea cu Bâc, metamorfoza, între altele, putând sugera că râul își adapta denumirea în funcție de microzonele pe care le străbătea, ceea ce ar reflecta o modificare în percepția localnicilor asupra cursului său de apă.

Revenind la hrisovul dat logofătului Oancea, amintim că arealul de la gura Volcinețului și părțile aferente ale Cotovței erau destinate colonizării rurale, pământurile libere din această regiune fiind oferite pentru întemeierea de noi sate. Un aspect important de observat este acela că, în zona directă a confluenței Volcinețului cu Cotovțea, recunoașterile arheologice deocamdată nu au documentat prezența unor resturi de locuire aparținând perioadei în cauză. În prezent, cea mai apropiată localitate de zona în discuție este satul Peticeni. Vatra acestuia se află situată la circa un km distanță, spre est, față de punctul menționat, fiind astfel relativ aproape, dar totuși suficient de departe pentru a delimita clar cele două amplasamente.

Profesorul Vlad Ciubucciu, bazându-se pe actul din 1436, opina că prima așezare a predecesorilor vălcinețenilor de astăzi fusese fondată la confluența apelor Volcinețului și Cotovței. Afirmația se regăsește în micromonografia istorică a Vălcinețului, publicată în 2011, când satul ar fi înscris 565 de ani pe răbojul vremii. După autor, „clipa primei documentări scrise a localității” Vălcineț este data de 17 iulie 1436, trecută pe hrisovul acordat de domnii Țării Moldovei, Ilie și Ștefan, lui Oancea logofăt. În continuare se susține că „la apa Cotovețului (Bâcului), cu care se unea apa

[31] DRH, A, I, 1975, 219-220, nr. doc. 158.

[32] Cotovțea/Gotovțea/Cotoveț/Gotovța – forme ale unuia și aceluiași hidronim în actele medievale moldovenești.

[33] DRH, A, I, 1975, 449 (s.v.: Cotovțea).

[34] Cercetătorul Sergiu Bacalov, într-un studiu documentar preliminar privind satele medievale de pe Gotovțea, atribuie această denumire râulețului actual Pojarna. Vezi: Bacalov 2020, 12-14 cu Harta nr. 1.

Vălcinețului, la 1436 exista localitatea care purta numele acelui bărbat, tot Vălcineț spus, numele mic al cărui trecuse deja asupra numelui pârâului”[35].

Abordând și chestiunea originii numelui Vălcineț, constatăm că Vlad Ciubucciu propune o interpretare antroponimică pentru denumirea satului. El menționează că aceasta provine de la prenumele Vălea, Vâlcea sau Vălcea, care apare în documentele medievale. Conform acestei ipoteze, numele satului ar fi fost atribuit inițial unei persoane sau unei familii purtătoare a acestui prenume, iar în timp, a ajuns să desemneze localitatea. Din această perspectivă, autorul respinge ideea că numele satului ar fi legat de substantivele comune „vale” sau „vâlcea”, care se referă la unități de teren, argumentând că o astfel de legătură nu este justificată istoric sau lingvistic[36].

Este demn de remarcat că Vlad Ciubucciu, în aceeași lucrare, revine asupra problemei vechimii satului, nuanțându-și opinia exprimată mai devreme. El adoptă o poziție mai rezervată, iar această precauție este pe bună dreptate justificată. Este de la sine înțeles că chestiunea nodală (nedezvăluită de autor) se lega de localizarea în teren a vetrei de locuire a Vălcinețului. Să amintim specificarea făcută de actul din 1436 că pustia cu pricina se afla la întâlnirea Volcinețului cu Cotovțea, de unde și tentația inițială a lui Vlad Ciubucciu de a pune satul Vălcineț în legătură cu confluența acestor ape. Or, amplasamentul așezării nu coincide cu reperul central al pustiei din 1436: satul nu se situează la gura Vălcinețului, ci, dimpotrivă, la obârșiile lui, iar distanța dintre localitate și punctul unde râulețul își varsă apele măsoară în jur de 7 km. Probabil, în virtutea acestui raționament, autorul își ajustează părerea, scriind că „Satul Vălcineț, deși nu dispunem de mărturii depline, exista chiar în acel an 1436”. În schimb, o dovadă completă era aceea că hrisovul lui Oancea logofăt din 17 iulie 1436 „afirmă fără echivoc denumirea veche a pârâului care curge prin localitatea actuală” Vălcineț, adăugând că „acest pârâu se varsă în Cotoveț (adică în apele Bâcului, chiar aproape de izvoarele, «sfârcul» lui)”[37]. Respectivele proximități geografice l-au determinat pe autor să-și intituleze cartea astfel: *Vălcineț de la Sfârcul Bâcului*, cu subtitlul *file de istorie*. Firește, precizarea ce se impune aici este aceea că localitatea Vălcineț, deși se află în preajma obârșiei Bâcului, este covârșită de satul Temeleuți, care cuprinde chiar locurile de unde izvorăște râul.

Dacă cel dintâi sat Vălcineț ar fi fost amplasat la gura văii omonime, pentru reașezarea vetrei sale la obârșia acestei văi, locuitorii ar fi trebuit să se deplaseze în amonte cu vreo 7 km. După cum s-a spus mai sus, perieghezele nu au dus la descoperirea vreunui sit arheologic nemijlocit în zona confluenței Volcinețului cu Cotovțea, pe de o parte. Iar pe de alta, nu există nici mărturii documentare care să sugereze o posibilă strămutare a comunităților umane la capătul opus al văii, adică în fundul acesteia, pentru a descăleca o nouă așezare.

Situată la aproximativ 4 km spre vest de punctul central (gura Volcinețului) al pustiei avute în vedere, la circa 3,8 km spre sud-est de localitatea Temeleuți și la 2,3 km spre sud de satul Vălcineț, așezarea arheologică *Vălcineț III* din secolele XV-XVI de pe apa Cotovței ar putea ilustra politica de colonizare rurală promovată de domnie, evidențiată în hrisovul întocmit pe 17 iulie 1436 la Vaslui pentru Oancea logofăt. Pentru aceasta trebuie luat în considerare și faptul că moșiile satelor ridicate pe locuri pustii ocupau un teritoriu destul de întins: „iar hotarul pustiilor să fie cât vor putea să folosească îndestul aceste sate, pe care le întemeiază”, indică documentul menționat.

Satul care a ființat în secolele XV-XVI pe locul seliștei *Vălcineț III* a dispărut într-o perioadă pe care nu o putem stabili prin izvoarele scrise disponibile, referitoare la locuirea medievală de pe cursul superior al râului Bâc. Astfel, pentru a realiza delimitări cronologice și mai precise, cercetările arheologice devin indispensabile, având rolul de a aduce noi clarificări în această privință.

În orice caz, trebuie subliniat faptul că cele două toponime atestate în actul din 1436, abordate în rândurile de față, s-au perpetuat până în prezent. Rămâne în continuare atât satul, cât și râul ce curge prin valea sa, ambele având același nume de Vălcineț, o denumire ce le leagă strâns și le conferă o identitate comună. Această legătură între localitate și cursul de apă este una profund înrădăcinată în istoria și geografia locului. Hidronimul/oiconimul Vălcineț ilustrează stabilitatea memoriei colective a comunităților din această regiune, care a păstrat și transmis, timp de mai bine de jumătate de mileniu, denumirea acestui râuleț/sat.

De asemenea, și în cazul hidronimului Cotovțea, se evidențiază o tradiție vie, păstrată de-a lungul generațiilor, pe care o confirmă locuitorii satului Temeleuți. Ei sunt cei care, prin relatările lor, oferă dovezi ale menținerii acestei denumiri din străbuni, ceea ce reflectă o legătură directă cu locurile și cu istoria regiunii. Pronunțat azi *Cotovăț*, amintirea numelui de odinioară al râului continuă în vatra nordică a Temeleuților, cât și în terenurile de la asfințit, din jurul izvoarelor Bâcului[38].

[35] Ciubucciu 2001, 6, 18.
[36] Ciubucciu 2001, 10; Ciubucciu 2017, 46.
[37] Ciubucciu 2001, 19.

[38] Informație oferită de doamna Zinaida Țurcanu (n. 1966), agronom contabil, locuitoare a satului Temeleuți, căreia îi adresăm mulțumiri cordiale.

Se cuvine să completăm scurta noastră analiză cu mențiunea documentară cea mai timpurie și sigură a satului Vălcineț. Din investigarea surselor scrise se constată că prima atestare cunoscută a localității datează din 12 iunie 1616, când Ştefan Tomşa, domnul Moldovei, întărea vornicului Eremia „un sat, anume Volcineţul, ce-i pe Bâc, în ţinutul Orheiului". Până atunci, „Acel sat a fost danie de la domnia mea lui Frăţiman ceaşnicul şi l-a pierdut în viclenie, când s-a luat cu acei boieri asupra domniei mele şi asupra ţării noastre cu foc şi sabie şi mare război au făcut cu domnia mea aproape de târgul Iaşului"[39].

Reținem că pisarii domnești, menționând satul miluit de domn lui Eremia vornicul, au preferat să-l repereze pe râul Bâc, considerat un curs de apă semnificativ, în comparație cu afluentul său Volcineț, de dimensiuni mai reduse. Este începutul unei epoci în care, până în vremurile moderne, actele oficiale vor înregistra, în contexte concrete, „apa Bâcului", „fundul Bâcului", „fața Bâcului", „dosul Bâcului" etc. Neîndoios, se poate aprecia că începuturile așezării consemnate la 12 iunie 1616 se plasează într-o vreme anterioară primei sale atestări documentare cunoscute. Acest fapt este dovedit și de pomenirea unui stăpân mai vechi al satului, ceașnicul Frățiman, cel care s-a arătat potrivnic domnului aflat în scaun.

În fine, un element însemnat pentru istoria medievală a acestei regiuni, care se corelează cu piesele monetare descoperite prin săpăturile efectuate în situl *Vălcineț III*, este artera de comunicație ce funcționa pe valea superioară a Bâcului. „Drumul mare" existent „la Gotovța", semnalat într-un document din 22 februarie 1446[40], la care se adaugă consemnări similare din veacurile următoare, stau mărturie pentru căile de legătură care facilitau și comerțul din această zonă. Un indiciu concludent privind dezvoltarea rețelei de drumuri este furnizat de serviciul de transport destinat călătorilor și corespondenței, cunoscut prin termenii de olac/menzil/poștă. În acest context se încadrează și toponimul *Dealul Poștei*[41], care desemnează ridicătura de teren dintre satele Vălcineț și Temeleuți.

[39] MEF, III, 1982, 111-113, nr. doc. 52.

[40] DRH, A, I, 1975, 372-375, nr. doc. 264; a se vedea și nr. doc. 174 (datat în 5 octombrie 1437) de la p. 244-245.

[41] Informație Zinaida Țurcanu.

SUMMARY

ARCHAEOLOGICAL AND HISTORICAL DATA ON THE APPEARANCE OF MEDIEVAL SETTLEMENTS NEAR VILLAGE VĂLCINEȚ (CALARASI DISTRICT)

Among the archaeological sites discovered along the Ungheni-Chișinău gas pipeline route, a medieval settlement (of 15th-16th centuries) is known, located on the lands of the village of Vălcineț, approximately 2.3 km south of it, on the right side of the lake on the Bîc River. The site was found in 1962 during the construction of a dam near the lake.

In 2017, an archaeological survey was carried out at this settlement, and a test trench was excavated in its eastern part. Several fragments of ceramic vessels characteristic of the late Middle Ages and various items were collected from the surface of the settlement, including a silver-plated counterfeit version of an Ottoman coin from the late 16th century, a ring and two bronze buckles, as well as a spindle whorl made from a fragment of a clay vessel. The 3×4 m test trench was dug along the gas pipeline route. Several fragments of pottery vessels, numerous animal bones and fragments of clay coating from the upper part of the oven were extracted from the cultural layer, the complete outline of which was found at a depth of 0.6 m. The feature was a relatively round clay oven, 1.35 m in diameter, and an oval-shaped fuel pit of 1.1×1.6 m in the western part.

In 2018, rescue archaeological research at the medieval settlement of Vălcineț in the mentioned project area was continued. Two excavations were made along the route of the future gas pipeline: the first one (S. I) of 2×68 m and the second (S. II) of 2×90 m. As a result of the excavations carried out along the perimeter of the first excavation (S. I), two adjacent ditches were identified, oriented northwest-southeast, 0.6-0.8 m wide and 0.65-0.88 m deep. To the east, an oval pit of 1.18×1.96 m and about 0.7 m deep from the modern surface was recorded in the immediate vicinity. Among the archaeological material from these excavations, the following stand out: a Polish silver coin from the reign of Sigismund II Augustus (1547-1572), a bronze sewing needle, several objects and heavily corroded iron nails, numerous fragments of pottery vessels made of fine-grained grey or reddish dough, and animal bones. No archaeological features were found in the second excavation (S. II). Several fragments of ceramic vessels were found in the layer, and in the eastern part of the excavation, at a depth of 0.9 m, a cluster of bone remains was discovered. Numerous fragments of ceramics and several individual finds were collected from the surface, among which a cross and tweezers made of bronze stand out.

РЕЗЮМЕ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ О ПОЯВЛЕНИИ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ПОСЕЛЕНИЙ У СЕЛА ВЭЛЧИНЕЦ (КЭЛАРАШСКИЙ РАЙОН)

Среди археологических памятников, открытых на трассе газопровода Унгень-Кишинэу, известно средневековое поселение (XV-XVI вв.), расположенное на землях села Вэлчинец, примерно в 2,3 км к югу от него, на правой стороне озера на реке Бык. Памятник был открыт в 1962 году, во время строительства дамбы у озера.

В 2017 году на данном поселении была проведена археологическая разведка, а в его восточной части был разбит шурф. С поверхности поселения были собраны несколько фрагментов гончарных сосудов, характерных для позднего средневековья, и различные предметы инвентаря, среди которых отметим посеребренную подделку османской монеты конца XVI в., кольцо и две бронзовые пряжки, а также пряслице, изготовленное из фрагмента керамики. Шурф, размерами 3×4 м, был разбит на трассе газопровода. Из культурного слоя были извлечены несколько фрагментов гончарных сосудов, множество костей животных и фрагменты глиняной обмазки от верхней части печи, полный контур которой был обнаружен на глубине 0,6 м. Сооружение представляло глиняную печь, относительно круглой формы, диаметром 1,35 м, и топливную яму овальной формы размерами 1,1×1,6 м, расположенную в западной части.

В 2018 году спасательные археологические исследования на средневековом поселении Вэлчинец в упомянутой проектной зоне были продолжены. На трассе будущего газопровода были разбиты два раскопа: S. I размерами 2×68 м и S. II размерами 2×90 м. В результате проведенных раскопок по периметру первого раскопа (S. I) были выявлены два примыкающих рва, ориентированных на северо-запад - юго-восток, шириной 0,6-0,8 м и глубиной 0,65-0,88 м. В непосредственной близости, к востоку была зафиксирована овальная яма размерами 1,18×1,96 м и глубиной около 0,7 м от дневной поверхности почвы. Среди археологического материала из этих углубленных сооружений выделяется польская серебряная монета правления Сигизмунда II Августа (1547-1572 гг.), бронзовая игла для шитья, несколько предметов и сильно корродированные железные гвозди, множество фрагментов гончарных сосудов из мелкоструктурного серого или красноватого теста и кости животных. Во втором раскопе (S. II) археологических объектов не было обнаружено. В слое было найдено несколько фрагментов керамических сосудов, а в восточной части раскопа, на глубине 0,9 м — обнаружено скопление костных останков. С поверхности было собрано множество фрагментов керамики и несколько индивидуальных находок, среди которых выделяется крест и пинцет из бронзы.

BIBLIOGRAFIE

Bacalov 2020: S. Bacalov, *Considerații cu privire la semnificația termenilor „Botna" și „Botne/Botneh"*. In: Studii de istorie și sociologie. Culegere de studii științifice. 4. (Chișinău 2020), 5-24.

Batariuc 1993: P.-V. Batariuc, *Necropola medievală de la Suceava – Câmpul Şanţurilor*. In: Arheologia Moldovei, XVI, 1993, 229-249.

Ciubucciu 2001: V. Ciubucciu, *Vălcineț de la Sfârcul Bâcului: file de istorie* (Chișinău 2001).

Ciubucciu 2017: V. Ciubucciu, *Vălcineţ*. În: Localităţile Republicii Moldova. Itinerar documentar-publicistic ilustrat. Vol. 15. Vad-Z (Chişinău 2017), 46.

Corman 1993: I. Corman, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Călărași* (Chișinău 1993). Arhiva ANA.

DRH A, I, 1975: *Documenta Romaniae Historica*. A. Moldova. Volumul I (1384-1448). Volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi (Bucureşti 1975).

Josanu 2020: V. Josanu, *Encolpioane inedite descoperite recent în județul Neamț*. In: G.-D. Iegar, P. Levente Szocs, G. Rusu, F. Vasilescu (ed.), *Evul mediu neterminat. Omagiu adus profesorului Adrian Andrei Rusu cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani*, Editura Mega (Cluj-Napoca 2022), 707-723.

Matveev, Nicic 2005: S. Matveev, A. Nicic, *Semnificaţia reprezentărilor de pe un inel descoperit lângă comuna Chişcăreni (jud. Bălţi)*. AANTIM, 6, 2005, 95-100.

Matveev, Vornic 2019: S. Matveev, V. Vornic, *Cercetări arheologice de salvare la situl Lipoveni II-La Nisipărie (r-nul Cimişlia) în anul 2018*. In: *Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2018* (Chişinău 2019), 67-69.

Matveev, Vornic 2021: S. Matveev, V. Vornic, *Cercetări arheologice pe teritoriul com. Lipoveni (r-nul Cimişlia) în anul 2020*. In: *Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2020* (Chişinău 2021), 46-52.

MEF, III, 1982: *Moldova în epoca feudalismului. Volumul III. Documente slavo-moldoveneşti (1601–1640)*. Alcătuitori: D.M. Dragnev, A.N. Nichitici, L.I. Svetlicinaia, P.V. Sovetov. Sub redacția lui V.P. Pașuto, membru-corespondent al AȘ a URSS (Chişinău 1982).

Popovici 1987: R. Popovici, *Cercetări arheologice în așezarea rurală medievală Mălești (secolele XV-XVII)*. AM XI, 1987, 169-190.

Spinei 1992: V. Spinei, *Circulația unor piese de cult în regiunile românești nord-dunărene în secolele X-XVII*. In: AM XV, 1992, 153-175.

Tentiuc, Melnicov 1998: I. Tentiuc, N. Melnicov, *Câteva cruciuliţe pectorale din Moldova de est*. In: Revista Arheologică, 2, 1998, 140-150.

Vornic, 2006: V. Vornic, *Aşezarea şi necropola de tip Sântana de Mureş-Černjachov de la Budeşti* (Chişinău 2006).

Vornic, Corobcean, Matveev 2018: V. Vornic, A. Corobcean, S. Matveev, *Cercetări preventive în așezarea medievală de la Vălcineț (r-nul Călărași)*. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2018 (Chișinău 2019), 94-96.

Vornic Ciobanu, Popovici 2019: V. Vornic, I. Ciobanu, S. Popovici, *Sondajul în situl medieval de la Vălcineț (r-nul Călărași)*. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2017 (Chișinău 2018), 91-93.

Vornic ș.a. 2022: V. Vornic, S. Popovici, S. Heghea, D. Avram, Adrian Iorga, Sergiu Serbinov, Vlad Chitic, *Investigațiile arheologice preventive în situl* Pojăreni II *(r-nul Ialoveni)*. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2021 (Chișinău 2022), 60-62.

Беленькая 1993: Д.А. Беленькая, *Медная пластика городов Московской Руси (XIII-XV вв.)*. КСИА, 208, 1993, 11-19.

Бырня 1969: П.П. Бырня, *Сельские поселения Молдавии XV-XVII вв.* (Кишинев 1969).

Кокорина 2014: Н.А. Кокорина, *Нагрудные кресты позднего средневековья и Нового времени из археологических коллекций Государственного Владимиро-Суздальского музея-заповедника. Каталог* (Владимир 2014).

Полевой, Бырня 1975: Л.Л. Полевой, П.П. Бырня, *Средневековые памятники вв. XIV-XVII вв.* АКМ, 7 (Кишинев 1975).

Прокопенко 2015: В.М. Прокопенко, *Горизонтальные крючки-накладки*. In: https://www.kitabhona.org.ua/costum_axess/obzorkruk2.html

Сергеев 1962: Г.П. Сергеев, *Отчет о поездке в Каларашский район для осмотра археологического памятника*. In: Г.П. Сергеев, *Отчеты о научных командировках. 1950-65 годы.* Arhiva MNEIN, inv. 450V.

Спасёных 2015: А.Н. Спасёных, *Литые кресты XIV - XVI веков как свидетели истории образования Московской Руси*. Издание четвёртое дополненное, 2015.

Ханенко, Ханенко 1899: Б. И. Ханенко, В.Н. Ханенко, *Древности русские. Кресты и образки*. Выпуск 1 (Киев 1899).

CÂTEVA DATE ARHEOLOGICE ȘI ISTORICE DESPRE SISTEMUL DE ADUCȚIUNE A APEI DE LA CĂUȘENI ÎN PERIOADA PREMODERNĂ

Vlad VORNIC, Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU, Sergiu TABUNCIC

Cuvinte cheie: Căușeni, târg, conductă de apă, țevi de lut, descoperiri arheologice, surse documentare, secolul XVIII.

Keywords: Căușeni, urban settlement, water pipes, clay pipes, archaeological discoveries, documentary sources, 18th century.

Ключевые слова: Каушаны, городское поселение, водопровод, глиняные трубы, археологические находки, письменные источники, XVIII в.

Ca rezultat al unei informații parvenite la Agenția Națională Arheologică a Republicii Moldova despre descoperirea întâmplătoare la Căușeni a unui segment de sistem de aducțiune a apei alcătuit din tuburi ceramice, în vara anului 2018 a fost efectuată o intervenție arheologică de salvare pe teritoriul acestei importante localități de pe cursul inferior al râului Botna. Informația despre depistarea apeductului ne-a fost oferită de arhitectul căușenean Anton Balan, care, la rândul său, a primit-o de la dl Vitalie Ciobanu, electrician de formație, dar și un bun cunoscător al istoriei locale. Efectuând o deplasare la fața locului, am constatat că descoperirea arheologică s-a realizat pe un drum de țară din marginea de sud-sud-est a orașului Căușeni, segmentul de conductă din țevi ceramice fiind scos la iveală în urma unor ploi torențiale (coordonate: 46°37'40.6"N 29°24'45.8"E) **(Fig. 1)**. După toate probabilitățile, conducta de apă descoperită și cercetată parțial de noi își are începutul de la un izvor foarte puternic aflat la circa 1 km spre sud-sud-est de orașul Căușeni, în punctul *Sub Castel* din capătul meridional al *Văii Vacii*, fiind îndreptat în direcția nordică spre locul numit de localnici *La Palat* din vatra urbei actuale.

Fig. 1. Hartă cu marcarea locului descoperirii conductei de apă din secolul XVIII de la Căușeni.

***

Vestigiile arheologice de la Căușeni, scoase la lumina zilei de către specialiștii Agenției Naționale Arheologice, reprezintă mărturii valoroase referitoare la evoluția istorică a acestui târg în perioada secolului al XVIII-lea, controlat o vreme de tătarii nogai din Bugeac[1] și afectat de instabilitatea politică din Moldova, dar mai ales de conflictele și evenimentele politice și militare de amploare frecvente în regiune[2].

Potrivit surselor documentare, în această perioadă, târgul Căușeni, situat aproape de fluviul Nistru și de granița sud-estică a Moldovei, a fost un important punct de tranzit în rețelele comerciale din regiune și în itinerariile militare otomane și ruse. Rolul important al așezării în această vreme rezidă și din faptul că a fost reședință temporară pentru hanul Crimeii în perioada când tătarii nogai controlau sud-estul Moldovei

[1] Cantemir 1973, 85.

[2] Pentru o analiză cuprinzătoare a situației etnodemografice, politice și militare din zona sud-estică a Moldovei, vezi Chirtoagă 1999.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. V – 2024, p. 197-204.

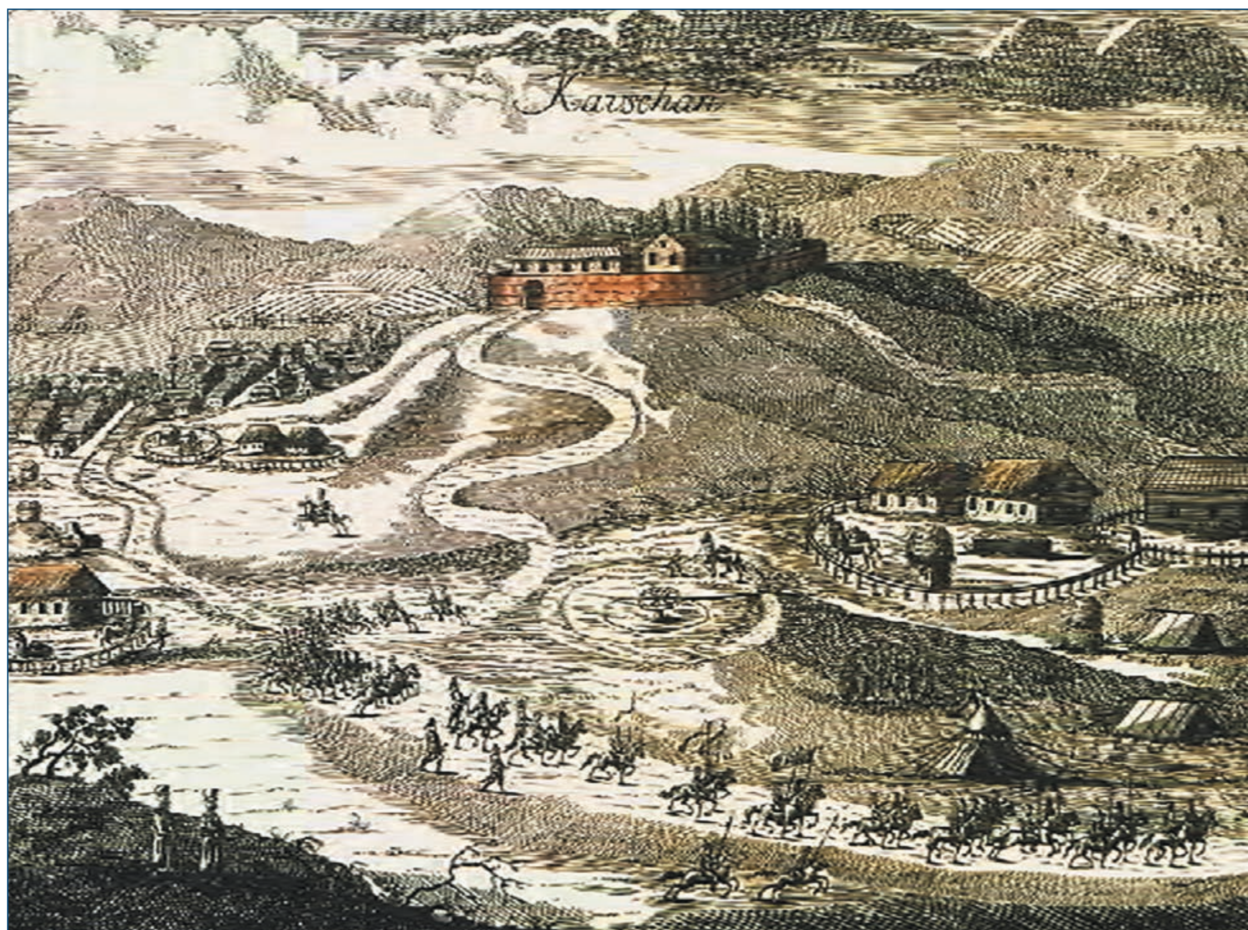

Fig. 2. Vedere cu târgul Căușeni și Palatul hanului în anul 1769 (după I. Сапожников 2016, Рис. 1).

în contextul relațiilor politice și militare dintre imperiile otoman și rus, fapt care a dus la o anumită dezvoltare a habitatului construit și a infrastructurii urbane. Existența unei populații diverse din punct de vedere etnic și confesional a făcut din Căușeni un loc potrivit pentru negocieri. În acest context, localitatea a găzduit reprezentanți ai hanului, boieri moldoveni, oficiali otomani și ruși, misionari catolici, militari, emisari, diverși călători străini, negustori ș.a. Deci, în secolul al XVIII-lea, Căușenii au fost mai mult decât un simplu târg din Bugeac, având o anumită importanță economică și strategică în strânsă legătură cu evenimentele politice și militare ale Imperiului Otoman, Hanatului Crimeii și Imperiului Rus în regiune.

Dintr-un raport despre situația din Moldova al misionarului Francesco Antonio Renzi din Stipite (?-p. 1697), aflăm că acesta, mergând în anul 1690 cu caravana negustorilor spre Crimeea a vizitat Căușenii, „oraș din Bugeac", unde a găsit douăsprezece familii de catolici[3]. Un alt călător francez celebru dintr-o familie de protestanți Aubry de la Motraye (1674-1743), trecea prin Căușeni în vara anului 1711, consemnând că era „un orășel deschis, care este capitala acestei Tatarii. Stă sub ascultarea hanului: cei mai mulți dintre locuitorii lui sunt munteni și moldoveni [...]. Acest oraș n-are mai mult de trei sute de case"[4]. Căpitanul englez James Jeffries, care a luat parte ca militar în armata suedeză la campania din Ucraina din 1708 și la lupta de la Poltava, folosit de guvernul englez ca emisar pe lângă regele suedez Carol XII, în 1711 se afla la Căușeni, de unde a expediat pe unul dintre servitorii săi la Bender cu o scrisoare către d. von Müllern, informându-l că „a venit în aceste părți, dorind ca el să-mi obțină din partea m-ții sale autorizația să purced mai aproape"[5].

În anul 1767, după mazilirea lui Grigore Alexandru Ghica, 18 mari boieri moldoveni se răzvrătesc la venirea la domnie în Moldova a lui Grigore Calimah și fug la Căușeni, „la tătari", conduși de vistiernicul Iordache Costache-Venin, urmărind răsturnarea domnului din scaun. Însă, potrivit cronicii vremii, boierilor nu le reușește conspirația, deoarece Grigore Calimah trimite daruri hanului și sultanului și astfel plângerea boierilor rămâne fără răspuns, iar opoziția

[3] Călători străini 1983, 117.

[4] Călători străini 1983, 515.

[5] Călători străini 1983, 542.

lor fățișă se încheie după moartea lui Iordache Costache-Venin la Căușeni și „belșugul slujbelor pe care le dă domnul” boierilor răzvrătiţi[6].

În timpul conflictelor militare ruso-turce/austro-ruso-turce desfășurate în anii 1739, 1769-1774 și 1787-1792, târgul Căușeni, la fel ca întregul teritoriu al Moldovei, a fost afectat, devenind o zonă de tranzit pentru trupele rusești sau otomane. Dintr-un jurnal de operații de război scris de către I.V. Korostovțev, aghiotant al mareșalului rus A.A. Prozorovski, care comanda un corp de armată în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774, reiese că la 13 ianuarie 1770, acesta primise o înștiințare de la general-maior Cernoievici din Iași că la un interogatoriu de la doi tătari luați prizonieri s-a aflat că „tuturor tătarilor li s-a fixat întâlnire la Căușeni, după sărbătoarea numită bairam, și socotesc că și turcii, care trecuseră Dunărea, la Ismail, unindu-se cu ei în acel loc, vor ataca Iașii”[7]. În timpul războaielor ruso-turce, populația târgului a suferit pierderi, iar infrastructura așezării a fost adesea afectată de devastări. Despre situația din Căușeni în anii 1790-1791, aflăm din descrierea făcută de către Leyon Pierce Balthasar von Campenhausen, ofițer de cavalerie în armata imperială rusă și secretar pentru corespondența străină a cancelariei cneazului Potemkin în timpul războiului austro-ruso-turc din anii 1787-1792, care afirma următoarele: „Târgul Căușeni, pe râul Botna, se găsește acum într-o stare destul de proastă, în privința clădirilor și a fost părăsit de majoritatea locuitorilor săi. Evrei și oameni de jos mai locuiesc aici. Doar numeroasele cafenele și dughene dovedesc că localitatea a fost odată populată și că luxul, caracterizat de acestea, a domnit aici”. De asemenea, menționa existența bisericii ortodoxe cu hramul Adormirea Maicii Domnului, vestigiile unei mănăstiri armenești și cimitirul acesteia și cel al evreilor amestecate, băile orașului, „mari și frumoase”, moscheia turcilor, casele și „o seamă de frumoase fântâni arteziene”, care „ornamentează orașul”[8]. Potrivit cercetătorului ucrainean I. Sapozhnikov, care a urmărit reconstituirea spațiului urban al târgului Căușeni în secolul al XVIII-lea pe baza surselor documentare și a celor cartografice, aceste fântâni pot fi atribuite, fără mari exagerări, aceleeași perioade de construcție a reședinței hanului Kârâm Ghirai în Căușeni[9].

În legătură directă cu șederea hanului din Crimeea la Căușeni sunt mai multe construcții din această localitate, precum edificiul, cunoscut după mențiunile din sursele scrise și cartografice drept „palatul hanului Kârâm Ghirai” **(Fig. 2)**. Nu se știe anul exact al ridicării acestuia, dar se menționează că la venirea hanului cu suita sa la Căușeni, probabil la sfârșitul lunii iulie 1761, reședința sa era finisată[10]. Pe baza planului din 1789, I. Sapozhnikov localizează palatul respectiv cu ușurință pe malul drept al râului Botna, în zona *Văii Vacii*, având ca reper actual biserica Adormirea Maicii Domnului, palatul fiind amplasat la aproximativ la 750 m distanță pe axa vest-sud-vest față de acest lăcaș[11]. La același autor găsim o descriere a palatului și alte detalii legate de funcționarea și distrugerea acestuia, precum și despre moscheea hanului, bisericile ortodoxă și armenească, sinagoga, școala evreiască, cimitirele și, de asemenea, despre fântânile arteziene, care au fost mai multe, dacă luăm în considerare relatările ofițerului Leyon Pierce Balthasar von Campenhausen[12], citat și de către I. Sapozhnikov, precum și notele marcate pe planul din 1789[13]. Fântânile respective puteau funcționa, bineînțeles, datorită unui sistem de aducțiune a apei construit din țevi de ceramică, legate cu mortar. După cum arată I. Sapozhnikov în lucrarea sa, conductele de apă, împreună cu fântânile arteziene, au fost marcate pe planul din 1789, acestea fiind menționate și de P.I. Fedorov în anii 1837-1838[14]. Potrivit acestor relatări, prima conductă de apă pornea din zona satului Căușenii Vechi, mai exact, dintr-un izvor puternic din acea zonă, și își avea capătul în par-

Fig. 3. Vedere asupra segmentului de conductă de apă înainte de executarea sondajului.

6 Amăriuței 2017, 109.
7 Călători străini 2001, 867.
8 Călători străini 2001, 868-869.
9 Сапожников 2016, рис. 2.
10 Сапожников 2016, 197.
11 Сапожников 2016, 200.
12 Călători străini 2001, 868-869.
13 Сапожников 2016, 203, Рис. 2, 3.
14 Сапожников 2016, 203.

Fig. 4. Vedere asupra segmentului de conductă de apă după degajarea pietrelor de deasupra tuburilor ceramice.

Fig. 5. Vedere asupra segmentului de apeduct la momentul evidențierii patului de pietre care protejau tuburile ceramice.

tea veche (de est) a așezării Căușenii Noi, pe versantul drept al văii râului Botna. Cea de-a doua conductă de apă începea pe același versant undeva mai sus de localitate, ajungea la albia văii *Valea Vacii*, pe lângă și pe sub palatul hanului, traversând cartierele din partea vestică a Căușenilor[15].

Fig. 6. Tubul ceramic păstrat întreg din conducta de apă premodernă de la Căușeni.

În această perioadă, sisteme de aducțiune a apei erau întâlnite și în alte orașe din Moldova, menționate în sursele documentare ale vremii, unele dezvelite în timpul săpăturilor arheologice. Potrivit relatării unui ofițer din cancelaria cneazului Potemkin de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, „trei minunate fântâni arteziene, prevăzute cu bazine”, dau orașului Chișinău apă îndestulătoare. Acest fel de lux este întâlnit în toate orașele moldovenești și turcești, ca și băile publice, de cele mai multe ori frumoase, deoarece religia unora și obiceiurile celorlalți prevăd spălări numeroase”[16].

***

După cum am arătat mai sus, punctul unde s-a produs descoperirea arheologică se află pe versantul nord-estic relativ puternic înclinat al unei văi numite de localnici *Valea Vacii*, drumul de țară menționat având în acest sector orientarea est-nord-est – vest-sud-vest.

După cum am putut imediat constata la fața locului, segmentul de apeduct scos parțial la suprafața solului de ploi străbate drumul de țară actual din marginea

[15] Сапожников 2016, 203.

[16] Călători străini 2000, 46.

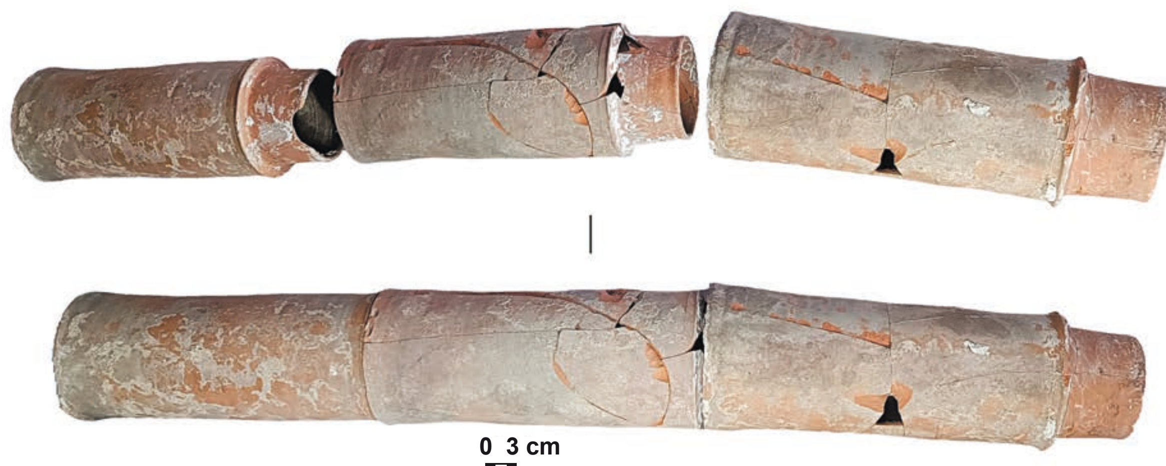

Fig. 7. Trei tuburi ceramice din conducta de apă descoperită la Căușeni, unite (1) și neunite (2) între ele.

meridională a localității, având orientarea pe direcția nord-nord-vest – sud-sud-est **(Fig. 3)**. În scopul cercetării porțiunii de conductă din tuburi ceramice ieșite la iveală, chiar pe drumul menționat a fost executată o mică casetă, cu dimensiunile de 1,0×1,5 m, orientată cu latura lungă pe direcția conductei. În același timp, a fost efectuată și o cercetare perieghetică în zona adiacentă, unde, cu excepția unor mici fragmente de țevi de lut ars, nu s-au găsit alte vestigii arheologice, care ar atesta o locuire mai veche în această zonă marginală a Căușenilor de astăzi.

Drept rezultat al săpăturilor, în cuprinsul sondajului a fost dezvelit un segment dintr-un apeduct alcătuit din țevi de lut ars, orientat, precum am menționat, pe direcția nord-nord-vest – sud-sud-est, care continuă atât spre nord cât și spre sud **(Fig. 4-5)**, dar al cărui lungime urmează încă a fi stabilită prin cercetări de teren viitoare. După spusele localnicilor, fragmente de tuburi de lut se întâlnesc frecvent în această zonă a localității, fiind scoase la suprafață în urma diferitor lucrări care afectează solul, în special de aratul adânc efectuat cu tehnica mecanizată. Adâncimea la care se găsește apeductul este destul de mică, în perimetrul sondajului baza acestuia aflându-se la 0,25-0,40 m de la suprafața actuală a solului. S-a constatat că pentru amenajarea conductei de apă s-a săpat mai întâi un șanț puțin adânc și lat de 0,4-0,5 m. Pe fundul șanțului s-a depus un strat subțire de nisip amestecat cu puțin moloz și mortar, peste care au fost așezate tuburile ceramice, unite între ele cu mortar ce conține mai ales var. La rândul lor, țevile de lut au fost acoperite cu pietre de calcar de diferite mărimi și mortar ce conține foarte mult nisip, având rolul de a proteja conducta propriu-zisă. În cuprinsul sondajului au fost identificate în total patru tuburi ceramice, dintre care trei erau sparte în bucăți și doar una întreagă. Întrucât piesa păstrată întreagă intra sub peretele nordic al casetei, pentru decopertarea și recuperarea ei, sondajul inițial s-a extins spre nord cu încă o mică anexă de 0,5×0,5 m.

Toate țevile ceramice **(Fig. 6-7)** sunt de același tip, prezentând forma unor pâlnii alungite (lungi de 40,5-42,5 cm), cu un capăt mai larg (cu diametrul de 14,3-16,0 cm), care primeşte capătul tubului anterior şi cu un alt capăt mai strâmt (diametrul 10,4-12,2 cm) care se introduce în tubul următor. La distanța de 8-10 cm de capătul îngust se găsește o protuberanţă sau muchie circulară, ce nu depăşeşte diametrul capătului larg al tubului, cu misiunea de a împiedica alunecarea tuburilor unul într-altul. Grosimea pereţilor variază între 0,7 şi 1,3 cm. Tuburile sunt lucrate la roata rapidă de picior din pastă de lut arsă uniform, oxidant, având o culoare roșie, de diferite nuanțe.

***

Un interes deosebit, în lumina recentelor descoperiri arheologice efectuate la periferia sudică a orașului actual Căușeni, îl reprezintă mențiunile referitoare la vestigiile trecutului din „dosarul Cheșeneului Mare” întocmit în timpul unui proces judiciar intentat de supusul austriac Gheorghe Frățiță, boier moldovean din Bucovina, statului rus, cu scopul de a-și recăpăta o moșie strămoșească basarabeană ce aparținuse neamului său dintru început. Moșia fusese pierdută odată cu formarea raialei Bender după cucerirea cetății Tighina de către oștirile sultanului Soliman Magnificul, în 1538, în timpul domniei lui Petru Rareș. Căderea puterii otomane în răsăritul Moldovei și anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în 1812 au fost percepute de Gheorghe Frățiță ca un prilej de a solicita noii administrații restituirea moșiei Cheșeneului Mare. În timpul procesului juridic instanța a recurs la depunerea mărturiilor sub jurământ, printre martori fiind oameni în vârstă, localnici din satele învecinate sau mai îndepărtate, care puteau fi folosite la identi-

ficarea în teren a locului *Cheşeneului Mare*, revendicat de Gheorghe Frătiţă. În anumite cazuri, mărturiile făceau referire la realităţi din perioada anterioară anului 1774[17].

Astfel, persoanele care au fost în teren în anul 1808 afirmau că pe valea Botnei, mai sus de Căuşeni, exista o selişte – vatră de locuire numită *Oalile*, denumire cunoscută din vechime locuitorilor din împrejurimi. De asemenea, s-a identificat şi vestigii ale unei alte aşezări cu caracter urban, tot pe Botna, aproape de *Oalile*, unde se puteau observa urmele străzilor de odinioară şi unde exista şi o fântână arteziană. Menţionăm că descoperirea unor fântâni pe valea Botnei şi a resturilor unei cetăţui, care ar fi avut două porţi era amintită şi în mărturiile persoanelor din 1816, care precizau faptul că locuitorii satelor învecinate numesc izvorul care curge „ciuşme"[18]. Acelaşi dosar privind Cheşeneul Mare cuprinde o mărturie, potrivit căreia în gospodăria unui locuitor de pe partea dreaptă a râului Botna se afla un bazin cu dimensiuni de până la 4 stânjeni[19], căptuşit cu piatră bine lucrată, în care apa intra şi ieşea prin tuburi ceramice[20]. La o sută de paşi mai jos de acest bazin, se afla o încăpere mică subterană, probabil făcută pentru curăţarea conductelor, zidită şi acoperită cu o piatră. Mai sus de livada şi via lui Vasilii şi Panfilii Antonov, la o distanţă de 200 de paşi de bazin, se afla un „fontan", din care apa şiroia prin ţevile sale[21]. În aceeaşi perioadă, în scopul de a-şi recăpăta moşia strămoşească basarabeană, Gheorghe Frătiţă aduna date la dosar, prin săpături pe care le organiza, privind o altă reţea de apeduct din ţevi ceramice, un bazin similar celui anterior menţionat şi o fântână de piatră[22].

***

Indubitabil, cercetările arheologice viitoare vor contribui la cunoaşterea mai detaliată a sistemelor de aducţiune a apei din oraşele şi târgurile din răsăritul Moldovei secolului al XVIII-lea, în general, precum şi a traseului instalaţiei de apă de la Căuşeni, care a funcţionat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi la începutul veacului următor. În acelaşi timp, trebuie subliniat că această interesantă structură arheologică, care a fost cândva parte a unei construcţii de proporţii, reprezintă astăzi un element deosebit de important şi preţios al patrimoniului cultural local, cerându-se astfel să fie protejat şi pus în valoare corespunzătoare. Aceasta se impune cu atât mai mult, cu cât asemenea construcţii sau instalaţii tehnice de aducţiune a apei datând din evul mediu sau perioada premodernă sunt extrem de puţine pe teritoriul Republicii Moldova, până în prezent apeducte din ţevi de ceramică mai fiind identificate doar în oraşele Hoardei de Aur din secolul XIV de la Orheiul Vechi (raionul Orhei)[23] şi Costeşti (raionul Ialoveni)[24], iar mai recent şi pe moşia satului actual Buţeni (raionul Hânceşti)[25].

[17] Bacalov 2015, 25, 31.

[18] Menţionăm că în localităţile din Moldova se întâlnesc numeroase toponime derivate din termenul „cişmea", fiind atestate şi în aşezările din arealul Nistrului Inferior, învecinat regiunii regiunii Botnei de Jos. De pildă, în cuprinsul raionului Ştefan Vodă, toponime legate de termenul menţionat, sunt prezente pe teritoriul satelor Crocmaz (*Cişmea* sau *Şiume*), Purcari (*Gişmea*), Tudora (*La cişmea*), Olăneşti (*Cişmeaua Curugiului*), Căplani (*Dealul Cişmelei* şi *Cişmea*), Copceac (*Izvorul-cişmea al lui Moş Manole*), Talmaza (*Izvoare* sau *uşmeaua, la Chiperi*), Popeasca (*Cişmeaua Turcului*, *Cişmeaua celor Trei Fraţi*, *Cişmeaua lui Moş Haralampie*, *Cişmeaua Arion Cazacu*). Remarcăm că anumitor toponime nu li s-a „modernizat" pronunţia, fiind reproduse în publicaţii exact aşa cum au fost înregistrate: *Şiume, Gişmea*, *Şuşmeaua* (Localităţile 2019, 12-13, 16, 18-19, 21-24, 29-30).

[19] Stânjen – măsură de lungime variind de la 1,96 m la 2,23 m.

[20] Bacalov 2015, 29.

[21] Bacalov 2015, 26-27, 29.

[22] Bacalov 2015, 31-32.

[23] Бырня, Зиливинская 1988, 9, 14, 16, 17.

[24] Рикман 1955, 95-112; Vornic 2017, 79, 81, 82.

[25] Matveev, Arnăut 2010, 88.

SUMMARY

SOME ARCHAEOLOGICAL AND HISTORICAL DATA ABOUT THE AQUEDUCTS FROM THE LATE MIDDLE AGES FROM CĂUŞENI

In the summer of 2018 a rescue archaeological intervention was carried out in Căuşeni, following information received by the National Archaeological Agency about the discovery on the estate of this locality of a segment of aqueduct made of ceramic tubes.

We went to the site and found that the discovery was made on a country road on the southeastern outskirts of Căuşeni. In order to investigate the uncovered segment of the aqueduct, a cassette with the dimensions of 1.0×1.5 m was drawn.

During the survey a portion of an aqueduct was surveyed, oriented in the general north-south direction, continuing in both directions. The depth of the aqueduct is shallow, its base being - 0.25-0.40 m from the actual ground

surface. A trench with a width of about 0.4 m was first dug to lay the pipes. At the bottom of the trench, a thin layer of sand mixed with moll and mortar was deposited, over which the ceramic pipes were laid, joined together with lime mortar. The clay pipes are 40,5-42,5 cm in length, 10,4-16,0 cm in diameter and about 1 cm thick. In turn, the ceramic tubes were covered with limestone stones and mortar containing a lot of sand, which was intended to protect the aqueduct itself.

In all likelihood, the detected aqueduct originates from a very powerful spring located about 1 km to the south, at the point *Sub Castel* at the southern end of the *Valea Vacii*, being directed to the place in the heart of the city called *La Palat* by the locals. According to some documentary sources, two aqueducts operated in Căușeni in the second half of the 18th century and at the beginning of the following century, one of which was partially investigated by us in the summer of 2018.

In order to reconstruct the history and role of the fair of Căușeni in the pre-modern period, situated in a peripheral area of historical Moldavia, affected by the political instability of the country and the political and military conflicts between the Ottoman and Russian empires, especially in the second half of the 18th century, the data contained in the documentary sources of the time are indispensable. Numerous mentions written either in travelers' relatings or in the reports of Catholic missionaries or foreign officers, who passed through or stationed in this fair, provide valuable information on the residence of the Crimean khan and other laic or religious buildings, as well as on the infrastructure of the urban settlement, thus contributing to the contextualization of the archaeological discoveries at Căușeni in 2018.

РЕЗЮМЕ

НЕКОТОРЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ ОБ АКВЕДУКАХ ПОЗДНЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ ИЗ КАУШЕНЬ

Летом 2018 года в Кэушень была проведена археологическая спасательная шурфовка после получения Национальным археологическим агентством информации об обнаружении на территории этого населенного пункта участка акведука из керамических труб.

Прибыв на место, мы установили, что акведук был выявлен на проселочной дороге на юго-восточной окраине Кэушень. Чтобы исследовать вскрытый участок акведука, была разбит шурф размером 1,0×1,5 м.

В результате раскопок была изучена часть акведука, ориентированная в направлении север-юг, продолжающаяся в обоих направлениях. Глубина залегания акведука небольшая, его основание находится на уровне 0,25-0,40 м от поверхности земли. Для прокладки трубопровода сначала была выкопана траншея шириной около 0,4 м. На дно траншеи укладывался тонкий слой песка, смешанного с щебнем и раствором, поверх которого укладывались керамические трубы, соединенные известковым раствором. Глиняные трубы имеют длину 40,5-42,5 см, диаметр 10,4-16,0 см и толщину около 1 см. В свою очередь, керамические трубы были покрыты известняком и раствором с большим количеством песка, что должно было защитить сам акведук.

По всей вероятности, обнаруженный акведук берет начало из очень мощного источника, расположенного примерно в километре к югу, в точке *Суб Кастел* на южном конце *Вэий Вачий*, и направляется к месту в центре города, которое местные жители называют *Ла Палат*. Согласно некоторым документальным источникам, во второй половине XVIII века и в начале следующего столетия в Кэушень действовали два акведука, один из которых был частично исследован нами летом 2018 года.

Для реконструкции истории и роли Кэушень в позднем средневековье, расположенный на периферии молдавского государства, пострадавший от политической нестабильности страны, политических и военных конфликтов между Османской и Российской империями, особенно во второй половине XVIII века, необходимы данные, содержащиеся в письменных источниках того времени. Многочисленные письменные упоминания в рассказах путешественников или в отчетах католических миссионеров или иностранных офицеров, которые проезжали или размещались в этой местности, предоставляют ценную информацию о резиденциях Крымского хана и других светских или религиозных зданиях, а также об инфраструктуре городского поселения, что способствует контекстуализации археологических открытий в Каушень в 2018 году.

BIBLIOGRAFIE

Amăriuței 2017: M.-C. Amăriuței, *Grigore al III-lea Alexandru Ghica. Cronica unui principe din secolul al XVIII-lea* (Iași 2017).

Bacalov 2015: S. Bacalov, *Documente privitoare la localizarea moșiei Chișinăul Mare. Fragmente din dosarul litigiului lui Gheorghe Frătiță cu Haznaua Statului pentru stăpânirea moșiei Zaim, ținutul Bender*. In: *Studii de arhondologie şi genealogie, III* (Chișinău 2015), 17-32.-

Cantemir 1973: Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, traducere de Gh. Guțu, comentariu istoric de N. Stoicescu, Editura Academiei (Bucureşti 1973).

Călători străini 1983: *Călători străini despre țările române*, VIII, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și P. Cernovodeanu (București 1983).

Călători străini 2000: *Călători străini despre țările române*, X, partea I, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și P. Cernovodeanu (București 2000).

Călători străini 2001: *Călători străini despre țările române*, X, partea II, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și P. Cernovodeanu (București 2001).

Chirtoagă 1999: I. Chirtoagă, *Din istoria Moldovei de sud-est până în anii '30 ai secolului al XIX-lea* (Chișinău 1999).

Localitățile 2019: *Localitățile raionului Ștefan Vodă în legende*. Ediție îngrijită de: Viorel Miron, Tatiana Marin, Marina Miron, Valentina Uța (Chișinău 2019).

Matveev, Arnăut 2010: S. Matveev, T Arnăut, *Rezultatele periegezelor arheologice în apropierea comunei Buţeni, raionul Hânceşti*, In: Arheologia şi istoria între politică şi economia de piaţă (Chişinău 2010), 85-98.

Vornic 2017: V. Vornic, *Istoricul cercetării arheologice a orașului medieval de la Costești*-Gârlea. RA XIII, 2017, nr. 1-2, 2017, 76-85.

Бырня, Зиливинская 1988: П.П. Бырня, Э.Д. Зиливинская, *Бани Старого Орхея.* In: *Средневековые памятники Днестровско-Прутского междуречья* (Кишинев 1988), 4-27.

Рикман 1955: Э.А. Рикман, Археологические работы в 1954 г. на городище у с. Костешты. Изв. МФ АН СССР 5(25), 1955, 95-112.

Сапожников 2016: И. Сапожников, *Каушаны во второй половине XVIII века: дворец Кырым Герай хана и другие сооружения*. In: Scriptorium nostrum, 3 (6), 2016, 194-229.

LISTA ABREVIERILOR

AM	Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie, Iași
AMT	Acta Musei Tutovensis, Muzeul „Vasile Pârvan”, Bârlad
ANA	Agenția Națională Arheologică, Chișinău
ANRM	Arhiva Națională a Republicii Moldova, Chișinău
APRM	Arheologia Preventivă în Republica Moldova, Chișinău
CA	Cercetări Arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București
CAANT	Cercetări Arheologice în Aria Nord Tracă, București
FA	Folia Archaeologica, Budapest.
MA	Memoria Antiqvitatis. Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț
MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, București
MNIM	Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău
MORM	Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Chișinău
PBF	Prähistoriche Bronzefunde, Stuttgart
RA	Revista Arheologică, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău
RIM	Revista de Istorie a Moldovei, Institutul de Istorie, Chișinău
RSIABC	Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău, Chișinău
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București
Stratum plus	Stratum plus, Școala Antropologică Superioară, St.-Peterburg-Chișinău-Odesa-București
Thraco-Dacica	Thraco-Dacica, București
Tyragetia	Tyragetia, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău
АИМ	Археологические исследования в Молдавии, Кишинев
АКМ	Археологическая карта Молдавии, Кишинев
АО	Археологические открытия, Москва
АСГЭ	Археологический сборник Государственного Эрмитажа. Ленинград, Санкт-Петербург
ЗООИД	Записки Одесского общества истории и древностей, Одесса
ИАИ	Известия на Археологически Институт, София
ИИАК	Известия Императорской археологической комиссии, Санкт-Петербург
Изв. МФ АН СССР	Известия молдавского филиала АН СССР, Кишинев
КСИА	Краткие сообщения Института Археологии АН СССР, Москва
МАСП	Материалы по археологии Северо-Западного Причерноморья, Одесса
МИА	Материалы и исследования по археологии СССР, Москва-Ленинград
ПА	Поволжская археология, Казань
СА	Советская археология, Москва
САИ	Свод археологических источников. Москва
Труды БГУАК	Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, Кишинев

DATE DESPRE AUTORI

Agulnicov Serghei, specialist principal la Agenția Națională Arheologică; autor și coautor a peste 225 de lucrări științifice în domeniul arheologiei preistorice, inclusiv nouă monografii; Agenția Națională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, Chișinău, MD 2012; e-mail: agulnikov-budjak@mail.ru

Bacumenco-Pîrnău Ludmila, doctor în Istorie, conferențiar cercetător, cercetător științific II în cadrul Institutului de Arheologie, Academia Română-Filiala Iași, și cercetător științific în cadrul Secției Patrimoniul arheologic, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău; autor și coautor a circa 150 de lucrări științifice în domeniul arheologiei și istoriei medievale și premoderne, inclusiv două monografii; e-mail: ludmila.pirnau@gmail.com

Ciobanu Ion, director general al Rezervației Cultural-Naturale „Orheiul Vechi"; autor și coautor a peste 55 lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii bronzului și a fierului; Rezervația Cultural-Naturală „Orheiul Vechi", Satul Butuceni, comuna Trebujeni, raionul Orhei, MD 3552; e-mail: archaeologymoldova@gmail.com

Ciobanu Larisa, arheolog, directoare la Muzeul de Istorie și Etnografie Mereni și specialist principal la Agenția Națională Arheologică; autor și coautor a peste 60 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii romane, inclusiv două monografii; Agenția Națională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, Chișinău, MD 2012; e-mail: ciobanu.lora@yahoo.com

Corobcean Andrei, doctor în istorie, lector universitar la Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie, Universitatea de Stat din Moldova; autor și coautor a peste 50 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii fierului și al arheologiei teoretice, inclusiv două monografii; Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie, str. Alexei Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009; e-mail: andrei.corobcean@gmail.com

Matveev Sergiu, doctor în istorie, conferențiar universitar la Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie, Universitatea de Stat din Moldova; autor și coautor a peste 120 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii fierului și romane, inclusiv cinci monografii; Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie, str. Alexei Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009; e-mail: sssmatveev@yahoo.com

Popovici Sergiu, doctor în Istorie, director general-adjunct al Agenției Naționale Arheologice; autor și coautor a peste 110 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii eneoliticului și a epocii bronzului, printre cate și 5 monografii; Agenția Națională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, Chișinău, MD 2012; e-mail: sergiupopovici1986@gmail.com

Simalcsik Angela, doctor în medicină, antropolog expert, specialist principal și coordonator al Laboratorului de Arheologie și Studii Interdisciplinare din cadrul Rezervației Cultural-Naturale „Orheiul Vechi", antropolog și cercetător științific gradul III la Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov" al Academiei Române - Filiala Iași, director-adjunct al Institutului de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (A.O.) din Chișinău; autor și coautor a peste 300 de lucrări științifice în domeniul bioarheologiei, paleoantropologiei, paleodemografiei și paleomedicinei, inclusiv monografii, atlase antropologice și tratate, laureat a trei premii acordate de Academia Română; Rezervația Cultural-Naturală „Orheiul Vechi", s. Butuceni, com. Trebujeni, r-nul Orhei; e-mail: angellisimal@gmail.com.

Tabuncic Sergiu, doctor în istorie, cercetător științific coordonator al Institutului de Istorie al Universității de Stat din Moldova și specialist principal la Agenția Națională Arheologică; autor și coautor a peste 100 de lucrări științifice în domeniul istoriei și arheologiei medievale, istoriei moderne, inclusiv o monografie și o planșă cu harta așezărilor Țării Moldovei din secolul XV; Institutul de Istorie al USM, str. Academiei 3/2, mun. Chișinău, MD-2028, R. Moldova; e-mail: tabuncicsergiu2020@gmail.com

Topal Denis, doctor în istorie, cercetător științific coordonator al Institutului Patrimoniului Cultural, Secția patrimoniu arheologic; autor și coautor a peste 120 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii fierului și a nomazilor timpurii; Institutul Patrimoniului Cultural, bd. Ştefan cel Mare 1, Chișinău, MD 2001; e-mail: denis.topal@gmail.com

Vornic Vlad, doctor în istorie, conferențiar cercetător, director general al Agenției Naționale Arheologice; autor și coautor a peste 200 de lucrări științifice în domeniul arheologiei, inclusiv patru monografii și trei cataloage; Agenția Națională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, Chișinău, MD 2012; e-mail: vornic.vlad@yahoo.com; vornic.vlad1971@gmail.com

Casa editorial-poligrafică „Bons Offices”
mun. Chișinău, str. Feredeului 4/6, MD-2005
tel/fax.: 500-894; tel.: 500-895, 500-578
e-mail: ion@bons.md